

ΓΕΩΡΓΙΟΥ Α. ΜΕΓΑ

A.E. 2131

ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΙΣ ΠΡΟΣ
ΤΗΝ ΟΙΚΟΔΟΜΙΑΝ ΤΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

G/M

ΑΘΗΝΑΙ 1949.—ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ

ΑΡ. 37

ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ
ΕΙΣ ΤΟΥΣ ΗΠΕΙΡΩΤΑΣ ΚΑΙ ΜΑΚΕΔΟΝΑΣ
ΠΡΩΤΟΜΑΣΤΟΡΟΥΣ ΚΑΙ ΜΑΣΤΟΡΟΥΣ

Γ 614

Γ 614

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν τῆς Ἀνασυγκροτήσεως τῆς Χώρας ἐκ τῶν ἐρειπίων κολοσσιαίαν ἔχει σημασίαν ἢ ἀνοικοδόμησις τῶν οἰκισμῶν αὐτῆς.

Δὲν νομίζομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἐνάρξεως τῆς ἀνοικοδομήσεως τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, μετὰ τὴν Ἐπανάστασιν τοῦ 1821, παρουσιάσθη ἄλλη εὐκαιρία τόσον σημαντικὴ διὰ δραῖσιν οἰκοδομικὴν εἰς τὴν ὑπαιθρον, ὅσον ἢ σημερινή.

Αἱ 430.000 κατεστραμμένα οἰκοδομαὶ τῆς Χώρας, τὸ πλεῖστον τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ὑπαιθρον, ἀποτελοῦν τὸ 24% τοῦ οἰκοδομικοῦ πλούτου αὐτῆς, σημαντικὸν δὲ εἶναι τὸ ποσοστὸν τῶν οἰκισμῶν ἐκείνων τῆς Χώρας, τὸ ὁποῖον κατεστράφη ἐντελῶς.

Τὴν στιγμὴν αὐτὴν ἡ προσοχὴ ὅλων τῶν ἀρμοδίων στρέφεται πρὸς τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ καλύτερου τρόπου ἀνοικοδομήσεως τῆς Ἑλληνικῆς ὑπαίθρου.

Τὸ θέμα εἶναι κολοσσιαῖον, πολὺ δυσκολώτερον τοῦ τῆς ἀνοικοδομήσεως ἀστικῶν κέντρων, εἰς τὰ ὁποῖα τρόπος ζωῆς διάφορος ἐπιτρέπει τὴν ἐξεύρεσιν λύσεων, αἱ ὁποῖαι πολλὰ κοινὰ ἔχουν μετὰξὺ των ἀπὸ πόλεως εἰς πόλιν, ἀκόμη καὶ ἀπὸ χώρας εἰς χώραν, ὅσον οἱ οἰκισμοὶ γίνονται μεγαλύτεροι.

Δὲν συμβαίνει τὸ ἴδιον ὅμως καὶ μὲ τὴν ὑπαιθρον, ὅπου κυρίως ὁ παράγων «ἔδαφος» καὶ ὁ παράγων «ἄνθρωπος», χωρὶς ἔντονον ἐπίδρασιν τοῦ πολιτισμοῦ, ἐπηρεάζουν τὴν διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς, τοὺς τύπους διαβιώσεως καὶ ἐπομένως καὶ τοὺς τύπους τῶν οἰκισμῶν. Διὰ τὸν λόγον αὐτὸν μεγάλη προσοχὴ πρέπει ν' ἀποδοθῇ εἰς ὅλας τὰς μορφάς, αἱ ὁποῖαι προέρχονται ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς παραδόσεως, ὥστε νὰ καταστῇ δυνατὸν νὰ ἀντιληφθῶμεν πῶς ἀντιμετωπίσθησαν προβλήματα ὅμοια, ὑπὸ τῶν ἰδίων ἀνθρώπων καὶ εἰς τὸ αὐτὸ περιβάλλον.

Ἡ παρούσα μελέτη τοῦ καθηγητοῦ κ. Γ. Α. Μέγα, γνωστοῦ ἤδη ἀπὸ τὰς προγενεστέρας του μελέτας διὰ τοὺς Οἰκισμοὺς τῆς Θοράκης, τῆς Λήμνου καὶ τῆς Θεσσαλίας, εἶναι ἡ πρώτη προσπάθεια συνθετικῆς παρουσιάσεως τοῦ συνολικοῦ προβλήματος τῆς Ἑλληνικῆς Λαϊκῆς Κατοικίας.

Τὸ πρόβλημα δὲν εἶναι ἀπλοῦν. Ἡ Ἑλληνικὴ κατοικία ἐδημιουργήθη ἐπὶ αἰῶνας, κατόπιν ἀλληλοδιαδόχων ἐπιδράσεων πολλῶν Πολιτισμῶν ἐπὶ τῶν φυσικῶν ἐκείνων παραγόντων, οἱ ὁποῖοι ἐπιβάλλουν συνήθως τὴν δη-

μιουργίαν της. Ὁ συγγραφεὺς ἐπιτυγχάνει μίαν καθολικὴν παρουσίαν του καὶ μίαν παρουσίαν τῶν συγγενῶν προβλημάτων τοῦ περιβάλλοντος τὴν Ἑλλάδα χώρου, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐπιτρέπει εἰς τὸν ἀναγνώστην νὰ σχηματίσῃ μίαν εἰκόνα τῶν δεδομένων, ὁμοία τῆς ὁποίας δὲν ἔχει δοθῆ μέχρι σήμερον.

Θὰ εἶναι φυσικὸν νὰ ὑπάρξουν πολλαὶ ἀντιρροήσεις δι' ὠρισμένας ἐριμνείας καὶ συσχετίσεις καὶ θὰ εἶναι σκόπιμον ὅλαι αὐταὶ νὰ εὔρουν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, ὥστε τὸ θέμα νὰ διευκρινισθῇ ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον, διὰ νὰ διαφωτίσῃ ἐκείνους τοὺς ὁποίους ἀπασχολοῦν τὰ σύγχρονα προβλήματα.

Τὸ πρῶτον καὶ ἀναγκαῖον πάντως βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔγινε, καὶ αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸν καθηγητὴν κ. Μέγαν.

Ὁ Συντονιστὴς Ἀνασυγκροτήσεως

Κ. Α. ΔΟΞΙΑΔΗΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος τοῦ κ. Κ. Δοξιάδη	Σελ.	1
Εἰσαγωγή		1
I Μορφαι τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας	>	6
A' Τὸ νεοελληνικὸν σπιτι	>	6
α) Οἰκίαι με ἀμφικλινῆ ἢ ἀετοειδῆ στέγην	>	7
1. Μονώροφοι οἰκίαι	>	7
2. Διώροφοι οἰκίαι	>	19
β) Οἰκίαι ἐπιπεδόστεγοι	>	31
B' Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ οἰκία	>	43
II Αἱ οἰκίαι τῶν Σλαβικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς	>	49
A' Ἡ βουλγαρικὴ οἰκία	>	51
1. Πεδιναὶ οἰκῆσεις	>	51
2. Ὅρειναι οἰκῆσεις	>	63
3. Τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις	>	72
B' Ἡ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία	>	81
III Αἱ οἰκῆσεις τῶν Ἀλβανῶν	>	95
— Παράρτημα	>	119
✓ Βιβλιογραφία	>	121
Βραχυγραφίαι	>	125
Διασαφήσεις πινάκων	>	127
Πίνακες	>	135

ΕΙΣΑΓΩΓΗ *

Τὴν ἑλληνικὴν λαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν ἐμελέτησε συστηματικῶς πρῶτος ὁ ἀρχιτέκτων Ἀριστοτέλης Ζάχος, ἐρευνήσας ἰδίᾳ τὰ παλαιὰ «ἀρχοντικά» τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰς συνθετωτέρας καὶ μᾶλλον ἐξειλιγμένους μορφὰς ἀστικῆς κατοικίας τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων. Ἐν τῶν διδαγμάτων τοῦ ἀειμνήστου ἀνδρὸς εἶναι ὅτι ὁ ἐξειλιγμένος τύπος τῶν ἀστικῶν σπιτιῶν ἔχει πάντοτε τὰς βάσεις του, ὡς πρὸς τὴν γενικὴν διάταξιν, εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν σπιτιῶν τῶν χωρικῶν· ὅθεν τὸν ἀρχέγονον τύπον τῶν σπιτιῶν τῶν Ἰωαννίνων (κατ' ἀναλογίαν καὶ τῶν ἄλλων ἀστικῶν κέντρων) δεόν ν' ἀναζητήσωμεν εἰς τὰ σπίτια τῶν χωρίων τῆς Ἠπείρου καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος ¹⁾.

Μὲ τὰ ἀστικά σπίτια τῶν τελευταίων βυζαντινῶν καὶ τῶν μεταβυζαντινῶν χρόνων ἠσχολήθη κυρίως καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος.

Τὸ λαϊκὸ σπίτι εἰς τὴν ἀπλουστέραν του μορφήν, τὴν ἀγροτικὴν, εἶδε καὶ ἐμελέτησεν ὡς πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν του διάρθρωσιν καὶ κατάρτισιν πρῶτη μίᾳ καλλιτέχνις, ἡ κυρία Ἀγγελικὴ Χατζημιχάλη εἰς τὴν Σκυρον, τὸ Ρουμλούκι, τὴν Ἰκαρίαν, τὴν Σάμον, τὰ Βίλια. Σχεδὸν συγχρόνως ὁ μακαρίτης Δ. Λουκόπουλος μᾶς ἔδωκε καλὴν περιγραφὴν τῶν Αἰτωλικῶν οἰκίσεων καὶ σκευῶν.

Ἐγὼ αὐτὸς ὑπηρετῶν τὸ 1922 εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν τῆς Θράκης ἐμελέτησα τὸ ἀγροτικὸ σπίτι εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἐβρου, ἀλλ' ἡ ἐργασία μου περὶ τῶν Θρακικῶν οἰκίσεων ἐβράδυνε νὰ δημοσιευθῇ.

Κατόπιν ἠκολούθησαν μελέται συστηματικαὶ τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὸν Σύλλογον «Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη», τὸ Ὑπουργεῖον

* Ἡ μελέτη αὕτη ἐγράφη ἀρχικῶς, διὰ ν' ἀνακοινωθῇ εἰς τὸ 3ον Συνέδριον τῆς Commission Internationale des arts et traditions populaires, τὸ συγκληθὲν εἰς Παρισίους ἀπὸ 1—5 Ὀκτωβρίου 1947. Τὴν ἀρχικὴν δὲ μορφήν τῆς ἀνακοινώσεως διατηρεῖ ἐν ἀρχῇ καὶ εἰς τὴν παροῦσαν δημοσίευσιν.

1) Ἀρ. Ζάχου, Ἀρχιτεκτονικὰ σημειώματα. Ἰωάννινα (Ἠπειρωτικὰ Χρονικά τ. 3 (1928) σ. 298. Πρβλ. τὰ πορίσματα τῆς μελέτης μου, Θεσσαλικά οἰκίσεις, Ἀθῆναι 1946 σ. 75 καὶ 108.

Ἐνοικοδομήσεως καὶ χωριστὰ ἀπὸ διαφόρους λαογράφους καὶ ἀρχιτέκτονας μελετητάς, Ἑλλήνας καὶ ξένους ¹⁾).

Ὅταν πρὸ 25ετίας ἤρχιζα τὰς μελέτας αὐτάς εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Διδυμοτείχου, ὁ σκοπός μου ἦτο ἄλλος: νὰ ἐρευνήσω τὰ ἦθη καὶ ἔθιμα τοῦ λαοῦ, τὰ σχετικὰ μὲ τὴν λατρείαν. Ἀλλὰ καθὼς εἰσηρχόμεν ἐἰς τὰ σπίτια τῶν χωρικῶν, ἔβλεπα νὰ προβάλλουν ἐμπρὸς μου πλῆθος ζητήματα, ἀφορῶντα εἰς τοὺς τρόπους τῆς λαϊκῆς οἰκοδομίας, τὴν διάταξιν καὶ διαρρύθμισιν τῶν χώρων, τὴν στάβλισιν τῶν ζώων, τὴν ἀποθήκευσιν τῶν δημητριακῶν καὶ τὴν προφύλαξιν αὐτῶν ὅπῃ τὴν ὑγρασίαν καὶ τοὺς ποντικούς, ζητήματα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις δὲν εὐρίσκεται ἀπλῶς καὶ μόνον εἰς κλιματικούς, ἔδαφικούς, βιολογικούς ἢ ἱστορικούς λόγους, ἀλλὰ σχετίζεται ἀμεσώτατα πρὸς τὸν ἕτερον παράγοντα, ἐκεῖνον ποὺ δεσπόζει καὶ ρυθμίζει ὅλους τοὺς ἄλλους, τὸν ἄνθρωπον. Ἔτσι ἔνοιωσα μία ἔλξις νὰ μὲ τραυᾷ πρὸς τὸ σπίτι ὡς ἐνδιαίτημα καὶ συνάμα ὡς ἔργον τῶν χειρῶν τῶν χωρικῶν, ποὺ τὸ κτίζουν ἐκεῖ, ὡς εἰς πολλὰ ἄλλα μέρη τῆς Ἑλλάδος, οἱ ἴδιοι οἱ χωρικοὶ κατὰ τὸ σύστημα τῆς κοινωνικῆς ἀλληλοβοηθείας.

Ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου εἴλκυεν ἡ ποικιλία τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἀλληλουχίαν καὶ ἀλληλεξάρτησιν καὶ δεικνύουν ὀργανικὴν ἐξέλιξιν, φυσικὴν διὰ κάθε ἀνθρώπινον ἔργον. Ἡ ἐξέτασις αὐτῶν θὰ μ' ἐβοήθει ν' ἀνακαλύψω τὴν ἀρχικὴν μορφήν, ἐκ τῆς ὁποίας διὰ βαθμιαίας ἐξελίξεως παρήχθη ὁ σήμερον ἐπιχωριάζων ἐν τῷ τόπῳ τύπος. Ἄν ἓνα σπίτι παρουσίαζε διασκευὴν ἢ ἐπαύξησιν τῶν χώρων, ἔπρεπε νὰ εὕρω κατὰ ποῖον τρόπον ἔγιναν αἱ προσθήκαι ἢ διασκευαί, πῶς οἱ νέοι χώροι προσηρμόσθησαν πρὸς τὸν ἀρχικὸν πυρήνα τοῦ σπιτιοῦ, πῶς ἀργότερα ἐνετάχθησαν οἰκοδομικῶς καὶ συναπετέλεσαν νέαν, ἐπηυξημένην μορφήν σπιτιοῦ. Διὰ τοῦτο τὴν ἔρευνάν μου δὲν περιώρισα εἰς τὴν μελέτην μιᾶς ἢ δύο, τῶν μᾶλλον ἀντιπροσωπευτικῶν οἰκιῶν, ἀλλὰ τὴν ἐπεξέτεινα ἐπὶ ὅλων τῶν παραλλαγῶν, προσπαθῶν ν' ἀνεύρω καὶ τὸν δρόμον, ποὺ ἠκολούθησεν ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ, διὰ νὰ φθάσῃ ἀπὸ τὰς ἀπλουστεράς εἰς τὰς συνθετωτέρας μορφάς.

Συγχρόνως ἠρεύνησα τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς οἰκοδομίας, τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον εἶναι κατεσκευασμένη ἡ στέγη τοῦ σπιτιοῦ, ἡ ἐστία, ἡ ἀποθήκη διὰ τοὺς καρπούς, ὁ φοῦρνος, ὁ ἀργαλειός. Οὕτως εἰς τὴν ἔρευναν τῶν λαϊκῶν οἰκίσεων παρὰ τὰς δυσκολίας, ποὺ εἶχα νὰ ὑπερνικήσω ἀπὸ τεχνικῆς ἀπόψεως, εὐρήκα τὸ μᾶλ-

---

1) Βλ. τὴν παρατιθεμένην βιβλιογραφίαν.

λον ένδιαφέρον και έπαγωγόν, άλλα και μάλλον άνερεύνητον θέμα τής λαογραφικής μου ένασχολήσεως. Είς τήν έρευναν αύτήν βλέπει ό λαογράφος έτσι χειροπιαστά, πώς ό άνθρωπος τοϋ λαοϋ, ακολουθών τους παραδεδομένους τύπους και τὰ συστήματα, που έκληρονόμησε παρά τών προγόνων του, τὰ προσαρμόζει κάθε φοράν προς τὰ πραγματικά δεδομένα και τὰ μέσα που διαθέτει, ώστε να πληροϋν τὰς ανάγκας τής διαβιώσεως τής οικογενείας του και τής έξυπηρετήσεως τών έκ τοϋ βίου άσχολιών της, δημιουργών με τόν τρόπον αύτόν παρεκκλίσεις από τόν παραδεδομένον τύπον, παραλλαγές από τήν άρχικήν μορφήν, βλέπει τὰς λύσεις που έξευρίσκουν οι άνθρωποι τοϋ λαοϋ δια τὰ ποικίλα προβλήματα, τὰ συναφή με τήν οίκοδομίαν, τήν φύλαξιν τών ζωοτροφιών, τήν στέγασιν τών κτηνών, τήν διαρρύθμισιν τοϋ χώρου, βλέπει αύτάς τὰς ψυχικάς και δημιουργικάς των δυνάμεις έν ένεργεία, έν πλήρει έφαρμογή. Διότι είς τους τρόπους και τὰ μέσα, που ό λαϊκός τεχνίτης χρησιμοποιεί δια τήν επίλυσιν τών προβλημάτων αύτών, αντικατοπτρίζεται ή σκέψις, ό πρακτικός νοϋς, ή δημιουργική δύναμις, ή αίσθησις τοϋ καλοϋ τών ανθρώπων τοϋ λαοϋ. Δι' αύτό είς έμέ τουλάχιστον είναι δύσκολον να έννοήσω, πώς είναι δυνατόν ή έρευνα τής τέχνης και τοϋ ύλικοϋ βίου τοϋ λαοϋ να χωρίζονται από τής όλης λαογραφικής έρεύνης ως χωριστή τις μάθησις, έφ' όσον και τὰ πράγματα αύτά καθ' έαυτά ένδιαφέρουν τήν Λαογραφίαν, ως άποτελοϋντα στοιχεΐα τοϋ λαϊκοϋ πολιτισμοϋ, τόν όποϊον αύτή μελετᾶ, και όπισω από τὰ πράγματα ύπάρχει δρών και ένεργών ό άνθρωπος τοϋ λαοϋ, τοϋ όποϊου τὰς ψυχικάς και δημιουργικάς δυνάμεις ή Λαογραφία άνερευνᾶ.

Βεβαίως αΐ έρευνα περι τήν λαϊκήν οίκίαν ένέχουν μεγάλην σπουδαιότητα και δια τήν έθνολογίαν και τήν ιστορίαν τοϋ πολιτισμοϋ καθόλου, άλλα τὸ αύτό ισχύει και δι' όλα τὰ ύποκείμενα τής λαογραφικής έρεύνης, όσα ίδια μεταδίδονται από λαοϋ εις λαόν.

Εΐναι φανερόν, ότι κάθε προσπάθεια, όπως από τὰ μερικά στοιχεία προχωρήσωμεν εις γενικήν σύνθεσιν και περι τών μορφών τής έλληνικής οίκίας και περι τών σχέσεων αύτης προς τὰς οίκίας τών άλλων έν τῇ Βαλκανική και τῇ Μ. Άσίᾳ οϊκούντων λαών, έχει ως προϋπόθεσιν τήν συναγωγήν διεξοδικοϋ και πλουσίου συγκριτικοϋ ύλικοϋ, αναφερομένου και εις τήν διάταξιν τής κατόψεως και εις τὰς μεθόδους και τους τρόπους τής οίκοδομίας. Άλλά νομίζω, ότι μία τοιαύτη δοκιμή, από έλληνικής τουλάχιστον πλευρᾶς, δέν είναι σήμερα προώρος.

Ό πόλεμος και ή ξενική κατοχή και κατόπιν ή κομμουνιστική άνταρσία μαζί με τὰ άλλα δεινά που έπεσώρευσαν εις τήν Έλλάδα

ἐπέφεραν φοβερὰν καταστροφὴν καὶ εἰς τοὺς οἰκισμοὺς αὐτῆς. Εἰς 430.000 ἀνέρχονται αἱ καταστραφεῖσαι οἰκίαι καὶ τὰ κοινόχρηστα κτίρια, σχολεῖα, ἐκκλησίαι, κοινοτικά ἰδρύματα. Καὶ ἡ καταστροφή εἶναι τοιαύτη, ὥστε μερικῶν περιφερειῶν τὰς ἀρχιτεκτονικὰς μορφὰς θὰ γνωρίζωμεν τοῦ λοιποῦ μόνον ἀπὸ τὰς γενομένας ἐκεῖ μελέτας.

Ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη ν' ἀνοικοδομηθοῦν τὰ κατεστραμμένα καὶ ν' ἀνορθωθῆ ἡ γεωργικὴ οἰκονομία τοῦ τόπου ἐπέβαλε, διαρκούσης ἀκόμη τῆς ξενικῆς κατοχῆς, τὴν ἀναδιοργάνωσιν τοῦ Γραφείου μελετῶν τῆς Πολιοδομικῆς ὑπηρεσίας, μετὰ δὲ τὴν ἀπελευθέρωσιν τὴν ἴδρυσιν ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, τὸ ὁποῖον ὡς πρόγραμμα τῶν ἐργασιῶν του πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔθεσε τὴν γνῶσιν τῶν κατὰ τῶν ἐπικρατούντων τύπων καὶ τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἵνα χρησιμεύσουν ὡς βάσις διὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῶν χωρίων. Ἐκ τούτου ὁ ρυθμὸς τῶν σχετικῶν μελετῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐπεταχύνθη καὶ ὑπὸ τὴν πεφωτισμένην διεύθυνσιν τοῦ γενικοῦ Διευθυντοῦ τοῦ ὑπουργείου, ἀρχιτέκτονος κ. Κ. Δοξιάδου, ἠρευνήθη κατὰ τρόπον συστηματικὸν τὸ μεγαλύτερον τμῆμα τῆς Ἑλλάδος, τὰ δὲ πορίσματα μεγάλου μέρους τῶν μελετῶν αὐτῶν εἶναι σχεδὸν ἔτοιμα πρὸς ἔκδοσιν. Ταῦτα ἐτέθησαν φιλοφρόνως ὑπ' ὄψιν μου, μὲ τὰς γενομένας δὲ πρότερον καὶ ὑπ' ἑμοῦ προσωπικῶς καὶ ὑπ' ἄλλων ἐρευνητῶν μελέτας τὸ συγκεντρωθὲν ὕλικὸν δύναται νὰ θεωρηθῆ ἑπαρκές, ὥστε νὰ δυνάμεθα ἤδη νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν γενικωτέραν μελέτην, τὴν ὁποῖαν ἀνωτέρω διεγράψαμεν.

Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῆ, ὅτι σχεδὸν παντοῦ τῆς ὑπαίθρου ἐν Ἑλλάδι παρὰ τὰς νεωτέρας καὶ συνθετωτέρας διατηροῦνται καὶ αἱ ἀπλοῦστεραι καὶ παλαιότεραι μορφαὶ τῆς λαϊκῆς οἰκίας, αἱ ὁποῖαι προσαρμόζονται πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῆς ἀπορωτέρας τάξεως τῶν χωρικῶν. Εἴτε διότι τὸ σπίτι εἶναι στοιχεῖον ἀπαραίτητον τοῦ προικισμοῦ τῆς κόρης εἴτε διότι εἶναι συνήθεια ὁ νυμφευόμενος νὰ κτίσῃ ἰδικὸν του σπίτι, εὐρίσκονται ἠναγκασμένοι ἄλλοῦ ὁ πατέρας τῆς νύμφης, ἄλλοῦ ὁ γαμβρὸς νὰ κτίσουν ἔστω καὶ ὑποτυπώδη κατοικίαν, ἕνα ἀπλοῦν «καλύβι» ἢ «χαμόγειο» σπίτι, ὡς λέγεται, ἢ σπίτι μιᾶς τῶν ἀπλοустέρων ἐν τῷ τόπῳ ἐπικρατουσῶν μορφῶν. Ἐφόσον ἔπειτα αἱ βιοτικαὶ ἀνάγκαι αὐξάνουν καὶ προάγεται ἡ εὐπορία καὶ μαζὶ καὶ ἡ ἀντίληψις περὶ τῶν στοιχειωδῶν ὄρων τῆς ἀνέτου καὶ ὑγιοῦς διαβίωσης, ἐπεκτείνεται ἢ συμπληρώνεται ἡ κατοικία ἢ κτίζεται νέα κατὰ τὸ πρότυπον ἄλλων ἐν τῷ τόπῳ ὑπαρχουσῶν συνθετωτέρων μορφῶν. Ἔτσι συμβαίνει εἰς πολλὰ μέρη τῆς Ἑλλάδος νὰ δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν βῆμα πρὸς βῆμα τὴν ἐξέλιξιν τῆς λαϊκῆς ἀρχι-

τεκτονικῆς, σημειοῦντες τοὺς διαμέσους σταθμούς, οὓς ἠκολούθησεν αὕτη εἰς τὴν ἐξελικτικὴν της πορείαν.

Τὴν ἐξέλιξιν ταύτην προσεπάθησα, ὅσον μοῦ ἦτο δυνατόν, ν' ἀποδώσω καὶ γραφικῶς εἰς συνοπτικοὺς πίνακας, παρατιθεμένους εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου.

Δι' ἐκάστην τῶν ἐν αὐτοῖς μορφῶν εὐρίσκει ὁ βουλούμενος τὴν σχετικὴν παραπομπὴν εἰς τὰς διασαφήσεις τῶν πινάκων¹⁾).

Μετὰ δὲ τὴν ἐξέτασιν τῆς νεοελληνικῆς οἰκίας καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν θὰ προχωρήσω εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν οἰκίσεων τῶν ὁμόρων πρὸς τὴν Ἑλλάδα χωρῶν, διὰ νὰ καταδειχθῇ ἡ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν.

---

1) Διὰ τὴν κατανόησιν τοῦ κειμένου ἐνίοτε καὶ οἱ πίνακες αὐτοὶ ἴσως δὲν ἀρκοῦν καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ λαμβάνωνται πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ πλήρη σχέδια καὶ αἱ εἰκόνες προηγουμένων μου ἐργασιῶν, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὸ πλεῖστον παραπέμπω. Ὅφειλω δὲ καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως ταύτης νὰ ἐκφράσω τὰς θερμὰς μου εὐχαριστίας πρὸς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὸν κ. Ἐλευθέριον Σκέπερς, ὅστις ἤσχολήθη εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν σχεδιασμάτων μου.

I. ΜΟΡΦΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

Α'. ΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΝ ΣΠΙΤΙ

Ἐν Ἑλλάδι, ὡς κατὰ τοὺς παναρχαίους χρόνους, οὕτω καὶ σήμερον ἀπαντῶνται καὶ οἱ δύο θεμελιώδεις τύποι τῆς οἰκίσεως, καὶ τὰ καμπυλόγραμμα καὶ τὰ εὐθύγραμμα οἰκήματα. Καὶ τὰ μὲν πρῶτα (τὰ κυκλικά, τὰ ἔλλειπτικά καὶ τὰ πεταλόσχημα) περιορίζονται ἤδη εἰς τὰς μᾶλλον ἀρχηγόνους μορφάς τοῦ βίου ἤτοι τοὺς νομαδικοὺς ἢ ἡμινομαδικοὺς ποιμενικοὺς πληθυσμοὺς (Σαρακατσάνους, βλάχους) καὶ σποράδην εἰς τὴν ἀπορωτέραν τάξιν τῶν ἀγροτῶν τῆς Θεσσαλίας καὶ ἄλλων τινῶν πεδινῶν περιοχῶν, διατηρήσαντα ἐκ παραδόσεως τοὺς στοιχειώδεις καὶ πρωτογόνους τρόπους κατασκευῆς καὶ στεγάσεως τῶν κωνικῶν καὶ τῶν σαγματοειδῶν καλυβῶν καὶ δὴ τὴν χρῆσιν ὀργανικῶν οὐσιῶν, ὡς ξύλων καὶ κλάδων ἢ χόρτων καὶ καλάμων τ. ἔ. ὑλικῶν, τὰ ὅποια παρέχει πρόχειρα τὸ δάσος καὶ ὁ βάλτος¹⁾. Τὰ δὲ εὐθύγραμμα καὶ δὴ ὀρθογώνια οἰκήματα εἶναι κατὰ πολὺ ἐπικρατέστερα, ὡς καὶ ἐν αὐτῇ τῇ προϊστορικῇ Ἑλλάδι. Αἰτία τούτου εἶναι προφανῶς τὸ ὅτι τὰ εὐθύγραμμα κτίσματα καὶ ν' αὐξηθοῦν εὐκόλα ἤμποροῦν καὶ χωρίζονται εἰς κανονικά διαμερίσματα²⁾. Διὰ τοῦτο ὁ λόγος ἐδῶ θά εἶναι περὶ τῶν εὐθυγραμμῶν οἰκημάτων.

Ὡς δ' ἀπὸ γεωγραφικῆς ἀπόψεως, οὕτω καὶ ἀπὸ τῆς τῶν οἰκίσεων, ἢ Ἑλλάς εὐρίσκεται εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τῆς βορείου εὐκράτου ζώνης καὶ τῆς ζώνης τῶν ἐρήμων, εἰς τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται ἡ βόρειος Ἀφρική καὶ ἡ πρόσθεν Ἀσία μετὰ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τοῦ Ἰράν. Ὅθεν ἡ μὲν ἡπειρωτικὴ Ἑλλάς ἀνήκει εἰς τὰς χώρας τῶν οἰκίσεων μὲ τὴν ἀμφικλινῆ ἢ ἀετοειδῆ στέγην, ἡ δὲ νησιωτικὴ μετὰ τῆς Κύπρου (πλὴν τῶν Ἰονίων καὶ τῶν νήσων τοῦ βορείου Αἰγαίου) εἰς τὰς οἰκίσεις, τὰς ἐχούσας τὴν στέγην ὀριζόντιον. Ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου παρέχει ἡ πιθανὴ προέλευσις τῆς μὲν ὀριζόντιου

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκίσεις, σ. 11—16. Περὶ τῶν πρωτογόνων τύπων τῆς οἰκίσεως βλ. Fr. Oelmann, Haus und Hof im Altertum I Berlin 1927 σ. 45 κέ.

2) Βλ. Franz Oelmann, ἔνθ' ἀν. σ. 39 κέ. 41.

στέγης ἐκ τῆς ἀπλῆς σκιάδος, ἡ ὁποία κοινῶς λέγεται «τσαρδάκι» καὶ εἶναι τόσο ἀπαραίτητος εἰς τὰς χώρας τῶν ἐρήμων πρὸς προστασίαν ἀνθρώπων καὶ ζώων ἀπὸ τὰς καυστικὰς ἀκτῖνας τοῦ ἡλίου, τῆς δὲ ἀετοειδοῦς ἢ σαγματοειδοῦς στέγης ἐκ τοῦ ἐπικλινοῦς στεγάστρου, τοῦ προστατεύοντος κατὰ τῆς βροχῆς καὶ τοῦ ἀνέμου ¹⁾). Εἶναι δ', ὡς γνωστόν, ἡ στέγη τὸ οὐσιῶδες καὶ πρωταρχικὸν ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ στοιχεῖον, ἡ δὲ μορφή καὶ ὁ τρόπος τῆς κατασκευῆς αὐτῆς ἀσκεῖ ἐπίδρασιν καὶ ἐπὶ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διάρθρωσιν καὶ τὴν ὄλην συγκρότησιν τῆς οἰκίας, ὥστε ἐξ αὐτῆς κυρίως νὰ ἐξηγῶνται αἱ ὑπάρχουσαι μεταξὺ τῶν δύο κατηγοριῶν διαφοραὶ ²⁾). Δι' αὐτὸ θὰ ἐξετάσωμεν πρῶτον τὰς ἐχούσας ἀμφικλινῆ ἢ ἀετοειδῆ στέγην οἰκίας καὶ κατόπιν τὰς ἐπιπεδοστέγους ἢ μετὰ δώματος οἰκίας.

α) ΟΙΚΙΑΙ ΜΕ ΑΜΦΙΚΛΙΝΗ Η ΑΕΤΟΕΙΔΗ ΣΤΕΓΗΝ

1. Μονώροφοι οἰκίαι.

Αἱ ἀγροτικαὶ οἰκίαι εἰς τὰς πεδινὰς ἰδίᾳ ἐκτάσεις εἶναι συνήθως πλίνθινοι, μόνον δὲ κατὰ τὴν βᾶσιν των μέχρις ὕψους 40—50 ἑκατοστομ. ἀπὸ τοῦ ἐδάφους κατασκευάζονται ἐκ λίθων, εἶναι δὲ μονώροφοι καὶ κεραμοσκεπεῖς.

Ἐν τῇ ἀρχικῇ καὶ ἀπλουστάτῃ αὐτῶν μορφῇ αἱ οἰκίαι αὐταὶ ἀποτελοῦνται ἐξ ἑνὸς δωματίου ὀρθογωνίου σχήματος, περιλαμβανοντος ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην ἀνθρώπους, ζῶα καὶ δημητριακοὺς καρπούς· εἶναι δὲ στενομετώπου καὶ πλατυμετώπου μορφῆς.

Ἀρχαιότερα καὶ ἐγγύτερον ἰσταμένη πρὸς τὴν ἀρχικὴν μορφήν τῆς οἰκίας ἀνὰ τὰς ἑλληνικὰς χώρας πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ ἀπλῆ στενομέτωπος οἰκία, ἡ ἀνήκουσα εἰς τὸν τύπον τοῦ λεγομένου «μεγάρου» ³⁾). Αὕτη ἔχει τὴν εἴσοδον ἐπὶ μιᾶς τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει συνήθως προστώον ἤτοι ἀνοικτὴ στοὰ (ὑπόστεγον)· καὶ ἄλλοτε μὲν οἱ πλάγιοι τοῖχοι τοῦ οἰκήματος προεκτείνονται ἕως τὴν πρόσοψιν τοῦ προστώου, σχηματίζοντες τὰς λεγομένας «παραστάδας» καὶ ἔχοντες ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δύο ξυλίνους στύλους μεταξὺ αὐτῶν (τύπος «ἐν παραστάσι»), ἄλλοτε δὲ οἱ τοῖχοι οὗτοι δὲν προεκτείνονται καὶ τότε τὸ προστώον μένει ὅλως ἀνοικτόν, σχηματίζον ἀπλῆν «πρόστασιν», τῆς ὁποίας τὴν στέγην βαστάζουν δύο ἢ περισσότεροι στῦλοι (τύπος «πρόστυλος», δίπτυλος ἢ τετράπτυλος).

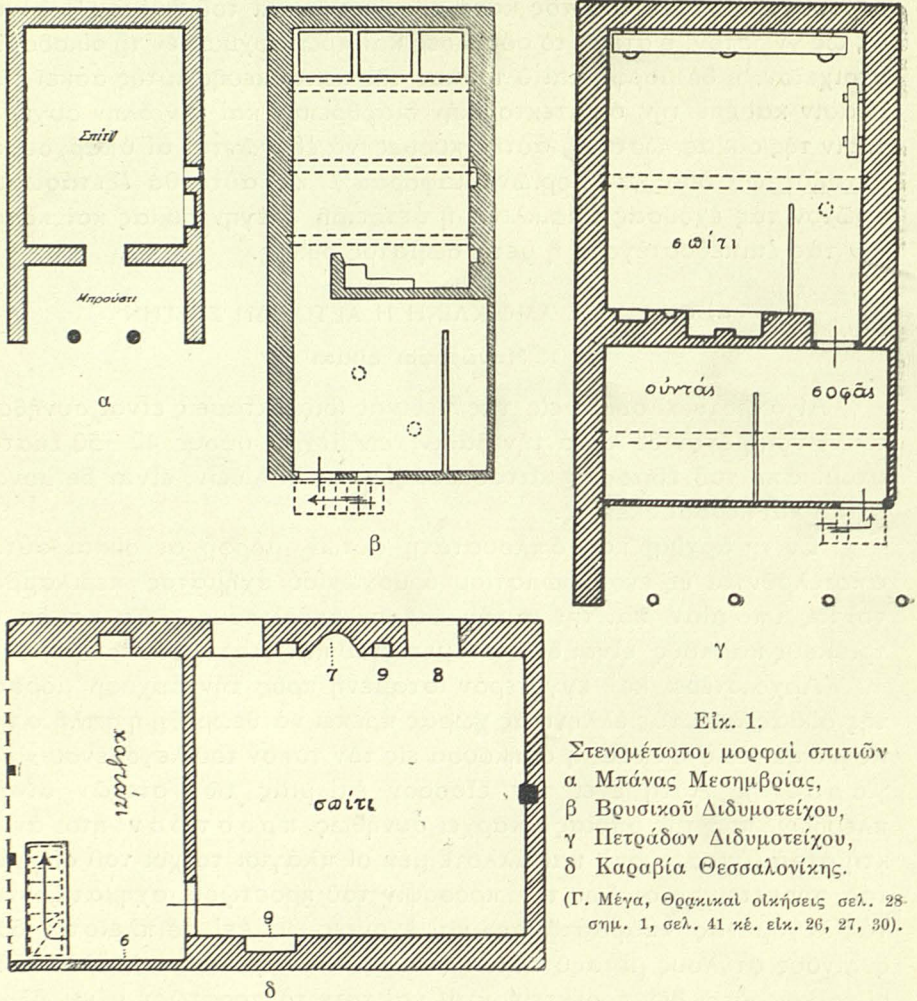
1) Fr. Oelmann, ἔνθ' ἀν. σ. 61 κέ.67 κέ. καὶ ἐν περιοδ. Gnomon 1927, σ.173.

2) Fr. Oelmann, ἔνθ' ἀν. σ. 41 καὶ 90.

3) Χρ. Τσοῦντα, Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλλην. τέχνης, Ἀθήναι 1928, σ. 5.

Ἡ οἰκία τοῦ τύπου τούτου μετ' ἀετοειδοῦς ἢ σαγματοειδοῦς στέγης ἀπαντᾶται εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα ἐν ὄλῃ αὐτῆς τῇ ζωικότητι εἰς τὰ παρά τὴν Μεσημβρίαν ἑλληνικὰ χωρία τοῦ Αἴμου (Ναίμοναν, Μπάναν, Ἀηβλάσην, Ραβδᾶν κλπ. «σπίτια στὸ μά-

Εἰκ. 1.

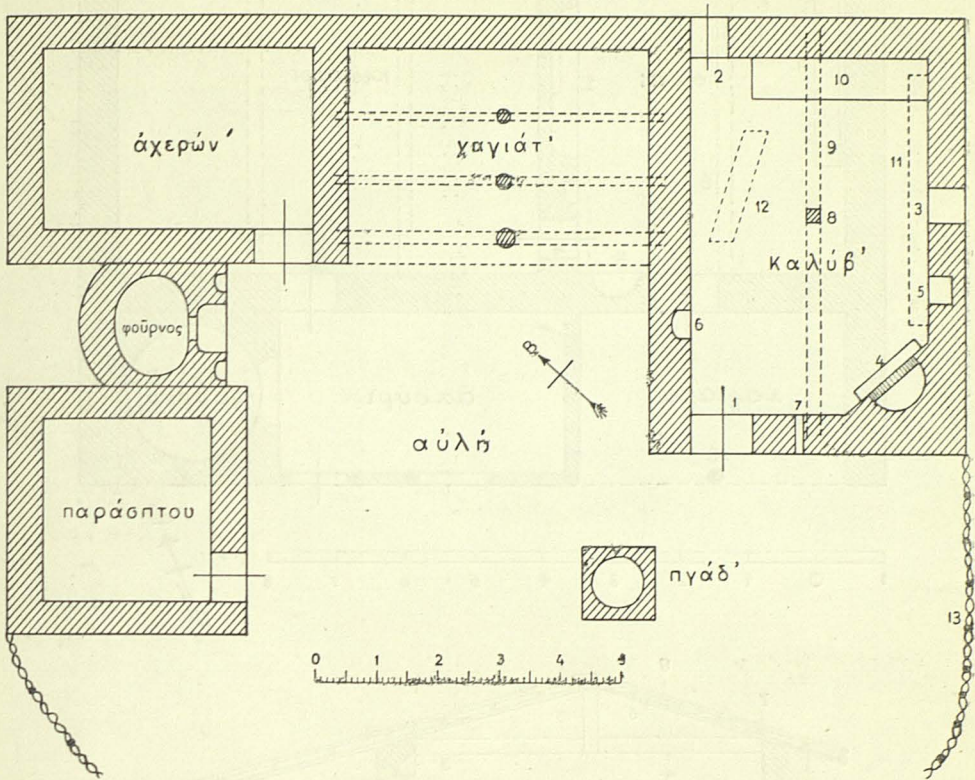
Στενομέτωποι μορφᾶι σπιτιῶν
 α Μπάνας Μεσημβρίας,
 β Βρυσικοῦ Διδυμοτείχου,
 γ Πετράδων Διδυμοτείχου,
 δ Καραβία Θεσσαλονίκης.

(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκῆσεις σελ. 28-
 σημ. 1, σελ. 41 κέ. εἰκ. 26, 27, 30).

κρος μὲ μπροῦστι») καὶ εἰς χωρία τινὰ τῆς περιοχῆς τοῦ Διδυμοτείχου (Ποιμενικόν, Βρυσικόν, Παλιούρι, Πετράδες κλπ.), sporadikῶς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὸ χωρίον Καραβία περιφ. Θεσσαλονίκης ¹⁾ (εἰκ. 1, πίναξ Αα 1—6).

1) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσεις σελ. 27. 29. 44 κέ. Ὅσον ἀφορᾷ τὴν διάταξιν τῶν χώρων τῶν παλαιῶν σπιτιῶν τῶν χωρίων Ποιμενικοῦ καὶ Παλιουρίου

Στενομέτωπον επίσης είναι και τὸ λεγόμενον καλύβι ἢ χαμὸ γειο σπίτι τῆς Λήμνου, τὸ ὁποῖον, ὡς και τὸ διώροφον, ἔχει τὴν στέγην κεραματῆν ¹⁾ (εἰκ. 2).

Εἰκ. 2. Σπίτι καὶ αὐλή τοῦ χωρίου Φυσίνης τῆς Λήμνου.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, εἰκ. 2).

1 πόρτα,	5 δουλάπ,	8 στῦλος,	11 ράφ',
2 πορτάκι ἢ πανάθ'ρου,	6 λαηνοστάτ'ς,	9 μισουδόκ',	12 κανιά,
3 πανάθ'ρου,	7 κατοθυρίδα,	10 γιούκερ,	13 πέργιρας.
4 γουνιά,	(γιά τὸν γάτο)		

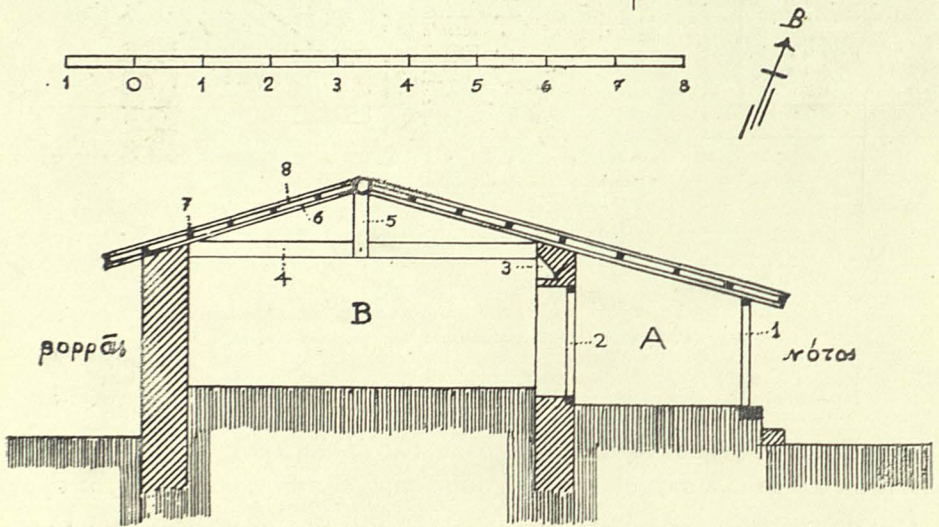
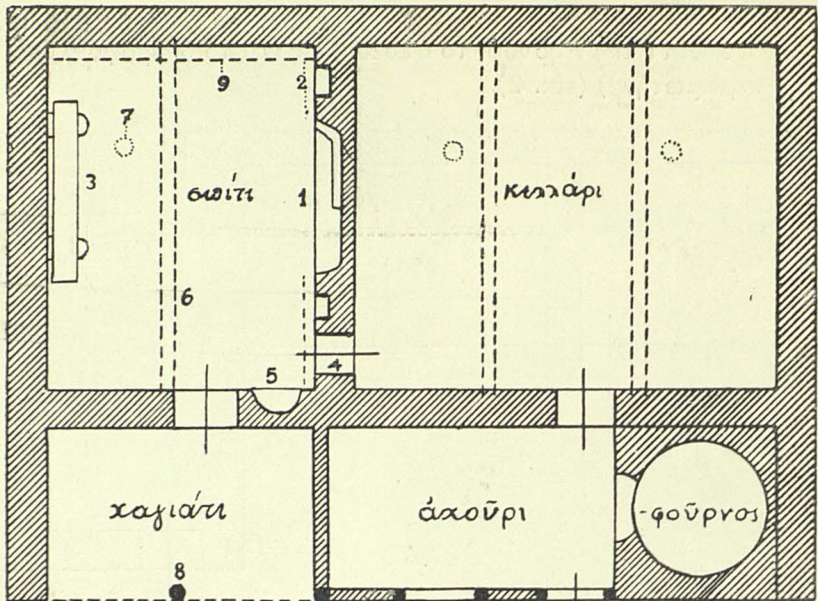
Πολὺ συνηθεστέρα ὁμως ἀνά τὰς ἐλληνικὰς χώρας εἶναι ἡ πλατυμέτωπος οἰκία, ἡ ἔχουσα τὴν εἴσοδον καὶ τὸ προστώον ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς τοῦ ὀρθογωνίου τῆς κατόψεως (σπίτια δίπλα ἢ διπλανὰ μὲ μπρούστι, ὡς λέγονται εἰς τὰ ἐλληνικὰ χωρία τοῦ Αἴμου) ²⁾ (εἰκ. 3 καὶ 4, πίναξ Β).

(αὐτ. σελ. 18 καὶ 37—40) ὀρθῆ ἀποδεικνύεται ἡ δοθεῖσα ἐν τῇ σημειώσει τῆς σελ. 19 ἐρμηνεία, ἀφοῦ ἄλλως τὴν στενομέτωπον μορφήν εὐρίσκομεν ἐμφανῆ εἰς τὰ γειτονικὰ χωρία Βρυσικὸν καὶ Πετρᾶδες (σελ. 41 - 43).

1) Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, σελ. 7 κέ.

2) Γ. Μέγα, Ἑθρ. οἰκῆσεις σ. 27, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 16 εἰκ. 10.

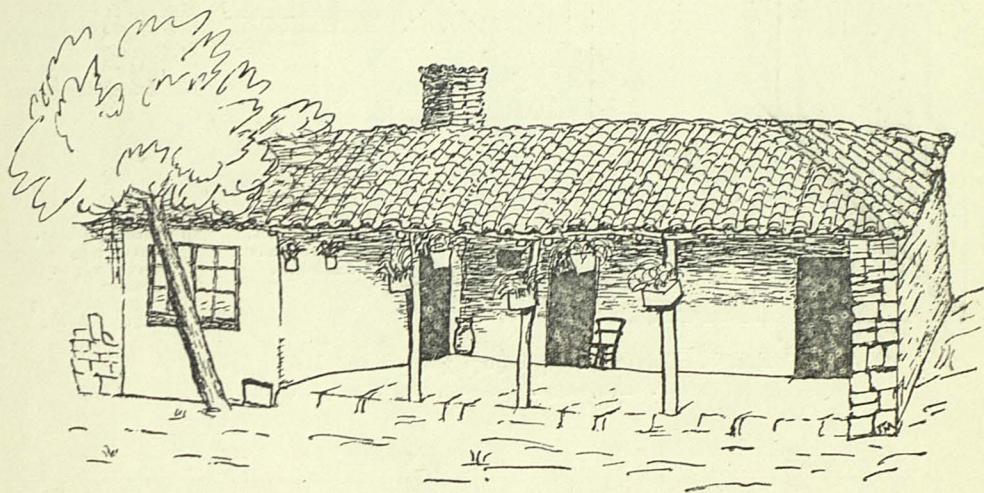
Εικ. 3. Κάτοψις και κατά πλάτος τομή παλαιᾶς οἰκίας τοῦ χωρίου Τριφύλλι.

(Γ. Μέγα, Θρακ. Οικήσεις εικ. 1)

Κάτοψις :	1 τζάκι,	4 πορτούλα,	7 φεγγίτης,
	2 ντουλαπάκι,	5 λαγηνοκάμαρα,	8 στῦλος,
	3 γίκους,	6 γρεντιά (=πατερό),	9 ράχτι, ράφι,
Τομή :	A χαγιάτι.	1 στῦλος,	5 μπαμπάς,
	B σπίτι,	2 θύρα,	6 μακάζι,
		3 πανώθρα,	7 καπροούλια,
		4 γρεντιά,	8 πέταυρα.

Τὸ προστώον κατασκευάζεται δι' ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας πρὸς τὰ κάτω, ἀποτελεῖ δὲ στοιχεῖον κατὰ πολλὰ χρησιμον εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς ἀγροτικῆς ἐν γένει ζωῆς· διότι δὲν προστατεύει μόνον τὴν εἴσοδον τοῦ σπιτιοῦ κατὰ τῆς βροχῆς, ἀλλὰ καὶ παρέχει εὐαέρον ἐν ταύτῳ καὶ προφυλαγμένον τόπον διαμονῆς, ὅπου ἡ οἰκογένεια, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, δύναται νὰ εὐρίσκη ἀναψυχὴν. Ἐδῶ αὕτη γευματίζει καὶ δειπνεῖ καὶ κατακλίνεται κατὰ τὸ θέρος, ἐδῶ αἱ γυναῖκες στήνουν τὸν ἀργαλειό, ἀπλώνουν καὶ ξαίνουν τὰ μαλλιά, ξηραίνουν τὸ καλαμπόκι καὶ τὸ σουσάμι, τὰ κρομμύδια καὶ τοὺς ἄλλους καρπούς, ἐδῶ συνήθως κτίζεται καὶ ὁ φούρνος τοῦ σπιτιοῦ.

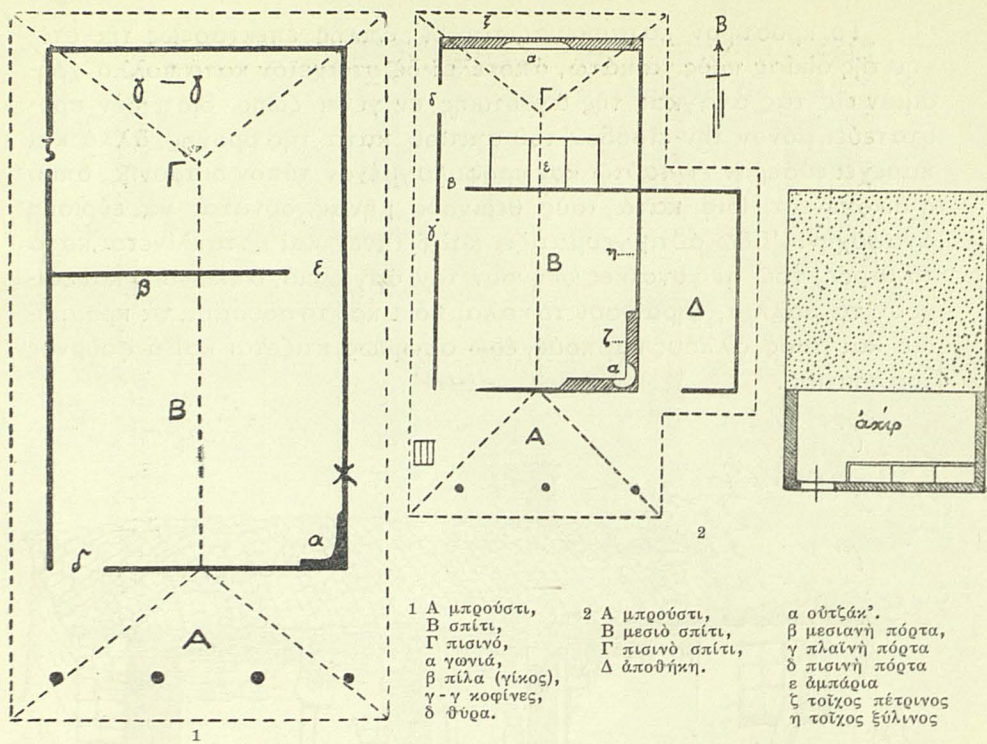
Εἰκ. 4. Παλαιὰ οἰκία Φερῶν τῆς Θράκης.

Ἡ ἐπαύξησις τοῦ χώρου εἰς τὰς οἰκίας καὶ τῶν δύο τύπων γίνεται κατὰ δύο διευθύνσεις: α) κατ' ἐπέκτασιν τοῦ κορυφαίου ξύλου τῆς στέγης καὶ β) κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν πλευρῶν τοῦ ἀετώματος αὐτῆς.

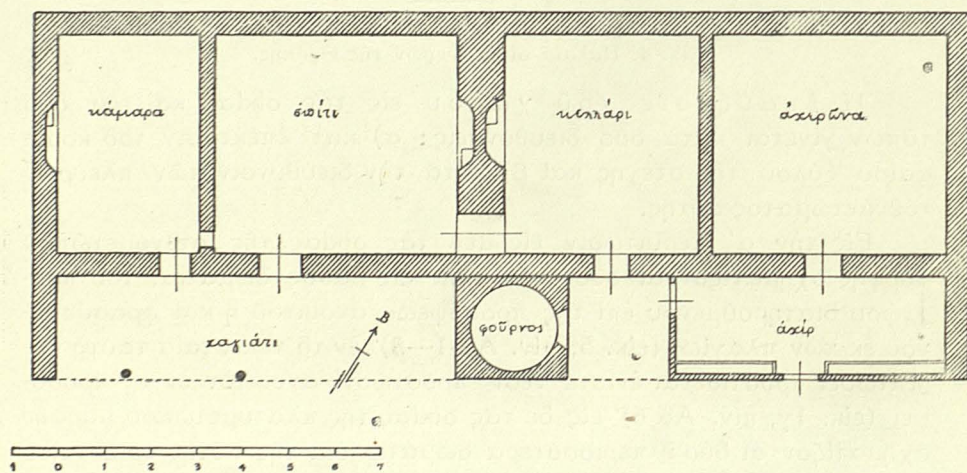
Εἰς τὴν α' περίπτωσιν εἰς μὲν τὰς οἰκίας τῆς στενομετώπου μορφῆς σχηματίζονται δύο ἐπάλληλα εἰς βάθος δωμάτια, τοῦ προστώου διατηρουμένου ἐπὶ τῆς προσόψεως ἀνοικτοῦ ἢ καὶ φρασσομένου ἐκ τῶν πλαγίων (εἰκ. 5, πίν. Αβ 1—3)· ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ περιπτώσει προστίθεται ἐνίοτε νέον προστώον, ἀνοικτὸν ἐν τῇ προσόψει (εἰκ. 1γ, πίν. Αα 6)· εἰς δὲ τὰς οἰκίας τῆς πλατυμετώπου μορφῆς σχηματίζονται δύο ἢ περισσότερα δωμάτια ἐπὶ τῆς αὐτῆς ὀριζοντίου γραμμῆς (εἰκ. 3 καὶ 6, πίν. Γ—Ζ).

Εἰς τὴν β' περίπτωσιν εἰς μὲν τὰς στενομετώπους οἰκίας σχημα-

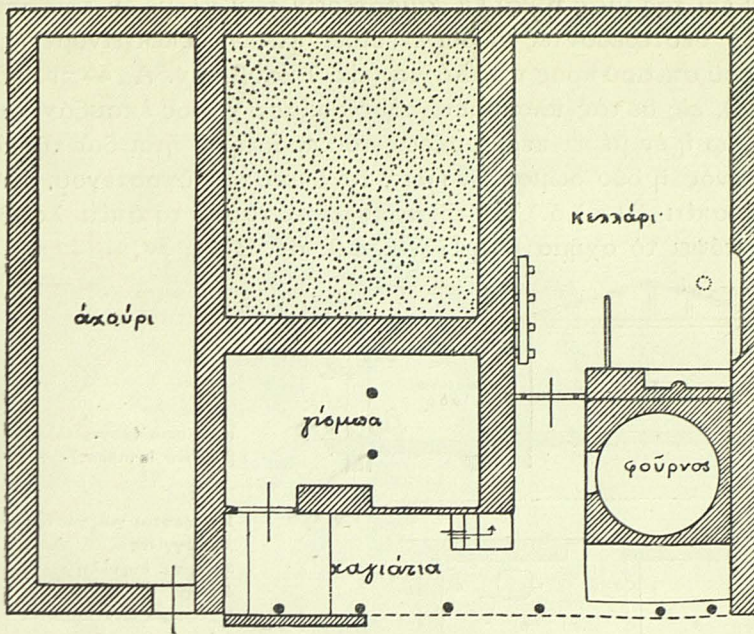

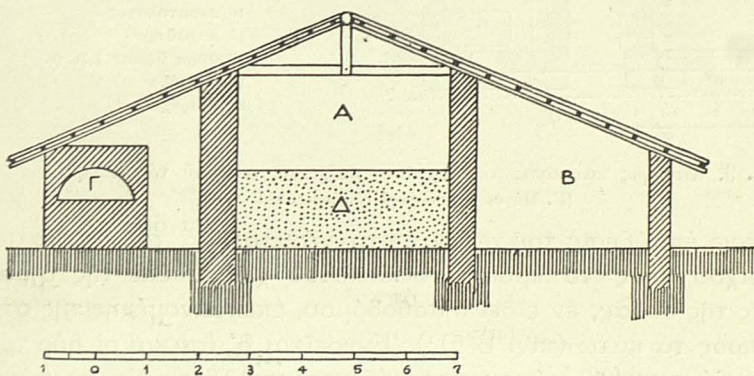
Εἰκ. 5. Σπίτια «στό μάκρος» χωρίων τῆς Μεσημβρίας.
(Γ. Μέγα, Θρακ. Οικήσεις, εἰκ. 17 καὶ 29).

Εἰκ. 6. Κάτοπις παλαιᾶς οἰκίας χωρίου Δογαντζί τοῦ Διδυμοτείχου.
(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οικήσεις, εἰκ. 10).

Εικ. 7. Κάτοψις ίσογείου παλαιού σπιτιού τού χωριού Πετραδάων.
(Γ. Μέγα, Θρακικαί Οικήσεις, εικ. 26). Βλ. τὸ ἀνώγειον ἀνωτέρω ἐν εικ. 1γ).

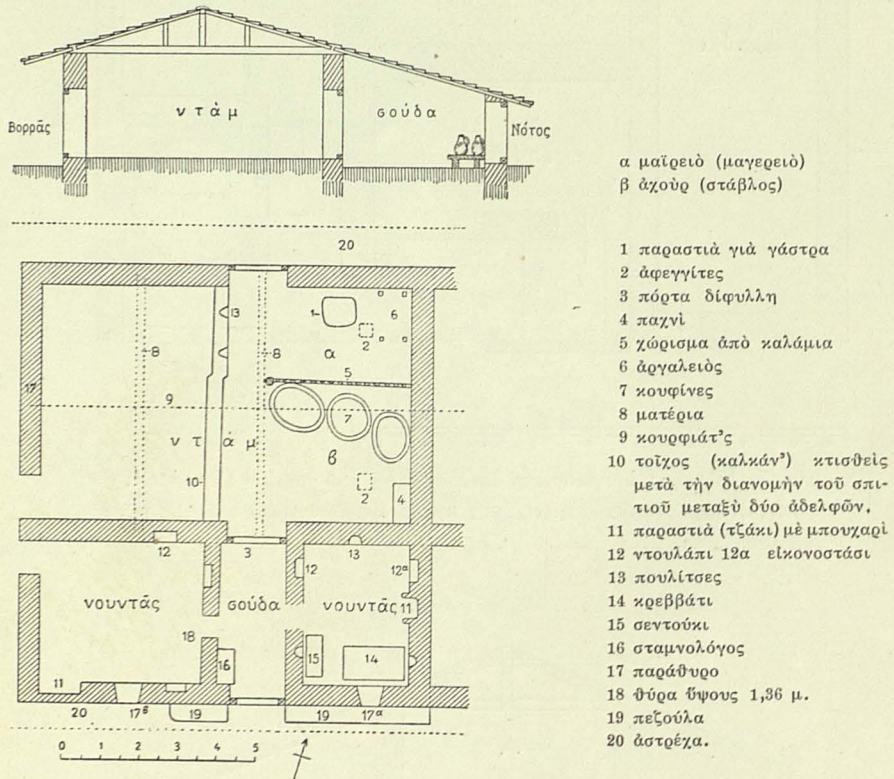

Εικ. 8. Κατὰ μῆκος τομὴ παλαιού σπιτιού τού χωριού Παλιούρι.
(Γ. Μέγα, Θρακικαί Οικήσεις εικ. 23)

Α σπίτι, Β ἀγερώνα, Γ φούρνος, Δ γιάμωσμα (ἐπιχωμάτωσις).

τίζονται ἐπὶ τῆς μιᾶς ἢ καὶ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν τοῦ σπιτιοῦ εἷς ἢ δύο δευτερεύοντες χώροι ἐν εἴδει πτερῶν, ἐπεκτεινομένης τῆς στέγης τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὰ πλάγια (εἰκ. 7 καὶ 8, πίν. Αα 4α—β, 5.5α—β 6α Αβ 2α), εἰς δὲ τὰς πλατυμετώπους οἰκίας ὁ χώρος ἐπαυξάνεται διὰ τῆς ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει περιφράξεως τοῦ προστώου ἥτοι διὰ τῆς κατασκευῆς ἐνὸς ἢ δύο δωματίων κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ ὑποστέγου, ὅτε λέγεται τὸ σπίτι διπλὸν. Ἐν τῇ περιπτώσει ταύτῃ τὸ σπίτι λαμβάνει ἐν τῇ κατόψει τὸ σχῆμα Γ ἢ Π (εἰκ. 4.9, πίν. Β 2α, 3α, 4, 4α—β, 6.7).

Εἰκ. 9. Κάτοψις καὶ κατὰ πλάτος τομὴ παλαιοῦ σπιτιοῦ τῶν Σοφάδων.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις, εἰκ. 11)

Περαιτέρω ἐπαύξησις τοῦ χώρου ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ σχηματισμοῦ ἀντιστοιχοῦ πρὸς τὸ προστώον κλειστοῦ χώρου ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τῆς οἰκίας, ἐν εἴδει ὀπισθοδόμου, ἐπεκτεινομένης τῆς στέγης αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω (πίν. Β 5)¹). Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ οἱ δύο τρόποι τῆς ἐπαυξήσεως τοῦ χώρου ἐμφανίζονται πολλάκις εἰς τὸ αὐτὸ οἶκημα (πίν. Γ, 2α 4 κλ.).

¹ Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκῆσεις σελ. 24, εἰκ. 17.

Ἐν τῇ ἀπηρτισμένη αὐτῆς μορφῇ ἡ ἑλληνικὴ ἀγροτικὴ οἰκία παρουσιάζει τὴν τριμερῆ σύστασιν, ἡ ὁποία παρέχει χωριστὸν χῶρον δι' ἕκαστον τῶν κυρίων στοιχείων αὐτῆς, ἥτοι τὴν διαμονὴν τῆς οἰκογενείας, τὴν στάβλισιν τῶν ζῶων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν. Ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ ἡ ὀνομασία «σπίτι» ἀποδίδεται εἰς μόνον τὸ δωμάτιον, τὸ περιλαμβάνον τὴν ἐστίαν, ἐνιαχοῦ δὲ καὶ τὴν σιταποθήκην, ἐπικρατήσασα προφανῶς ἐκ τῶν χρόνων, καθ' οὓς τὸ δωμάτιον τοῦτο ἀπετέλει τὴν ὅλην κατοικίαν (εἰκ. 3 καὶ 6). Ἐπειδὴ δὲ καὶ ἡ περαιτέρω ἐπαύξησις τῆς οἰκίας, ἰδίᾳ ἐν τῇ πλατυμετώπῳ μορφῇ, εἶναι εὐχερῆς, καθ' οὓς εἴπομεν τρόπους, ἡ ἀγροτικὴ οἰκία προσέλαβε πολλαχοῦ πολυμερῆ σύστασιν, δυναμένη νὰ συνενώνῃ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην ὄλους τοὺς ἀπαραίτητους διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς οἰκιακῆς οἰκονομίας τοῦ ἀγρότου χώρους. Οὕτως ἀπαρτίζεται ἕν ἑνιαῖον σύνολον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐξωτερικῶς παρέχει ἀρμονικὴν καὶ ἐπιβλητικὴν ὄψιν ¹⁾).

Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὴν Θράκην καὶ Μακεδονίαν ἡ ἀγροτικὴ πεδινὴ οἰκία διετήρησε μέχρι τέλους τὴν ἐνότητά αὐτῆς, στεγάζουσα συμμέτρως καὶ τὰ τρία μέρη ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην, εἰς τὴν Θεσσαλίαν αὕτη, ἀφοῦ διήλθε εὐρὺ στάδιον μεταρρυθμίσεων, αἱ ὁποῖαι ἀπέβλεπον εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὄρων τῆς διαβιώσεως τῆς οἰκογενείας, ἐδόθη ἐν τέλει μόνον εἰς κατοικίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ εἰς φύλαξιν τῶν προϊόντων τῆς ἐργασίας καὶ τοῦ μόχθου αὐτῶν, ἀπομακρύνασα ἐξ αὐτῆς τὸν στάβλον τῶν ζῶων ²⁾).

Αἱ μεταρρυθμίσεις αὗται βᾶσιν ἔχουν τὴν γενομένην εἰς μεταγενεστέρους χρόνους ἐνσωμάτωσιν τοῦ προστώου εἰς τὴν οἰκίαν. Τὸ προστῶον δηλαδὴ ἀρχικῶς δὲν ἀπετέλει στοιχεῖον ὀργανικὸν τῆς οἰκοδομῆς, ἐφ' ὅσον κατεσκευάζετο δι' ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας πρὸς τὰ κάτω, ἀλλὰ σὺν τῷ χρόνῳ ἐνεσωματώθη εἰς αὐτὴν ὀργανικῶς· αἱ ἐγκάρσιοι δηλ. δοκοί, αἱ ὁποῖαι στηρίζουν τὴν στέγην τῆς οἰκίας, ἐπεξετάθησαν καθ' ὅλον τὸ πλάτος τοῦ σπιτιοῦ, φθάνουσαι μέχρι τῆς προσθίας πλευρᾶς τοῦ ὑποστέγου, ὥστε τὸ κορυφαῖον ἔζυλον τῆς στέγης νὰ πίπτῃ εἰς τὸ μέσον αὐτῶν. Οὕτω ἡ στέγη τῆς οἰκίας, ἡ ὁποία διὰ τῆς προσθήκης τοῦ ὑποστέγου εἶχε καταστῆ ἀσύμμετρος, ἀνέκτησεν ὅλην αὐτῆς τὴν συμμετρίαν, τὸ δὲ ὑπόστεγον ἔγινεν ὑψηλότερον, διότι ἔλαβε τὸ αὐτὸ ὕψος μὲ τὸν κύριον χῶρον τοῦ σπιτιοῦ (πρβλ. εἰκ. 3.9 καὶ 10)³⁾.

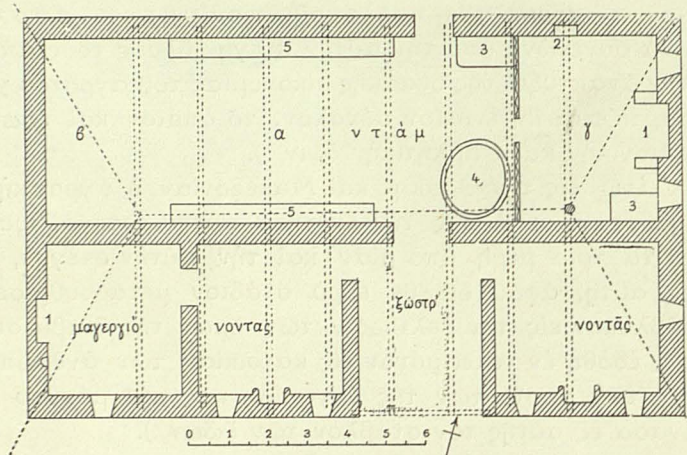
1) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσεις σ. 36.

2) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 33.

3) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσεις σ. 30 κέ. εἰκ 19 καὶ 20. Θεσσαλ. οἰκῆσεις σελ. 26 κέ εἰκ. 18Α. 19—22.

Οὕτω τὰ ἐν τῷ προστώφ κατασκευαζόμενα δωμάτια, τὰ ὁποῖα πρότερον ἦσαν κατ' ἀνάγκην μικρά, «χαμηλοτάβανα», καὶ ἐχρησίμευον ὡς δευτερεύοντες μόνον χώροι (μαγειρεῖον ἢ ἀποθήκη ἢ «καμαρούλα γιὰ τοὺς γέρους»), (πίν. Β 4), ἔγιναν τώρα εὐρυχωρότερα καὶ διετεθήσαν εἰς τὴν διαμονὴν τῶν ἀνθρώπων, ἐφ' ὅσον εὐρίσκονται εἰς τὴν πρόσοψιν τῆς οἰκοδομῆς καὶ δύνανται νὰ φωτίζωνται καὶ ἀερίζωνται τελειότερον (πίν. Β 8)¹⁾· ἠδύναντο μάλιστα ἔνεκα τοῦ ἀρκετοῦ ὕψους τῆς στέγης νὰ προσλάβουν, καὶ προσέλαβον πολλαχοῦ, ἀνοικτὸν ὑπόστεγον δι' ἐπεκτάσεως αὐτῆς πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 11Α, πίν. Β 7

Εἰκ. 10. Κάτοψις σπιτιοῦ μὲ τὸ προστώφ ἐνσωματωμένον εἰς τὴν οἰκοδομὴν.

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκῆσεις εἰκ. 19)

α ἀχούρι (στάβλος), β ἀχεριώνα, γ μαγειρεῖο, 4 κοφίνα, 5 παχνιά.

7α). Τοῦναντίον τὸ ἀρχικὸν μέγα δωμάτιον, τὸ κυρίως σπῖτι λεγόμενον, περιωρίσθη εἰς ἕκτασιν καὶ πολλαχοῦ ἀπέβαλε μέρος τῆς ἀρχικῆς του σημασίας, χρησίμευον μόνον εἰς τὴν στάβλισιν τῶν ζῶων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν ἀχύρων καὶ ἄλλων ζωοτροφῶν (εἰκ. 10)²⁾. Τέλος ὁ ἀρχικὸς αὐτὸς χώρος, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸν τρόπον αὐτὸν μετέπεσεν εἰς στάβλον καὶ ἀχυρῶνα (ντάμ), παρελείφθη καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς καὶ οὕτω ἐκ τῶν δύο ἐν τῷ προστώφ δωματίων μὲ τὸν στενὸν μεταξὺ αὐτῶν ξιάδρομον (σ ο ὄ δ α ν), τὸν ὀδηγοῦντα ἄλλοτε πρὸς τὸν κύριον χῶρον τοῦ σπιτιοῦ, προέκυψε νέος οἰκοδομικὸς τύπος, ἐκ τοῦ ὁποῖου ἐλλεῖπει ὅλως ὁ στάβλος³⁾. Ἡ ἐξέλιξις

1) Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκῆσ. εἰκ. 11, 13, 17, πρβλ. αὐτ. εἰκ. 18 Β, 19 κέ.

2) Αὐτ. σελ. 26 εἰκ. 18 Β, 19, 20.

3) Αὐτ. εἰκ. 18 Γ.

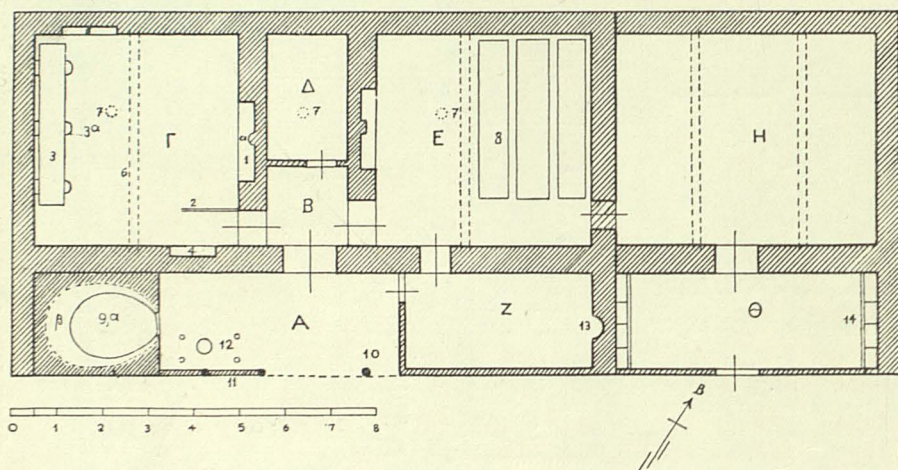

δ' αὕτη εἶναι καταφανής εἰς τὴν κάτοψιν τῆς «συρτάρως» τοῦ χωρίου Νταούτη, τῆς ὁποίας τὰ τρία τμήματα (Α, Β, Γ) προέρχονται ἐκ διαφόρων ἐποχῶν (εἰκ. 11, πίν. Β 8^c).

Οὕτω τὸ προστώφον τῆς πλατυμετώπου οἰκίας ἀποδεικνύεται ὡς τὸ μᾶλλον εὐπλαστον καὶ εὐμετάβλητον στοιχείον τῆς οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς διαφόρου διαμορφώσεώς του καὶ εἰς αὐξήσιν τῶν χώρων τῆς ἀγροτικῆς οἰκίας συνετέλεσε καὶ εἰς νέας, ἀνετωτέρας καὶ μᾶλλον ἐξειλιγμένως αὐτῆς μορφᾶς ὠδήγησε.

Ἄξια λόγου διαρρῦθμισις εἰς τὴν τριμερῆ διάταξιν τῶν χώρων συνετελέσθη εἰς τὴν πλατυμέτωπον οἰκίαν καὶ διὰ

Εἰκ. 12. Κάτοψις παλαιοῦ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Κωστί Διδυμοτείχου.

(Γ. Μέγα, Θρακικαὶ Οἰκῆσεις, εἰκ. 13)

Α χαγιάτ, Β εἴσοδος, Γ σπῖτ, Δ κάμαρ, Ε κιλλάρ, Ζ ὄντατζοῦδ, Η ἀχειριόνα, Θ ἀχούρ.

τῆς διαιρέσεως τοῦ μεσαίου χώρου, διὰ τῆς ὁποίας ἀπεχωρίσθη ὀπισθεν μὲν μικρόν τι δωμάτιον, ὡς κελλάρι ἢ μαγειρεῖον, ἔμπροσθεν δὲ ἐσχηματίσθη προθάλαμος, χρησιμεύων ὡς κεντρικὴ εἴσοδος εἰς τὰ δωμάτια¹⁾ (εἰκ. 12 πίν. 7α, Ζβ).

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἐστίας, αὕτη εἰς τὴν Ἠπειρὸν καὶ Αἰτωλίαν κατασκευάζεται ἢ μᾶλλον κατεσκευάζετο πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν, σποραδικῶς δὲ καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς εἰς τὰ Βίλια τοῦ Κιθαιρώνας, τὴν Ἁγίαν Ἄνναν καὶ ἄλλα χωρία τῆς Εὐβοίας, εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου, διὰ δὲ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ, ὡς καὶ διὰ τὸν φωτισμὸν τοῦ σπιτιοῦ, ἐχρησίμευον μικραὶ ὀπαὶ (φεγγῖτες), ἀνοιγμέναι

1) Βλ. Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκῆσ. σ. 19 κέ. εἰκ. 13, Θεσσ. οἰκῆσ. σ. 47 κέ εἰκ. 43, Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλ. οἰκῆσ. σ. 30 εἰκ 22 (κοινῶς μεσάντρα).

ἐπὶ τῆς στέγης αὐτοῦ¹⁾). Αὕτη εἶναι ἡ ἀρχικὴ θέσις τῆς ἐστίας. Βραδύτερον ὅμως αὕτη μετετέθη εἰς τὸ μέσον ἐνὸς τῶν τοίχων, ἰδίᾳ τοῦ μεσοτοίχου, τοῦ χωρίζοντος τὰ δωμάτια τῆς διμεροῦς οἰκίας²⁾ ἢ εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου, (ἐξ οὗ «γωνιά» = ἐστία³⁾), κατασκευασθείσης καπνοδόχου διὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ.

2. Διώροφοι οἰκίαι.

Εἰς ὄρεινὰς περιοχάς, οἶαι εἶναι τὸ πλεῖστον τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἰδίᾳ τῆς Ἠπείρου, Δυτ. Μακεδονίας, Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Πελοποννήσου, ὅπου ἡ καλλιεργήσιμος γῆ εἶναι ὀλίγη, κύριος δὲ πόρος τῶν κατοίκων εἶναι ἡ ἀμπελοργία καὶ ἡ κτηνοτροφία, ἡ ἀνάπτυξις τῆς κατοικίας ἐπὶ εὐρείας ἐπιφανείας δὲν εἶναι ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους εὐκολος. Διότι ἐπὶ κεκλιμένου ἐδάφους, οἶον τὸ ὄρεινόν, ἡ οἰκία βυθίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ ἐδάφους, τοῦτο δ' ἀπαιτεῖ ἐκβραχισμούς, οἱ ὅποιοι κατὰ τοὺς χρόνους μάλιστα τῆς τουρκοκρατίας δι' ἔλλειψιν ἐκρηκτικῶν ὑλῶν ἦσαν δύσκολοι, ἂν μὴ ἀδύνατοι, καὶ ὑπεράγαν δαπανηροί. Ἐκ τούτου ἡ θεμελίωσις τῆς οἰκίας ἐγίνετο ἐπὶ τοῦ ἀργοῦ βράχου, τὸ δὲ ὀρθογώνιον τῆς κατόψεως ἐτίθετο ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μὲ τὴν μεγάλην πλευρὰν κάθετον πρὸς τὴν κλίσιν. Οὕτω, καὶ ὅπου τυχὸν ἡ φύσις τοῦ ἐδάφους ἐπέτρεπε μέτριόν τινα ἐκβραχισμόν, ἀπεφεύγετο μέγας ἐγκιβωτισμός. Εἰς τοιοῦτο ἔδαφος ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπαυξήσεως τῶν χώρων τῆς κατοικίας ἐθεραπεύθη διὰ τῆς δημιουργίας ὀρόφου ἢ, διὰ νὰ εἴπωμεν καλύτερα, διὰ τῆς κατασκευῆς κατωγείου ὑπὸ τὴν κατοικίαν, συνήθως μὲν καθ' ὅλην αὐτῆς τὴν ἔκτασιν, ἐφ' ὅσον ἡ μεγάλη πλευρὰ τῆς κατόψεως ἦτο, ὡς εἴπομεν, κάθετος πρὸς τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους, σπανιώτερον δὲ κάτωθεν ἐνὸς μόνον μέρους αὐτῆς, ὅπου τυχὸν ἡ μεγάλη πλευρὰ τῆς κατόψεως ἠκολούθει τὴν κλίσιν τοῦ ἐδάφους⁴⁾.

Οὕτω παρήχθη ὁ τύπος τοῦ διωρόφου σπιτιοῦ, τοῦ συγκειμένου ἐξ ἀνωγείου καὶ κατωγείου, ὅστις παρουσιάζει, ὡς καὶ τὸ μονώροφο σπίτι, ἀπλᾶς καὶ συνθέτους μορφάς (ἀνωγιαστὸ μονόσπιτο καὶ ἀνωγιαστὸ διπλὸ σπίτι⁵⁾).

1) Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 12 κέ. εἰκ. 10.

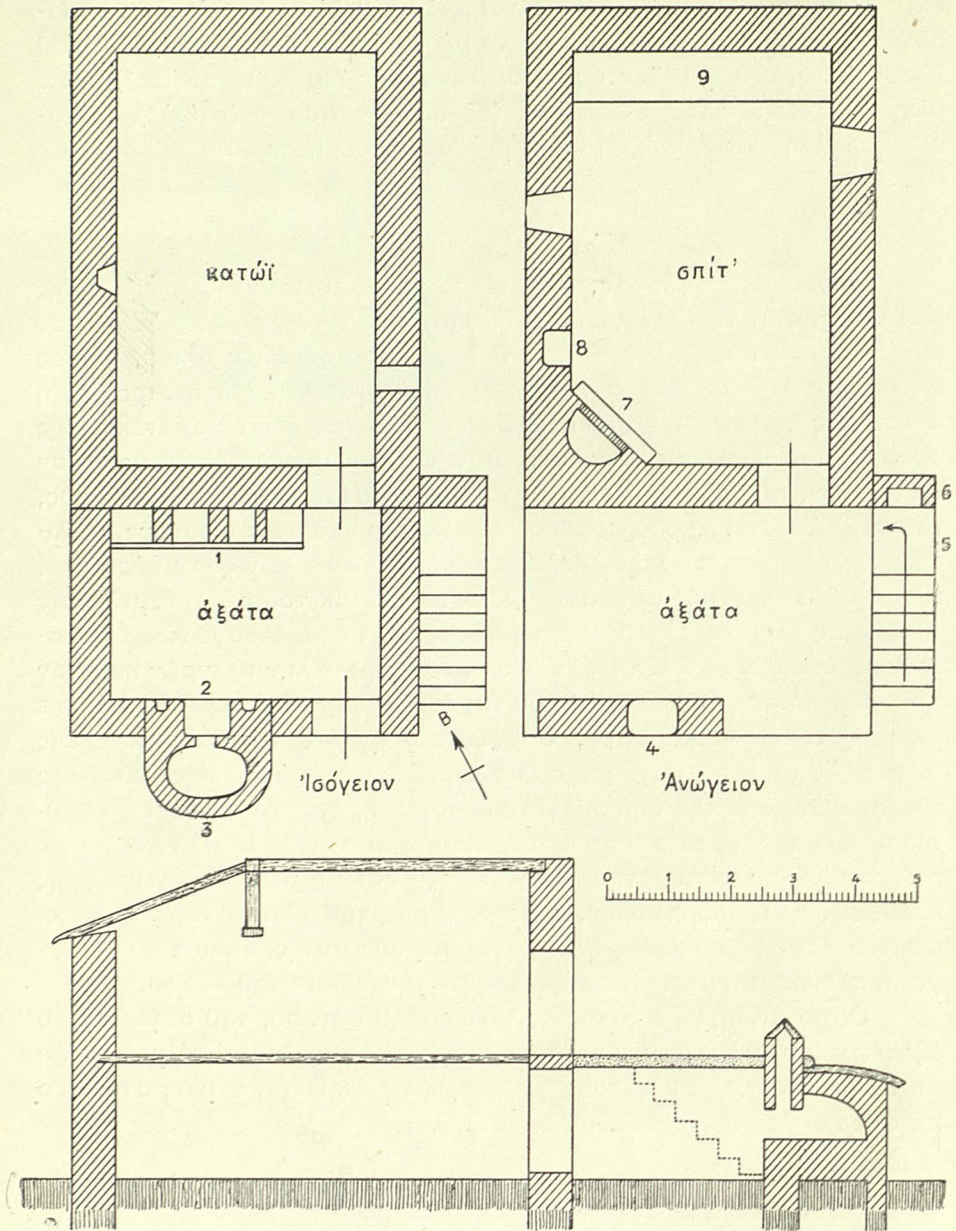
2) Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκήσ. σ. 10 καὶ 38, εἰκ. 1, 8, 10, 11, 21, 23, 25 κτλ.

3) Γ. Μέγα, Οἰκοδ. Λήμνου σ. 7 εἰκ. 2.

4) Πρβλ. τὸ λεγόμενον *στερφογάλαρο* ἐν Αἰτωλίᾳ. Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 5—7.

5) Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκήσεις σ. 39 κέ.

Εἰξ. 13. Κάτοπις καὶ κατὰ πλάτος τομὴ σπιτιοῦ τοῦ χωρίου Ἁγ. Σοφίας τῆς Λήμνου.

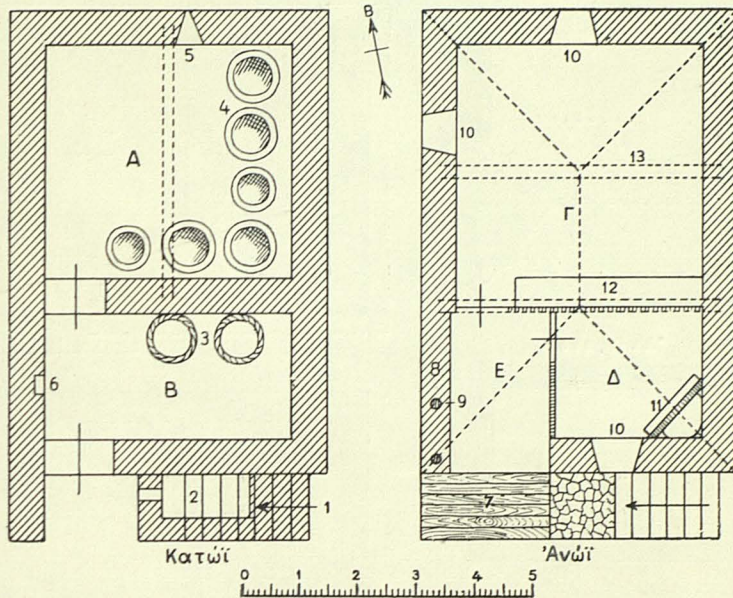
(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου, εἰξ. 7)

1 παγνιά,
2 ψωμαδιό,
3 κουβούλι'

4 καπνοδοῦχος,
5 μιζούλα,
6 λαηγουστάτ'ς,

7 γονιά,
8 ντουλάπ',
9 γιοῦκερ.

Καί εἰς τὰς διωρόφους οἰκίας, τὰς ἐχούσας τὴν στέγην ἀετωμα-
τικήν, διακρίνομεν στενομετώπους καὶ πλατυμετώπους μορφάς, ἀλλ'
αἱ πρῶται ἀπαντῶνται μόνον εἰς ὅσας περιφερείας καὶ αἱ μονώρο-
φοι οἰκίαι τῆς στενομετώπου μορφῆς, ἥτοι εἰς τὴν Θράκην καὶ Λή-
μνον. Ἴδιᾶ εἰς τὴν Λήμνον τὸ προστῶον ἐν μὲν τῷ ἰσογείῳ κλεισθὲν
ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς ἀπετέλεσε πρόδομον (ἀξιάτα) καὶ διε-

Εἰκ. 14. Κάτοπις σπιτιοῦ με ἀξιάτο τοῦ χωρίου Κατάλακκου τῆς Λήμνου.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου., εἰκ. 9)

Α κατώι, Β ξεῶ κατώι (στάβλος), Γ σπιτί, Δ μαγειρείο, Ε σκεπαστή, ἀξιάτο.
8 πεζούλα πέτρινη ὕψ. 0,73 μ., 9 στῦλος ξύλινος, 11 γωνιά, 12 γιοῦκερ.

τέθη εἰς στάβλισιν τῶν ζώων καὶ εἰς κατασκευὴν τοῦ φούρνου, ἐν δὲ
τῷ ὀρόφῳ ἐκλείσθη ἐν ἀρχῇ μόνον κατὰ ἓν μέρος, διαρρυθμισθὲν εἰς
μαγειρεῖον, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ παρέμεινε ὡς ἀνοικτὸν ὑπόστεγον
(ἀξιάτο) (εἰκ. 14, πίν. Αα 7), κατόπιν δὲ ἐκλείσθη καὶ κατὰ τὸ τμήμα
τοῦτο (πίν. Αα 8)¹⁾. Παντοῦ ἄλλοῦ ἐπικρατοῦν αἱ πλατυμέτωποι μορφαί.

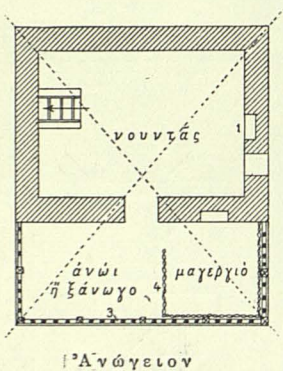
Ἡ ἄνοδος εἰς τὸ ἀνώγειον γίνεται εἴτε δι' ἐσωτερικῆς ξυλίνης

1) Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκῆσεις σελ. 36 κέ. Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λή-
μνου σελ. 11 κέ.

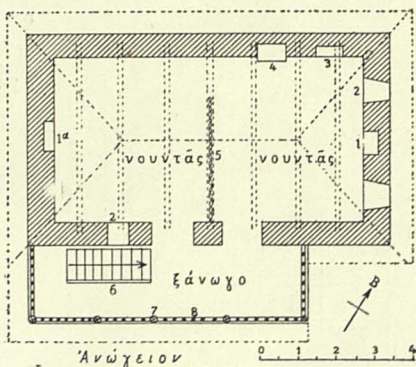
2) Γ. Μέγα, Ἡ λ. οἰκοδ. τῆς Λήμνου σελ. 22 κέ. εἰκ. 12 καὶ 13.

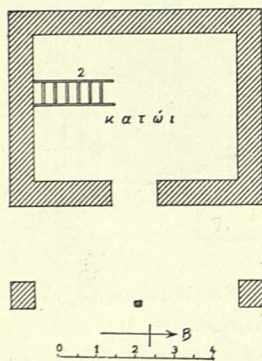
κλίμακος ἐκ τοῦ κατωγείου ¹⁾, εἴτε δι' ἐξωτερικῆς λιθίνης κλίμακος, ἐκτισμένης συνήθως ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ ἀποληγούσης εἰς εὐρὺ πλατύσκαλον ²⁾. Τοῦτο κατασκευάζεται πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀνωγείου καὶ στεγάζεται διὰ προεκτάσεως τῆς στέγης τῆς οἰκίας. Οὕτω σχηματίζεται πρὸ τῆς θύρας τοῦ ἀνωγείου ἐστεγασμένος ἐξώστης, ὁ ὁποῖος συνήθως καταλαμβάνει τὸ μεγαλύτερον ἢ καὶ ὀλόκληρον τὸ μῆκος

Ἄνωγειον

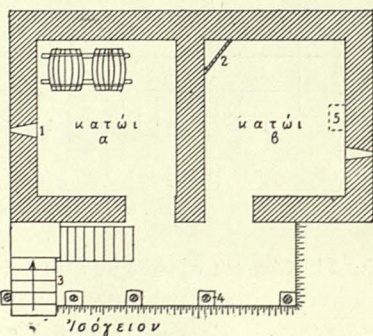

Ἄνωγειον

Ἰσόγειον

Εἰκ. 15.

Ἰσόγειον

Εἰκ. 16.

Κατόψεις διωρόφων οἰκιῶν τοῦ Ἑλληνοπύργου.

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκίσεις εἰκ. 31 καὶ 32).

τῆς προσόψεως, ἀποτελῶν προστώον εἴτε πρόστυλον εἴτε ἐν παραστάσιν εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ὀρόφους ³⁾ (εἰκ. 15 καὶ 16).

Εἰς τὸ μονόσπιτο αὐτὸ τὸ ἀνωγειον ἀποτελεῖ τὸν κύριον τῆς κατοικίας χῶρον, τὸν προωρισμένον εἰς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας, εἴσοδος δὲ καὶ ἐστία διατηροῦν εἰς αὐτὸ τὴν αὐτὴν ἀκρι-

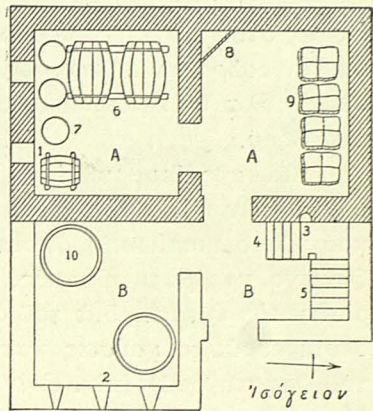
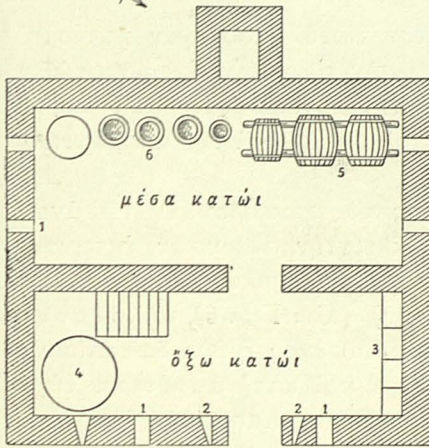
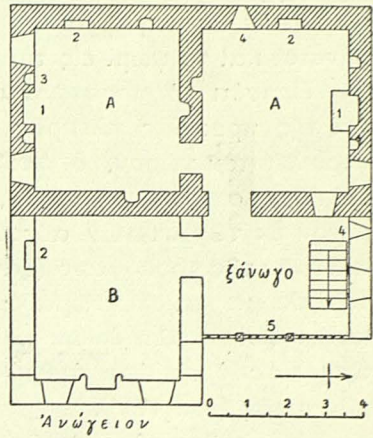
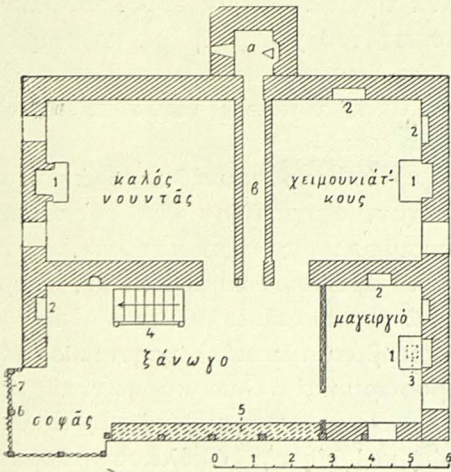
1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκίσεις εἰκ. 31, 39, 48 κλ.

2) Αὐτόθι εἰκ. 33, 43.

3) Αὐτ. εἰκ. 32 καὶ 34, 36, 56, 85.

βῶς θέσιν, τὴν ὁποίαν κατέχουν καὶ εἰς τὴν μονώροφον οἰκίαν ¹⁾.
 Τὸ δὲ κατώγειον χρησιμεύει διὰ τὸν σταβλισμὸν τῶν ζῶων, τὴν φύλαξιν τῶν γεωργικῶν ἐργαλείων, τὴν ἀποθήκευσιν νομῆς καὶ

Εἰκ. 17. Κάτοψις οἰκίας Ἑλλη-
 νούργου

Εἰκ. 18. Κάτοψις οἰκίας Ἁγίου
 Ἀχακίου

(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκίσεις εἰκ. 37 καὶ 38)

καρπῶν. Ἄλλὰ πλὴν τοῦ μειονεκτήματος, ὅτι ὁ στάβλος εὑρίσκεται κάτωθεν τοῦ χώρου, ὅπου διαμένουν οἱ ἄνθρωποι, ἡ διμερὴς αὕτη κάτοικία εἶναι καὶ ἀνεπαρκῆς πρὸς πλήρωσιν τῶν ἀναγκῶν οἰκογενείας ἀποζώσης ἐκ τῆς κτηνοτροφίας ἢ τῆς ἀμπελοφυλακίας, ὅταν αὕτη ἀπολαύη ποιᾶς τινοῦς εὐπορίας.

1) Γ. Μέγα, Οἰκοδ. Λήμνου, σ. 8, 13, 15. Θεσσαλ. οἰκ. εἰκ. 29, 31, 33, 34.

Χρειάζεται και ιδιαίτεραν αποθήκην, κατάλληλον διὰ τὴν διατήρησιν τῶν ὑγρῶν καρπῶν καὶ προμηθειῶν, καὶ τοιαύτη δημιουργεῖται εἴτε διὰ διαιρέσεως τοῦ κατωγείου εἴτε διὰ προσθήκης εἰς αὐτὸ ἐτέρου χώρου, καὶ τούτου κατὰ τὴν διεύθυνσιν τοῦ κορυφαίου ξύλου ¹⁾). Δι' ἀπλῆς ἐπίσης διαιρέσεως τοῦ χώρου ἢ διὰ προσθήκης δημιουργοῦνται καὶ ἐν τῷ ὀρόφῳ δύο δωμάτια, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ ἐν διατίθεται ὡς μαγειρεῖον· ἐκεῖ, εἷς τινὰς τόπους ("Αγραφα κ. ἀ.), ψήνεται καὶ τὸ ψωμί εἰς τὴν γάστραν (εἰκ. 16) ²⁾).

Προσέτι τὸ προστῶον εἰς μὲν τὸ ἰσόγειον συνήθως φράσσεται ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς διὰ τοίχου, σχηματίζον ἓνα ἐπὶ πλέον περικλειστον χώρον, ὁ ὁποῖος χρησιμεύει ὡς «ἔξω κατώγι», ὅπου συνήθως σταβλίζονται ζῶα, εἰς δὲ τὸ ἀνώγειον τὸ προστῶον, κλειόμενον ἐκ τῶν στενῶν αὐτοῦ πλευρῶν, παραμένει ἀνοικτὸν ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως (ξάνωγο, κρεββάτι, ἡλιακός), χρησιμεῖον εἰς τὸ ἄπλωμα καὶ στέγνωμα τοῦ ἀραβοσίτου καὶ ἄλλων καρπῶν, εἰς τὴν κατεργασίαν τῶν ἐρίων καὶ τὴν ὕφανσιν ἐριούχων καὶ εἰς ἄλλας ἀσχολίας ὀρεσιβίων ἀνθρώπων, ὡς καὶ εἰς τὴν ἀπόλαυσιν δροσερᾶς σκιᾶς (εἰκ. 17) ³⁾).

Διὰ τοῦτο τὸ ἀρχικῶς ἀνοικτὸν αὐτὸ ὑπόστεγον κατέστη οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς οἰκοδομῆς καὶ σὺν τῷ χρόνῳ ἐνεσωματώθη καὶ εἰς τὴν διώροφον οἰκίαν, ὡς καὶ εἰς τὴν μονώροφον, καὶ τέλος ἐκλείσθη ἐν ὄλῳ ἢ ἐν μέρει διὰ λεπτοῦ τοίχου καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως τοῦ ἀνωγείου.

Διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης τὸ προστῶον ἐν τῷ ἀνωγείῳ ἄλλοῦ μὲν ἀπετέλεσε εὐρύχωρον κλειστὴν αἴθουσαν, ἐκτεινομένην πρὸ τῶν δωματίων, ἢ ὁποία διετήρησε τὸ ἀρχικόν της ὄνομα (ἀνώι, ξάνωγο, κρεββάτι, ἡλιακός, χαγιάτι) ⁴⁾ (πίν. Γ 5. 6), ἄλλοῦ δὲ περιορίσθη εἰς ἔκτασιν διὰ τοῦ ἀποχωρισμοῦ ἑνὸς ἢ δύο δωματίων πρὸς δευτερευούσας χρήσεις κατὰ τὸ ἐν ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα τοῦ ὑποστέγου ⁵⁾ (πίν. Γ 4α. 5α. 7α). Οὕτως ἀπηρτίσθη ὁ τύπος τοῦ λεγομένου διπλοῦ ἀνωγοκάτωγου σπιτιοῦ, ὅστις προσαρμόζεται τελείως εἰς τὰς ἀνάγκας ὀρεσιβίου κτηνοτροφικῆς οἰκογενείας καὶ περιλαμβάνων τὴν κλίμακα ἐντὸς τῆς οἰκοδομῆς παρέχει μεγαλύτεραν ἀσφάλειαν ⁶⁾).

1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκῆσεις εἰκ. 32, 36.

2) Αὐτ. εἰκ. 32, 34, 36.

3) Αὐτ. εἰκ. 34, 36, 37.

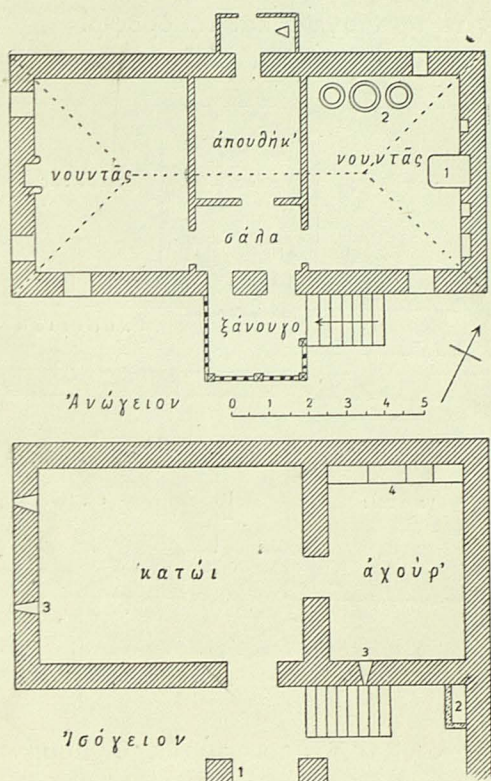
4) Αὐτ. εἰκ. 34, 50, 80α, 81α, 91.

5) Αὐτ. εἰκ. 37, 38, 42, 44α, 48, 76.

6) Αὐτ. σελ. 39 κέ. 86 κέ.

Ἡ περαιτέρω ἐξέλιξις τοῦ τύπου τούτου ἀφορᾷ ἐν πρώτοις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν τοῦ χώρου. Ἐνῶ δηλ. ἐν τῷ ἰσογείῳ ὁ χώρος τοῦ μέσα κατωγείου παρέμεινεν ἑνιαῖος ἢ διμερῆς, εἰς τὸ ἀνώγειον δημιουργεῖται ἄλλοι μὲν στενὸς διάδρομος μεταξύ τῶν δωματίων, ὁδηγῶν πρὸς τὸ ἀποχωρητήριον, τὸ ὁποῖον κατασκευάζεται ἐξωτερικῶς ἐπὶ τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς τοῦ αὐτοῦ ὀρόφου (εἰκ. 17, πίν. Γ 7)¹⁾,

Εἰκ. 19. Κάτοπις οἰκίας Φαναρίου Καρδίτσης.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά Οἰκήσεις εἰκ. 43)

ἄλλοι δὲ διάμεσός τις μεταξύ αὐτῶν χώρος²⁾ (πίν. Γ 7α), ὅστις συνήθως χωρίζεται διὰ λεπτοῦ μεσοτοιχοῦ εἰς δύο ἄνισα μέρη (εἰκ. 19). Ἐκ τούτων τὸ μὲν μεγαλύτερον διατίθεται ὡς κελλάρι, τὸ δὲ μικρότερον χρησιμεύει ὡς προθάλαμος ἢ εἴσοδος πρὸς τὰ ἐκατέρωθεν δωματία, καθ' ὃν εἶδομεν τρόπον καὶ εἰς τὰς τριμερεῖς μονωρόφους οἰκίας³⁾

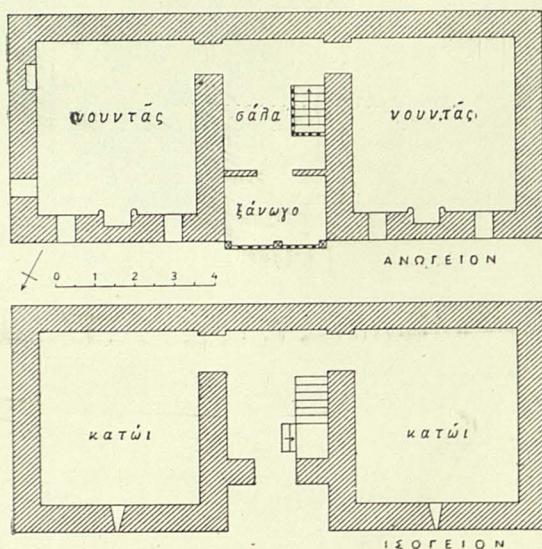
1) Αὐτ. εἰκ. 37, 44α Α. 48.

2) Αὐτ. εἰκ. 42, 44α β' δ.

3) Βλ. ἄνωτ. εἰκ. 12.

(πίν. 5 α) ἢ ὡς σάλα, εἰς τὴν ὁποῖαν ἀπολήγει ἡ κλίμαξ, ἀνερχομένη ἐκ τοῦ κατωγείου ¹⁾. Ἡ τελευταία δ' αὕτη χρήσις συνετέλεσεν, ὥστε νὰ σχηματισθῆ καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον ἀντίστοιχος χώρος, περιλαμβανων τὴν κλίμακα διὰ τὴν ἀνοδὸν πρὸς τὴν σάλαν. Οὕτως ἔχομεν τριμερῆ διαίρεσιν τοῦ χώρου καὶ εἰς τὸ ἰσόγειον, ὡς καὶ εἰς τὸν ὄροφον (εἰκ. 20), μὲ τὰς ἐμφαινομένας εἰς τὸν πίν. Δ διαμορφώσεις τοῦ τύπου τούτου ἓν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ὀρόφῳ.

Εἰκ. 20. Κάτοπις τριμεροῦς διωρόφου οἰκίας τοῦ Ἁγίου Ἀνακίου.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικά Οἰκήσεις, εἰκ. 46).

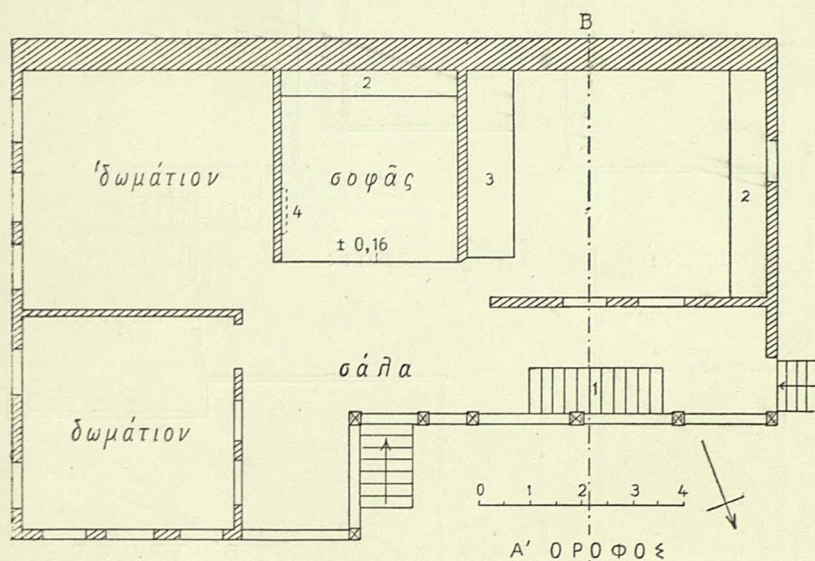
Παρέκκλισις ἀπὸ τοῦ τύπου τούτου δημιουργεῖται, ὅταν ὁ μέσος χώρος ἀφήνεται ἔμπροσθεν ἀνοικτός, ὥστε ν' ἀποτελῆ τρόπον τινὰ ἐπέκτασιν τοῦ προστώου εἰς βάθος (πίν. Ε 1).

Ἡ τοιαύτη διαρρύθμισις τοῦ χώρου ἐν τῷ ἰσογείῳ ὠδήγησεν εἰς μεταβολὴν τοῦ τρόπου, μὲ τὸν ὅποιον τὸ σπίτι εἰς κέντρα τινὰ τῆς βορ. Ἑλλάδος (Ἄρταν, Τρίκκαλα, Τίρναβον, Ἀμπελάκια κλπ.) ἐπεκοινωνεῖ μὲ τὴν ὁδόν. Ἀρχικῶς δηλ. ἡ ἔξοδος πρὸς τὴν ὁδὸν ἐγένετο διὰ τῆς αὐλῆς, πρὸς τὴν ὁποῖαν τὸ σπίτι εἶχε ἐστραμμένην τὴν κυρίαν αὐτοῦ πρόσοψιν. Ἦδη διὰ τῆς διαρρυθμίσεως ταύτης εἰς μόνον τοῖχος ἐχώριζε τὸν κεντρικὸν χώρον τοῦ σπιτιοῦ ἀπὸ τὸν δρόμον. Ὅθεν ἦτο εὐκόλον ὁ τοῖχος αὐτὸς νὰ διανοιχθῆ καὶ νὰ δημιουρ-

1) Αὐτ. εἰκ. 45, 46, 47.

γηθῆ ἀπ' εὐθείας ἕξοδος εἰς αὐτόν. Τοῦτο φυσικὰ ἔγινεν, ὅταν πλέον ὁ φόβος ἐκ τῆς ἀμέσου ἐπικοινωνίας τοῦ σπιτιοῦ μὲ τὸν δρόμον εἰς τὰ κέντρα αὐτὰ ἐξέλιπεν ἢ τοῦλάχιστον ἠλαττώθη. Ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦτο ἡ διάταξις τῶν χώρων καὶ ὁ καθόλου προσανατολισμὸς τοῦ σπιτιοῦ πρὸς τὴν κλειστὴν αὐλὴν διετηρήθησαν ὡς πρότερον ¹⁾ (πίν. Ε 2. 2^{α-γ})

Ἐν τῷ ὀρόφῳ ὁ ἀνοικτὸς αὐτὸς μεταξὺ τῶν δωματίων χώρος ἀποτελεῖ εἶδος τι «ἐξέδρας» ἢ εὐρύχωρον «σοφᾶν», τοῦ ὁποίου τὸ δάπεδον εἶναι ἐλαφρῶς ὑπερυψωμένον ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἀνωγείου,

Εἰκ. 21. Κάτοπις οἰκίας μὲ σοφᾶν μεταξὺ τῶν δωματίων ἐν Τυρνάβῳ.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκίσεις εἰκ. 62)

χρησιμεύει δέ, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, πρὸς ἀναψυχὴν τῶν ἐνοίκων καὶ εἰς τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἐορτῶν ²⁾ (εἰκ. 21, πίν. Ε 3. 3^α κλ.).

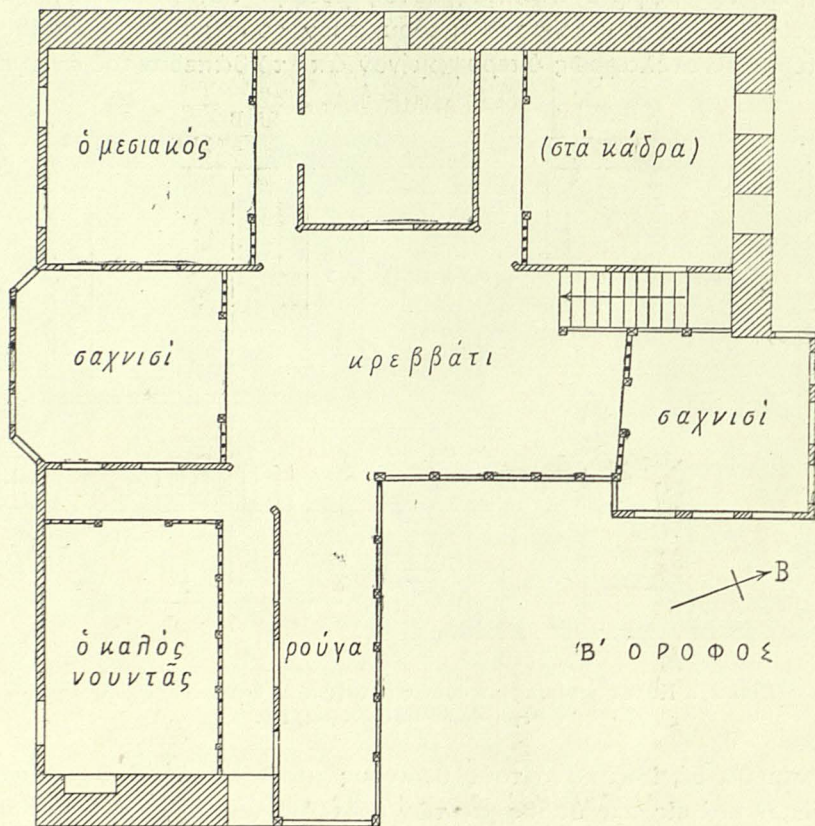
Τὴν μεγάλην ὁμῶς αὐτῆς ἀνάπτυξιν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν ὀφείλει ἡ ἑλληνικὴ οἰκία εἰς τὴν διάφορον διαμόρφωσιν, τὴν ὁποίαν ἐκ κλιματικῶν, ἱστορικῶν καὶ πολιτιστικῶν λόγων προσέλαβεν ἐν τῷ ὀρόφῳ ἐν τῶν ἀρχικῶν στοιχείων αὐτῆς, τὸ προστώον, εἰς ἀστικά καὶ ἡμιαστικά τινα κέντρα τῆς Βορείου Ἑλλάδος.

1) Βλ. Ἄ. Ὁρλάνδου, Ἀρχ. Βυζ. μνημείων Β' σ. 186 καὶ Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκίσι. εἰκ. 63, 64, 65 καὶ 86.

2) Βλ. Γ. Μέγα, αὐτ. σ. 68 εἰκ. 60, 62, 63, 66, 67. Πρβλ. τὴν «ἐξέδραν» τῶν ἐλληνιστικῶν οἰκῶν Πριήνης καὶ Δήλου, Χρ. Τσουντα, Ἴστ. ἑλλ. τέχν. 389. 482.

Εἰς περιοχὰς δηλονότι, ὅπου τὸ κλίμα εἶναι ἥπιον, ὁ δὲ προσανατολισμὸς τῆς οἰκίας εὐνοϊκός, ὡς εἰς τὰς ὑπῤωρείας τῶν βουνῶν καὶ τὰς λοφώδεις ἐκτάσεις, τὰς ἐστραμμέναν πρὸς μεσημβρίαν, ἐκεῖ τὸ ὑπόστεγον τοῦ ἀνωγείου δὲν κλείεται καθ' ὄλοκληρίαν, ἀλλ' ἢ μένει ὅλως ἀνοικτόν, ὅτε τὸ ἄκρον τῆς στέγης ἐπὶ τῆς προσόψεως στηρίζεται ἐπὶ σειρᾶς ξυλίνων στύλων (ἀνώι, ἡλιακὸς ἢ κρεββάτι) (πίν. Γ καὶ Δ 2. 3)¹⁾ ἢ κλείεται μόνον κατὰ τὸ ἕτερον (εἰκ. 21, πίν. Γ καὶ

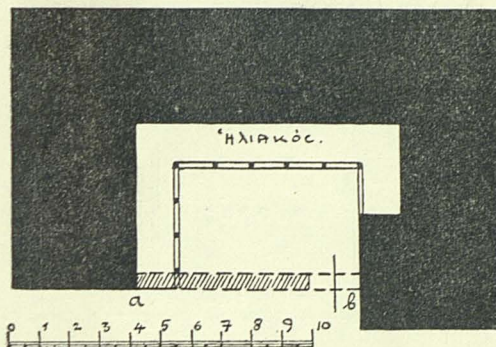
Εἰκ. 22. Κάτοψις ὀρόφου τῆς οἰκίας Δ. Σφόρτζου τῶν Ἀμπελακίων.
(Γ. Μέγα, Θεσσαλικαὶ Οἰκίσεις εἰκ. 81α)

Δ 2^{a-c} 3^{a-β} Ε3) ἢ κατ' ἀμφοτέρα αὐτοῦ τὰ ἄκρα (πίν. Γ4. Δ4. Ε 5.), σχηματιζομένων ἑνὸς ἢ δύο δωματίων. Ταῦτα πολλάκις προεκβάλλονται πολὺ ἐντεῦθεν τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς, ὥστε ἡ οἰκοδομὴ προσλαμβάνει ἐν τῇ κατόψει ἐμφανῶς τὸ σχῆμα Γ ἢ Π²⁾ (εἰκ. 22, πίν. Γ 6^{a-6}

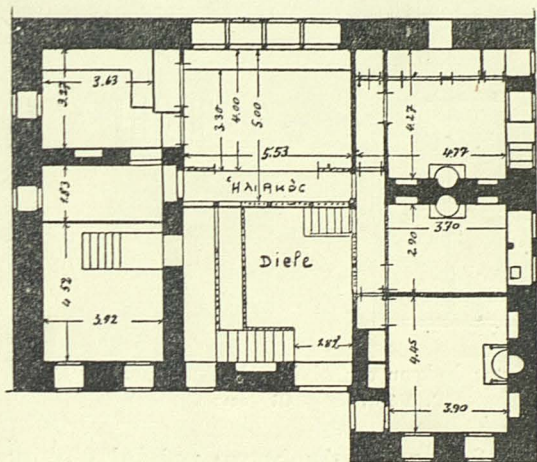
1) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκίσεις εἰκ. 32, 35, 36, 56, 69.

2) Αὐτ. σελ. 67 κέ. εἰκ. 57, 58, 59, 60, 62, 80α, 81α.

Δ 2^c 3^{c-c} 4^a). Οὕτω τὸ ἀνοικτὸν ὑπόστεγον περιορίζεται εἰς μέρος μόνον τῆς προσόψεως, ὅταν δὲ τοῦτο συνεχίζεται ὡς ἀνοικτὴ τις περιφερικὴ στεγὰ καὶ πρὸ τῶν δωματίων τῶν σκελῶν τοῦ Γ ἢ Π, τότε οἱ χῶροι φαίνονται ὡς ἐκτεινόμενοι συγκεντρωτικῶς περὶ κεντρικὴν αὐλὴν, τὴν ὁποίαν περιθεεὶ περιστύλιον (εἰκ. 22, πίν. Ε 3^a 5^{a-b} 6.6^{a-b} 8) ¹⁾.

Εἰκ. 23. Κάτοψις ἀρχοντικοῦ τῆς Σιατίστης.
(Αρ. Ζάχος, Wasmuts Monatshefte f. Baukunst 1922]23 VII σ.247)

Εἰκ. 24. Κάτοψις ἀρχοντικοῦ τῆς Σιατίστης.
(Ἄριστ. Ζάχος, ἐνθ' ἂν. σ. 248. Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκ. εἰκ. 91)

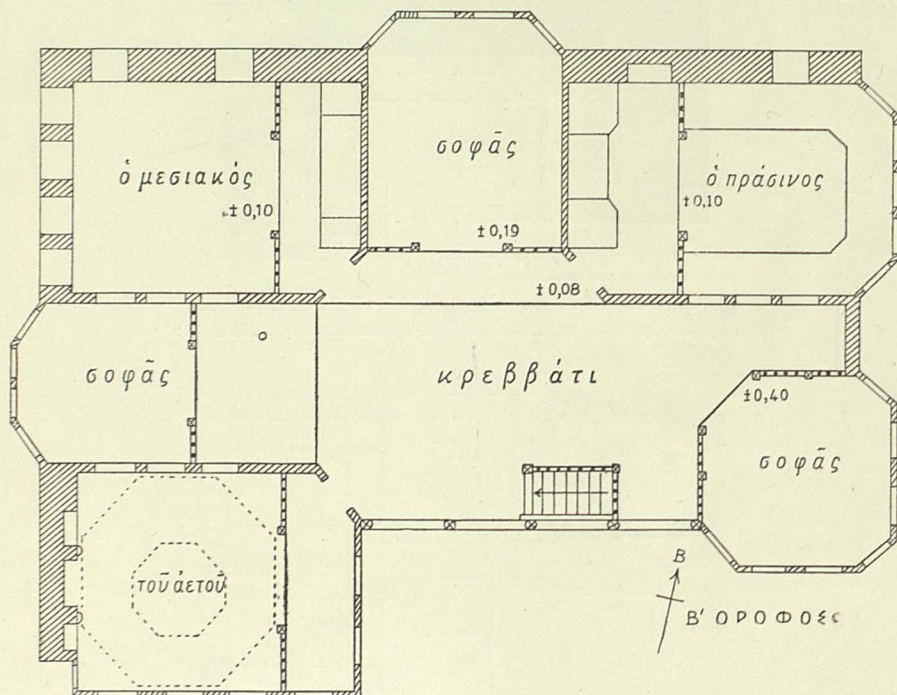
Ἡ αὐλὴ αὐτὴ εἰς τόπους, ὅπου ὁ χεῖμὼν εἶναι δριμύς καὶ ἡ ἀσφάλεια ἄλλοτε ἔλλειπε (Σιατίστην, Κοζάνην, Καστορίαν, Νάουσαν), ἐκλείετο καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς διὰ τοῖχου μέχρι τῆς στέγης, ὥστε ἐφαίνετο ὡς περιστύλος τις αὐλῆ, ἔχουσα περὶ αὐτὴν τὰ δωμά-

1) Αὐτ. εἰκ. 63, 72, 81α Β'. ὁ. 82.

τια τῆς κατοικίας ²⁾ (εἰκ. 23 καὶ 24, πίν. Ε 7 πρβλ. 6, 6α, 7α), καθ' ὄν ἀκριβῶς τρόπον τὸ βλέπομεν εἰς τὴν ἑλληνικὴν κατοικίαν τῶν ἑλληνιστικῶν χρόνων. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν νὰ ἰσχυρισθῶμεν, ὅτι ἡ πολυσύνθετος αὕτη μορφή τῆς νεοελληνικῆς κατοικίας κατάγεται κατ' εὐθεΐαν γραμμὴν ἐκ τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ νομίζομεν ὅτι ὁ τρόπος τῆς διαμορφώσεως αὐτῆς εἶναι ἀρκούντως διδασκτικὸς διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τῆς ἀρχαίας.

Εἰς τὰς συνθετωτέρας ταύτας μορφὰς ὁ σοφᾶς, περὶ τοῦ ὁποῖου

Εἰκ. 25. Κάτοπις ὀρόφου τῆς οἰκίας Γ. Σφόρτζου τῶν Ἀμπελακίων.
(Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκίσεις εἰκ. 80α)

εἴπομεν ἀνωτέρω, δύναται ν' ἀνοίγεται καὶ ἐπὶ τῶν σκελῶν τοῦ Γ ἢ Π, δὲν εἶναι δὲ μόνον ὑπερυψωμένος ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ ἡλιακοῦ, ἀλλὰ καὶ χωρίζεται ἀπ' αὐτοῦ μὲ ξύλινον διάφραγμα ἀπὸ ὠραῖα τορνευτὰ κάγκελα καὶ μὲ ραδινοὺς στύλους, οἱ ὅποιοι συνδέονται ἐπάνω μὲ ἐλαφρὸν τόξον. Ὁ σοφᾶς αὐτὸς συνήθως προεκβάλλεται ἐλαφρῶς ἔξω τοῦ ἔξωτερικοῦ τοίχου τῆς οἰκοδομῆς καὶ διαμορφοῦται εἰς ὠραῖον ὀκταγωνικὸν περίπτερον (κιόσκι), παρέχων δὲ θέαν πρὸς τὸν δρόμον

2) Αὐτ. σελ. 108 κέ. εἰκ. 90. 91.

χρησιμεύει ως ιδιαίτερος χώρος διαμονής και ως σάλα διὰ τὰς ὑποδοχὰς τῶν ἑορτῶν, (εἰκ. 22.25, πίν. Ε 5^b. 6^{abc}), μετὸν ἰδιόζοντα δὲ ζωγραφικὸν καὶ ξυλόγλυπτον κόσμον οἱ σοφᾶδες καὶ τὰ λεγόμενα σαχνισιὰ ἢ «καλοὶ νοντᾶδες» προσδίδουν εἰς τὴν οἰκίαν τόνον ἀνέσεως καὶ ἀστικής εὐμαρείας¹).

Οὕτω διὰ διαφόρων διαμέσων σταθμῶν φθάνομεν ἐκ τῆς ἀγροτικής εἰς τὴν ἀστικὴν οἰκίαν, ἢ ὅποια μετὰ τῶν πρακτικῶν συνδυάζει καὶ τοὺς αἰσθητικοὺς καὶ ὑγιεινοὺς σκοποὺς. Ταύτης ἐξειλιγμέναι μορφαὶ εἶναι τ' ἀρχοντικὰ τῶν ἀστικῶν κέντρων τῆς Ἡπείρου, Θεσσαλίας καὶ Δυτ. Μακεδονίας, τὰ ὅποια χρονολογοῦνται ἀπὸ τοῦ 18ου αἰῶνος καὶ εἶναι ἀπαύγασμα τῆς οἰκονομικῆς καὶ πνευματικῆς ἀκμῆς τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, ἀποτελοῦν δὲ κειμήλια ἀπαραμίλλου διὰ τὴν ἄρμονίαν καὶ τὸν διακοσμητικὸν πλοῦτον ἑλληνικῆς τέχνης.

β) ΟΙΚΙΑΙ ΕΠΙΠΕΔΟΣΤΕΓΟΙ

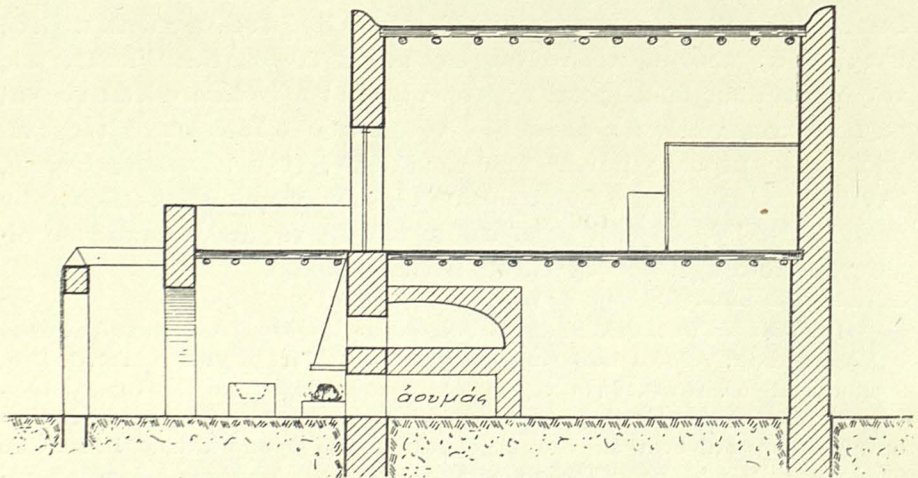
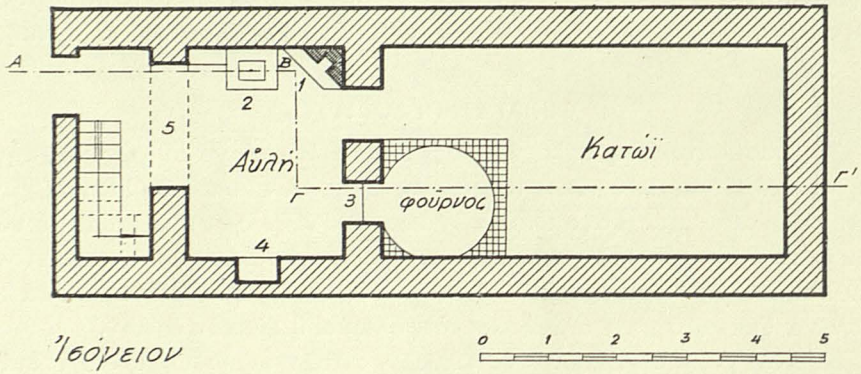
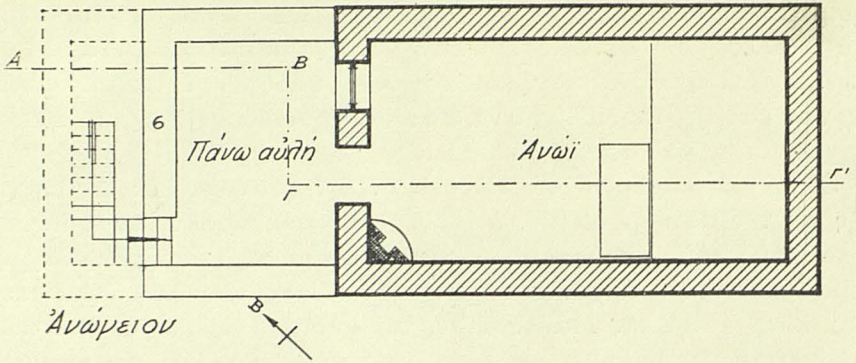
Ὁ ἐπισκεπτόμενος τὰς νήσους τοῦ νοτίου Αἰγαίου, ὡς καὶ τὴν Κρήτην καὶ Κύπρον, ἀποκομίζει ἐκ τῆς θέας τῶν οἰκισμῶν λίαν εὐχάριστον συναίσθημα. Τὰ σπίτια τῶν νησιωτῶν θέλγουν τὸ μάτι μετὰ κυβικά των σχήματα, τὶς ὠραῖες καμάρες, τὴν λευκὴν καὶ ἀπέριττον ὄψιν καὶ ἀκόμη περισσότερο, διότι κανένα δὲν φανερώνει προσπάθειαν νὰ ξεπεράσῃ τὰ ἄλλα εἰς τὸ ψῆλωμα ἢ εἰς τὸν ὄγκον.

Κύριον γνώρισμα τῶν νησιωτικῶν αὐτῶν οἰκήσεων εἶναι ἡ ἐπίπεδος στέγη, τὸ λεγόμενον δῶμα. Τοῦτο κατασκευάζεται μετὰ ἐπάλληλα στρώματα ἀπομονωτικῆς ὕλης (φύκια, ἀσπρόπηλα, πατελιά), ποὺ ἐπιστρώνονται εἰς πάχος 20—25 ἐκ. μ. ἐπάνω εἰς τὰς ὀριζοντίους δοκοὺς καὶ τὰ κονταρίδια ἢ τὰ καλάμια καὶ τὰ φρύγανα, τὰ ὅποια φράσσουν τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενὰ τῆς στέγης²). Εἰς μερικὰς μόνον τῶν Κυκλάδων, (τὴν Κίμωλον, Θήραν, Ἀντίπαρον), τὰ σπίτια δὲν ἀνήκουν εἰς τὸν γνήσιον ἐπιπεδόστεγον ρυθμὸν, ἀλλ' ἔχουν τὴν προέλευσίν των ἐκ τῆς θολοσκεπάστου οἰκίας, ἢ ὅποια ἔχει ὀροφὴν ἐκ κυλινδρικής θόλου.

1) Γ. Μέγας, αὐτ. σελ. 97 καὶ 106 κέ. Α. Ἀστεριάδου, Τὸ σπίτι τοῦ Σφάρτς στ' Ἀμπελάκια, Ἀθῆναι 1928. Ang. Hagimihali, L'art populaire grec, 1937 σ. 9 κέ. πίν. 62—65. Πινακοθήκη τέχνης ἑλλ. λαοῦ. Ἀρχοντικὰ Καστοριάς, 1948.

2) Ὅτι κατὰ τοὺς Βυζαντινοὺς χρόνους ἡ χρῆσις τῶν δωματίων θὰ ἦτο συνηθεστάτη φαίνεται ἐκ τοῦ ἐξῆς χωρίου τοῦ Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου (Παρεκβολαὶ εἰς Ὀμήρου Ὀδύσσειαν, κ. 559): «πίπτει ὁ Ἑλπίνωρ διὰ τὸ τὰ δώματα μὴ κεραμωτὰ εἶναι, ἀλλ' ὅποια καὶ νῦν ὡς εἰκὸς μυριαχοῦ, ὧν ταῖς δοκοῖς γῆ ἐπαμάται, ὡς ἐντεῦθεν τὴν στέγην χρήσιμον εἶναι καὶ πρὸς τὸ ἐγκοιμᾶσθαι». Φ. Κουμουλέ, Περὶ τὴν βυζαντ. οἰκίαν (Ἐπετ. Ἐτ. Βυζ. Σπ. 12, 98).

Τομὴ Α. Β. Γ. Γ''

Εἰς. 26. Ἐμπορεῖος Νισύρου. Σπίτι Ἰω. Βλάχου μέσα εἰς τὸ κάστρον.

(Γ. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου εἰκ. 24)

1 τσιμνιά,	3 δομῆς,	5 καμάρι,
2 στέρνα,	4 τουλάπι,	6 πεζούλι, ὑψ. 0,60

Εἰς τὰς μικροτέρας νήσους (Κυκλάδας, Δωδεκάνησα), ὅπου ἡ γεωργικὴ παραγωγὴ εἶναι πολὺ μετρία καὶ διὰ τὴν ἡμερότητα τῶν ἡθῶν καὶ τὴν ἐπικρατοῦσαν ἀσφάλειαν οἱ στάβλοι τῶν ζώων καὶ αὐταὶ αἱ ἀποθήκαι ὑγρῶν καὶ ξηρῶν καρπῶν εὐρίσκονται κατὰ τὸ πλεῖστον ἐκτὸς τῶν οἰκῶν ἢ καὶ αὐτοῦ τοῦ συνοικισμοῦ¹⁾, ἡ κατοικία προορίζεται μόνον εἰς στέγασιν τῆς οἰκογενείας καὶ ἐν μέρει εἰς τὴν φύλαξιν τῶν προϊόντων τῆς γεωργίας καὶ κτηνοτροφίας. Ἐπειδὴ δὲ τὸ σπίτι εἶναι ἀπαραίτητον στοιχεῖον τῆς προικὸς καὶ προορίζεται διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἐνὸς ἀνδρογύνου μετὰ τῶν ἀνυπᾶνδρων τέκνων, τὸ μ ο ν ὄ σ π ι τ ο, ἦτοι τὸ σπίτι, τὸ συγκεῖμενον ἐξ ἐνὸς δωματίου παραλληλογράμμου σχήματος, εἶναι ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὰς νήσους αὐτὰς μορφή. Ἐννοεῖται δ' ὅτι δὲν λείπουν καὶ τὰ ἀγροτικὰ σπίτια, ἴδια εἰς τὴν Ρόδον, ὅπου τ' ἀροτριῶντα ζῶα καὶ τὰ ὑποζύγια σταβλίζονται (ἢ ἐσταβλίζοντο ἄλλοτε) εἰς ἐν ἄκρον τοῦ σπιτιοῦ ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην μὲ τοὺς ἀνθρώπους (εἰκ. 28).

Τὸ μ ο ν ὄ αὐτὸ σ π ί τ ι ἀνήκει καὶ εἰς τὰς δύο μορφὰς τῆς οἰκίας, τὴν στενομέτωπον καὶ τὴν πλατυμέτωπον.

Ἡ στενομέτωπος μορφή ἐπικρατεῖ εἰς ὠρισμένας νήσους, ὡς τὴν Σκύρον, Ἄμοργόν, Κύθνον, σποραδικῶς δὲ ἀπαντᾶται καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας τῶν Κυκλάδων καὶ τῆς Δωδεκανήσου, ὡς καὶ ἐνιαχοῦ τῆς Κρήτης καὶ Κύπρου. Καὶ ἀπὸ τὴν νησιωτικὴν αὐτὴν οἰκίαν δὲν λείπει κυρίως τὸ προστώον, ἀλλὰ τοῦτο ἀντὶ κίωνων διὰ τὴν ὑποστήριξιν τῆς στέγης ἔχει ἐν τῇ προσόψει καμάραν (πίν. Ηα 5)²⁾, συνηθέστερον δ' εἶναι κλειστὸν καὶ ἐπὶ τῆς προσθίας πλευρᾶς, ἀποτελοῦν ἀληθῆ πρόδομον ἢ ἐστεγασμένην αὐλήν (εἰκ. 13. 14)³⁾. Διατηρεῖ μάλιστα ἐνιαχοῦ, ὡς εἰς τὴν Κρήτην, καὶ ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τὴν ὀνομασίαν τοῦ ἀνοικτοῦ ὑποστέγου «χ α γ ι ἄ τ ι», ὡς εἶδομεν καὶ εἰς τὰς στενομέτωπους οἰκίας μὲ τὴν κεραμωτὴν στέγην εἰς τὴν Θράκην. Ὅθεν καὶ ἡ στενομέτωπος οἰκία τῶν νήσων ἐν τῇ ἀπλουστάτῃ αὐτῆς μορφῇ διασφᾶζει τὸν τύπον τοῦ ἀρχαίου μεγάρου.

Στενομέτωποι ἐπίσης εἶναι ἐκ κατασκευῆς καὶ αἱ θολοσκέπαστοι οἰκίαι τῆς Κιμῶλου, Θήρας καὶ Ἀντιπάρου⁴⁾.

1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 25 πίν. 1B, 1.

2) Βλ. σπίτι ἀγροτικὸ Κύπρου, Λαογραφία τ. 11 σ. 81. Πρβλ. σπίτι Νισύρου (ἐναντι, εἰκ. 26) καὶ τὸ Ἄμοργινὸ (Λαϊκὴ οἰκοδομία Λήμνου, εἰκ. 15), τὰ ὅποια ὅμως πρὸ τῆς ἐστεγασμένης αὐλῆς, τῆς ὁποίας ἡ στέγη στηρίζεται ὑπὸ καμάρας, ἔχουν καὶ ἐτέραν ἀνοικτὴν αὐλήν (πίν. Ηα 6).

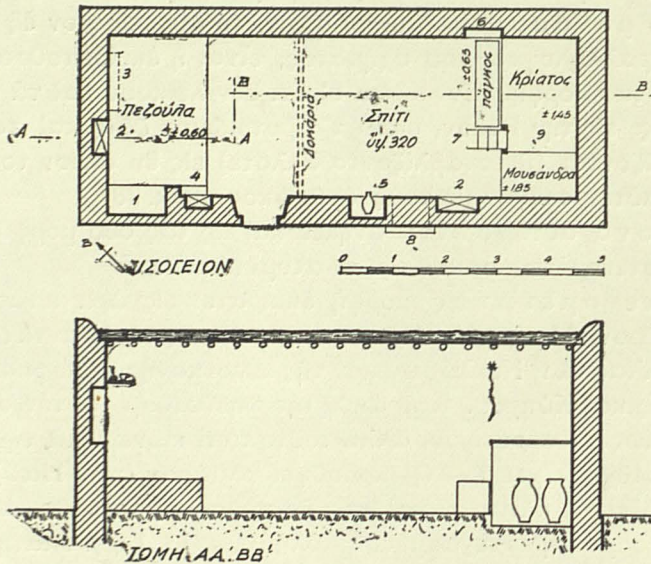
3) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 26.

4) A. Wace, The towns and houses of the archipelago ἐν Burlington Magazine 26, 1914/15, 99 κέ. Fr. Oelmann, Haus u. Hof im Alttertum σ. 64.

Ἡ πλατυμέτωπος μορφή εἶναι πολὺ συνηθεστέρα εἰς τὰς νήσους, ὡς καὶ εἰς τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, διατηρεῖ δὲ καὶ αὐτὴ ἐνιαχοῦ τὸ πρόστυλον προστώον, ἀλλὰ συνηθέστερον τὴν θέσιν τοῦ ὑποστέγου κατέχει ἐδῶ ἡ κληματαριά. Γενικῶς δ' ἡ πλατυμέτωπος μορφή εὐνοεῖ τὴν εὐρυθμον διαίρεσιν τοῦ χώρου περισσότερον ἢ ἡ στενομέτωπος.

Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διάρθρωσις τοῦ σπιτιοῦ αὐτοῦ ἀπαρτίζεται δι' εὐρύθμου διαιρέσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ : σ ο φ ᾶ ς ἢ π ε ρ ο ῦ λ α μὲ τὸ

Εἰκ. 27. Κέφαλος Κῶ. Σπίτι Μαρίας Γιάννου.

(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 1).

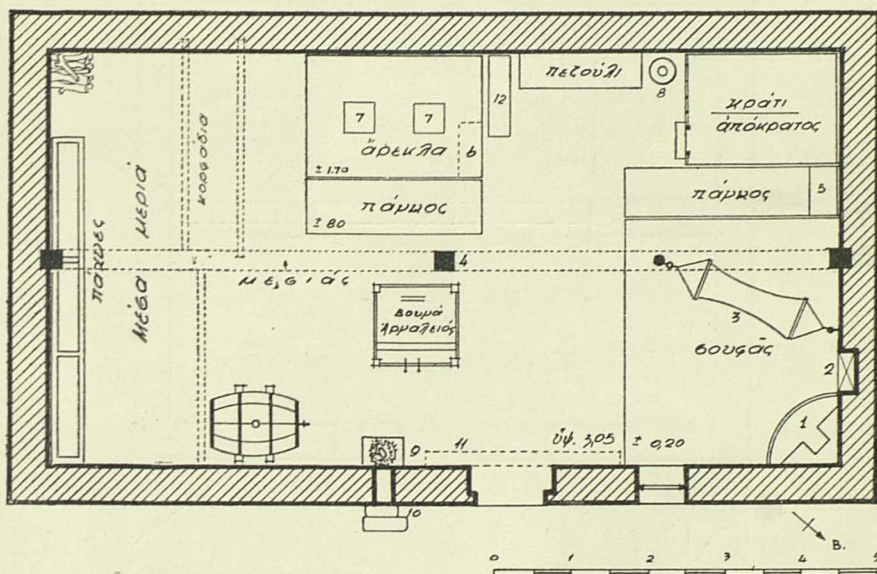
1 κουμούλι (ἄνω τσι- μνιά)	4 σίουλο (θέσις διὰ τὸ δοχεῖον τοῦ νεροῦ)	7 σκαλάκι	9 ἀμποκρίατος, ὁ κάτω- θεν τοῦ κριάτου καὶ τῆς μουσάντρας χῶ- ρος
2 ἀρμάρι	5 σταμνοστάτης	8 παραθύρι (εἰς ἕνθος 2,25 ἀπὸ τοῦ ἐδάφους)	
3 πιατοθήκη	6 κονοστάσι		

τζάκι ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς, κρέββατος ἢ μπαταρός ἐπὶ τῆς ἐτέρας μὲ τὸν ἀποκρέββατον κάτωθεν αὐτοῦ, ἐπέχοντα θέσιν συνήθους κελλαρίου (εἰκ. 27).

Ἡ εὐρυνσις τοῦ χώρου εἰς τὸ μονόσπιτο αὐτό, τὸ λεγόμενον μακρυνάρι, εἶναι μὲν εὐκόλος κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῆς μακρᾶς πλευρᾶς, ἥτοι τοῦ λεγομένου «μακροτοίχου», ἀλλ' ὄχι καὶ κατὰ τὴν τῆς στενῆς πλευρᾶς ἥτοι τοῦ «κοντοτοίχου»· διότι ἡ διάστασις τῆς πλευρᾶς αὐτῆς καθορίζεται ἐκ τοῦ μήκους τῶν διατιθεμένων διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς στέγης δοκῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ τὸ βάρος τοῦ δώματος, ποῦ προορίζονται νὰ ὑποβαστάζουσι, δὲν ὑπερβαίνουν συνη-

θως τὰ 4—4,50 μ. περιορίζουσαι οὕτω τὸ «ἔσώκουφο» τοῦ σπιτιοῦ εἰς 3,20—3,60 μ. Διὰ τοῦτο τὴν εὐρυνσιν τοῦ χώρου κατὰ τὴν διεύθυνσιν αὐτὴν ἐπέδιωξαν διὰ τῆς δημιουργίας διαμέσου τινὸς ὑποστηρίγματος τῆς στέγης, ὥστε νὰ καθίσταται δυνατὴ ἡ διάταξις τῶν δοκῶν εἰς δύο ἐπαλλήλους σειρὰς διὰ τὴν στέγασιν εὐρυτέρου χώρου.

Τοιοῦτο ὑποστήριγμα δημιουργεῖται πράγματι διὰ τῆς τοποθετήσεως μιᾶς μακρᾶς καὶ στερεᾶς δοκοῦ, μήκους 9—12 μ. διηκούσης ἀπὸ

Εἰκ. 28. Ἐμπῶνα Ρόδου. Σπίτι παλαιὸ Ἰαντωνίου Ἐμμ. Ἰαντωνάκη.

(Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, ἀρ. 5)

1 κούμελο	4 στῦλος	7 μάτια τῆς ἄρευλας	10 σκαλιὰ γιὰ ποῦλλες,
2 θυρογιά (θυρίδα)	5 σεντουκάκι	8 πιθᾶρι	11 ἀράφι
3 κούνια παιδιοῦ	6 σταμνοθήκη	9 κάσση (φωλεὰ ὀρνίθ.),	12 παγκί

Στὴ μέσα μεριά σταβλίζονται τὰ ἀροτριῶντα ζῶα. Ἐμπροσθεν βαρέλι, εἰς τὸ βάθος ξύλα.

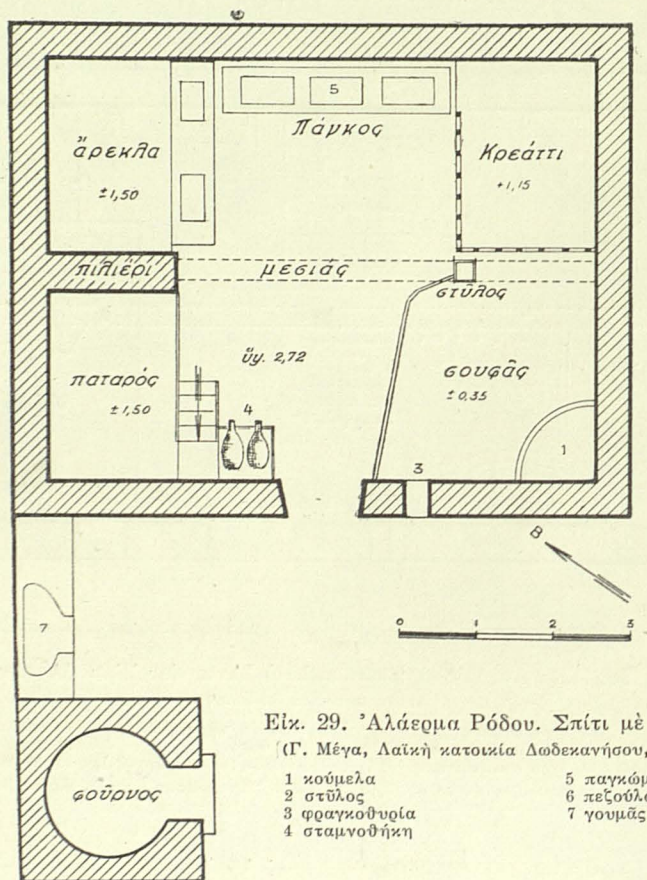
τοῦ μέσου τοῦ ἐνὸς «κοντοτοίχου» ἕως τὸ μέσον τοῦ ἐτέρου (μεσιᾶς, εἰκ. 28, πίν. Θα 1^α) ἢ καὶ δοκοῦ μικροτέρου μὲν μήκους, ἀλλὰ στηριζομένης κατὰ τὸ ἔν ἢ καὶ κατ' ἀμφοτέρα αὐτῆς τὰ ἄκρα ἐπὶ κτιστῶν ὑποστηριγμάτων, τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Ρόδον καὶ Κύπρον λέγονται *πιλιέρια* (σπίτι μονοπίλιερο καὶ διπίλιερο) (εἰκ. 29, πίν. Θα 1^β 1^γ)¹⁾. Ἡ δοκὸς δ' αὕτη, ἰδίᾳ ὅταν εἶναι μακρὰ, ὑποστηρίζεται καὶ κατὰ

1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 7 καὶ 8. Εἰς τὴν Καταβιὰν τῆς Ρόδου ταῦτα λέγονται ἀντιμισία.

τὸ μέσον ἢ τὸ ἐν ἄκρον αὐτῆς διὰ ξυλίνου στύλου (κέντης).

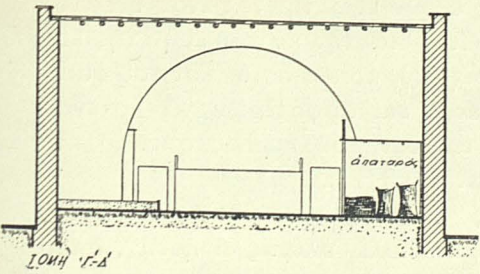
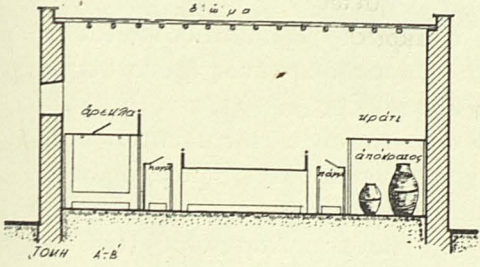
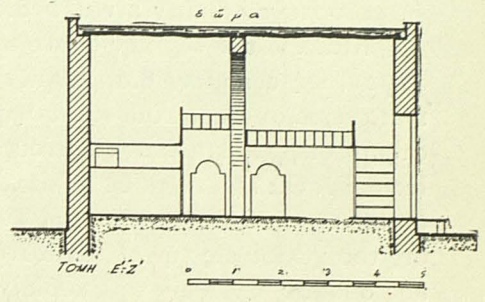
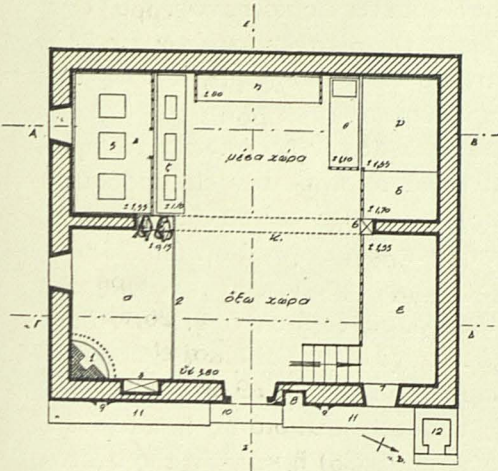
“Ὅπου ὁμως ἀφθονεῖ ὁ πώρινος λίθος, ὡς εἰς πολλὰς τῶν Κυκλάδων, τὴν ἀνατολ. πλευρὰν τῆς νήσου Ρόδου, τὴν Νίσυρον κ. ἄ., ἐκεῖ πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης κατασκευάζεται μεγάλη κτιστὴ καμάρα, τῆς ὁποίας ἡ χρῆσις εἰς τὴν λαϊκὴν οἰκοδομίαν, ὡς καὶ ἡ κατασκευὴ θόλων, εἰσήχθη πιθανῶς ἐκ τῆς ἀσκουμένης ἀνέκαθεν εἰς

τὰ φρουριακὰ συγκροτήματα τῶν νήσων οἰκοδομικῆς (εἰκ. 30, πίν. Θα2). Ἐκ τῆς πλατυμετώπου δὲ προφανῶς οἰκίας ἡ χρῆσις τῆς καμάρας ἐπεξετάθη καὶ εἰς τὴν στενομέτωπον εἰς μέρη, ὅπου δὲν διέθετον δοκάρια ἐπαρκοῦς μήκους διὰ τὴν στέγασιν. Ἡ καμάρα ἐδῶ ἐκτίσθη ἀπὸ τοῦ ἐνὸς μακροτοίχου εἰς τὸν ἄλλον, αἱ δὲ δοκοὶ τῆς στέγης ἐτοποθετήθησαν ὁμοίως εἰς δύο ἐπαλλήλους σειράς, ἀλλὰ κατὰ τὴν διεύθυνσιν τῶν μακρῶν πλευρῶν τοῦ σπιτιοῦ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον καὶ

ή στενομέτωπος οίκια ἐκέρδισεν εἰς μῆκος κατὰ τὴν στενὴν αὐτῆς πλευρὰν (πίν. Η α 2. 5. 5α. 7. 7α. 8. 9. 9α).

Διὰ τῆς καμάρας ὁ χῶρος τοῦ σπιτιοῦ διηρέθη, ὅπως καὶ μετὰ τὰ «πι-

- α ταμνιά
- β ἄρεκλα
- γ κρεββάτος
- δ μουσάντρα ὕψος 1.70
- ε ἀπαταρός με σταμνοθήκη (ἀποπάνω σουφῆς εἰς ὕψος 1.55)
- ζ πάγκος τῆς ἄρεκλας
- η πάγκος τοῦ μακροτοιχοῦ
- θ πάγκος τοῦ κρεββατιοῦ
- κ καμάρα
- 1 κούμελο
- 2 ταμνιόξυλο
- 3 ντουλάπι
- 4 σταμνοθηκάκι
- 5 μάτια τῆς ἄρεκλας
- 6 τουλάπι
- 7 παναθύρι
- 8 κάσση γιὰ τίς πουλῆες
- 9 χολέντρα χυτή
- 10 σκαλί
- 11 πεζούλα
- 12 ἀουμάς

Εἰκ. 30. Φάνες Ρόδου. Σπίτι Μαργετῆς Ἀγαπητοῦ.
(Γ. Μέγα, Κατοικ. Δωδεκανήσου, εἰκ. 9)

λιέρια», εἰς δύο ἴσα μέρη, τὴν μέσα χώραν, ὡς λέγεται ἐν Ρόδῳ, καὶ τὴν ἔξω χώραν, αἱ δὲ τέσσαρες κόγχαι, αἱ ὅποια ἀπεχωρίσθησαν ἐκατέρωθεν τῶν παραστάδων αὐτῆς, διετέθησαν εἰς μὲν τὴν

μέσα χώραν διὰ τὸν κρέββατον καὶ τὴν ἄρεκλαν, εἰς δὲ τὴν ἔξω χώ-
ραν διὰ τὴν ἐστίαν μὲ χαμηλὸν σοφᾶν πρὸ αὐτῆς καὶ δι' ἕτερον ὑψη-
λὸν σοφᾶν ἐπὶ τῆς ἔναντι πλευρᾶς (εἰκ. 29 καὶ 30).

Εἷς τινὰς τῶν Κυκλάδων αἱ κόγχαι τῆς μέσης χώρας διερρυθμί-
σθησαν εἰς μικρὰ δωμάτια, χρησιμοποιούμενα ὡς κοιτῶνας, ἢ δ' ἔξω
χώρα χρησιμεύει ὡς τόπος διημερεύσεως τῆς οἰκογενείας (πίν. Ηα 7^β).

Ὁ συνηθέστερος τρόπος ἐπαυξήσεως τοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν
ἐπιπεδόστεγον οἰκίαν εἶναι ὁ διὰ προσθηκῶν.

Καὶ πρῶτον εἰς τὴν στενομέτωπον οἰκίαν, τῆς ὁποίας τὸ προ-
στῶον, ὡς εἴπομεν, διαρρυθμίζεται κατὰ τὸ πλεῖστον εἰς πρόδομον
ἢ μαγειρεῖον, προστίθεται συνήθως ἔμπροσθεν αὐτοῦ ἕτερον προ-
στῶον, διερρυθμισμένον εἰς ἀνοικτὴν ἢ ἐστεγασμένην αὐλὴν (εἰκ. 26, πίν.
Ηα 6. 5β. Θα 7), ἐνίοτε δὲ ἀντίστοιχος χώρος προσάπτεται καὶ εἰς τὴν
ὀπισθίαν πλευρὰν τοῦ σπιτιοῦ ἐν εἴδει ὀπισθοδόμου (Ηα 9. 9^α). Αὐξη-
σις τοῦ χώρου εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν ἐπιτυγχάνεται καὶ διὰ τῆς προσθή-
κης ὀρόφου ἄνωθεν τοῦ κυρίου δωματίου (εἰκ. 26) ἢ καὶ τοῦ προδό-
μου αὐτῆς (Νίσυρος)¹⁾ καὶ διὰ τῆς προσαρτήσεως ἐνὸς ἢ πλείονων
δωματίων καθ' ὅλον τὸ μῆκος μιᾶς τῶν μακρῶν πλευρῶν τῆς στενο-
μετώπου οἰκίας (Η β 1 - 4).

Ὁμοίως εἰς τὴν πλατυμέτωπον οἰκίαν οἱ χώροι αὐξάνονται α)
διὰ τῆς διαρρυθμίσεως τοῦ προστώου ἢ προσθήκης ἐνὸς ἢ δύο δευτε-
ρευόντων χώρων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς προσόψεως (εἰκ. 31, πίν. Θα 3. 4)²⁾
καὶ β) διὰ τῆς προσαρτήσεως εἰς μίαν τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν ἐνὸς
μικροτέρου δωματίου, τὸ ὁποῖον χρησιμοποιεῖται ὡς μαγειρεῖον ἢ
γαδαρόμυλος (παράσπιτο) καὶ ἔχει πολλάκις καὶ δωμάτιον ἐν τῷ
ὀρόφῳ (σπίτι μὲ ἄνωγι—'Ικαρία, Τῆλος, Νίσυρος, Κάρπαθος) (εἰκ. 32,
πίν. Θ β 1. 2)³⁾. Ἡ ἄνοδος δ' εἰς τὸν ὄροφον γίνεται δι' ἐξωτερικῆς λιθί-
νης κλίμακος, ἢ ὁποία ἀπολήγει εἰς εὐρὺν ἐξώστην (ἀξάταν ἢ ξάτο),
κάτωθεν τοῦ ὁποίου ὁ χώρος διατίθεται διὰ τὴν κατασκευὴν τῆς κοί-
της τῶν ὀρνίθων καὶ τοῦ χοίρου (ἀουμᾶς), πολλάκις δὲ καὶ τοῦ φούρ-
νου. Ἐνίοτε ἢ προσθήκη αὕτη γίνεται ἐπὶ ἀμφοτέρων τῶν στενῶν
πλευρῶν τῆς οἰκίας, τότε δὲ καὶ ἄνωθεν τοῦ κυρίως σπιτιοῦ κτί-
ζεται δωμάτιον ἢ σάλα (Τῆλος) (πίν. Θ γ 3^α)⁴⁾.

Εἰς τὴν μεγαλόνησον Κρήτην, πιθανῶς καὶ εἰς τὴν Κύπρον,
(περὶ τῶν οἰκίσεων τῆς ὁποίας ἔχομεν πολὺ ὀλίγας εἰδήσεις), ὅπου

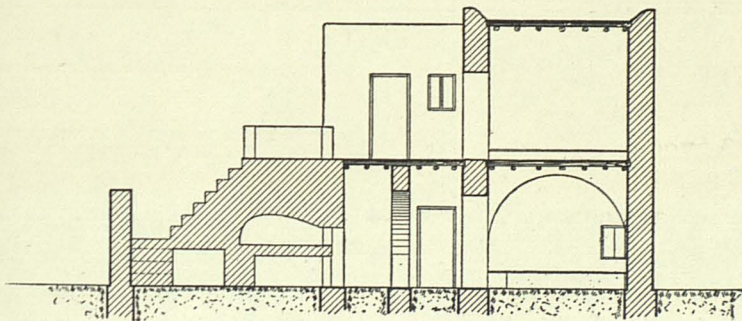
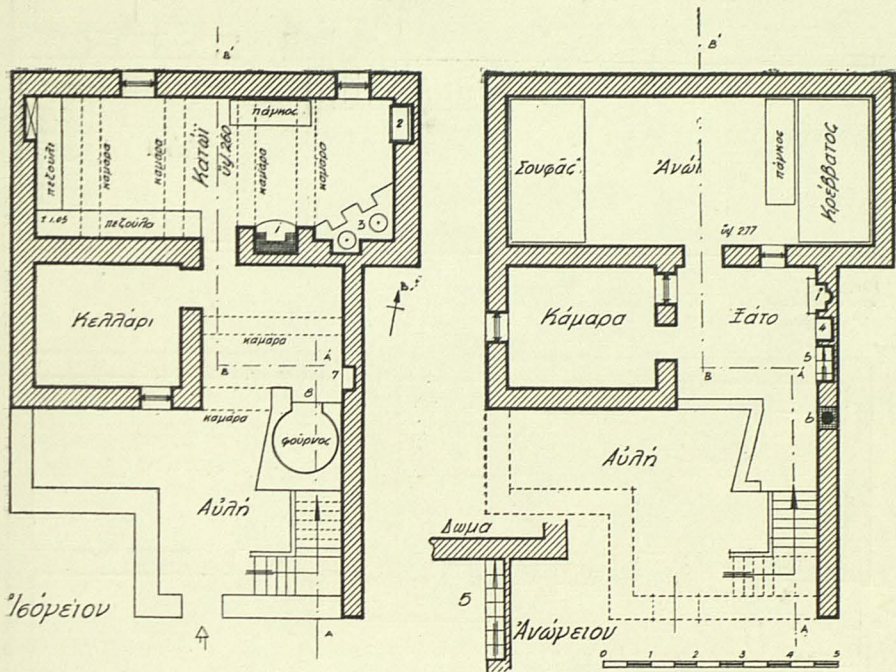
1) Γ. Μέγα, Λαϊκὴ κατοικία Δωδεκανήσου εἰκ. 26, 27, 28.

2) Αὐτ. εἰκ. 13, 14, 19, 20, 23.

3) Αὐτ. εἰκ. 29, 30.

4) Αὐτ. εἰκ. 31.

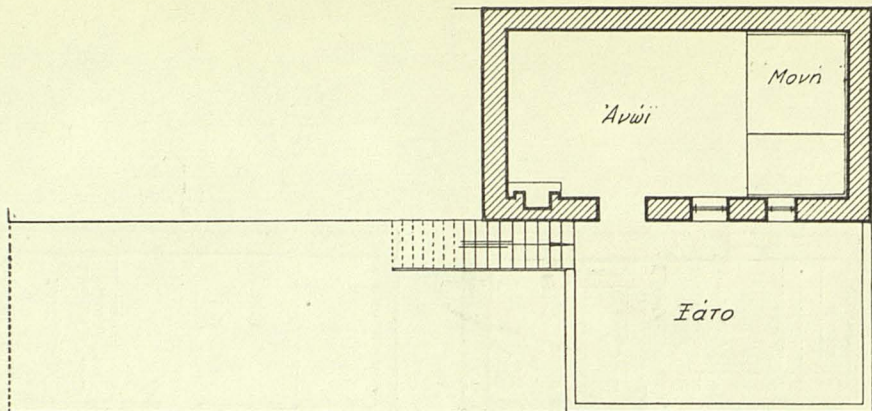
ΤΟΜΗ Α.Α'.Β.Β'

Εἰκ. 31. Νικεῖα Νισύρου. Οἰκία Δημητρίου Χαρτοφύλλη.

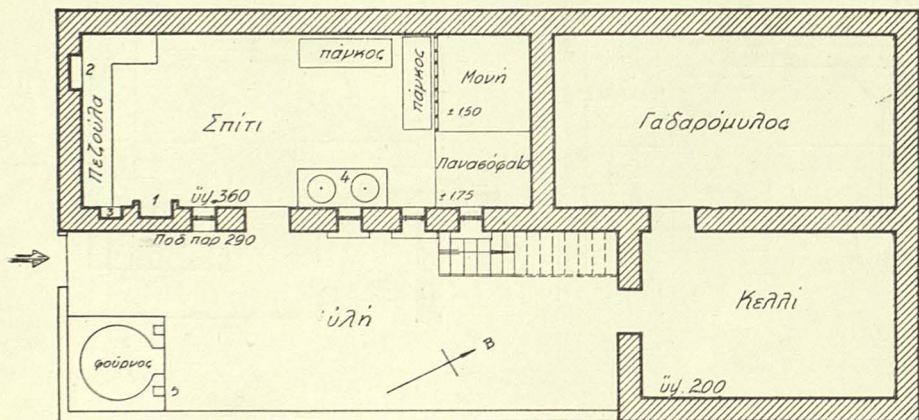
(Γ. Μέγα, Λατὶκὴ κατοικία Δωδεκανήσου, εἰκ. 23)

1 παραστία με κοῦμελα	5 σκαλιὰ ἐπὶ τοῦ τοίχου πρὸς τὸ δῶμα	8 ἀουμᾶς διὰ τὸν χοῖρον κάτωθεν τοῦ φούρνου
2 στέγνα	6 φανόχτης τοῦ φούρνου	
3 μυλόσταση με δύο χειρόμυλους	7 κοίτη(φωλεὰ ὀρνίθων)	
4 θυρία (=θυρίδα)		

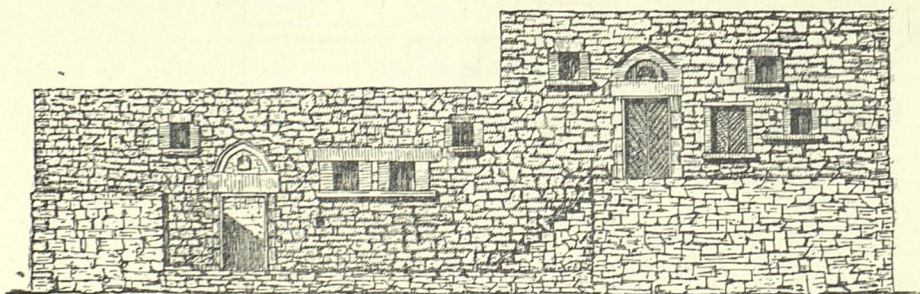

Ανώρειου

Ίσόγειου

Είχ. 32. Μικρό Χωριό Τήλου. Σπίτι Φιλίππης Κουφομάνωλου.

(Γ. Μέγα, Λαϊκή κατοικία Δωδεκανήσου, εικ. 29)

1 τσιμνιά	3 τουλάπι	5 θυρία
2 σταμνόσταση	4 μυλόσταση	

ἡ καλλιεργουμένη γῆ εἶναι περισσοτέρα καὶ τὰ προϊόντα τῆς καλλιεργείας ἀφθονώτερα, τὰ δὲ ἀροτριώοντα καὶ λοιπὰ ζῶα σταβλίζονται παρ' αὐτὴν τὴν κατοικίαν τοῦ ἀγρότου, παρίσταται ἀνάγκη συνθετωτέρας κατοικίας, τοιαύτη δὲ ἀπαρτίζεται διὰ προσθήκης πλειόνων δωματίων εἰς τὸ ἰσόγειον ἢ καὶ εἰς τὸν ὄροφον.

Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὰς οἰκῆσεις μὲ τὴν ἀμφικλινη στέγην οἱ προστιθέμενοι χώροι τίθενται ὅλοι ὑπὸ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν στέγην, ἡ ὁποία ἐπεκτείνεται καθ' ὠρισμένας διευθύνσεις προσδίδουσα ἐνότητα ὀργανικὴν εἰς τὸ δημιουργούμενον συγκρότημα (σελ. 15), εἰς τὸ ἐπιπεδόστεγον σύστημα ἢ στέγασις ἐκάστου χώρου τῆς οἰκίας εἶναι αὐτοτελὴς καὶ κανὲν ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον δὲν δένει μεταξὺ τῶν τὰ συστατικὰ τῆς οἰκίας μέρη, τὰ ὁποία οὕτω παρατίθενται ἀσυνδέτως τὸ ἐν παρὰ τὸ ἄλλο. Οὕτω π. χ. τὸ παράσπιτο, τὸ ὄποιον, ὡς εἶδομεν, προσαρτᾶται συνήθως εἰς τὴν στενὴν πλευρὰν τῆς πλατυμετώπου οἰκίας, δύναται νὰ προσαφθῇ καὶ κατὰ τὸ ἐν ἄκρον τῆς προσόψεως αὐτῆς, (πίν. Θβ 3. 4) ἢ νὰ προεκβάλλεται τῆς οἰκοδομικῆς γραμμῆς ἀναλόγως τῆς ἀνάγκης (πίν. Θγ 4). Ὡς μόνος συνεκτικὸς δεσμὸς μεταξὺ τῶν διαφόρων μερῶν τῆς ἐπιπεδοστέγου ταύτης κατοικίας ἐνεργεῖ ἡ ἀνάγκη τῆς συγκεντρώσεως ὅλων τῶν μερῶν περὶ τὸν κύριον τῆς διαμονῆς χώρον, ὥστε ὅλα τὰ δωμάτια νὰ βλέπουν εἰς κεντρικὴν τινὰ αὐλήν. Οὕτως ἐν Κρήτῃ καὶ Κύπρῳ πλὴν τῶν διμερῶν καὶ τριμερῶν ἀπαντῶμεν καὶ πολυμερῆ συγκροτήματα εἰς ἓνα ἢ δύο ὀρόφους, τὰ ὁποῖα ἐν τῇ κατόψει παρουσιάζουν σχῆμα Γ ἢ Π καὶ ἐνίοτε Τ (πίν. Θγ 5. 6. Θδ 2—5).

Ἐκ τῆς ὅλης ἐξετάσεως συνάγεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ νησιωτικὴ οἰκία δὲν ἔσχε τὴν λαμπρὰν ἐξέλιξιν πού δεικνύει ἡ οἰκία τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ παρέμεινε μᾶλλον πιστὴ εἰς τὰς ἀπλᾶς μορφάς, τὰς κληροδοτηθείσας ἐκ τῆς ἀρχαιότητος, ἐν τῇ πρωταρχικῇ ὅμως αὐτῆς ἀπλότητι ἡ νησιωτικὴ οἰκία διετήρησε τὴν χάριν τῶν ἀπλῶν γραμμῶν καὶ τῶν φυσικῶν σχημάτων. Τόσον ἡ καμάρα, ὅσον καὶ τὰ τοξωτὰ παράθυρα καὶ αἱ τοξωταὶ θύραι προσδίδουν εἰς τὸ κυβικὸν σχῆμα τῆς νησιωτικῆς οἰκίας ἓνα τόνον εὐαρέστου ἀντιθέσεως, ὅταν μάλιστα, ἰδίᾳ εἰς τὰς οἰκίας τῆς στενομετώπου μορφῆς, τὸ προστώον ἐν τῇ προσόψει εἶναι ἀνοικτὸν καὶ ἀντὶ κίωνων πρὸς ὑποστήριξιν τῆς στέγης ἔχει καμάραν. Πλὴν τούτου ἡ εὐρυθμὸς διαίρεσις τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἡ τάξις καὶ εὐκοσμία, ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν διάταξιν τῶν οἰκιακῶν ἐπίπλων καὶ σκευῶν, ὡς καὶ ἡ ἀγάπη τῶν νησιωτῶν, ἡ μέχρι πάθους ἐξικνουμένη, πρὸς τὸν στολισμὸν, πού κάμνει ὅλα τὰ μέρη καὶ τὰ ἔπιπλα τοῦ σπιτιοῦ νὰ εἶναι καταστόλιστα, ἀποτελοῦν κατ' ἐξοχὴν γνωρίσματα τῆς ἑλληνικῆς νησιωτικῆς οἰκίας.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐπισκοπήσεως καταφαίνεται, ὅτι ἡ Ἑλλάς, κειμένη ἐπὶ τοῦ ΝΑ ἄκρου τῆς Εὐρωπαϊκῆς ἠπείρου καὶ γειτνιάζουσα διὰ τῶν νήσων αὐτῆς πρὸς τὰς περιοχὰς τῆς ΝΔ Ἀσίας καὶ ΒΑ Ἀφρικῆς, παρουσιάζει ἀμφοτέρους τοὺς θεμελιώδεις τύπους τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς καὶ δὴ ποικιλίαν οἰκοδομικῶν μορφῶν, μαρτυροῦσαν μακρὰν καὶ ἀξιόλογον ἐξέλιξιν, ἀνάλογον πρὸς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν, τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους καὶ τὴν μακραίωνα ἱστορίαν τοῦ πολιτισμοῦ τῆς.

Ἀφορμηθεῖσα ἀπὸ τοῦ προϊστορικοῦ τύπου ἑλληνικῆς καὶ καθόλου βορειοευρωπαϊκῆς οἰκίας¹⁾, τοῦ λεγομένου τύπου τοῦ μεγάρου, ὅστις ἀπὸ τῆς νεολιθικῆς καὶ μυκηναϊκῆς ἐποχῆς ἐμφανιζόμενος ἐν Ἑλλάδι²⁾ ἐξακολουθεῖ κατὰ ὅλως θαυμαστὸν καὶ ἀδιάπτωτον τρόπον ἐπιζῶν ἕως τῆς σήμερον εἰς τόπους τινὰς αὐτῆς, ἡ ἑλληνικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐχώρησε περαιτέρω τελειοποιούσα βαθμηδὸν τὰ μέσα καὶ τοὺς τρόπους τῆς οἰκοδομίας καὶ βελτιοῦσα τὴν σύνθεσιν τῆς κατοικίας. Καὶ πρῶτον ἐξέκλινε πολλαχοῦ ἀπὸ τῆς στενομετώπου πρὸς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν³⁾, πιθανῶς διὰ τὰ πλεονεκτήματα, τὰ ὅποια αὕτη παρουσιάζει ὡς ἔχουσα τὴν πρόσοψιν ἐπὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς καὶ δυναμένη νὰ προσλαμβάνῃ κατὰ εὐκολώτερον τρόπον, ἤτοι δι' ἀπλῆς ἐπεκτάσεως τῆς στέγης, μεγαλύτερον προστόνον. Ἐν ἀρχῇ ἐπέτυχε νὰ διαμορφώσῃ ὑποτυπώδη ἀγροτικὴν οἰκίαν ἐξ ἐνὸς ἢ δύο δωματίων μετὰ ἀνοικτοῦ προστόνου ἐν τῇ προσόψει καὶ προσαρμοζομένη ἐκασταχοῦ πρὸς τὰ φυσικὰ στοιχεῖα (τὸ ἔδαφος, τὸ κλίμα, τὴν οἰκοδομήσιμον ὕλην), ὡς καὶ τὰς ἀσχολίας τῶν κατοίκων, νὰ προβῇ βαθμηδὸν ἐξελισσομένη εἰς τὴν διαμόρφωσιν ποικίλων τύπων ἀγροτικῆς οἰκίας. Εἰς τοῦτο δ' ὡς ἀπεδείχθη, συνετέλεσεν ἐξόχως ἡ ἐλευθερία, μὲ τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ διαμορφοῦται ἐκάστοτε τὸ προστόνον⁴⁾, ὅτε μὲν διατηρούμενον ἀνοικτόν, ὅτε δὲ κλειόμενον ἐν

1) **F. Behn** ἐν *Eberts Reallex. d. Vorgeschichte*, 5 (1926) 186 κέ. 193. **Gerda Boëtius**, *Studier I. Den Nordiska Timmerbyggnadskonsten*. Stockholm 1927 σ. 25 κέ.: *Eldhuset eller Megarontypen*.

2) Βλ. **Χρ. Τσοῦντα**, *Ἱστορία ἀρχ. Ἑλλ. τέχνης*, Ἀθῆναι 1928 σ. 4.

3) Τὴν τάσιν αὐτὴν πρὸς τὸ εὐρὺ μέτωπον δεικνύουσιν αἱ οἰκίαι καὶ κατ' αὐτὴν τὴν νεολιθ. ἐποχὴν (**D. Robinson** ἐν *RE Suppl. VII* σ. 226). Κατὰ τὸν **Fr. Oelmann**, *Gnomon* 1927 173, εἰς τὰς χώρας, τὰς γειτνιαζούσας πρὸς τὴν περιοχὴν τῆς ἐπιπεδοστέγου οἰκίας καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν αὐτῆς, ἡ παλαιὰ ἀετωματικὴ πρόσοψις ἐξέλιπε καὶ μετετέραθη εἰς πλατυμέτωπον.

4) Τὸ προστόνον ἀπαντᾶται εὐρύτατα παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Ἀρίας ἢ Ἰνδοευρωπαϊκῆς ὁμοφυλίας μὲ ποικίλας παραλλαγὰς, ἀποτελοῦν συστατικὸν στοιχεῖον τοῦ οἰκήματος τῆς ὁμοφυλίας ταύτης (βλ. **H. Behn** ἐν *Eberts Real-*

ὄλῳ ἢ ἐν μέρει καὶ ἐνσωματούμενον εἰς τὸν κύριον ὄγκον τῆς οἰκίας. Διὰ τῆς συνεχοῦς δέ, ἀλλὰ ὀργανικῆς ταύτης ἐξελιξεως ἐδημιουργήθησαν καὶ οἱ σύνθετοι ἐκεῖνοι τύποι τῆς νεοελληνικῆς κατοικίας, ὅπου οἱ ἐπὶ μέρους χώροι ἀναπτύσσονται ὡς περὶ κεντρικὴν αὐλήν, τὴν ὁποίαν περιθέει περιστύλιον, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον βλέπομεν καὶ εἰς μοναστήρια βυζαντινῶν καὶ μεταβυζαντινῶν χρόνων καὶ εἰς λείψανα ἀνασκαφῶν τῆς Ὀλύμπου, τῆς Δήλου καὶ τῆς Πριήνης.

Οὕτω ἡ στενὴ σχέσις καὶ συνάφεια τῆς νεοελληνικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν οἰκίαν γίνεται ἐναργῆς καί, ἐπειδὴ ἡ διαμόρφωσις τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς εὐρίσκεται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς συνάρτησιν πρὸς τὴν φύσιν τῆς χώρας, ἡ μελέτη τῶν νεοελληνικῶν οἰκήσεων ἀποδεικνύεται λυσιτελεστάτη διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τῶν ὁμοίων ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος. Διότι, ὡς ὀρθῶς διετύπωσεν ὁ Franz Oelmann, *Gnomon* 1927, 174, πλήρης κατανόησις τῆς ἀρχαίας οἰκοδομίας ἐν Ἑλλάδι, ὡς καὶ ἐν ἄλλαις χώραις, δὲν εἶναι δυνατὴ ἄνευ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως τῆς σημερινῆς οἰκοδομίας.

Ἄλλ' ἵνα ἡ σχέσις τῆς νεοελληνικῆς πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν οἰκίαν καταστῆ ἔτι μᾶλλον ἀντιληπτὴ, δὲν κρίνω ἄσκοπον νὰ ἐκθέσω ἐδῶ ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ τὰ τῆς ἀρχαίας οἰκοδομίας, παρέχων συνάμα ἐν γενικῇ ἐξελικτικῇ γραμμῇ διαγράμματα τῶν κυριωτέρων οἰκοδομικῶν τύπων, ὡς οὗτοι συνάγονται ἐκ τῶν πορισμάτων τῶν ἀνασκαφῶν ἰδίᾳ τῶν τελευταίων ἐτῶν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ γνώσις μας περὶ αὐτῶν θαυμασίως ἐπλουτίσθη¹⁾.

Β'. Η ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Παραλείπω τὰ καμπυλόγραμμα κτίσματα τῆς προϊστορικῆς ἰδίᾳ ἐποχῆς, δηλ. τὰ κυκλικά, τὰ ἑλλειψοειδῆ, τὰ πεταλόσχημα καὶ τὰ ἀψιδωτά, μολοντί καὶ ταῦτα ἐκπροσωποῦν πρωτόγονον τύπον τῆς ἀνθρωπίνης οἰκήσεως, ἔκπαλαι ἀπαντώμενον ἐν Ἑλλάδι, μολοντί

lex. d. Vorgeschichte, 14 (1929) 216 κέ. Πρβλ. *Γ. Π. Οἰκονόμου*, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἡραίου πῆλινος οἰκίσκος, 23.

1) Βλ. τὸ ἄρθρον τοῦ **David Robinson** ἐν Pauly-Krolls Realencyclopaedie Suppl. Bd VII. 1940, 226 - 276. **G. Karo** ἐν Eberts Reallex. d. Vorgesch. 5, 202 κέ. Πρβλ. **Bertha Rider**, The greek house, Cambr. 1916. **D. C. Robertson**, A handbook of greek and roman architecture, Cambridge 1929, β' ἔκδ. 1943. **Carl Weickert**, Typen der archaischen Architektur in Griechenland u. Kleinasien, 1929. **Χρ. Τσοῦντα**, Ἱστορία τῆς ἀρχ. ἑλλην. τέχνης, Ἀθῆναι 1928. *Γ. Π. Οἰκονόμου*, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἡραίου πῆλινος οἰκίσκος. Συμβολὴ εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1931.

καὶ διὰ ταῦτα θὰ εἶχομεν ἴσως πολλὰ νὰ διδαχθῶμεν ἐκ τῶν ἐπιζο-
μένων παρ' ἡμῖν καὶ σήμερον τρόπων εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν ἀχυ-
ροπλέκτων ἢ κλαδοπλέκτων κωνικῶν καὶ σαγματοειδῶν καλυβῶν
τῶν Σαρακατσάνων, τῶν βλάχων καὶ τῶν Καραγκούνηδων τῆς Θεσ-
σαλίας. Οὕτω ἐπὶ παραδείγματι ἡ ἑλλειπσοειδῆς καλύβη τῶν Καμινά-
δων τῆς Καρδίτσης¹⁾, ἡ ὁποία δὲν εἶναι τελείως καμπυλόγραμμος, ἀλλ'
ἔχει τὰς πλευράς, τὰς συνδεούσας τὰς δύο ἀψίδας, εὐθείας, ἀποτε-
λοῦσα μῖγμά τι καμπυλογράμμου καὶ εὐθυγράμμου κτίσματος, διδά-
σκει πῶς ἐξ ἐπιδράσεως τῶν ὀρθογωνίων οἰκοδομημάτων ἐσχηματίσθη
ὁ ἀψιδωτὸς τύπος, ὁ ἐκφαινόμενος εἰς τὴν ᾠσοειδῆ οἰκίαν τοῦ Ἐρινίου
τῆς Θεσσαλίας (τῶν ἀρχῶν τῆς χαλκῆς ἐποχῆς) καὶ συναφῶς ποῖος
θὰ ἦτο ὁ τρόπος τῆς στεγάζσεως εἰς τὸν σύμμεικτον αὐτὸν τύπον²⁾.

Ὅθεν θὰ περιορισθῶ εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν εὐθυγράμμων καὶ δὴ
τῶν ὀρθογωνίων οἰκημάτων, ἐπειδὴ ταῦτα, ὡς σήμερον, οὕτω καὶ ἐν
αὐτῇ τῇ προϊστορικῇ Ἑλλάδι ἀπετέλουν τὸν πολὺ ἐπικρατέστερον
οἰκοδομικὸν τύπον.

Ἦδη κατὰ τὴν νεολιθικὴν ἐποχὴν εὐρίσκομεν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀπηρ-
τισμένον κατὰ τὰ κύρια αὐτοῦ στοιχεῖα, ἦτοι κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν
σχῆμα καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διάρθρωσιν τοῦ χώρου, τὸν τύπον τοῦ κα-
λουμένου *μεγάρο*· εἶναι οἶκημα ὀρθογώνιον κατὰ βάθος διαμεμε-
ρισμένον, ἔχον τὴν εἴσοδον ἐπὶ τῆς στενῆς πλευρᾶς, σύγκειται δ' ἐκ
προδόμου μὲ δύο κίονας μεταξὺ τῶν παραστάδων (ἢ καὶ χωρὶς
τοὺς κίονας) καὶ ἐκ δύο δωματίων, ἑνὸς μεγαλυτέρου μὲ τὴν ἐστίαν
εἰς τὸ μέσον καὶ ἑνὸς μικροτέρου ὀπισθεν αὐτοῦ (πίν. I' 1. 2).

Ἄλλ' ἐν τῇ στοιχειωδεστάτῃ αὐτοῦ μορφῇ ὁ οἰκοδομικὸς οὗτος
τύπος εἶναι διμερῆς, συγκείμενος ἐξ ἑνὸς δώματος καὶ προδόμου,
ὑπὸ τὴν ἀπλὴν δὲ ταύτην μορφήν ἀνευρίσκεται καὶ εἰς τὰ ἀνάκτορα
τῆς μυκηναϊκῆς καὶ ὀμηρικῆς περιόδου, ὡς ἐν Φυλακωπῇ τῆς Μή-
λου, ἐν τῇ προμυκηναϊκῇ Τροίᾳ II καὶ ἐν Τίρυνθι, ὅπου ὁμοίως, ὡς καὶ
ἐν Μυκῆναις, μεταξὺ προδόμου καὶ δώματος παρεμβάλλεται μία αἴ-
θουσα (πίν. I' 3—5). Τὸν ἀπλούστερον δὲ τοῦτον τύπον διετήρησαν
καὶ τὰ οἰκῆματα τῆς γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ἐποχῆς, ὡς δεικνύουν
ἰδίᾳ οἱ εὐρεθέντες πῆλινοι οἰκίσκοι καὶ δὴ ὁ ἐξ Ἑραίου τοῦ Ἄργους
τῶν μέσων τοῦ 8ου αἰῶνος³⁾ καὶ ἡ οἰκία τοῦ Πηλέως, ἡ ἀπεικονιζο-
μένη εἰς τὸν γνωστὸν κρατῆρα τοῦ Κλιτίου τοῦ 560 π. Χ.⁴⁾. Τὸ αὐτὸ

1) *Γ. Μέγα*, Θεσσαλ. οἰκῆσεις σ. 11 εἰκ. 2.

2) *Rider*, The greek house σ. 54 εἰκ. 8. *Γ. Οἰκονόμος*, ἔνθ' ἄν. 20 κέ.

3) *Γ. Οἰκονόμος*, ἔνθ' ἄν. σελ. 1 καὶ 15.

4) *Χρ. Τσούντας*, ἔνθ' ἄν. σ. 107 εἰκ. 141.

δὲ βεβαιούται καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων ναῶν, οἱ ὅποιοι, ὡς γνωστόν, προῆλθον ἀπὸ τὰ μέγαρα, καὶ δι' αὐτὸ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα καὶ τῶν προνάων τῶν περισσοτέρων καὶ παλαιοτέρων ναῶν εἶναι τὸ σχῆμα τοῦ προδόμου μὲ τοὺς δύο κίονας μεταξὺ τῶν παραστάδων, ἢ σπανιώτερον τὸ σχῆμα τῆς διστύλου προστύλου προστάσεως. Τὸ πρῶτον τῶν σχημάτων τούτων δεικνύει ὁ ἀρχαιότερος ναὸς τῆς Νεμέσεως ἐν Ραμνοῦντι, τὸ δὲ δεύτερον ὁ ἀρχαϊκὸς ναὸς τῆς Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίῳ (τοῦ α' ἡμίσεος τοῦ βου π. Χ. αἰῶν.) (πίν. I' 6. 7)¹⁾. Εἰς ἀμφοτέρους τοὺς ναοὺς τούτους ὁ σηκὸς ἀπετέλει τὴν ὅλην κατοικίαν τῆς θεᾶς.

Ἐπιτὸ μέγαρον διετηρήθη ὡς οἰκοδομικὸς τύπος ἐν τῇ ἀρχικῇ διατάξει τοῦ χώρου ἀναλλοίωτον καὶ κατὰ τὰς ἐπομένους περιόδους, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ λείψανα τῶν οἰκιῶν δὲν προσφέρονται εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν, ἀποδεικνύουν, 1ον) τὰ ἀνάκτορα τυράννων τινῶν τῆς ἀρχαϊκῆς καὶ κλασσικῆς ἐποχῆς, τ' ἀνασκαφέντα ἐν τῇ ἐπὶ Ἑρμῶ Λαρίσῃ, ὅπου ἡ παράδοσις τοῦ μυκηναϊκοῦ βασιλικοῦ ἀνακτόρου εἶναι ἀδιαμφισβήτητος, ἀλλ' εἶναι ἐμφανῆς καὶ νέα τις τάσις, ἡ προσπάθεια δηλ. νὰ ἐντάξουν τὸ μέγαρον τοῦτο εἰς ἕν μεγαλύτερον σύμπλεγμα οἰκημάτων, οἷον ἐπέβαλλεν ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας περισσοτέρων χώρων κατοικίας, καὶ 2ον) αἱ οἰκίαι τῆς ἐν Μ. Ἀσίᾳ Πριήνης, αἱ ὅποια ἀνήκουν εἰς τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους (3—2 αἰ. π. Χ., πίν. IA). Τὸν πυρῆνα τῆς οἰκοδομῆς ἀποτελεῖ καὶ ἐδῶ πάντοτε μία τετράγωνος ἢ ἐπιμήκης, ἀλλ' εἰς βάθος, ἐν οὐδεμιᾷ δὲ περιπτώσει εἰς μῆκος, ἐκτεινομένη αἴθουσα, πρὸ τῆς ὁποίας ὑπάρχει κατὰ κανόνα ἕν προστώον, ἔχον κλειστοὺς τοὺς πλαγίους τοίχους καί, ἐν περιπτώσει μεγαλυτέρου ἀνοίγματος, ἕνα ἢ δύο στύλους ἐν τῇ προσόψει. Ὁ τύπος δηλονότι τοῦ μεγάρου ἢ τὸ σχῆμα τοῦ «ναοῦ ἐν πᾶραστάσι» ὑπόκειται καὶ ἐδῶ ἐμφανῶς ὡς βάσις.

Ἡ ἀνάγκη τῆς δημιουργίας περισσοτέρων χώρων ἐπέβαλεν ἐδῶ τὴν προσθήκην κατὰ μίαν τῶν μακρῶν πλευρῶν μιᾶς σειρᾶς μικροτέρων χώρων, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἀντιστοιχεῖ εἷς μακρὸς διάδρομος (πίν. IA 1. 3). Καὶ εἶναι ἀξιοσημείωτον, ὅτι τὸ μεγαλύτερον δωμάτιον, τὸ ὅποιον ἐνίστε σφῆζει ἐν τῷ μέσῳ τὴν ἐστίαν (πίν. IA, 2) καὶ ἔχει πρὸ αὐτοῦ τὴν «προστάδα», διακρίνεται ἀπὸ τὰ λοιπὰ δωμάτια μὲ τὸ ὄνομα «οἶκος», ὡς ὁ ἀρχικὸς πυρῆν τῆς κατοικίας²⁾.

Πρὸ τοῦ συμπλέγματος τούτου, τὸ ὅποιον ἀποτελεῖ τὸ κύριον

1) Βλ. *Γ. Οἰκονόμον*, ἐνθ' ἄν. 25—31. Πρβλ. *Oelmann* ἐνθ' ἄν. 67 κέ.

2) Πρβλ. τὸ «σπίτι» καὶ τὸ «μπρούστι» ἢ «ἀμπρούστι» τῶν θρακικῶν καὶ μακεδονικῶν οἰκημάτων. *Γ. Μέγα*, Θρακ. οἰκήσεις 36, σημ. 1).

τιμήμα τῆς κατοικίας καὶ βλέπει πάντοτε πρὸς μεσημβρίαν ὑπάρχει ἡ αὐλή, ἡ ὁποία ἀναλόγως τοῦ μεγέθους τοῦ οἰκοπέδου δυνατόν νὰ περιβάλλεται ἐκ μιᾶς, δύο ἢ τριῶν ἀκόμη πλευρῶν ὑπὸ δωματίων δευτερευούσης σημασίας. Περιφερικὴ στοὰ ἦτοι ἐν «περίστυλον» εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας οἰκίας τῆς Πριήνης δὲν παρουσιάζεται· μόνον εἰς μίαν περίπτωσιν ἢ μία πλαγία πτέρυξ τοῦ οἰκοδομήματος σχηματίζεται ὑπὸ μιᾶς ἀπλῆς στοᾶς χωρὶς δωμάτια ὀπισθεν αὐτῆς (πίν. ΙΑ, 3). Ὡς δὲ ἀπεδείχθη ἐκ τῶν εὐρημάτων τῶν ἀνασκαφῶν, αἱ οἰκίαι τῆς Πριήνης ἦσαν κεραμωταί, ἄρα ἐστεγάζοντο διὰ στέγης ἀμφικλινοῦς καὶ ὄχι ὀριζοντίου. Καὶ τὴν αὐτὴν διάταξιν τῶν χώρων εὐρίσκομεν καὶ εἰς ἄλλας νεωστὶ ἀνασκαφείσας οἰκίας οὐ μόνον εἰς τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τῆς Μ. Ἀσίας, ὡς τὴν Κολοφῶνα, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος. Οὕτω εἰς τὸ Ἀγρίνιον ἀνεσκάφησαν δύο οἰκίαι τοῦ 4ου αἰ. π. Χ. ἐνθυμίζουσαι τὸν μεγαροειδῆ τύπον τῆς Πριήνης¹⁾, ὁμοία δ' εἶναι τὴν διάταξιν οἰκία ἀνασκαφείσα ἐν Διοκλητιανουπόλει τῆς Δυτικῆς Μακεδονίας, ἔχουσα ἐν τῷ μέσῳ τοῦ μεγίστου δωματίου ἐστίαν²⁾.

Παρὰ ταῦτα ὁ τύπος τοῦ μεγάρου δὲν εἶναι τὸ ἀποκλειστικὸν σχῆμα τῆς ἑλληνικῆς οἰκοδομίας. Ἦδη ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς χαλκῆς περιόδου, καὶ πρὸ αὐτῶν ἀκόμη, οἰκοδομοῦνται καὶ θαλαμοειδῆ οἰκήματα, οὐδεμίαν ἔχοντα σχέσιν πρὸς τὸ μεγαροειδὲς σχῆμα, ἀλλὰ δεικνύοντα ἐμφανῶς τάσιν πρὸς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν τῆς οἰκίας.

Ἐκ τῆς τάσεως ταύτης προέκυψεν ἕτερος οἰκοδομικὸς τύπος, ὁ ὁποῖος ἦδη κατὰ τοὺς κλασσικοὺς χρόνους ἐμφανίζεται συντετελεσμένος, ὁ λεγόμενος τύπος τῆς «παστάδος». Τὰ παλαιότερα σφῆ λείψανα τοῦ τύπου τούτου εὐρέθησαν ἐν Ὀλύμφῳ τῆς Χαλκιδικῆς, τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, κατέστρεψε τὸ 348 π. Χ. ὁ Φίλιππος. Διὰ τῶν ἀνασκαφῶν, τὰς ὁποίας ἐνήργησεν ἐκεῖ ὁ David Robinson, ἀποκαλύψας ὑπὲρ τὰς ἑκατὸν οἰκίας, ἀπεδείχθη ὅτι τὸν 5ον αἰῶνα ἢ πρότερον ἤδη ἐπὶ τῆς ἠπειρωτικῆς Ἑλλάδος εἶχεν ἀναπτυχθῆ (ἢ εἶχε γίνεαι ἔξωθεν ἀποδεκτὸς) τύπος οἰκοδομικὸς ἔχων διάταξιν τῶν χώρων οὐχὶ καθ' ὑπόταξιν, ἀλλὰ κατὰ παράταξιν· σύγκειται δ' οὗτος κυρίως ἐκ σειρᾶς 3 - 4 δωματίων πλατυμετώπου μορφῆς, τῶν ὁποίων ἐν, τὸ μεγαλύτερον, διακρινόμενον καὶ τοῦτο μὲ τὴν λέξιν «οἶκος», ἀποτελεῖ τὸν πυρῆνα τῆς κατοικίας καὶ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ ἀρχικὸν ἀρχιτεκτονικὸν στοιχεῖον ἢ κύτταρον ἐν τῇ ἱστοριοεξειλι-

1) Robinson ἐν RE, Suppl. VII, 268.

2) Α. Κεραμόπουλλος, Πρακτικὰ Ἀρχαιολ. Ἐταιρείας 1938 σ. 55.

κτικῆ ἔννοιά. Ὁ «οἶκος» περιλαμβάνει τὴν ἐστίαν καὶ τὸ βαλανεῖον, εἰς ἓν δ' ἄκρον αὐτοῦ ἀποκεχωρισμένον ὑπάρχει τὸ ὀπτάνιον ἢτοι τὸ μαγειρεῖον καὶ ἡ καπνοδόκη. Τὰ ἄλλα δωμάτια παρὰ τὸν «οἶκον» εἶναι «διαιτητήρια» (πίν. IB, 1).

Ὅλοι οἱ χώροι αὐτοὶ βλέπουν πρὸς μεσημβρίαν καὶ ἀνοίγονται πρὸς μίαν μακρὰν καὶ στενὴν στοάν, ἡ ὁποία ὀνομάζεται «παστάς» καὶ δίδει τὸν κύριον χαρακτῆρα εἰς τὸν ὅλον οἰκοδομικὸν τύπον, ἀντιτιθεμένη πρὸς τὴν προστάδα ἢ τὴν πρόστασιν τοῦ μεγαροειδοῦς τύπου. Συνήθως ἡ παστάς καταλαμβάνει τὸ ὅλον μῆκος τῆς οἰκίας, ἀλλ' ἐνίοτε τὸ ἐν ἡ καὶ ἀμφότερα τὰ ἄκρα αὐτῆς ἀποχωρίζονται διὰ τοῖχου, σχηματίζοντα βοηθητικοὺς χώρους, οἷον «πιθεῶνας», ὡς ἀκριβῶς εἶδομεν εἰς τὰς νεοελληνικὰς οἰκίας τῆς αὐτῆς μορφῆς. Τέλος κατ' ἐπέκτασιν τῶν χώρων τούτων προστίθενται ἕτερα δωμάτια ἐν μορφῇ ἰδιαιτέρων οἰκοδομικῶν περυγῶν, προσαρτωμένων κατ' ὀρθὴν γωνίαν κατὰ τὰ ἄκρα τῆς παστάδος. Οὕτω καταλείπεται ἐν τῷ μέσῳ μία κατὰ κανόνα τετράγωνος καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων πλευρῶν κλειστή ἐσωτερικὴ αὐλή, ἡ ὅλη δὲ οἰκοδομὴ λαμβάνει τὸ σχῆμα Π.

Ὡς τελείωσις τοῦ τύπου πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἡ ἐπέκτασις τῆς παστάδος καὶ ἐπὶ τῶν πλαγίων περυγῶν τῆς οἰκοδομῆς, ὡς καὶ ἐπὶ τῆς νοτίας πλευρᾶς τῆς αὐλῆς, ἣτις οὕτω καὶ ἐκ τῶν τεσσάρων αὐτῆς πλευρῶν περιστοιχίζεται μὲ στοάς ἢτοι μὲ «περιστύλιον» (πίν. IB' 2). Αἱ στοαὶ αὐταὶ κατασκευάζονται διὰ ξυλίνων στύλων, βασταζόντων λίθινα ἐπιστύλια δωρικοῦ ρυθμοῦ. Ἄλλ' ἡ στοὰ τῆς βορείας πλευρᾶς, ἡ ἐκτεινομένη πρὸ τοῦ κεντρικοῦ καὶ σπουδαιότερου τμήματος τῆς κατοικίας, ἔχει κατὰ κανόνα μεγαλύτερον βάθος ἀπὸ τὰς λοιπάς, εἶναι δ' οὕτως διατεταγμένη, ὥστε τὸν μὲν χειμῶνα νὰ δέχεται τὸν ἥλιον, τὸ δὲ θέρος νὰ ἔχη σκιάν, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον ἐκτίθεται εἰς τ' Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος 3, 8, 9: «ἐν ταῖς πρὸς μεσημβρίαν βλεπούσαις οἰκίαις τοῦ μὲν χειμῶνος ὁ ἥλιος εἰς τὰς παστάδας ὑπολάμπει, τοῦ δὲ θέρους ὑπὲρ ἡμῶν αὐτῶν καὶ τῶν στεγῶν πορευόμενος σκιάν παρέχει». Ὡς δ' ὁ Robinson διεπίστωσεν, ἡ στέγη τῶν οἰκίων τῆς Ὀλύνθου ἦτο ἀετωματικὴ.

Τὴν εὐρείαν διάδοσιν τοῦ οἰκοδομικοῦ τούτου τύπου μαρτυρεῖ ἡ εὕρεσις οἰκημάτων ὁμοίων πρὸς τὰ τῆς Ὀλύνθου βορείως μὲν ἐν Πέλλῃ τῆς Μακεδονίας, νοτίως δ' ἐν Δήλῳ τῶν Κυκλάδων καὶ ἐν Κῶ¹⁾. Ἰδίᾳ ἡ Δήλος, ἡ ὁποία χρεωστεῖ τὴν ἀκμὴν τῆς εἰς τὴν

1) Κατωτέρω, πίν. IB' 5, δημοσιεύω κάτοψιν οἰκίας τῆς Κῶ ἐκ καταμετρήσεως καὶ σχεδιάσματος γενομένων ὑπ' ἐμοῦ κατ' Αὐγούστον 1948. Ἡ

έλληνιστικήν εποχήν, καταστραφείσα τὸ 88 καὶ τὸ 69 π. Χ. διεφύλαξεν, ὡς καὶ αἱ πόλεις τοῦ Βεζουβίου, ἀνέπαφα τὰ ἐρείπιά της.

Αἱ οἰκίαι τῆς Δήλου χρονικῶς δὲν ἀπέχουν πολὺ ἀπὸ τὰς τῆς Πριήνης ἢ μᾶλλον εἶναι κατὰ ἑκατὸν ἔτη νεώτεραι ἀπὸ αὐτὰς¹ προέρχονται δηλ. ἐκ τοῦ 2ου π.Χ. αἰῶνος καὶ ἴσως ἀνάγονται ἕως τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰῶνος¹). Ἄλλ', ὡς πρῶτος παρετήρησε ὁ Fr. Oelmann, (Gnomon 1927, 168, αἱ Δήλια οἰκίαι «ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις εἶναι ἐκ διαμέτρου ἀντίθετοι» πρὸς τὰς οἰκίας τῆς Πριήνης· διότι, ἐνῶ αὐταὶ διασφύζου κατὰ βάσιν τὸν μεγαροειδῆ τύπον τῆς οἰκοδομίας, «τὸν πυρῆνα τῆς Δηλίας οἰκίας ἀποτελεῖ πάντοτε ἕνας μεγάλος πλατυμέτωπος χώρος, τοῦ ὁποίου ἡ πρόσοψις εἶναι κατὰ τὸ ἐφικτὸν ἐστραμμένη πρὸς μεσημβρίαν, ἀνοίγεται δὲ πρὸς στενὴν καὶ ἐπιμήκη στοάν».

Κατὰ ταῦτα ἡ ὁμοιότης τῆς Δηλίας οἰκίας πρὸς τὴν Ὀλυνθιακὴν εἶναι καταφανής, καὶ ὡς δεικνύουν αἱ παρατιθέμεναι κατόψεις (πίν. IB), τὰ λεχθέντα περὶ τῶν οἰκιῶν τῆς Ὀλύνθου, καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ ὡς πρὸς τὴν ὄλην διαμόρφωσιν τοῦ περιστευλίου, ἔχουν πλήρη ἐφαρμογὴν καὶ εἰς τὴν οἰκοδομίαν τῆς Δήλου.

Ὡς ὁ Fr. Oelmann παρατηρεῖ, ἐν Δήλῳ μόνον εἰς πλουσιωτέρας καὶ ἀναλόγως εὐρυχωροτέρας οἰκίας ἡ ἐσωτερικὴ αὐλὴ περιστοιχίζεται μὲ στοὰς καὶ ἐπὶ τῶν τεσσάρων πλευρῶν ἦτοι μὲ περιστύλιον. Ἄλλ' «ἡ οὐσία τῆς Δηλίας οἰκίας δὲν ἔγκειται κατὰ πρῶτον λόγον εἰς τὸ περιστύλιον τ. ἔ. εἰς τὴν συνειδητῶς γενομένην καλλιτεχνικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐσωτερικῆς αὐλῆς ὡς χώρου, ἥτις εἶναι ἐπιγενὲς στοιχεῖον, ἀλλ' εἰς τὴν πλατυμέτωπον μορφήν τοῦ κεντρικοῦ χώρου καὶ εἰς τὴν ὀριζόντιον στέγην». Ὁ Oelmann δὲν ἐγνώριζεν ἀκόμη τὰς οἰκίας τῆς Ὀλύνθου. Πάντως κατὰ τὸν 2ον αἰῶνα π. Χ. τὸ περιστύλιον διεδόθη εὐρέως, ὥστε ἀπέβη στοιχεῖον ἀπαραίτητον πάσης ὁπωσοῦν ἀξίας λόγου οἰκίας (βλ. πίν. IB 4), ἐκ τῆς Ἑλλάδος δὲ εἰσήχθη εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ κατέστη τὸ κύριον μέρος τῆς κατοικίας τῶν Ρωμαίων δεσποτῶν.

Τοιαύτη ἐν γενικωτάταις γραμμαῖς ἡ ἐξέλιξις τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι.

οἰκία αὕτη, ἀνασκαφείσα ὑπὸ Moricone, διακρίνεται δι' ὠραίου ψηφιδωτοῦ, εἰκονίζοντος τὴν ἀρπαγὴν τῆς Εὐρώπης, εἶναι δὲ πιθανῶς ἑλληνιστικῶν χρόνων, ἀλλ' ὑπέστη μεταβολὰς ἐν τῇ διαρρυθμίσει τῆς αὐλῆς, τὰς ὁποίας ἀδυνατῶ νὰ καθορίσω, ἐπειδὴ καθυστερεῖ ἡ συστηματικὴ δημοσίευσις τῆς ἀνασκαφῆς. Τὸ σχέδιον τοῦτο παραθέτω, ἵνα φανῇ πληρέστερον ἢ ἕκτασις τῆς διαδόσεως τοῦ τύπου τούτου τῆς οἰκίας εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα.

1) R. Vallois, L'architecture hellénique et hélienistique à Delos, 1944 σ. 205 κέ.

Ἐκ τῶν λεχθέντων κατεδείχθη πλήρως ἡ ὕπαρξις ἐν αὐτῇ δύο κυρίως οἰκοδομικῶν τύπων, τοῦ μεγαροειδοῦς καὶ τοῦ τῆς παστάδος, οἵτινες ἐκ στοιχειωδῶς ἀπλῶν σχημάτων ἀφορμηθέντες ἐξελιχθησαν βαθμηδὸν καὶ ἐν διηνεκεῖ πρὸς ἀλλήλους συμβιώσει εἰς συνθετωτέρας καὶ τελείας μορφάς ἀστικῆς οἰκήσεως. Καὶ δὲν δυνάμεθα μὲν δι' ἔλλειψιν ἐπαρκῶν στοιχείων νὰ παρακολουθήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκοδομίας ἐξ ἴσου καλῶς καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα μεσαιωνικοὺς χρόνους¹⁾, ἀλλ' ἡ ἐπιβίωσις τῶν ἀρχαίων οἰκοδομικῶν τύπων ἐν ὄλῃ αὐτῶν τῇ ποικιλίᾳ καὶ τῇ ζωτικότητι ἐν τῇ σημερινῇ Ἑλλάδι, ἡ ὁποία καταφαίνεται καὶ ἐξ ἀπλῆς καὶ προχείρου ἀντιβολῆς τῶν παρατιθεμένων σχημάτων, διαπιστώνει τὴν συνέχισιν αὐτῶν καὶ κατὰ τὸν μεσαίωνα, ὥστε ἡ παράδοσις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ ἐδάφους νὰ εἶναι συνεχῆς καὶ ἀδιάσπαστος ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων μέχρι τῆς σήμερον.

Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπικράτησις τοῦ τύπου τῆς πλατυμετώπου οἰκίας, ἡ τόσον εὐρεῖα εἰς τὴν νεοελληνικὴν ἀρχιτεκτονικὴν, τὴν ἀρχὴν τῆς ἔχει ἤδη εἰς τοὺς κλασσικοὺς καὶ πιθανῶς εἰς τοὺς πρὸ αὐτῶν χρόνους. Ἄλλ' ἐνῶ τὰ ἐρείπια τῶν ἀρχαίων οἰκῶν ἀπομένουν βωβά καὶ ἀίνιγματικά λείψανα τῆς ζωῆς, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἐξεπήγασαν, προβάλλοντα κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπηρητισμένα τὰ διαγράμματα τῶν μᾶλλον συνθέτων μορφῶν τῆς ἀρχαίας οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ἡ νεοελληνικὴ οἰκοδομία ὡς ζῶσα καὶ ἐνεργὸς ἔκφρασις τῆς τέχνης τοῦ λαοῦ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἴδωμεν ἐν ὄλῃ αὐτῆς τῇ ἐναργείᾳ καὶ ζωτικότητι τὰς ἐξελικτικὰς μορφάς τῆς συγχρόνου λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς, συντελοῦσα διὰ τῆς γνώσεως αὐτῶν εἰς τὴν κατανόησιν καὶ τῶν μορφῶν τῆς ἀρχαίας. Καὶ διὰ τοῦτο εἶναι ἀξία ἔτι μᾶλλον τῆς προσοχῆς καὶ τῆς μελέτης μας.

II. ΑΙ ΟΙΚΙΑΙ ΤΩΝ ΣΛΑΒΙΚΩΝ ΛΑΩΝ ΤΗΣ ΒΑΛΚΑΝΙΚΗΣ

Ἔργασίαι διεξοδικαὶ περὶ τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς οἰκίας παρὰ Βουλγάρους, Σέρβους καὶ Ἀλβανοῖς δὲν λείπουν, ἀλλὰ δὲν ἔγινεν ἀκόμη ἡ δέουσα συγκριτικὴ μελέτη πρὸς καθορισμὸν τῆς σχέσεως αὐτῶν πρὸς τὰς ἑλληνικάς.

1) Περὶ τῆς βυζαντινῆς οἰκίας ἐν γένει βλ. **E. Gerland**, *Das Wohnhaus der Byzantiner*, *Der Burgwart*, 16 (1915) ἀρ. 1, σ. 10—19, **Φ. Κουνουλέ**, Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν, Ἔπετ. Ἑτ. Βυζ. σπουδῶν IB' 1936 σ. 76 κέ., καὶ **Ἄν. Ὁρλόγδου**, Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ, Ἀρχ. Βυζαντ. μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Γ' 1937 σ. 54 κέ. 91 ὅπου βλ. ὠρισμένης διαφορᾶς εἰς τὸ σύστημα τῆς κατοικίας κατὰ τὸν μεσαίωνα.

Ἦδη ὁ Jovan Cvijic' προσεπάθησε νὰ διακρίνη κυρίους τύπους οἰκιῶν ἐν τῇ Βαλκανικῇ καὶ νὰ καθορίσῃ τὴν ἐξάπλωσίν των. Μεταξὺ αὐτῶν καταλέγει καὶ τύπον ἑλληνομεσογειακῆς οἰκίας «ὅστις προέρχεται πιθανῶς ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν οἰκιῶν, συναντᾶται δὲ καὶ εἰς ὅλα τὰ χωρία τῶν Κουτσοβλάχων, καὶ αὐτὰ τὰ τοῦ ἡπειρωτικοῦ κλίματος, ὡς καὶ παρὰ τοῖς σλαβικοῖς πληθυσμοῖς τοῦ Mijaci καὶ Μανγονεί εἰς τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου»¹⁾. Καὶ τὸν Cvijic' ἀκολουθεῖ ἐν τούτῳ ὁ Otto Maull²⁾.

Ἄλλὰ τὴν ὀρθότητα τῶν πορισμάτων τοῦ Cvijic' ἠμφεσβήτησεν ὁ Franz Oelmann διὰ τὸν λόγον, ὅτι οὗτος «ἐστηρίχθη ἐπὶ γνωρισμάτων ὅλως ἐξωτερικῶν, οὐδεμίαν ἐχόντων ἀξίαν διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἱστορικῆς ἐξελιξεως τῆς οἰκίας»³⁾. Καὶ βεβαίως χρειάζεται διεξοδικὴ μελέτη, στηριζομένη, ὡς εἴπομεν ἐν ἀρχῇ, εἰς πλούσιον συγκριτικὸν ὕλικόν, ἀναφερόμενον καὶ εἰς τὰς λεπτομερείας τοῦ σχεδίου καὶ εἰς τοὺς τρόπους τῆς κατασκευῆς, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ καταλήξωμεν εἰς σαφῆ καὶ ἀπικριβωμένα πορίσματα⁴⁾.

Τοιοῦτον ὕλικόν μᾶς παρέχει, εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν βουλγαρικὴν οἰκίαν, τὸ βιβλίον τοῦ ἀρχιτέκτονος Dipl. Ing. Teodor Zlatev, Bălgarskata kăsta v svoja arhitektonicen i kulturnoistoriceski rasvoj. I: Selska kăsta. (Ἡ βουλγαρικὴ οἰκία ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ καὶ ἱστορικῇ αὐτῆς ἐξελιξεί. I: Χωρικὴ οἰκία). Sofia 1930 (σελ. VIII+178, εἰκόνες 153).

Ὁ Zlatev ἐρευνῶν ἀπὸ ἀρχιτεκτονικῆς καὶ ἱστορικῆς ἀπόψεως τὴν χωρικὴν βουλγαρικὴν οἰκίαν σχετίζει αὐτὴν ἀμέσως μὲν πρὸς τὰ οἰκήματα τῶν Σλάβων, τῶν ἐγκατασταθέντων ἀπὸ τοῦ 6 μ. Χ. αἰῶνος εἰς τὴν Κάτω Μοισίαν ἐν μέσῳ τῶν ἐκρωμανισθέντων ἢ ἐξελληνισθέντων Θρακῶν, ἐμμέσως δὲ πρὸς τὴν ἀρχαίαν μεγαροειδῆ οἰκίαν τῶν Ἰνδοευρωπαίων. Ἄλλὰ δι' ἡμᾶς ἀξίαν ἔχει ἐδῶ ἡ διεξοδικὴ καὶ σαφῆ περιγραφὴ τῶν χωρικῶν οἰκιῶν τῆς σημερινῆς Βουλγαρίας, τὴν ὁποίαν ὁ συγγραφεὺς διαφωτίζει μὲ πλῆθος φωτογραφιῶν, κατόψεων καὶ τομῶν, ὥστε νὰ δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ εἰκόνα καὶ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καὶ τῆς ἐξελιξεως τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας. Διὰ νὰ εἶμαι ὅμως σαφῆς καὶ διὰ νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀκριβῆς σύγκρισις τῆς βουλγαρικῆς πρὸς τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν, ἀφοῦ καὶ ἡ γλῶσσα, εἰς ἣν εἶναι γραμμένον τὸ ἔργον τοῦ Zlatev, εἰς πλείστους δὲν εἶναι προσιτῆ, θά εἶμαι κάπως ἔκτενης εἰς τ' ἀφορῶντα τὴν βουλγαρικὴν

1) J. Cvijic', La péninsule balkanique, Paris 1918 σ. 244. Βλ. καὶ G. Weigand, Die Aromunen I Leipzig 1895 σ. 269 κέ.

2) O. Maull, Griechisches Mittelmeergebiet, Breslau 1922 σελ. 62 κέ.

3) Fr. Oelmann, Haus und Hof im Altertum, 1927 I σ. 19.

4) L. Schultze Jena, Makedonien, Jena 1927 σ. 89.

οίκιαν ¹⁾). Χάριν δὲ μεγαλυτέρας σαφηνείας παραθέτω ἐν τέλει πίνακας, ἐμφαίνοντας τὴν ἐξέλιξιν τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ Zlatev κατόψεων βουλγαρικῶν οἰκιῶν.

Α΄. Η ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Ὡς συνάγεται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ Zlatev, ἡ βουλγαρικὴ ἀγροτικὴ οἰκία δὲν παρουσιάζει τὴν ποικιλίαν τῶν μορφῶν τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας. Ἐν ἐξαιρέσωμεν τὴν τρωγλοδυτικὴν οἰκίαν, ποὺ ἐπιχωριάζει εἰς περιοχὰς τινὰς τῆς βορείου Βουλγαρίας, αἱ βουλγαρικαὶ ἀγροτικαὶ οἰκίαι ἀνήκουν εἰς τὰ εὐθύγραμμα ὀρθογώνια κτίσματα καὶ στεγάζονται ὅλοι μὲ ἀετωματικὴν ἢ σαγματοειδῆ στέγην, διακρίνονται δὲ ἀναλόγως τῆς φύσεως τοῦ ἐδάφους εἰς πεδινὰς καὶ ὄρεινὰς οἰκίας. Καὶ αἱ μὲν πεδιναὶ εἶναι, ὡς καὶ αἱ ἑλληνικαί, κατὰ τὸ πλεῖστον μονώροφοι, ἐκτισμένοι ἐκ λίθων ἢ πλίνθων καὶ ἐστεγασμένοι διὰ κεράμων ἢ χόρτων ξηρῶν ²⁾, αἱ δὲ ὄρειναι εἶναι διώροφοι καὶ ἔχουν τὸν μὲν κάτω ὄροφον λίθινον, τὸν δὲ ἄνω ξυλόκτιστον εἴτε ἐν ὄλῳ εἴτε μόνον κατὰ τὸν σκελετόν, τῶν κενῶν μεταξὺ τῶν ξύλων πληρουμένων μὲ πλίνθους ὡμὰς ἢ φρασσομένων διὰ πλέγματος ἐπιχριομένου ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν διὰ πηλοῦ ἀναμειγμένου μὲ ἄχυρον. Ἡ κάλυψις δὲ τῆς στέγης εἰς τὰς ὄρεινὰς περιοχὰς γίνεται διὰ κεράμων ἢ πλακῶν, ἀπαντᾶται ὅμως πολλαχοῦ καὶ ἡ κάλυψις δι' ἀχύρων (καλαμιᾶς).

1. Πεδινὰ οἰκίσεις.

Ἡ βουλγαρικὴ πεδινὴ οἰκία σύγκειται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ δύο χώρων πλατυμετώπου μορφῆς καὶ ἐκ τοῦ προστώου, τὸ ὅποιον συνήθως εἶναι ἀνοικτὸν καὶ ἐκ τῶν πλαγιῶν αὐτοῦ πλευρῶν.

Ἐκ τῶν χώρων τούτων ὁ μὲν εἶς ἔχει τὴν ἐστίαν (ogničte) καὶ λέγεται *kǎst a* ἢ σπανιώτερον *hyza* ³⁾, τ. ἔ. σπίτι, ἐξ οὗ δύναται νὰ

1) Ὁφείλω καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως αὐτῆς νὰ ἐκφράσω τὰς θερμοτάτας εὐχαριστίας μου πρὸς τὸν κ. Κωνστ. Θ. Σταματιάδην, ὅστις γνώστης ὢν τῆς βουλγαρικῆς μου κατέστησε προσιτὸν τὸ ἀνωτέρω βιβλίον.

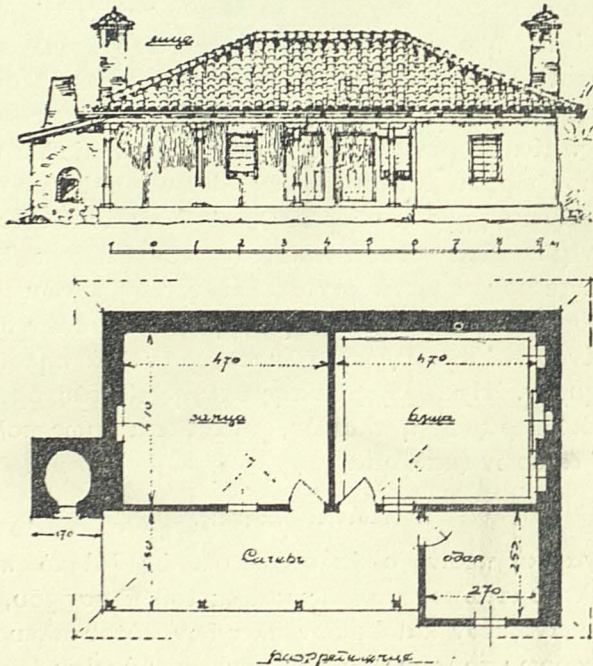
2) Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ **C. Jirecek**, *Das Fürstenthum Bulgarien*, Wien 1891 σελ. 157 κέ. «εἰς τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς χώρας βλέπει τις εἰς τὰ χωρία μόνον πτωχικὰ σπιτάκια φαιοῦ γαιώδους χρώματος, ἄνευ λευκοῦ κονιάματος, τῶν ὁποίων αἱ στέγαι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἦσαν κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον μὲ ἄχυρα σκεπασμένα... Τὸ πρῶτον κατὰ τοὺς νεωτάτους χρόνους μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν παρατηρεῖται ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ἀξήσεις τῶν κεραμωτῶν στεγῶν».

3) Ἡ λ. προέρχεται ἐκ τῆς γερμανικῆς *hūs*, *haus*. Σπίτια σχετικῶς μικρὰ καὶ ἐλαφρᾶ κατασκευῆς λέγονται παρὰ Βουλγάρους καὶ Σλάβοις *koliba*.

συναχθῆ, ὅτι ἀρχικῶς ὁ χώρος οὗτος ἀπετέλει τὴν ὅλην κατοικίαν, ὁ δ' ἕτερος χώρος ἔχει διὰ τὴν θέρμανσιν θερμάστραν καὶ λέγεται ἐξ αὐτῆς *so ba*. Τὸ προστώφον, ἐκτεινόμενον ἔμπροσθεν τῶν δωματίων, καταλαμβάνει ὁλόκληρον τὴν πρόσοψιν ἢ καὶ μόνον ἓν μέρος αὐτῆς, λέγεται δὲ μὲ ἑλληνικὸν ὄνομα *prust*¹⁾ ἢ μὲ τουρκικὰ ὀνόματα *zar-dak*, *saivan* ἢ *soundourmá*²⁾.

Κατὰ κανόνα ἡ πεδινὴ οἰκία εὐρίσκεται εἰς τὸ μέσον μεγάλης αὐλῆς, περιφρασσομένης διὰ πλεκτοῦ φράκτου, ἐντὸς δὲ ταύτης διε-

Εἰκ. 33. Οἰκία τοῦ γ. Μακρολειβάδου (Οὐζούντσοβο) τῆς περιφ. Χασκόβου
(Zlatev, Balgar. kasta, εἰκ. 91)

σκορπισμένα εἰς ἰδιαιτέρα κτίρια εἶναι ὁ στάβλος, ὁ ἀχυρῶν, ἡ ἀποθήκη τῶν δημητριακῶν καρπῶν κλπ.

Καὶ πρῶτον εἰς τὴν ἐντεῦθεν τοῦ Αἴμου, τὴν νότιον Βουλγα-

καὶ *chalupa* ἐκ τῆς ἑλληνικῆς καλύβης. (L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, II La civilisation Paris 1926 σελ. 98 σημ. 5).

1) Πρβλ. τὸ *μπρούσι* τῶν ἑλληνικῶν σπιτιῶν τοῦ Αἴμου καὶ τὸ *μπρόσι* ἢ *ἀμπρόσι* τῶν σπιτιῶν τοῦ Ρουμλουκιῦ (Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκήσεις σελ. 27).

2) Κατὰ τὸν C. Jirecek Das Fürstenthum Bulgarien σ. 158 «οὐδέποτε ἐλείπει (ἀπὸ τὸ βουλγαρικὸν σπίτι) ἓνα ἀνοικτὸν προστώφον (*prust*, *sundurmá*) ὑπὸ τὴν προεκβαλλομένην στέγην, στηριζομένην ἐπὶ ξυλίνων στύλων».

ρίαν, αὶ οἰκήσεις τῶν Βουλγάρων χωρικῶν οὐδεμίαν παρουσιάζουν διαφορὰν ἀπὸ τὰς ἀγροτικὰς οἰκίας τῶν ἔκπαλαι ἐγκατεστημένων ἐν αὐτῇ Ἑλλήνων τῶν περιοχῶν Καβακλί καὶ Μεσημβρίας, τὰς ὁποίας περιέγραψα εἰς τὰς Θρακικὰς μου οἰκήσεις, (σελ. 27—29 καὶ 43—44), ὡς καὶ ἀπὸ τὰς οἰκίας τῆς νοτίου, ἀνατολικῆς καὶ δυτικῆς Θράκης. Τοῦτο καταφαίνεται ἐκ τῶν παρατιθεμένων κατόψεων δύο οἰκιῶν, μιᾶς τοῦ χωρίου Μακρολειβάδου (Οὐζούντσοβο) τῆς περιοχῆς Χασκόβου (εἰκ. 33) καὶ ἑτέρας τοῦ χωρίου Καράτοπρακ τῆς περιοχῆς Φιλιππουπόλεως (εἰκ. 34).

Ἡ πρώτη ἐκτίσθη τὸ 1780, σύγκειται δὲ ἐκ δύο κυρίως δωματίων, τὰ ὅποια εἶναι τελείως χωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων, καὶ ἐξ ὑποστέγου, τὸ ὁποῖον ἀρχικῶς κατελάμβανεν ὀλόκληρον τὴν πρόσοψιν. Τὸ μικρὸν δωμάτιον (odaja) εἰς τὸ δεξιὸν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου εἶναι προσθήκη τελευταίων ἐτῶν. «Ἡ ὑπαρξίς ἐστὶν καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια, κατὰ τὸν Ζlateν σελ. 104, δὲν εἶναι κανονικὴ καὶ εἶναι χαρακτηριστικόν, ὅτι ἡ ἐστία εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, τὴν kǎsta, κατεσκευάσθη ἐπὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου». Εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον ἐδῶ λέγεται zantsa, ἡ ἐστία προέρχεται ἐξ ἐπισκευῆς καὶ προφανῶς ἡ ἀρχικὴ χρῆσις τοῦ χώρου τούτου ἦτο ἄλλη, δηλ. ἡ στάβλισις τῶν ζώων ἢ ἡ ἀποθήκευσις τῶν καρπῶν κλπ. ὡς εἶναι σύνηθες εἰς τὰς ἀγροτικὰς οἰκίας τῆς νοτίου Θράκης¹⁾. Εἰς τὸ ἐν ἄκρον τῆς οἰκοδομῆς κατὰ παράταξιν πρὸς τὰ δωμάτια ἔχει κατασκευασθῆ ὁ φούρνος, τὸν ὁποῖον συχνὰ εἰς τὴν ἄλλην Θράκην εὐρίσκομεν εἰς ἓν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου. «Εἰς οἰκῆματα μεγαλύτερα, λέγει ὁ Ζlateν, μὲ περισσοτέρους χώρους ἢ διάταξις δὲν ἀλλάσσει. Οἱ προστιθέμενοι χώροι διατάσσονται κατὰ παράταξιν, τὸ δὲ ὑπόστεγον ἐπαυξάνεται ἀναπτυσσόμενον ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ οὕτω ἐπιμηκυνομένου μετώπου τῆς οἰκοδομῆς²⁾. "Ὅταν ἡ ἐπιμήκυνσις αὐτῆ ἐπεκτείνεται πολὺ καὶ τὸ μῆκος ἀρχίζῃ νὰ ἐπιδραῖ βαρέως εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὄψιν, τότε γίνεται μία μετακίνησις μόνον τοῦ ὑποστέγου, ὥστε τοῦτο εἰς τὸ μέσον νὰ ἐπεκταθῆ πρὸς τὰ ἔξω εἰς σχῆμα τετραγώνου, τὸ ὁποῖον ἐνθυμίζει πολὺ τὸ ὑπόστεγον τῆς ὀρεινῆς οἰκίας» (Ζlateν σ. 104).

Τοῦτο παρατηροῦμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ χωρίου Καράτοπρακ (ἔτ. 1912), ἡ ὁποία εἶναι τριμερῆς, συγκειμένη ἐκ δύο δωματίων καὶ στάβλου, ἀλλὰ τμήμα τοῦ ἑνὸς δωματίου (τῆς soba) ἀπεχωρίσθη σχηματίσαν ἰδιαιτερον ἄκρον, ὁ ὁποῖος ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ὠνομάσθη kiler τ.ἔ. κελλάρι. Ἐπίσης μὲ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν δηλοῦται ὁ

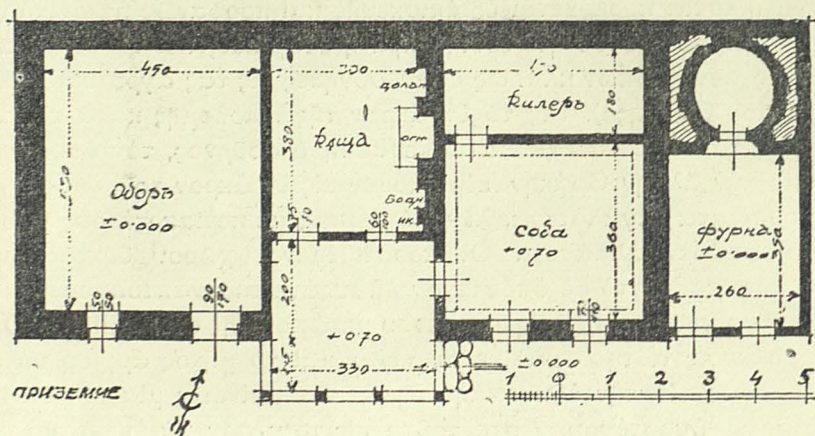
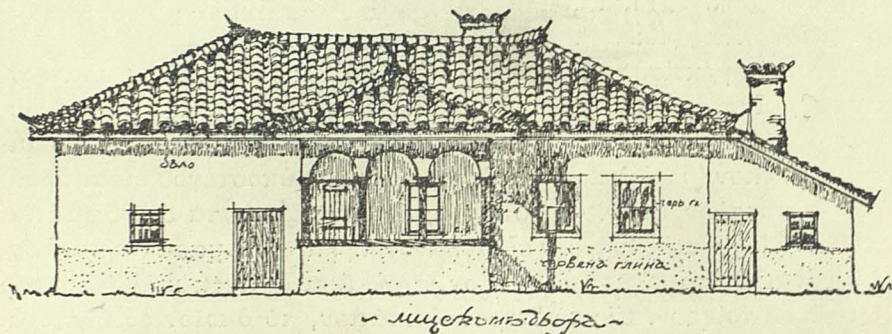
1) Γ. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκήσεις σελ. 13.

2) Πρβλ. Γ. Μέγα, αὐτ. εἰκ. 10 καὶ 13.

φούρνος (ΦΥΡΗΑ), ὁ ὁποῖος καὶ ἐδῶ ἔχει προστεθῆ εἰς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς οἰκίας (εἰκ. 34). Τέλος τὸ ὠραῖον πρόπυλον, ὀφειλόμενον κατὰ τὸν Ζlatev εἰς ἐπίδρασιν τῆς μᾶλλον ἐξειλιγμένης ὀρεινῆς οἰκίας, μᾶς ἐνθυμίζει ὁμοίαν διαρρῦθμιν τοῦ ὑποστέγου εἰς ἡμιαστικούς συνοικισμούς τῆς Ἑλλάδος¹⁾.

Κατὰ ταῦτα ἡ ὁμοιότης τῆς πεδινῆς ἀγροτικῆς οἰκίας τῆς νοτίου Βουλγαρίας, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄλλη τις ἢ ἡ παλαιὰ βόρειος Θράκη,

Εἰκ. 34. Οἰκία τοῦ γ. Καράτοπρακ περιφ. Φιλιππουπόλεως.
(Zlatev, Balgar. kasta, εἰκ. 94).

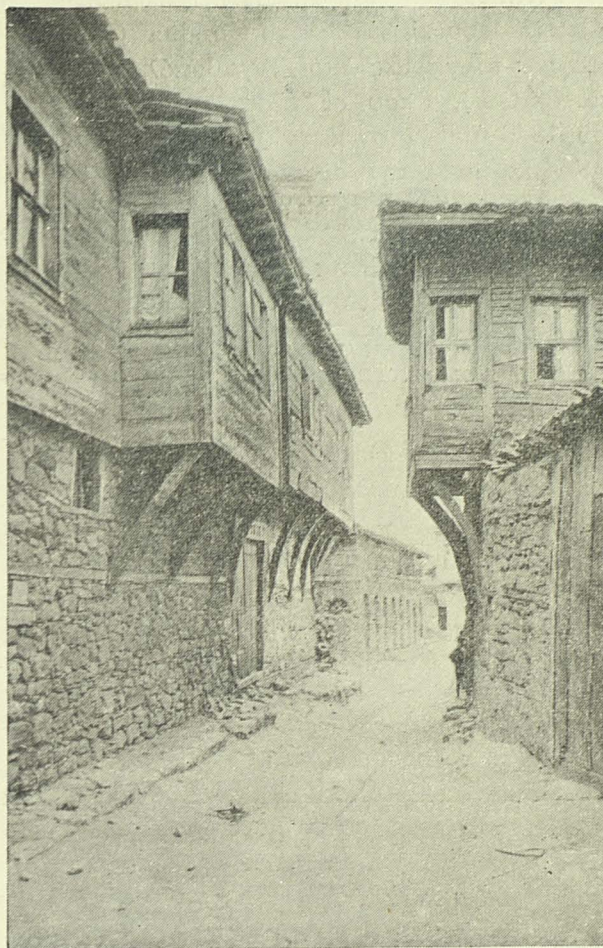
κη, ἡ ἐπονομασθεῖσα Ἀνατολικὴ Ρουμελία, πρὸς τὰς ἀναλόγους οἰκῆσεις τῆς λοιπῆς, ἑλληνικῆς ἢ τουρκικῆς, Θράκης εἶναι πλήρης.

Καὶ εἶναι τοῦτο εὐνόητον. Ὀλόκληρος ἡ Θράκη ὄχι μόνον κατὰ τὸν μεσαίωνα, ἀλλὰ καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς τουρκοκρατίας ἀπετέλει μίαν γεωγραφικὴν καὶ πολιτικὴν ἐνότητα, τῆς ὁποίας ὁ χα-

1) T. Zlatev, αὐτ. σ. 106 κέ. Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσαλικά οἰκῆσεις σελ. 67 κέ. πίν. Λ, 3. Πρβλ. καὶ ὀρεινὰς οἰκίας Ἀγράφων, αὐτ. εἰκ. 43 καὶ 45).

ρακτήρ από έθνολογικής και πολιτιστικής απόψεως ήτο γνησίως έλλη-
νικός¹⁾). Οί κατά καιρούς έγκαθιστάμενοι εις την βορειοθρακικήν πε-

Ειχ. 35. *Αποψις μιᾶς ὁδοῦ τῆς Μεσημβρίας.
Εἰς τὸ βάθος ἡ ἐκκλησία τῆς Πονολυτρίας.

διάδα Βούλγαροι ὡς έργάται καὶ καλλιεργηταὶ εἰς τὰ κτήματα τῶν
Τούρκων καὶ τῶν Ἑλλήνων εὗρισκον τὸ σύστημα οἰκήσεως, τὸ ἔκπα-

1) Βλ. *Κ. Μ. Ἀποστολίδου*, Ρωμανία—Ζαγορὰ καὶ τὰ τῆς Θράκης ὄρια ἐπὶ τῆς βυζ. αὐτοκρατορίας. Ἡ διὰ τῶν αἰῶνων ἔθνικὴ τῆς Θράκης φυσιο-
γνωμία (Ἀρχεῖον Θρακ. θησαυροῦ Η' (1941—42) 80 κέ. 83 κέ. *Σ. Κυριακίδου*,
Ἡ δυτικὴ Θράκη καὶ οἱ Βούλγαροι, Ἀθῆναι 1919, σ. 32 κέ. *Γ. Μέγα*, Ἀνα-
τολικὴ Ρουμελία, Ἀθῆναι 1945, σ. 4 κέ. ἔνθα αἱ σχετικαὶ εἰδήσεις ξένων
περιηγητῶν καὶ γεωγράφων.

λαι ἐπιχωριάζον ἐν αὐτῇ, καλύτερον καὶ προτιμότερον τῆς ἐν ἀπλῇ καλύβῃ διαβιώσεως, ἐξ ἧς προήρχοντο, καὶ προσήρμοζον τὸν βίον καὶ τὸν τρόπον τῆς οἰκήσεώς των πρὸς τὸν τῶν ἄλλων παλαιότερων κατοίκων. Καὶ τὸ αὐτὸ ἰσχύει, ὡς θὰ ἴδωμεν, καὶ διὰ τὰς οἰκῆσεις τοῦ Μέσου Ὀρους ἢ Ἀνθαίμου (Sredna Gora) καὶ τῆς παραλίας ζώνης τῆς Βουλγαρίας ἀπὸ Ἀγαθοπόλεως μέχρι Διονυσοπόλεως (σημερ. Baltsik), ὅπου οἱ Ἕλληνες μέχρι τῶν ἀνθελληνικῶν διωγμῶν τοῦ 1906 ὑπερεῖχον κατὰ πολὺ τῶν Βουλγάρων καὶ κατὰ τὸν πληθυσμὸν καὶ κατὰ τὴν οἰκονομικὴν καὶ πολιτιστικὴν ἀκμὴν¹⁾.

Εἰκ. 36. Οἰκίαι τοῦ Μπαλτσίκ (ἀρχ. Διονυσοπόλεως).

Ἐκ τούτου καὶ εἰς τὰ παρά τὴν Μεσημβριαν ἑλληνικὰ χωρία τοῦ Αἴμου (Ἀηβλάσην, Ναίμοναν, Μπάναν, Ἄσπρον, Ραβδᾶν κ.ἄ.) ἀνευρίσκομεν διατηρούμενον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ζωικότητι τὸν τύπον τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ μεγάρου (ἀνωτ. σ. 8) καὶ αἱ οἰκίαι τῶν ἐκεῖ πόλεων καὶ κωμῶν δὲν διαφέρουν κατὰ τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ τὴν ὅλην κατασκευὴν τῶν λοιπῶν ἑλληνικῶν ἀστικῶν κέντρων (εἰκ. 35 καὶ 36).

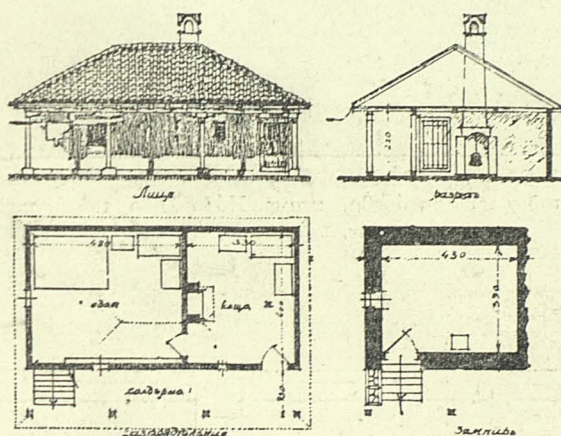
Ἦδη ὁ C. Jirecek τὰς ἀρχαίας ἑλληνικὰς πόλεις τῆς παραλίας, Μεσημβριαν, Σωζόπολιν κλπ. θεωρεῖ ὡς τὸ πρότυπον ὄλων τῶν ἐν τῇ περιοχῇ τοῦ Τυρνάβου, ὡς καὶ τῶν κατὰ μῆκος τῶν νοτίων ὑπω-

1) Βλ. J. Cvijic' ἐνθ' ἀν. 156.

ρειών τοῦ Αἴμου καὶ ἐπὶ τῶν βορείων προπόδων τῆς Ροδόπης εὐρισκομένων κωμοπόλεων, αἱ ὁποῖαι διακρίνονται ἐκ τῶν λιθοκτίστων διωρόφων οἰκιῶν, τῶν κεραμωτῶν στεγῶν, τῶν λιθοστρώτων στενῶν ὁδῶν καὶ τῆς μικρᾶς ἐμπορικῆς ὁδοῦ¹⁾. Ὡς δὲ λέγει, «ἓνα ὅλως μεσημβρινὸν χαρακτήρα ἔχουν αἱ καλύτεραι οἰκίαι τῆς Φιλιππουπόλεως, αἱ ὁποῖαι καὶ εὐρύτατα καθ' ὅλην τὴν περιοχὴν μέχρι Κορρίχτιτσα καὶ Καλοφερ (Καλόφερρον) ἐχρησίμευον ὡς πρότυπον»²⁾.

Καὶ τὴν ἀλήθειαν αὐτὴν ἀναγνωρίζει ὁ Zlatev γράφων ἐν σελ. 156 : «Ἡ οἰκία τοῦ Μέσου Ὄρους, ὡς καὶ ἡ τῆς νοτίου Βουλγαρίας, προέκυψεν ἀπὸ τὴν ἀναμφισβήτητον ἐπίδρασιν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ Κωνσταντινουπόλεως», δηλῶν διὰ τῶν λέξεων τούτων τὴν ἐπί-

Εἰκ. 37. Κάτοψις, τομὴ καὶ πρόσψεις οἰκίας τοῦ γ. Divilia περιφ. Radomir. (Zlatev, Balg. Kasta εἰκ. 83)

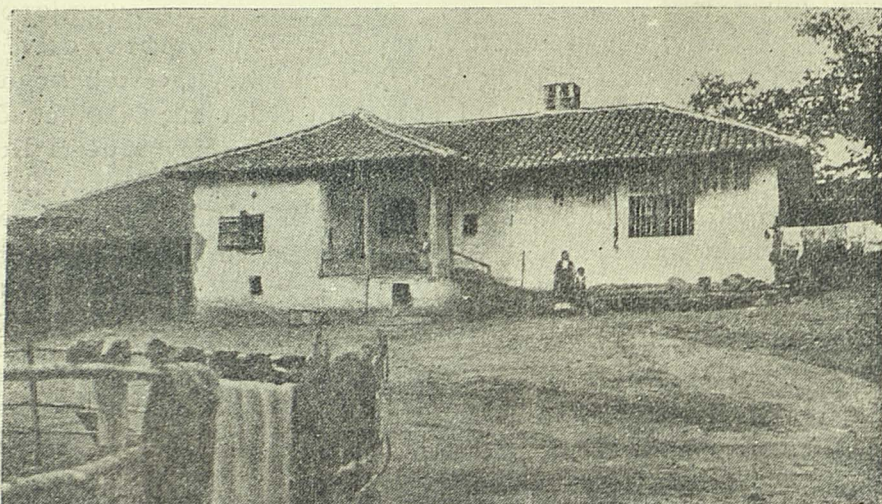
δρασιν τῆς ἑλληνικῆς οἰκοδομίας ἐπὶ τὴν διαμόρφωσιν τῶν οἰκήσεων τῆς νοτίου Βουλγαρίας.

Ἄλλὰ καὶ δυτικώτερον, εἰς τὸ ὄροπέδιον τῆς Σόφιας, αἱ κατοικίαι τῶν χωρικῶν, ὡς λέγει ὁ Zlatev καὶ ὡς δεικνύουν αἱ κα-

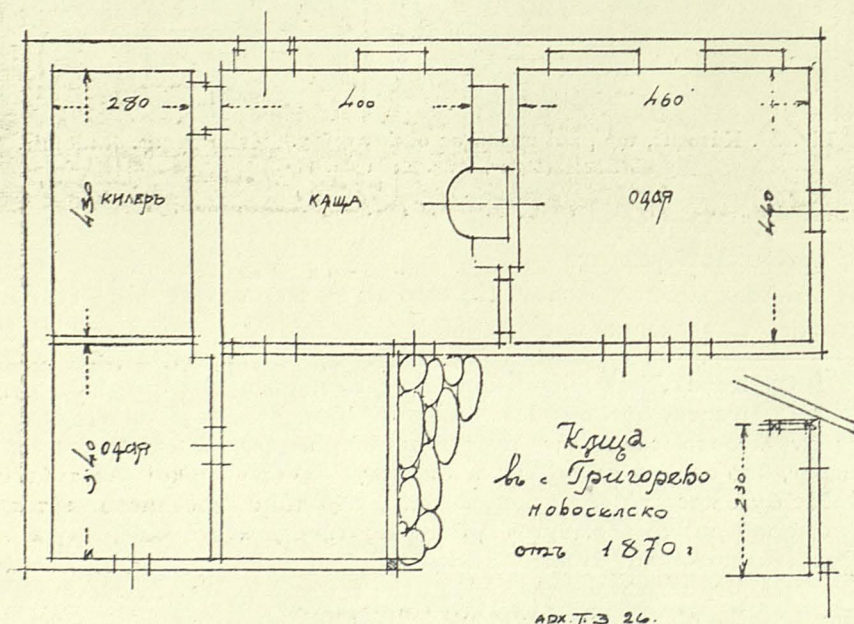
1) C. Jirecek, Das Fürstenthum Bulgarien, Wien 1891 σελ. 152.

2) C. Jirecek, αὐτ. σελ. 163. «Ἀπὸ τὴν ἐξώπορτα, λέγει, εἰσέρχεται τις εἰς μίαν λιθόστρωτον αὐλὴν, ἀνέρχεται διὰ μιᾶς εὐρείας κλίμακος εἰς ἓν εὐάερον, ὑπὸ στύλων στηριζόμενον ὑπόστεγον (Veranda), καὶ διὰ τούτου ἡ εἴσοδος ἄγει πρὸς τὰ εὐρύχωρα δωμάτια, τὰ ὁποῖα ἔχουν μεγάλα τετράγωνα παράθυρα· τὸ περίτεχον γείσον εἰς τὴν προεξέχουσαν στέγην καὶ ἐξῶσται κλειστοὶ καὶ ἀνοικτοὶ (Erker καὶ Balkons) ἐπὶ τῆς πρὸς τὴν ὁδὸν προσόψεως συμπληρῶνουν τὴν εὐχάριστον ἐντύπωσιν». Τὴν ἀντίθετον ἐντύπωσιν ἐκ τῶν οἰκημάτων τῶν βουλγαρικῶν πόλεων ἐκθέτει ὁ συγγραφεὺς ὀλίγον ἀνωτέρω.

Είχ. 38. Οικία του χωρ. Γρηγόρεβο, περιφ. Νόβο Σέλο του όροπεδίου της Σόφιας.
(Zlatev, Balg. Kasta, ειλ. 80)

Είχ. 39. Κάτοπις της άνω οικίας του χωρ. Γρηγόρεβο.
(Zlatev, Balg. kasta, ειλ. 81)

τόψεις δύο τυπικῶν σπιτιῶν τῆς περιοχῆς ταύτης τῶν ἐτῶν 1860 καὶ 1870, τὰς ὁποίας παραθέτω (εἰκ. 37 καὶ 39), «εἰς τὴν διάταξιν τῶν χώρων δὲν διαφέρουν καθόλου ἀπὸ τὰς λοιπὰς καθαρῶς πεδινὰς οἰκίας, οἷαι αἱ τῆς πεδιάδος τοῦ Ἐβρου ἢ τῆς Πλεύνας» (σελ. 95).

Ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Ντίβλια, περιφ. Ραντομίρ (εἰκ. 37), εἶναι «τυπικὴ δίχωρος πεδινὴ οἰκοδομὴ με ὑπόστεγον ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μετώπου αὐτῆς» (Zlatev σελ. 98), ἡ δὲ τοῦ χωρ. Γρηγόρεβο, περιφ. Νόβο Σέλο (εἰκ. 38 καὶ 39) εἶναι ὀλίγον μόνον ἀνυψωμένη ἀπὸ τὸ ἔδαφος καὶ περιλαμβάνει πλὴν τῶν δύο βασικῶν διὰ κάθε πεδινὴν οἰκίαν

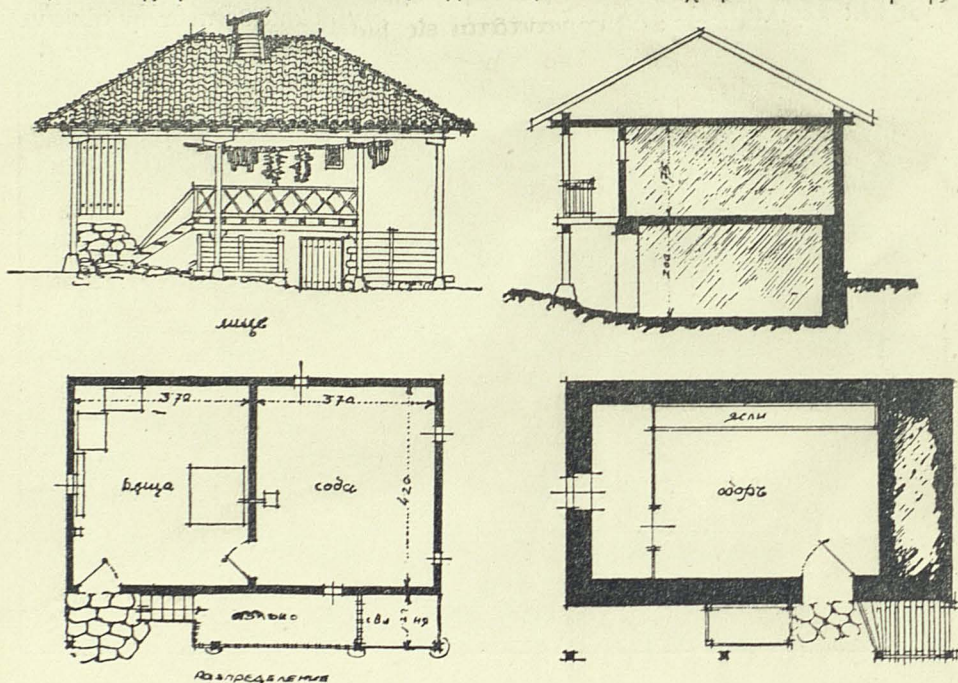

Εἰκ. 40. Οἰκία τοῦ γ. Σαπάντση περιοχ. Νόβο Σέλο.
(Zlatev, Balg. kasta εἰκ. 82).

χώρων, (τῆς *kăsta* καὶ *soba*), ἓνα κελλάρι κατὰ παράταξιν πρὸς αὐτοὺς καὶ μικρὸν δωμάτιον ἐπὶ τῆς προσόψεως, τὸ ὁποῖον μαζί με τὸ ὑπόστεγον, πού ὑπάρχει πρὸ τῆς εἰσόδου, σχηματίζει πτέρυγα, ἡ ὁποία προεξέχει ἀπὸ τὸν κορμὸν τῆς οἰκοδομῆς. Ὅλοι οἱ χώροι ἔχουν χωμάτινον δάπεδον, ἀλειμμένον με πηλόν. Ἡ ἐστία εὐρίσκεται εἰς τὸν μεταξὺ τῶν δύο δωματίων τοίχον τῆς *kăsta* ἤτοι τοῦ «σπιτιοῦ», παρ' αὐτὴν δὲ χωνευτὰ ἐντὸς τοῦ τοίχου ὑπάρχουν δύο ἐρμάρια (*dularze*). Ἀπέναντι τῆς ἐστίας, εἰς τὸν ἄλλον ἐσωτερικὸν τοίχον, εἶναι ὁ σταμνοστάτης. Ὁ φούρνος διὰ τὸ ψωμί, ὁ στάβλος καὶ τὰ ἄλλα κτίσματα, τ' ἀπαραίτητα εἰς τὸν ἀγροτικὸν βίον, εὐρίσκονται εἰς τὴν εὐρύχωρον

αύλην. Αὕτη εἶναι περιφραγμένη με τοῖχον ἀπὸ ὤμας πλίνθους, ὕψ. 2 μέτ., ὃ ὁποῖος σκεπάζεται με κεραμίδια, (βουλγ. keramidí). Ἡ θύρα τῆς εἰσόδου εἶναι δίφυλλη, μεγάλη διὰ νὰ περνοῦν κάρρα, ἀλλὰ παρ' αὐτὴν ὑπάρχει καὶ ἄλλη μικρὰ διὰ τὴν εἴσοδον τῶν ἀνθρώπων. Ἡ εἴσοδος σκεπάζεται με πλατεῖαν ξυλίνην στέγην, κατ' ἐπίδρασιν τῆς γειτονικῆς χωρικῆς οἰκίας τοῦ Ἄνθαίμου. Τὸ χωρίον τοῦτο προήλθεν ἀπὸ παλαιὸν τουρκικὸν «τσιφλίκι» (Zlatev σελ. 97). Τὴν ἰδίαν δὲ διάξιν τῶν χώρων δεικνύει καὶ ἡ ἀγροτικὴ οἰκία τοῦ χωρ. Σαπάντση τῆς

Εἰκ. 41. Οἰκία τοῦ γ. Ζιανοζένε περιφ. Μπέροφ.
(Zlatev, Balg. kasta εἰκ. 84)

αὐτῆς περιοχῆς, μὴ διαφέρουσα κατὰ τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν τῶν ἀναλόγων οἰκίων τῆς Θράκης (εἰκ. 40)¹⁾.

1) Ὡς φαίνεται, εἰς παλαιότερους χρόνους τὰ οἰκήματα τῶν ἀπορωτέρων κατοίκων τῆς Σόφιας δὲν, διέφερον ἀπὸ τὰς καλύβας τῶν χωρικῶν. «Αἱ χαμηλαὶ θύραι τῶν χριστιανικῶν καὶ ἰουδαϊκῶν σπιτιῶν τῆς Σόφιας, λέγει ὁ Jirecek, ἐνθ' ἂν. 163, ἐξέπληττον ἤδη τοὺς περιηγητὰς τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος, οἵτινες ἐγνώριζον καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πράγματος: τὰς ἐκτιζον ἔτσι, διὰ νὰ μὴ ἠμποροῦν τὰ ἔφιππα τουρκικὰ στίφη, τὰ διερχόμενα ὅπως μεταβοῦν εἰς Οὐγγαρίαν, νὰ καταλύουσιν εἰς τὰς οἰκίας των (βλ. τὰ ἐκτιθέμενα εἰς Γ. Μέγα, Θρακ. οἰκήσεις σ. 23—26).

Τὴν αὐτὴν διάταξιν παρουσιάζει ἡ χωρική οἰκία καὶ καθ' ὅλην τὴν δυτικὴν Βουλγαρίαν, ὅπου ὅμως τὸ δάπεδον τῶν δωματίων εἶναι συνήθως 1—1, 20 μ. ὑψηλότερον τοῦ ἐδάφους τῆς αὐλῆς, κάτωθεν δ' αὐτοῦ ὑπάρχει ὑπόγειον, ἔσκαμμένον περὶ τὸ 1 μ. εἰς τὸ ἔδαφος, χρησιμεῖον διὰ τὴν στάβλισιν τῶν ζώων.

Ταύτης τυπικὸν σχῆμα παρέχει ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Ζιανοζένε τῆς περ. Μπέρκοφ, τοῦ ἔτους 1890 (εἰκ. 41). «Εἰς τὰ μέρη αὐτά, λέγει ὁ Zlatev, σελ. 98, βορείως καὶ νοτίως τοῦ Αἴμου, εἰς τὴν πεδιάδα ἢ ἀκόμη καὶ εἰς αὐτὰ ταῦτα τὰ βουνά, ἡ οἰκία αὐτὴ εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος. Τὸ ὑπόστεγον ἐδῶ συναντᾶται εἰς διαφόρους μορφὰς καὶ τοποθετήσεις, ἐξαρτωμένας ἀπὸ τὴν οἰκοδόμησιν, ἢ ὅποια ἐδῶ εἶναι πρωτόγονος καὶ χωρὶς ἰδιαιτέραν τινὰ αἴσθησιν πρὸς τὴν μορφήν». Μέρος τοῦ χώρου εἰς τὸ ὑπόστεγον ἔχει περιφραχθῆ με δρύινα ξύλα καὶ χρησιμεύει διὰ τὴν κοίτην τοῦ χοίρου. Οἱ τοῖχοι τοῦ ἰσογείου εἶναι πέτρινοι, τοῦ ἀνωγείου ἀπὸ πλέγμα ἐπιχρισμένον (βουλγ. ple-tarka) ἢ ἀπὸ τσατμᾶ. Τὸ πάτωμα τοῦ ἀνωγείου εἶναι ἀπὸ δρύινες τάβλες, χονδροειδῶς πλανισμένες, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἔχει ἐπιπασθῆ παχὺ στῶμα ἀργιλλώδους γῆς. Τὰ παράθυρα εἶναι ὀλίγα εἰς ἀριθμὸν καὶ μικρὰ εἰς διαστάσεις, ἐξ οὗ καὶ ὁ φωτισμὸς εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν εἶναι πάντοτε ἀνεπαρκής. Τὸ ὕψος του εἶναι καθαρὰ 2 μ. τοῦ δὲ ὀρόφου 2-2,50 μ. Ὁ σχηματιζόμενος ὅμως ἐν τῇ προσόψει ἐξώστης, ὀνομαζόμενος *islak* (ἐκ τοῦ ἡλιακός;), φαίνεται ὡς μὴ ὀργανικὸν τμήμα, προσκεκολλημένον εἰς τὸ κύριον σῶμα, μολονότι ἡ σκεπή του εἶναι τμήμα τῆς ὅλης στέγης τῆς οἰκοδομῆς, χρησιμεύει δὲ κυρίως διὰ τὴν ἀποξήρανσιν τῶν καρπῶν¹⁾.

Ἡ ἀνάγκη τῆς στεγάσεως πολυμελοῦς οἰκογενείας, οἷα ἡ λεγομένη ζαντρούγκα, ἐδημιούργησεν εἰδικὸν καὶ δύσκολον πρόβλημα, τὸ ὅποιον παρὰ τοῖς Σέρβοις καὶ τοῖς ἄλλοις Σλάβοις ἔμεινεν ἀρχιτεκτονικῶς ἄλυτον: οἱ νέοι καὶ τὰ νεαρὰ ἀνδρόγυνα κοιμῶνται εἰς ἰδιαίτερα μικρὰ οἰκήματα (*vajat, kljet, staja* ἢ *koliba*), τὰ ὅποια κτίζονται παραπλευρῶς ἢ πέριξ τῆς οἰκογενειακῆς οἰκίας, (τῆς λεγομένης *kuc'a*), ἄνευ ἐστίας καὶ χρησιμεύουν συγχρόνως ὡς στάβλος καὶ ὡς ἀποθήκη²⁾. Παρὰ τοῖς Βουλγάροις τὸ πρόβλημα τοῦτο ἐλύθη κατὰ δύο τρόπους: 1) διὰ τῆς προσθήκης δωματίων, τὰ ὅποια ἐτέθησαν εἰς

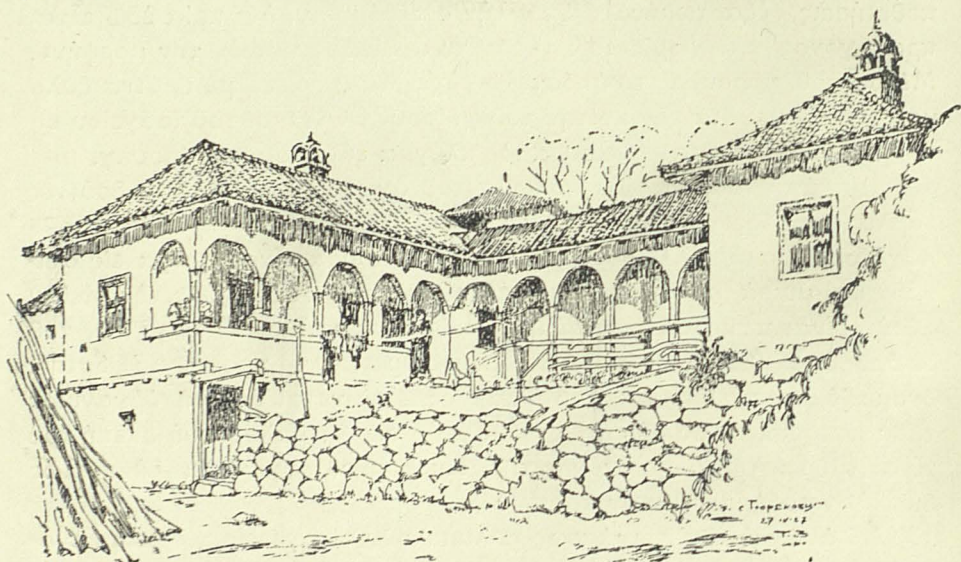
1) Ἐνδιαφέρον παρουσιάζει καὶ ἡ ὀνοματολογία τῶν καθ' ἕκαστον μερῶν τοῦ ξυλίνου σκελετοῦ εἰς τὴν δυτ. Βουλγαρίαν, ταυτιζομένη ἐν πολλοῖς μετὰ τὴν ἀντίστοιχον ἑλληνικὴν καὶ δὴ τῆς Θεσσαλίας καὶ Ἡπείρου: *temél* (=θεμέλιον) ἢ βᾶσις τοῦ στύλου, *rop* (=παπᾶς), *mertek, direk* κλπ.

2) Βλ. **J. Cvijic**, *La péninsule balkanique*, Paris 1918 σ. 233 κέ. **L. Niederle**, *Manuel de l'antiquité slave*, τ. 2, Paris 1926 σ. 109.

ἄμεσον ὀργανικὴν σύνδεσιν μὲ τὸν ἀρχικὸν χώρον τῆς ἐστίας καὶ 2) διὰ τῆς συνενώσεως δύο αὐτοτελῶν διμερῶν ἢ τριμερῶν οἰκημάτων μὲ σκεπαστάς εἰσόδους ἢ στοάς.

Τὸν πρῶτον τρόπον δεῖκνυεὶ ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Zlatev (Zlatev εἰκ. 16), μία τῶν παλαιωτέρων οἰκιῶν τῆς ΒΔ Βουλγαρίας, ἡ ὁποία «πρὸ ἐτῶν κατοικεῖτο ἀπὸ 40μελῆ ζαντρούγκα καὶ εἶχε κτισθῆ εἰδικῶς, διὰ νὰ καλύψῃ τὰς ἀνάγκας τοιαύτης οἰκογενείας (πίν. ΙΓ 6). Ἀποτελεῖ ἐξέλιξιν τοῦ βασικοῦ τύπου: σπῖτι μὲ δύο χώρους (hyza καὶ ođaja). Τὰ εὐρισκόμενα πρὸς τὴν μίαν πλευρὰν τῆς hyza κελλάρια εἶναι ὑποδιαίρεισις τοῦ τρίτου διαμερίσματος εἰς μικροτέρους χώ-

Εἰκ. 42. Οἰκία τοῦ χωρ. Τιτορέκοβτσι.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 77)

ρους, χρησιμεύοντας μόνον διὰ τὸν ὕπνον τῶν καθ' ἕκαστον ἀνδρῶν τῆς ζαντρούγκας. Ὡς κεντρικὸν διαμέρισμα παραμένει ἡ hyza, ὅπου εὐρίσκεται ἡ ἐστία μὲ διαστάσεις 2 X 2 μ. εἰς τὴν ὁποίαν ψήνεται τὸ ψωμί μέσα εἰς τὴν γάστραν. Κελλάρια καὶ ὄντως ἀνοίγονται ὅλα πρὸς τὴν hyza, χωρὶς νὰ ἐπικοινωνοῦν μεταξύ των. Εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς ἐμποιεῖ ἐντύπωσιν ἡ ἔλλειψις τοῦ προστώου, τοῦ μονίμου αὐτοῦ, ὡς λέγει ὁ Zlatev, σελ. 91 κέ. στοιχείου τῆς βουλγαρικῆς οἰκίας. Τὴν αὐτὴν σύστασιν, ἀλλὰ μὲ διάφορον διάταξιν τῶν χώρων, δεῖκνυεὶ ἡ οἰκία τοῦ χωρ. Τιτορέκοβτσι, ἔτ. 1870 (Zlatev εἰκ. 78). Βλ. κατωτέρω πίν. ΙΓ' 7.

Κατὰ τὸν δεύτερον τρόπον εἶναι κτισμένη ἑτέρα οἰκία τοῦ ἰδίου

χωρίου (Zlatev εικ. 76 και 77), παρέχουσα την επίφασιν αρχιτεκτονικής συνθέσεως: «δύο αὐτοτελῆ διμερῆ οἰκήματα, ἐκτεινόμενα παραλλήλως πρὸς ἀλλήλα ἐνώνονται ἐπὶ μιᾶς πλευρᾶς μὲ σκεπαστὸν ὑπόστεγον, οὕτω δὲ σχηματίζεται κεντρικὴ τις αὐλή, περιβαλλομένη ἐκ δύο πλευρῶν ὑπὸ στοῶν, ἡ ὁποῖα, ὡς ὁ Zlatev λέγει, σελ. 92, μᾶς ἐνθυμίζει τὰ μοναστήρια, καὶ δεικνύει, κατ' αὐτόν, καθαρὰ τὴν προέλευσίν τῆς ἀπὸ τὴν ἰταλικὴν ἀναγέννησιν»! (εἰκ. 42, πίν. ΙΓ' 8).

Εἰς τὴν πεδινὴν τέλος οἰκίαν δύναται νὰ καταλεχθῆ καὶ ἡ τρωγλοδυτικὴ, ἡ ὁποῖα ἀπαντᾶται καὶ σήμερον εἰς τὰ χωρία πεδινῶν τινῶν περιοχῶν τῆς βορείου Βουλγαρίας, ἀλλ' αὕτη καὶ κατὰ τὴν διάταξιν καὶ κατὰ τὴν κατασκευὴν ἀποτελεῖ, ἰδιαιτέραν ὁμάδα κτισμάτων καὶ ἀρμόζει νὰ γίνῃ περὶ αὐτῆς ἰδιαιτερος λόγος εἰς τὸ τέλος τῆς παρούσης ἐκθέσεως.

2. Ὀρειναὶ οἰκῆσεις.

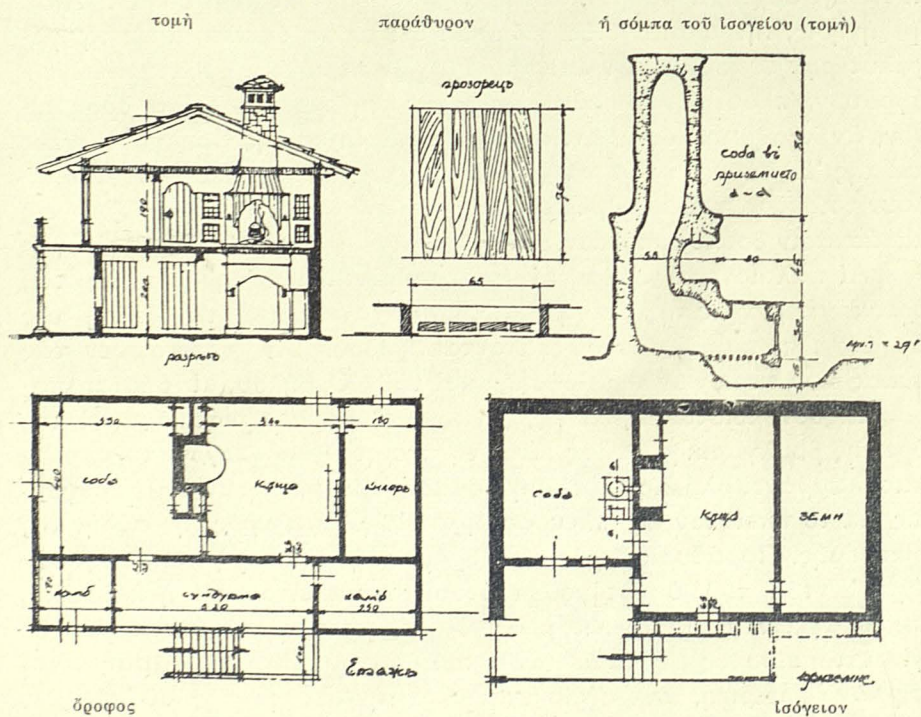
Μεγαλυτέραν ποικίλιαν μορφῶν δεικνύουν αἱ οἰκίαι τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν τῆς Βουλγαρίας, αἱ ὁποῖαι εἶναι διώροφοι καὶ ὑπερέχουν κατὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν διαμόρφωσιν ἀπὸ τὴν πεδινὴν οἰκίαν. Ἄλλ' ἢ ἐξήγησις, τὴν ὁποῖαν δίδει ὁ Zlatev, ὅτι τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν μεγαλυτέραν εὐπορίαν τῶν ἐπὶ τῶν ὀρεινῶν περιοχῶν ἐγκατεστημένων ἀγροτῶν, πλουτιζόντων εὐκόλως ἐκ τῆς κτηνοτροφίας, εἶναι ὀρθὴ μόνον, ἂν ληθῆ ὑπ' ὄψιν, ὅτι αἱ πεδιναὶ περιοχαὶ τῆς Βουλγαρίας, ὡς καὶ τῆς Ἑλλάδος, κατὰ τὰ χρόνια τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας ἀπετέλουν τσιφλίκια τούρκων βέηδων, εἰς τὰ ὁποῖα οἱ χωρικοὶ ἔζων εἰς κατάστασιν δουλοπαροίκων.

Αἱ παλαιότεραι οἰκίαι, αἱ διατηρούμεναι ἕως σήμερον εἰς τὰς ὀρεινὰς περιοχὰς τῆς Βουλγαρίας, προέρχονται ἀπὸ τὰ μέσα ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος. Ἄν ἐξαιρέσωμεν τὰς οἰκίας τῶν περιοχῶν τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Ὀρβήλου, αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἰδιοτυπίας τινάς, γνῶρισμα χαρακτηριστικὸν καὶ τῆς ὀρεινῆς βουλγαρικῆς οἰκίας εἶναι τὸ ἀνοικτὸν ὑπόστεγον, τὸ ὁποῖον καταλαμβάνει ὀλόκληρον τὸ μῆκος μιᾶς τῶν πλευρῶν τοῦ ὀρόφου, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τῆς πλευρᾶς, ἡ ὁποῖα βλέπει πρὸς τὴν αὐλὴν τῆς οἰκοδομῆς. Παράθυρα πρὸς τὸν δρόμον ἢ οἰκοδομῆ συνήθως δὲν ἔχει. Ἐντὸς τοῦ ὑποστέγου τούτου τοποθετεῖται καὶ ἡ κλιμαξ, ἡ ὁποῖα ἄγει ἀπὸ τὸ ἰσόγειον πρὸς τὸν ὄροφον, ἐκ τοῦ ὑποστέγου δὲ γίνεται ἡ εἴσοδος εἰς τὰ δωμάτια τοῦ ὀρόφου. Οὕτω ἡ κλιμαξ εἶναι σχεδὸν ἐξωτερικὴ, ἀλλ' εὐρίσκεται ὑπὸ τὴν στέγην τῆς οἰκίας. (Βλ. πίν. ΙΔ' καὶ ΙΕ').

Είχ. 43. Πρόσοψις οίκιας του χ. Μπούνοβο της Sredna Gora.
(Zlatev, Balg. kasta ειχ. 57)

Είχ. 44. Κατόψεις και τομή της άνω οίκιας του χωρ. Μπούνοβο.
(Zlatev, Balg. kasta ειχ. 56)

Συνήθως τὸ ἄνω πάτωμα καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς προσόψεως ἢ καὶ κατὰ τι μέρος αὐτῆς προεξέχει τοῦ ἐξωτερικοῦ τοίχου τοῦ ἰσογείου. Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται μὲ τὴν ἐξαιρετικῶς μεγάλην ἐφαρμογὴν, τὴν ὁποῖαν εὐρίσκει τὸ ξύλον καὶ ὡς οἰκοδομήσιμον ὑλικὸν καὶ ὡς διακοσμητικὸν στοιχείον, ἢ μὲν δρυς εἰς τὰς δασώδεις περιοχὰς τοῦ Αἴμου καὶ Ἀνθαίμου, ἢ δὲ πεύκη καὶ τ' ἄλλα βελονοφόρα δένδρα εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Ροδόπης καὶ τοῦ Ὀρβήλου. Φαίνεται δ' ὅτι διὰ τὴν ἀφθονίαν τῆς ξυλείας ἢ ὄρεινῆ οἰκία ἦτο κατ' ἀρχὰς ὅλη ξυλόκτιστος¹⁾.

Καὶ εἰς τὰς διωρόφους οἰκίας διακρίνομεν ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ τοὺς δύο βασικοὺς χώρους, ἐξ ὧν σύγκειται ἡ πεδινὴ βουλγαρικὴ οἰκία, τὴν *kästa* καὶ τὸν ὄντᾶ ἢ *soba*, μὲ τὸ *tsardak* (ἢ *islak* ἢ *soumdoufma*) ἥτοι τὸ ἀνοικτὸν ξύλινον ὑπόστεγον πρὸ αὐτῶν. Ὁ κάτω ὄροφος διατίθεται, ὡς καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς οἰκίας, διὰ τὴν στάβλιν τῶν ζῶων καὶ τὴν ἀποθήκευσιν τῶν καρπῶν, ἀλλὰ πολλάκις περιλαμβάνει καὶ ἐν δωμάτιον μὲ ἐστίαν πρὸς διαμονὴν τῆς οἰκογενείας κατὰ τὸν χειμῶνα. Τοῦτο ὀνομάζεται ἐπίσης *kästa*, τ. ἔ. «σπίτι» ἢ μᾶλλον «κάτω σπίτι» ἢ «μικρὸ σπίτι» πρὸς ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸ «ἐπάνω σπίτι» ἢ «μεγάλον σπίτι» δηλ. τὸ κύριον δωμάτιον τοῦ ἄνω ὀρόφου, ὅπου ἡ οἰκογένεια κατοικεῖ κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας. Τὸ δεύτερον δωμάτιον, ἢ *soba*, χρησιμεύει ἐπίσης διὰ τὸν ὕπνον τῶν ἐνοίκων καὶ σπανιώτερον εἰς ἀποθήκευσιν τροφῶν καὶ λοιπῶν πραγμάτων. Ἀλλ' εἰς τὴν τελευταίαν ταύτην χρῆσιν ἐδόθη κυρίως ἄλλος πρόσθετος χώρος, ὀνομασθεὶς *killer*. Οὕτως ἐπετεύχθη τριμερῆς διαίρεσις τοῦ χώρου ἐν τῷ ὀρόφῳ (πίν. ΙΕ').

Τὴν τριμερῆ ταύτην διαίρεσιν δεικνύει ἡ οἰκία τῆς *Sredna Gora* (Μέσου Ὄρους), ἡ ὁποία εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο ἀξιόλογος, ὅτι, ὡς ὁ *Zlatev* λέγει ἐν σελ. 67, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς οἰκοδομίας καὶ τοῦ Μεγάλου Αἴμου²⁾ (εἰκ. 43. 44' βλ. πίν. ΙΕ', 1—2).

1) Κατὰ τὸν **Niederle**, ἐνθ' ἄν. σ. 119, «ἡ ξυλοδομία εἶναι ἡ ἀρχικὴ μορφή τῆς οἰκοδομίας παρὰ τοῖς Σλάβοις καὶ διὰ τὰ χωρία καὶ διὰ τὰς πόλεις καὶ δι' αὐτὰ τὰ ἀνάκτορα. Μέχρι τοῦ 10 αἰῶνος οἱ Σλάβοι δὲν ἤσκουν τὴν λιθοδομίαν ἐξαιρέσει τῶν νοτίων αὐτῶν φυλῶν, αἱ ὁποῖαι ἔφθασαν κατὰ τὸν 6 αἰῶνα εἰς τὴν χερσόνησον τοῦ Αἴμου καὶ εἰς τὰ μεθόρια τῆς Ἰταλίας, ὅπου εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ὑποδείγματα βυζαντινῆς καὶ ρωμαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς». Τὸ πρῶτον χρῆσις τῆς λιθοδομίας ἔγινεν εἰς τὴν κτίσιν ἐκκλησιῶν καὶ ἀνακτόρων ὑπὸ τεχνιτῶν μετὰ κληθέντων ἐκ τῆς ξένης. Πρβλ. **J. Cvijic**, ἐνθ' ἄν. σ. 228. 230. 241, *Γ. Μέγα*, Θρακ. οἰκήσεις 48.

2) Κατὰ τὸν **J. Cvijic**, ἐνθ' ἄν. σ. 250 «ἡ οἰκία τῆς *Srednja Gora* εἶναι ἡ μᾶλλον ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ἐπιθυμίαν ὄλων τῶν βουλγάρων χωρικῶν, διότι αὕτη διεδόθη εὐρέως μετὰ τὴν ἐποχὴν τῆς τουρκοκρατίας».

Τὸ ὑπόστεγον ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ χρησιμεύει, ὡς καὶ εἰς τὰ ἑλληνικὰ σπίτια, ὡς ἡλιακός, ἤτοι εἰς ἀποξηρανσιν τῶν καρπῶν καὶ εἰς ἀναψυχὴν τῶν ἐνοίκων κατὰ τοὺς μῆνας τοῦ θέρους. Συνήθως μέρος τοῦ ὑποστέγου κατὰ τὸ ἐν ἡ καὶ κατ' ἀμφοτέρα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ἀποχωρίζεται δι' ἐλαφρῶν, ξυλίνων ἢ ἐκ τσατμᾶ, τοιχωμάτων, σχηματίζον ἀποθήκας (ambar) διὰ τοὺς δημητριακοὺς καρποὺς ἢ μικρὰ δωμάτια (odaĵa, soba).

Τέλος εἰς συνθετωτέρας τινὰς μορφὰς οἰκιῶν μεταξὺ τῶν δύο κυρίων δωματίων ἀπαντᾶται διάμεσός τις χώρος ὡς προθάλαμος, ἔχων τὸ δάπεδον κατὰ 0,15 - 0,20 μ. ὑψηλότερον καὶ ὀνομαζόμενος ruist, ἔτεροι δὲ μικρότεροι χώροι ἀποχωρίζονται ὡς κρύπται ἢ κελλάρια. Εἰς μᾶλλον δ' ἐξειλιγμένας μορφὰς, οἷαι αἱ τῶν οἰκιῶν τοῦ χωρ. Ζεράβνα,¹⁾ (βλ. πίν. ΙΕ' ἀριθ. 4 καὶ 5), ἐν ἄκρον τοῦ ὑποστέγου διαρρυθμίζεται εἰς ἐξώστην (kioschki), ὅστις προεξέχει ἐλαφρῶς παρέχων θέαν πρὸς τὴν ὁδόν, μὲ τὸ δάπεδον ἀνυψωμένον κατὰ 50—70 ἐκ.μ. ἀπὸ τὸ δάπεδον τοῦ λοιποῦ ὑποστέγου, καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον οἱ σοφᾶδες ἢ τὰ σαχνισιὰ τῶν ἀρχοντικῶν τῆς βορείου Ἑλλάδος²⁾).

Ἐκ τῆς γενομένης ἀνωτέρω ἐξετάσεως καὶ τῆς ἀπλῆς ἐπισκοπῆσεως τῶν ἐν τέλει τοῦ βιβλίου παρατιθεμένων πινάκων ΙΓ'—ΙΕ' ἀποδεικνύεται, ὡς νομίζω, ὅτι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰ ἐν πίν. ΙΓ' ἀρ. 6—8 συγκροτήματα ζαδρούγας, ἢ καθόλου διατάξεις τῶν χώρων εἷς τε τὰς μονωρόφους καὶ τὰς διωρόφους βουλγαρικὰς οἰκίας δὲν διαφέρει τῆς ἑλληνικῆς καὶ δὴ τῆς βορειοελληνικῆς οἰκίας, δεικνύουσα τὴν ἴδιαν μὲ αὐτὴν σύστασιν καὶ ἐξέλιξιν ἐκ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς. Καὶ τὴν ἴδιαν ὁμοιότητα παρουσιάζει ἡ βουλγαρικὴ οἰκία πρὸς τὴν ἑλληνικὴν καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐξωτερικὴν μορφήν καὶ τὴν ἐσωτερικὴν διαρρύθμισιν τοῦ χώρου. Καὶ εἰς τὴν βουλγαρικὴν δηλαδὴ οἰκίαν ἡ ἐστία κατασκευάζεται εἰς τὸ μέσον ἑνὸς τῶν τοίχων ἢ εἰς μίαν γωνίαν τοῦ κυρίου δωματίου μὲ τὴν καπνοδόχον προεξέχουσαν ἡμικυκλικῶς ἄνωθεν αὐτῆς, καὶ εἰς αὐτὴν εὐρίσκομεν τὰ γνωστά μας ράφια ὑψηλὰ εἰς τοὺς τοίχους τοῦ δωματίου, τὰ ντουλάπια (doularze)..., τίς θυρίδες (juklouk) καὶ τίς μεσάντρες (moussandri) ἀπὸ τὰς δύο πλευρὰς τοῦ τζακιῦ, καὶ ἐδῶ τὰ «μεντέρια» ἐκτείνονται κατὰ μῆκος τῶν τοίχων σκεπασμένα μὲ πολυποίκιλτα στρωσιδία καὶ μαξιλάρια. Ἀπέναντι τοῦ τζακιῦ εἰς ὀρισμένην θέσιν εἶναι ὁ σταμνοστάτης καὶ πλησίον αὐτοῦ εἰς τὸν τοίχον ἡ κουταλοθήκη. Καὶ ἐδῶ τὸ ψωμὶ ψήνεται εἰς τὴν γάστραν, ὅπως εἰς τὰ Θεσσαλικά Ἔγγραφα.

1) Zlatev, ἐνθ' ἀν. σελ. 47—54, εἰκ. 35 καὶ 39.

2) Βλ. Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκῆσεις σ. 86. 93. 99.

καί διὰ νὰ τρώγουν μεταχειρίζονται τὸ χαμηλὸ στογγυλὸ τραπεζάκι, ὅπως παλαιότερον καί εἰς τὰ ἑλληνικὰ χωρικά σπίτια¹⁾. Ὁ C. Jirecek μάλιστα περιγράφων τὸ ἐσωτερικὸν βουλγαρικῶ χωρικοῦ σπιτιοῦ περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος ἀναφέρει καί σκεύη, τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα προέρχονται ἐκ τῆς ἑλληνικῆς: *chigomel* ἦτοι χειρόμυλον διὰ τὴν ἄλεσιν σιτηρῶν καί ἄλατος, *stomna* ἢ *stovna* ἦτοι στάμνα μὲ στενὸν στόμιον, *charkomka* ἦτοι χάλκωμα, *paplopa* (πάπλωμα), *sakul* (σακκούλι), κλπ. ὡς καί *ikona* ἦτοι εἰκόνας Ἀγίων τοποθετημένας εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου²⁾.

Ἡ μόνη διαφορὰ ἔγκειται εἰς τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον θερμαίνεται τὸ δευτέρον δωμάτιον. Τοῦτο δηλ. δὲν θερμαίνεται, ὡς τὸ κύριον δωμάτιον, δι' ἀνοικτῆς ἐστίας (τ. ἔ. τζακιοῦ), ἀλλὰ διὰ θερμάστρας· διὸ καί τὸ δωμάτιον αὐτὸ ὀνομάζεται *soba*. Διὰ νὰ γίνεταί δὲ ἡ ἀπαγωγή τοῦ καπνοῦ τῆς θερμάστρας διὰ τῆς καπνοδόχου τῆς ἐστίας, ἡ ἐστία τοῦ κυρίου δωματίου κατασκευάζεται πολλαχοῦ εἰς τὸν μεσότοιχον, παρ' αὐτὸν δὲ τοποθετεῖται ἐκ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς ἢ θερμάστρα. Δι' αὐτοῦ τοῦ τρόπου κατέστη δυνατόν, ἵνα καί ἡ τροφοδότησις τῆς θερμάστρας γίνεταί ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐστίας (βλ. εἰκ. 44).

Τὸ σύστημα αὐτὸ τῆς θερμάνσεως ἦτοι ὁ συνδυασμὸς ἐστίας καί θερμάστρας, καί ταύτης τροφοδοτουμένης ἐκ τῆς πλευρᾶς τῆς ἐστίας, ἀπαντᾶται γενικῶς παρὰ τοῖς Σλάβοις, ὀφείλεται δὲ πιθανῶς εἰς γερμανικὴν ἐπίδρασιν³⁾· ἀλλ' ἡ διάταξις τῶν χώρων ἐν

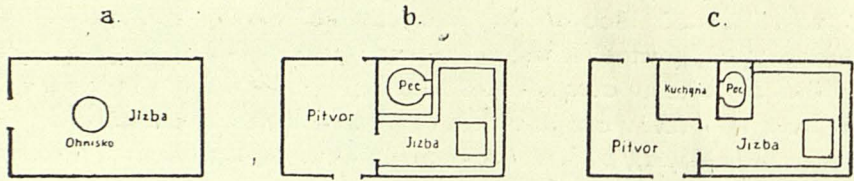
1) Κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Jirecek, ἔνθ' ἄν. σ. 162, «Διὰ τὴν τράπεζαν ὁ Βούλγαρος ἔχει μόνον ξένας λέξεις: τὴν ἑλληνικὴν **trapeza**, τὴν ρουμανικὴν **masa** καί τὴν τουρκικὴν **sofra**».

2) **Jirecek**, ἔνθ' ἄν. σελ. 158. Ἑλληνικὰ ὀνόματα πραγμάτων κοινοτάτης χρήσεως, παραληφθέντα καί ὑπὸ τῆς νῦν γραφομένης γλώσσης τῶν Βουλγάρων, ἀναγράφει πολλὰ ὁ **K. Μυρτίλος Ἀποστολίδης** ἐν Ἀρχεῖῳ Θρακθισαυροῦ τ. Η' (1941—42) σ. 102: γονία (γωνία-τεκτονικὸν ἐργαλεῖον), διάβια (λαβίς, πυράγρα), ἐγκίστρα (ἄγκιστρον), ζυγγίλ (ζεύγλη), κεραμί (κεραμίδι), κολύβα (καλύβη), κούμιν (κάμινος), κρομμυδ (κρομμύδι), παίτελ (παίπαλη, πασπάλη), παλαμάρκα (παλαμαριά—λαβὴ τοῦ δρεπάνου), πέλκα (πέλεκυς), σκύφαλα (σκύβαλα), συνδὸρ (σύνορον), φυταριά (φύτρον), χόρο (χορός), χορίστε (ἢ πλατεῖα ὅπου γίνεταί ὁ χορός), ἀργάτ (ἐργάτης) κλπ.

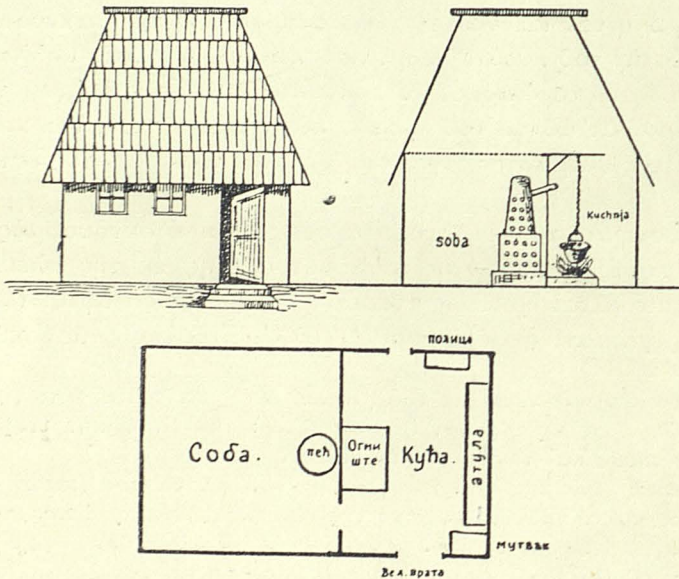
3) Ἡ λ. **isba**, ἣτις ἀπαντᾶται καί παρὰ τοῖς Βουλγάροις, σημαίνουσα τὴν οἰκίαν καί δὴ τὸ κατώγειον, εἰς κείμενα ρωσικὰ τοῦ 10ου καί 11ου αἰῶνος φέρεται μὲ τὸν τύπον **istuba**· προέρχεται δηλ. ἐκ τῆς γερμανικῆς **stuba**, ἡ ὁποία δηλοῖ «χώρον διὰ τὸ λουιτρὸν, ἐφωδιασμένον μὲ θερμάστραν» καί γενικῶς «θερμὸν χώρον» (**Niederle Manuel** 2, 105, **E. Berneker**, Slav. etymologisches Wörterbuch, λ. *istuba*, (*istba*, *izdba*, *izba*). Κατὰ τὸν **Niederle**, αὐτόθι σελ. 106 σημ. 3 «δὲν ἀποκλείεται ὅτι οἱ Σλάβοι ἤδη πρότερον εἶχον

τῆ σλαβικῇ οἰκίᾳ εἶναι ὄλως διάφορος τῆς ἐν τῇ βουλγαρικῇ. Παρὰ τοῖς Σλάβοις δηλ. καί παρ' αὐτοῖς ἐνίοτε τοῖς Σέρβοις τῆς Βοσνίας

Εἰκ. 45. Τρεῖς ἐξελικτικαὶ μορφαὶ σλοβακικῆς οἰκίας εἰς τὰ δυτικὰ Καρπάθια: jizba=δωμάτιον, ognisko=ἔστια, pitvor=προθάλαμος, pec=θερμάστρα, kuchnja=μαγειρεῖον (L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave 2, 107).

Εἰκ. 46. Κάτοψις καὶ τομὴ σερβικῆς οἰκίας (kuc'a) τῆς Βοσνίας κατὰ R. Meringer. (soba=δωμάτιον μὲ θερμάστραν, kyha=μαγειρεῖον).

ἢ θερμάστρα (σλαβ. pec) εὐρίσκεται εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, πού ἀπετέλει ἀρχικῶς τὴν ὅλην οἰκίαν (τὴν jizba ἢ kuc'a), ἀντικαταστήσασα

γνωρίσει αὐτὸν τοῦτον τὸν φούρνον ὡς ἐκ τῶν ἀμέσων σχέσεων τῶν μὲ τοὺς Ῥωμαίους (Romains) καὶ τὰς ἑλληνικὰς πόλεις τοῦ Πόντου». Εἰς γερμανικὴν, καὶ δὴ νορμανδικὴν, ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν μεγαλορρωσικὴν καὶ γενικῶς τὴν σλαβικὴν οἰκίαν ὀφείλονται καὶ ἡ κατασκευὴ ὀρόφου καὶ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ σπιτιοῦ (Niederle, αὐτ. 2, 108).

έν αὐτῷ ἐξ ἐπιδράσεως γερμανικῆς ἢ φραγκικῆς τὴν ἀνοικτὴν ἐστίαν (εἰκ. 45 α. β), ὁ δὲ προθάλαμος (ρίτνοϊ), ὁ ὁποῖος ἀρχικῶς ἐστερεῖτο θερμάνσεως, μετετρέπη εἰς *kuchyna* (τσεχ.) ἢ *kyha* (σερβ.)¹⁾ τ. ἔ. εἰς μαγειρεῖον μὲ ἐστίαν, ἀφ' ὅτου τὸ στόμιον τῆς θερμάστρας τοῦ κυρίου δωματίου μετετοπίσθη, ἀνοιχθὲν ἐπὶ τοῦ μεσοτοίχου, ὥστε ἡ καύσιμος ὕλη νὰ ρίπτεται εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ προθαλάμου· διότι κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐδημιουργήθη πρὸ τοῦ στόματος τῆς θερμάστρας βάσις δι' ἐστίαν (εἰκ. 45, c.).

Τοῦναντίον παρὰ τοῖς Βουλγάροις (εἰκ. 44) ἡ ἀνοικτὴ ἐστία (*og-nichte*) εὐρίσκεται πάντοτε εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, τὸ ὁποῖον, ὡς τὸ ὄνομά του δηλοῖ (*kăsta*=σπίτι), ἀπετέλει ἀρχικῶς τὴν ὅλην κατοικίαν, κατασκευάζεται δὲ πολλαχοῦ καὶ εἰς ἕνα τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων ἢ εἰς μίαν γωνίαν αὐτοῦ, ἡ δὲ θερμάστρα εὐρίσκεται εἰς τὸ ἕτερον δωμάτιον, τὸ ἐξ αὐτῆς ὀνομαζόμενον *soba*. Ἐξ ἄλλου ὁ συνδυασμὸς αὐτὸς ἐστίας καὶ θερμάστρας εἰς τὸ βουλγαρικὸν σπίτι οὔτε γενικῶς ἀπαντᾶται οὔτε εἶναι παλαιός, ἀφοῦ κατὰ τὸν *Jirecek*, γράφοντα περὶ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, τὸ βουλγαρικὸ σπίτι «συνήθως ἐν τῷ ἐσωτερικῷ περιλαμβάνει ἕνα μόνον ἰσόγειον χῶρον μὲ χωμάτινον ἔδαφος καὶ μὲ μίαν ἀνοικτὴν ἐστίαν»²⁾, ὡς δὲ παρατηρεῖ ὁ *L. Niederle*, ἐνθ' ἄν. 108, σημ. 1, «εἰς τὰ Βαλκάνια ἢ φραγκικὴ ἐπίδρασις μεταφράζεται διὰ τῆς προσθήκης τῆς *soba* εἰς τὴν *Kuc'a*, ἀλλ' ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν εἶναι παλαιότερα τοῦ 19ου αἰῶνος³⁾».

Ὅθεν καὶ ἡ διαφορὰ αὕτη, ἡ παρατηρουμένη σήμερον πολλαχοῦ

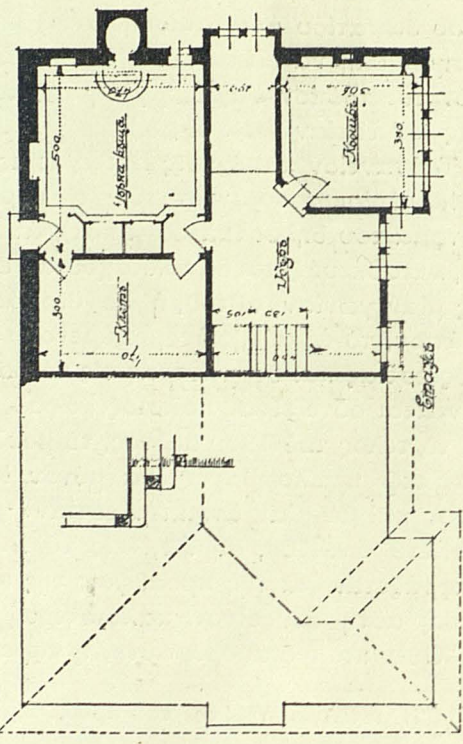
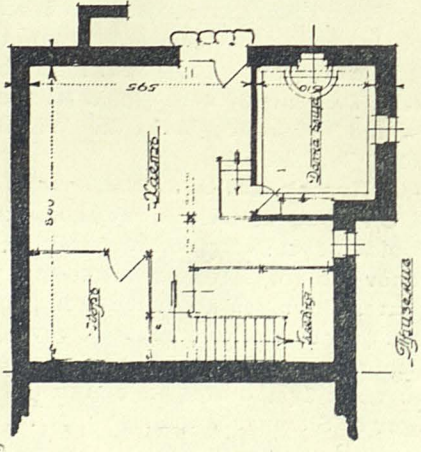
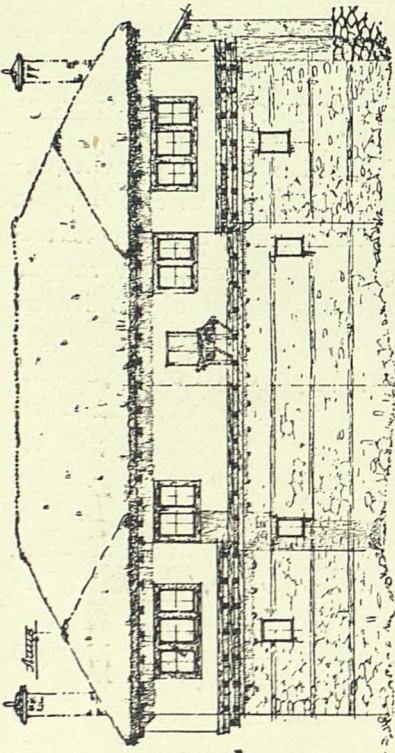
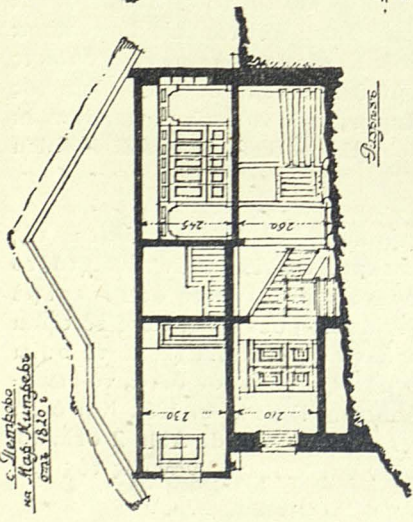
1) Ἡ μετατροπὴ αὕτη τοῦ προθαλάμου (*antichambre, vestibule* κατὰ *Niederle*) εἰς *cuisine a foyer* δὲν συνετελέσθη παρ' ἅπασιν τοῖς Σλάβοις καὶ δὲν εἶναι προγενεστέρα τοῦ 11ου αἰῶνος. Δὲν διαπιστοῦται δὲ ἰδίᾳ παρὰ Ρώσοις, εἰς μέρος τῶν Πολωνῶν καὶ παρὰ τοῖς Σλοβάκοις, παρὰ τοῖς ὁποίοις τὸ *vestibule* διετήρησε τὸν χαρακτῆρα τοῦ μὴ θερμαινομένου διαμερίσματος (*Niederle*, ἐνθ' ἄν. 107 κέ.). Πρβλ. **R. Meringer**, *Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina* ἐν *Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien VII*, 1900 ^{Wien}, 248 κέ.

2) **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. 158.

3) Ὁ Ρώσος ἐθνολόγος *Токáριοφ* περιγράφων τὸ 1946 τὰ σπίτια τῆς Βουλγαρίας λέγει: «Σχεδὸν παντοῦ τὰ παλαιὰ σπίτια ἔχουν ἀνοικτὸ τὸ τζάκι στὸν τοίχον, μὲ τὸ τσουκάλι κρεμασμένον πάνω ἀπὸ τὴ φωτιὰ καὶ μὲ μιὰ πλατεῖα ἀνοικτὴ καμινάδα, ποὺ βγαίνει ἀπὸ τὴ σκεπή. Σ' αὐτὸ τὸ τζάκι συνήθως ψήνουν καὶ τὸ ψωμί... Ὅσον ἀφορᾷ τὸ ὀριζόντιον σχέδιον τὸ σπίτι εἶναι χωρισμένον σὲ δυὸ μέρη: τὸ μαγειρεῖον μὲ τζάκι καὶ τὸν ὄντα, τὸ δωμάτιον, ποὺ τώρα ἔχει σιδερένια σόμπα». (Μόρφωση, Γ (1946) σ. 126). Καὶ ὁ **R. Meringer** ἐν *Sitzungsber. philos.- hist. Kl. der Wiener Akad. Abh.* 2 σελ. 13, τάσσει τὴν Βουλγαρίαν, ὡς καὶ τὴν Ἀλβανίαν καὶ Ἑρζεγοβίαν, εἰς τὰς χώρας τὰς ἐχοῦσας τζάκι, τὰς *Kaminländer*, ὡς λέγει.

Πικινο-Καψα.
 ε. Πέτροβο.
 κα. Αγγ. Κιργόβιτς
 ετ. 1820.

10 Μ. Μ. Αρ. 73

Ισόγειον

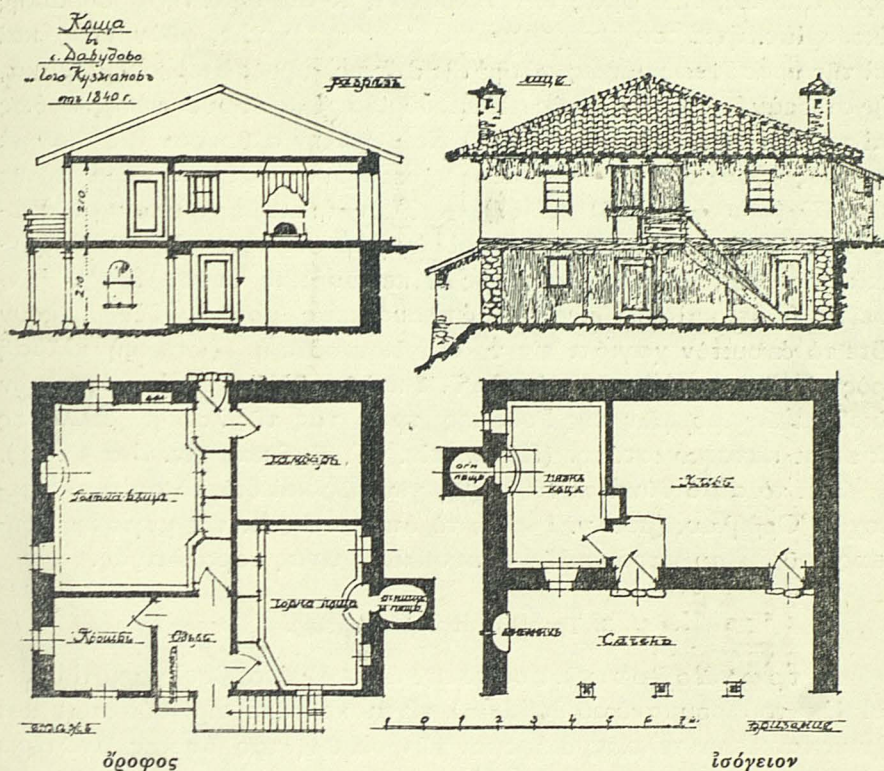
ὄροφος

Εἰκ. 47. Αὐλοκατοικία τοῦ χωρίου Πέτροβο εἰς τὴν κεντρικὴν Ἡροδόττη, ἔτ. 1820.
 (Zlatev, Balgar. Kasta, str. 61)

εις τὸ σύστημα τῆς θερμάνσεως μεταξύ τῆς βουλγαρικῆς χωρικῆς οἰκίας καὶ τῆς ἑλληνικῆς, δὲν εἶναι ἀρχικὴ οὐδὲ οὐσιώδης.

Ἰδιόρρυθμοι εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν μορφῶν φαί-

Εἰκ. 48. Οἰκία τοῦ χωρίου Δαβίδοβο τῆς κεντρικῆς Ροδόπης, ἔτους 1840.
(Zlatev, Balg. kasta, εἰκ. 63)

νονται αἱ οἰκίαι τῆς Ροδόπης, ἐπεὶδὴ ἔλλειπει ἀπὸ αὐτὰς ὁ ἀνοικτὸς ἐξώστης εἰς τὸν ἄνω ὄροφον, ὁ τὸσον χαρακτηριστικὸς διὰ τὰς ὄρεινὰς οἰκίας τῆς Βουλγαρίας¹⁾. Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ ἔλλειψις

1) «Ἐντελῶς διαφορετικὰ πράγματα, λέγει ὁ *Τοκάριος*, ἐνθ' ἄν., βλέπομε στὰ βουνὰ τῆς Ροδόπης. Ἔχομε παράδειγμα τὸ χωριὸ Μπάσκοβο. Ἐδῶ οἱ παλιῆς οἰκοδομῆς ἔχουν ἓνα ἐξαιρετικὰ πολύπλοκο καὶ μπερδεμένον σχέδιον, ποῦ εἶναι δύσκολον νὰ ἀναλυθῇ. Τὰ σπίτια εἶναι πολὺ ὑψηλά· ἔχουν τρία, τέσσαρα πατώματα, καὶ κάποτε ὁ τοῖχος τῆς πρόσοψης ἢ τῆς πλευρᾶς εἶναι χωρὶς παράθυρα ὡς ἐπάνω. Τὰ ἐπάνω πατώματα καμμιὰ φορὰ προεξέχουν μὲ σαχνισιά, (μπαλκόνια σκεπασμένα), ὅπως συνηθίζεται στὴν Ἄνατολή. Τὰ σπίτια εἶναι κολλημένα τὸ ἓνα πᾶνω στὸ ἄλλο, σχηματίζοντας ὀλόκληρα τετράγωνα. Αὐτὸς ὁ ρυθμὸς τῆς ἀρχιτεκτονικῆς εἶναι ἐντε-

άσφαλείας εἰς τὰς περιοχὰς αὐτάς, ὅπου ἀπὸ τῶν τελευταίων βυζαντινῶν χρόνων ἐμαίνετο ἡ ληστεία (Μομτσίλο!), Κιρτζαλῆδες), ἐπέβαλε καὶ ἐδῶ, ὡς καὶ εἰς τὴν Δυτ. Μακεδονίαν, ἡ ὁποία ἐπίσης ὑπέφερεν ἀπὸ τὰς ἐπιδρομὰς τῶν Ἀλβανῶν, τὸ σύστημα τῆς φρουριακῆς οἰκοδομίας, ἦτοι τοὺς παχεῖς καὶ στερεοὺς τοίχους, φθάνοντας καὶ ἐπὶ τῆς προσόψεως μέχρις αὐτῆς τῆς στέγης, τὴν ἐσωτερικὴν κλίμακα, τὴν στερεὰν ἐξώθυραν μὲ τὰς πολεμοθυρίδας ἐκατέρωθεν αὐτῆς, καθὼς καὶ τὴν διαρρύθμισιν τοῦ ἡλιακοῦ εἰς μεγάλην αἴθουσαν ἢ σάλαν μὲ κομψοὺς ἐξώστας ἦτοι «κίόσκια» προεξέχοντα κατὰ τὰ ἄκρα αὐτῆς (εἰκ. 47) (Zlatev εἰκ. 61 καὶ 67), καθ' ὃν ἀκριβῶς τρόπον οἱ ἐξώσται (ξιώστ'), τὰ σαχνισιὰ ἢ οἱ ὑψηλοὶ σοφᾶδες εἰς τὰ ἀρχοντικά τῆς Δυτ. Μακεδονίας, τῆς Ἡπείρου καὶ Θεσσαλίας²⁾. Ἐννοεῖται δ' ὅτι καὶ ἐδῶ εἰς τὰς ἀπλουστέραις μορφὰς δὲν λείπουν οὔτε τὸ ἀνοικτὸν χαγιάτι εἰς τὸ ἰσόγειον οὔτε ἡ ἐξωτερικὴ κλίμαξ πρὸς τὸν ὄροφον (εἰκ. 48, πίναξ 15, 1 καὶ 1α, 2), ὥστε ἡ ὁμοιότης τῶν οἰκοδομικῶν μορφῶν τῆς Ροδόπης πρὸς τὰς τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος νὰ εἶναι καταφανεστάτη. (Πρβλ. πίν. 15, 5. 6 καὶ πίν. Ζ α 4^α 4^β).

Καὶ τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ γενικῶς καὶ διὰ τὸ σπῆτι τῆς περιοχῆς Ὀρβήλου, (βουλγ. *Pirin*), τὸ ὁποῖον ὡς ἐκ τῆς μεγίστης χρήσεως τοῦ ξύλου παρουσιάζει ἐπουσιώδεις τινὰς παραλλαγὰς.

3. Τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις.

Αἱ τρωγλοδυτικαὶ οἰκῆσεις, αἱ λεγόμεναι βουλγαριστὶ *bourdel* (ἐκ τοῦ ρουμανικοῦ *bordeiu*), εἶναι κατὰ τε τὴν σύστασιν καὶ τὴν κατασκευὴν τελείως διάφοροι τῶν οἰκιῶν, τὰς ὁποίας ἀνωτέρω ἐξητάσαμεν. Αὗται σήμερον σφῆζονται μόνον εἰς τὰς περιοχὰς τῆς Πλεύνας καὶ τοῦ ποταμοῦ Λόμ, πρὸ ὀλίγων ὁμῶς ἐτῶν ἐπεκράτουν καὶ εἰς τὰς περιοχὰς Βιδινίου καὶ Μπέλα Σλατίνα, δηλ. εἰς ὀλόκληρον τὴν πεδιάδα τοῦ Δουνάβεως ἀπὸ τῶν σερβικῶν συνόρων μέχρι τοῦ ποταμοῦ Ὀσεμ³⁾.

Εἰς τὸ πρᾶνὲς τοῦ ἐδάφους ὀρύσσεται τάφρος πλάτους 4—5 μ. μὲ μέσον βάθος 1,80 μ.—2 μ. Καθέτως πρὸς τὴν τάφρον αὐτὴν διορύσσεται ἑτέρα, ὥστε ν' ἀποτελεσθῆ ὑπὸ τὴν γῆν ἑκτασις ἀρκετὴ νὰ

λῶς ἀντίθετος μὲ τὸ ἀνατολικό-σλαβικὸ τύπο οἰκοδομῆς, ὅπου τὸ σχέδιον πάντα ξετυλίγεται στὴν ἀπλὴ μορφή ὀρθογωνίου παραλληλεπιπέδου».

1) Βλ. **W. Slatarski**, *Geschichte der Bulgaren*, I Leipzig 1918 σ. 165.

2) *Γ. Μέγα*, Θεσσαλ. οἰκῆσεις, σελ. 55, 88, 97, 104, 109 εἰκ. 50, 80, 90.

3) Περὶ τῶν τρωγλοδυτικῶν τούτων οἰκῆσεων βλ. **T. Zlatev**, *Balgar. ka-sta* σελ. 111 κέ. **C. Jirecek**, *Das Fürstenthum Bulgarien* 1891 σελ. 157 καὶ **Niederle**, *Manuel de l'antiquité slave* 2, 97 κέ.

περιλάβη ὅλους τοὺς ἀπαραιτήτους διὰ τὴν στέγασιν τῆς οἰκογενείας, τῶν ζώων καὶ τῶν ζωοτροφῶν χώρους. Ἡ στέγασις τῆς τρώγλης γίνεται τῇ βοηθείᾳ σκελετοῦ ἀκατεργάστων ξύλων: ταῦτα τοποθετοῦνται λοξῶς ἐπὶ ὀριζοντίων δοκῶν, ὑποστηριζομένων κατὰ τὸ μέσον ὑπὸ ξυλίνων στύλων, ἐπὶ τῶν ξύλων δὲ στρώνονται μακραὶ καλάμαι σιτηρῶν, τὰς ὁποίας σκεπάζουν μὲ ἰλὸν ἢ πηλὸν καὶ κατόπιν μὲ χῶμα, ὥστε νὰ σχηματίζεται στρώμα πάχους 1 μέτρου. Ἐσωτερικῶς αἱ πλευραὶ τῶν τοιχωμάτων ἐπιχρίονται μὲ πηλὸν καὶ κατόπιν

Εἰκ. 49. Τρωγλοδυτικὸν χωρίον πλησίον τοῦ ποταμοῦ Λόμ, ἐν Βουλγαρίᾳ.
Ἐξ εἰκόνοσ τοῦ ἔτους 1892 (Niederle, Manuel II 97).

μὲ ἄσβεστον. Τὸ ὕψος εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς κατοικίας εἶναι συνήθως 2 μέτρων.

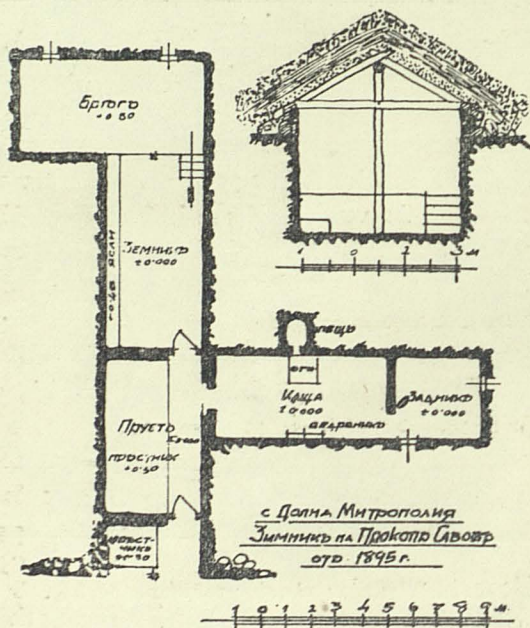
Ἡ διάταξις τῶν χώρων εἶναι τυπικὴ, φαίνεται δὲ ἰδίᾳ εἰς τὴν παρατιθεμένην κάτοψιν τοιαύτης οἰκῆσεως τοῦ χωρίου Dolna Mitropolia (Κάτω Μητροπόλεως) τῆς περ. Πλεύνας τοῦ ἔτους 1895 (εἰκ. 50).

Αὕτη σύγκειται ἐκ δύο ὑπογείων στοῶν. Εἰς τὴν πρώτην, τὴν κυρίαν στοᾶν εὐρίσκονται διατεταγμένοι ὀπισθεν τῆς εἰσόδου τρεῖς κατὰ σειρὰν χώροι, προωρισμένοι εἰς τὴν διαμονὴν τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας καὶ τῶν κτηνῶν: προθάλαμος (prust), στάβλος (zemnik) καὶ θάλαμος (breg). Εἰς τὴν δευτέραν στοᾶν, ἡ ὁποία, ὡς εἴπομεν, εἶναι κάθετος πρὸς τὴν πρώτην, εἶναι τὸ σπῖτι (kăsta) μὲ τὴν ἐστίαν καὶ τὸ κελλάρι (zadnik=πίσω μεριά).

Ἡ εἴσοδος, προστατευομένη ἀπὸ τὴν στέγην, ἢ ὁποία προεξέχει, ἔχει κατὰ κανόνα ἓνα χωμάτινον σοφᾶν (prastnik=χωματαριά), ὁ ὁποῖος χρησιμεύει, διὰ νὰ κάθηνται οἱ ἔνοικοι ἢ νὰ κοιμῶνται κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας.

Ἀπὸ τὴν εἴσοδον μὲ ἐλαφρὰν κλίσιν τοῦ ἐδάφους εἰσέρχεται τις εἰς τὸ «προῦστ», τὸ ὁποῖον ἐπέχει θέσιν προαυλίου καί, ἐνῶ τὸν χειμῶνα προφυλάσσει τοὺς ἐσωτερικοὺς χώρους ἀπὸ τὴν ἐπὶ ῥεῖαν τῆς ἀτμοσφαίρας, κατὰ τὸ θέρος χρησιμεύει εἰς τὴν διαμονὴν τῶν ἐνοί-

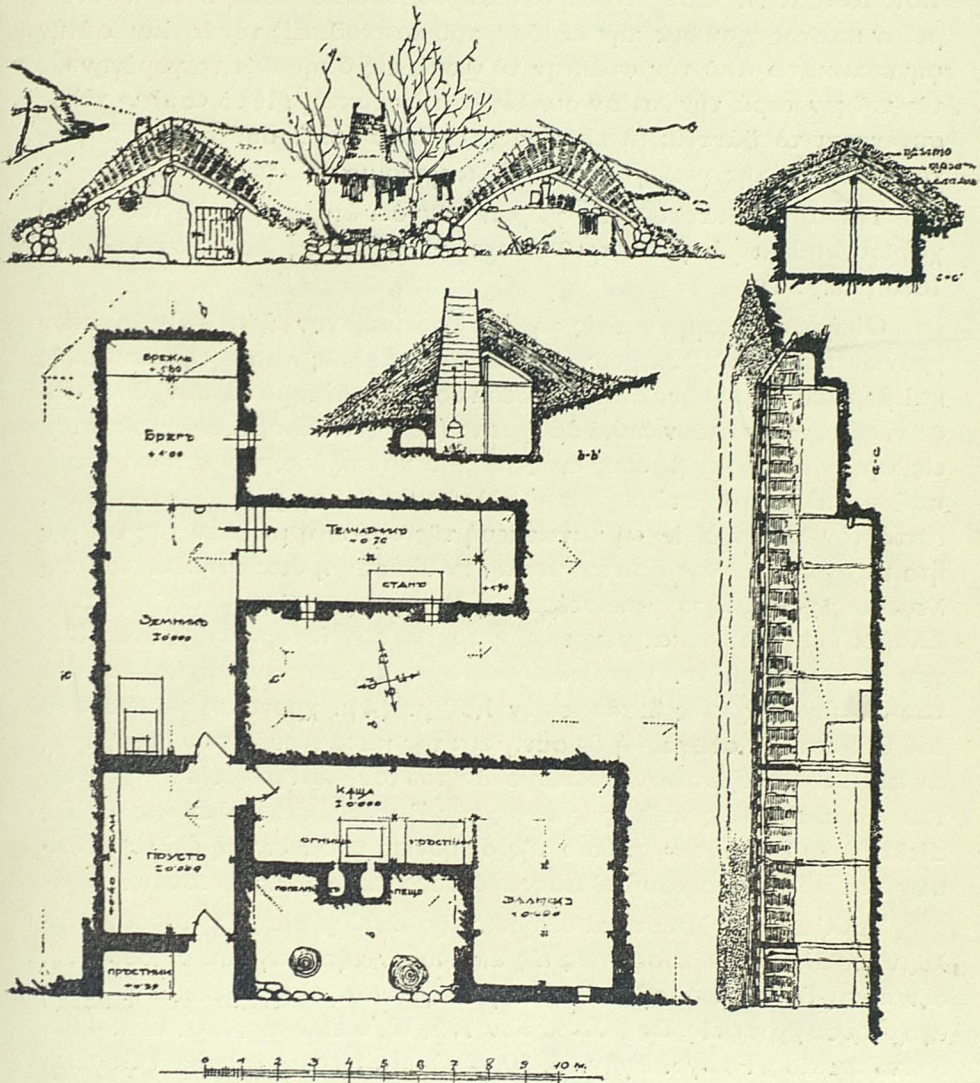
Εἰκ. 50. Χωρίον κάτω Μητρόπολις. Τρόγλη τοῦ Προκόπη Σαβόφ, ἔτους 1895.
(Slatev, Balg. kasta, εἰκ. 98)

κων. Πρὸς τοῦτο ὑπάρχει καὶ ἐδῶ χωμάτινος σοφᾶς. Ἀπὸ τὸ «προῦστ» ἀνοίγονται δύο θύραι πρὸς τοὺς δύο κεντρικοὺς χώρους τῆς κατοικίας, τὸ ζέμνικ καὶ τὴν κάστα.

Τὸ ζέμνικ, ἐν οὐδεμιᾷ περιπτώσει μικρότερον τῶν 7 μ. κατὰ τὸ μῆκος, ἔχει ἐπὶ τῆς μιᾶς πλευρᾶς «παχιὰ» διὰ τὰ ζῶα. Εἰς τὸ βάθος δ' αὐτοῦ εἶναι τὸ μ π ρ έ γ κ, τὸ ὁποῖον ἔχει δάπεδον κατὰ 0,80—0,90 μ. ὑψηλότερον καὶ χρησιμεύει ὡς κοιτῶν διὰ τὸν ὕπνον τῶν μελῶν τῆς οικογενείας. Κανεὶς τοῖχος δὲν χωρίζει τοὺς δύο αὐτοὺς χώρους μεταξύ των, οὐδὲ ὑπάρχει ἐντὸς αὐτῶν ἐγκατάστασις τις

διὰ τὴν θέρμανσιν. Ταύτην ἀναπληροῖ ἡ θερμότης ποῦ ἐκπέμπουν τὰ διαιωόμενα εἰς τὸ ζέμνικ ζῶα, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τὴν πλευρὰν τοῦ μπρέγκ, ὅπου κοιμᾶται ἡ οἰκογένεια, δένονται ἡ βουβάλα καὶ ὁ βού-

Εἰκ. 51. Τρώγη τοῦ Πέντισο Τσόλοφ τοῦ χωρ. Κάτω Μητροπόλεως, τοῦ ἔτους 1876.

βαλος, ἐπειδὴ τὰ ζῶα αὐτὰ κατὰ τὴν θρέψιν ἀναπτύσσουν ὑψηλὴν θερμοκρασίαν. Εἰς ἡ δύο φεγγίται ὑψηλὰ πρὸς τὴν στέγην τοῦ μπρέγκ

παρέχουν κάποιον φωτισμόν εις τὴν κατὰ τὰ λοιπὰ κατασκότεινον αὐτὴν τρώγλην.

Εἰς τὴν δευτέραν στοάν, ὡς εἴπομεν, εὐρίσκεται τὸ κύριον δωμάτιον, τὸ «σπίτι». Ἐδῶ εἶναι ἡ ἐστία ἔχουσα διαστάσεις 2×2 μ. καὶ εὐρεῖαν καπνοδόχον διὰ τὴν ἔξοδον τοῦ καπνοῦ. Εἰς τὴν ἐστίαν αὐτὴν ψήνεται κάτω ἀπὸ τὴν στάκτην τὸ ψωμί, εἰς ὅπῃν δὲ ἀνοιγομένην εἰς τὸν τοῖχον παρὰ τὴν ἐστίαν συλλέγεται ἡ στάκτη. Μὲ τὸ «σπίτι» τέλος συνέχεται τὸ ζάντικ (ἢ πίσω μεριά), ὅπου φυλάσσονται αἱ τροφαί, τὰ προϊόντα τῆς γεωργίας καὶ ἄλλα χρήσιμα πράγματα¹⁾.

Τὴν αὐτὴν διάταξιν τῶν χώρων δεικνύει ἕτερα τρώγλη τοῦ αὐτοῦ χωρίου, συγκειμένη ἐκ τριῶν στοῶν, ἡ ὁποία κατεσκευάσθη τὸ 1876 (εἰκ. 51).

Οἰκήσεις ἐσκαμμένοι εἰς τὸ ἔδαφος ὑπῆρχον ἤδη ἀπ' ἀρχαίων χρόνων παρὰ τοῖς Σλάβοις, ὡς καὶ παρ' ἄλλοις λαοῖς τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης, ἀλλ' ὡς δεικνύουν τὰ εὐρήματα τῶν ἀνασκαφῶν, αὗται ἀπετέλουν ἀπλᾶ ὀρύγματα (abris). Οἱ Σλάβοι δηλ. ἔσκαπτον εἰς τὴν γῆν τάφρον βάθους ἑνὸς μέτρου καὶ πλέον, τὴν ὁποίαν ἐσκέπαζον ἀπλῶς μὲ στέγην ἀπὸ ξύλα, κλάδους, χόρτα καὶ πηλόν. Κατὰ τὸν L. Niederle «ἡ κατασκευὴ τῆς οἰκίας ἢ μᾶλλον τῆς στέγης ἦτο κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον ἀπλῆ, καθ' ὅσον ἡ διαμονὴ ἐπὶ τοῦ ἐκλεγέντος χώρου ἦτο μακροτέρας ἢ βραχυτέρας διαρκείας· διότι οἱ Σλάβοι ἐπὶ μακρὸν καὶ μέχρι τῶν ἀρχῶν τῶν ἱστορικῶν χρόνων διήγον βίον νομαδικόν». Τοιαῦτα fosses-abris εὐρέθησαν ἤδη πολλὰ ἀνά τὰς σλαβικὰς χώρας διαστάσεων 1,50 μ.×4 μ. χρονολογούμενα ἀπὸ τοῦ 8, 9 καὶ 10 αἰῶνος, ἡ δὲ συνήθεια τῆς κατασκευῆς τῶν διειρηθῆ, ἂν καὶ κατὰ ὀλιγώτερον πρωτόγονον τρόπον, καὶ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ 19 αἰῶνος εἰς περιοχὰς τινὰς τῆς Ρωσίας καὶ Πολωνίας²⁾. Ὡς αἰτία δὲ τοῦ τοιοῦτου τρόπου τῆς οἰκήσεως θεωρεῖται ἡ ἔλλειψις δασῶν καὶ οἰκοδομησίου ξυλείας ἀνά τὰς στεππῶδεις ἐκτάσεις.

Ἄλλ' αἱ τρωγλοδυτικαὶ οἰκήσεις τῆς Βουλγαρίας μαρτυροῦν ἐξελίξιν, ὀφειλομένην προφανῶς εἰς ἐπίδρασιν τῆς ἐπιγείου οἰκοδομίας, δὲν εἶναι δὲ οὔτε σλαβικαὶ οὔτε βουλγαρικαὶ τὴν προέλευσιν. Ἦδη ἀρχαῖοι συγγραφεῖς, ὡς ὁ Στράβων 7, 5, 12, ὁ Πλίνιος, Nat. hist. 4, 80, ὁ Πτολεμαῖος, Γεωγρ. ὑφήγ. 3, 10, 4 (C. Muller, Ptolemaei Geographia 1, 463), μνημονεύουν «τρωγλοδύτας» ἐν τῇ περιοχῇ τῆς Μικρᾶς

1) T. Zlatev, ἔνθ' ἀν. σελ. 112 κέ. εἰκ. 97 καὶ 98.

2) Βλ. L. Niederle, ἔνθ' ἀν. 2, 96 κέ. 98.

Σκυθίας (νῦν Δοβρουτσᾶς) καὶ ἐν Δαρδανίᾳ ζῶντας, ὡς οἱ Φρύγες καὶ οἱ Ἀρμένιοι, ἐν ὑπογεῖοις κατοικίαις¹⁾.

Ὅθεν οἱ Βούλγαροι καὶ πρὸ αὐτῶν οἱ ἐγκατασταθέντες εἰς τὰς παραδουναβίους πεδιάδας Σλάβοι καὶ τὸν τρόπον τῆς ὑπογείου οἰκίσεως, ὡς καὶ τῆς ἐπιγείου, εἶρον ἐθιζόμενον παρὰ τῶν παλαιῶν κατοίκων τῶν χωρῶν τούτων, ἦτοι τῶν Θρασκῶν, παρὰ τῶν ὁποίων παρέλαβον τὰ λεγόμενα *bordeu* καὶ οἱ Ρουμάνοι τῆς Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, ὡς καὶ οἱ Ἀλβανοὶ τῆς παρὰ τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας περιοχῆς²⁾. Ἰδίᾳ οἱ Βούλγαροι, περὶ τῶν ὁποίων ἐδῶ πρόκειται, ζῶντες ἐν τῇ παλαιᾷ αὐτῶν κοιτίδι βίον νομαδικόν, δὲν εἶχον μονίμους κατοικίας. Ἐζῶν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ Τουρκοταταρικοὶ λαοί, εἰς σκηνάς, τὰς ὁποίας ἔστηνον ὅπου εὕρισκον βοσκήν διὰ τὰ ποίμνια καὶ τὰς ἀγέλας τῶν καὶ τὰς διέλυον, ὅταν ἡ βοσκή ἐξηντλεῖτο.

Ὅτε ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Ἀσπαροῦχ ἐγκατεστάθησαν τὸ 679 μ. Χ. εἰς τὸ ὄχυρόν Δέλτα τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκεῖθεν ὀρμώμενοι κατέλαβον ὅλην τὴν μεταξὺ τοῦ ποταμοῦ τούτου καὶ τοῦ Αἴμου χώραν, τότε τὸ πρῶτον οἱ Βούλγαροι ἤρχισαν νὰ γνωρίζουν τ' ἀγαθὰ τῆς μονίμου ἐγκαταστάσεως. Ἐπὶ μακρὸν ὅμως παρέμειναν ἄγριοι πόλεμιστὰι καὶ ἔζησαν εἰς βᾶρος τῶν λαῶν ποῦ ὑπέταξαν, τῶν παλαιῶν ἐξελληνισθέντων ἢ ἐκρωμανισθέντων Θρασκῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων, ὡς καὶ τῶν Σλάβων, ποῦ εἶχον ἐγκατασταθῆ εἰς τὴν χώραν αὐτὴν κατὰ τὸν προηγούμενον αἰῶνα³⁾. Οἱ Σλάβοι αὐτοὶ πλὴν τῶν ὑπογείων στεγάστρων, περὶ τῶν ὁποίων εἶπομεν, μόνον «καλύβας οἰκτρᾶς», «κάσας, σκηνάς» κατὰ τὸν Προκόπιον⁴⁾ καὶ τὸ

1) Βλ. **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. 157. **G. Kazarow**, Beiträge zur Kulturgeschichte der Thraker, Sarajevo 1916, 30.

2) Κατὰ τὸν **Fr. Nopcsa**, Albanien, 1925 σ. 11 τὰ *bordeu* ἦτοι αἱ ὑπογείοι οἰκίσεις τῆς Ρουμανίας καὶ Ἀλβανίας ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀμέσους ἀπογόνους τῶν προϊστορικῶν καὶ ἐκ τῆς ρωμαϊκῆς ὥσαύτως ἐποχῆς γνωστῶν οἰκίσεων τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου. Τὰ ἐν ταῖς προϊστορικαῖς οἰκίσεσι εὑρεθέντα γραπτὰ κεράμεια ἔχουν θρακικὸν χαρακτήρα. Λείψανα θρακικῶν φύλων παρὰ τὸ ἰλλυρικόν ἐπίστρωμα διετηρήθησαν τόσον παρὰ τὴν λίμνην τῆς Σκόδρας, ὅσον καὶ ἐν Δαρδανίᾳ. Ἡ Δοβρουτσᾶ δ' ἦτο ἀνέκαθεν θρακικὴ περιοχὴ.

3) Κατὰ τὸν **Δ. Ζακυνθινόν**, Οἱ Σλάβοι ἐν Ἑλλάδι, Ἀθήναι 1945, σελ. 27, «ἡ μόνιμος ἐγκατάστασις σλαβικῶν φύλων εἰς τὴν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἀρχίζει μόλις κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 7ου αἰῶνος».

4) Procop. de bello Gotth. 3, 14: οἰκοῦσι δὲ (Σκλαβηνοὶ τε καὶ Ἄνται) ἐν καλύβαις οἰκτρᾶις διεσκηνημένοι πολλῶ μὲν ἀπ' ἀλλήλων, ἀμείβοντες δὲ ὡς τὰ πολλὰ τὸν τῆς ἐνοικήσεως ἕκαστοι χώρον.

Συναξάριον τοῦ ἁγίου Δημητρίου¹⁾ ἐγνώριζον νὰ κατασκευάζουν²⁾. Ἕλληνες αἰχμάλωτοι, τοὺς ὁποίους κατὰ χιλιάδας οἱ Βούλγαροι ἀπῆγον κατὰ τὰς ἐπιδρομὰς των καὶ τοὺς «μετεφύτευον» εἰς τὴν χώραν των³⁾, ἐξηναγκάζοντο ὄχι μόνον τὴν γῆν νὰ καλλιεργοῦν εἰς ὄφελος τῶν δυναστῶν των, ἀλλὰ καὶ ὄλας τὰς ἄλλας ἐργασίας νὰ ἐκτελοῦν καὶ φυσικὰ καὶ κατοικίας νὰ κτίζουν δι' αὐτούς; ἀφοῦ μὲ τὴν μόνιμον ἐγκατάστασιν ἔπρεπε καὶ μόνιμους κατοικίας ν' ἀποκτήσουν.

Οἱ Βούλγαροι ἐπὶ μακρὸν οὔτε διάθεσιν οὔτε νοῦν εἶχον διὰ τὴν ἐκμάθησιν τεχνῶν. Καὶ ὅταν κατὰ καιροὺς ἄφηναν τὰς ἐπιδρομὰς καὶ τὰς λεηλασίας καὶ ἐτρέποντο εἰς ἔργα εἰρηνικά, τὴν γεωργίαν καὶ κτηνοτροφίαν, καὶ τότε δὲν ἦσκουν τὰς τέχνας. Ξένοι καὶ

1) **A. Tougard**, De l' histoire profane dans les actes grecs des bollandistes, Paris 1874 σ. 184, 190.

2) Κατὰ τὸν **Niederle**, ἐνθ' ἄν. 2, 98 «εἶναι εὐνόητον, ὅτι παρὰ τὰ ὑπόγεια στέγαστρα (abris), τὰ ὁποῖα συνεπλήρουν διὰ μιᾶς προσθέτου ξυλίνης δομῆς, οἱ Σλάβοι ἤγειρον καὶ ἐλαφρὰς καλύβας χωρὶς πάφρους κατὰ τὸ εἶδος τῆς καλύβης (τῆς koliba ἢ τῆς kuc'a) τῶν ποιμένων τῶν Καρπαθίων ἢ τῶν Βαλκανίων, τὰς ὁποίας κατεσκευάζον διὰ πλεκτῶν κλάδων».

3) Αἱ ἐπιδρομαὶ τῶν Βουλγάρων εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας πρὸς λεηλασίαν καὶ ἀπαγωγὴν αἰχμαλώτων ἀρχίζουσι ἤδη ἀπὸ τοῦ Ἀσπαροῦχ (679—701) καὶ συνεχίζονται κατὰ καιροὺς μέχρι τοῦ Μιχαήλ (1246—1257). Ὁλόκληρον τὸν πληθυσμὸν τῆς Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν περιχώρων, ἀνερχόμενον εἰς 40 χιλιάδας ψυχῶν, ὁ Κρούμος κυριεύσας τὸ 813 τὴν πόλιν, ἀπήγαγεν αἰχμάλωτον καὶ ἐγκατέστησεν εἰς τὴν πέραν τοῦ Δουνάβεως Βουλγαρίαν. Ἐτέρας 50 χιλιάδας δυστυχῶν αἰχμαλώτων μετὰ πολλῆς ἄλλης λείας συναπήγαγε τὸν χειμῶνα τοῦ ἰδίου ἔτους ὁ στρατὸς του ἐξ ἐτέρας ἐπιδρομῆς ἀπὸ τὴν Θράκην (**W. Slatarski**, Geschichte der Bulgaren I Leipzig 1918 σελ. 15. 29 κέ.). Ὡς δὲ λέγει ὁ βούλγαρος ἱστορικὸς **Ivan Sakazov** (Bulgarische Wirtschafts geschichte, Berlin u. Leipzig 1929 σ. 57 κέ.) «ἡ Βουλγαρία ὑπερεπληρώθη ἀπὸ αἰχμαλώτους καὶ ζῶα, τὰ ὁποῖα ἀπετέλεσαν τὸν ἐθνικὸν πλοῦτον τῶν Βουλγάρων καὶ παρέσχον τοὺς ὄρους διὰ τὴν εὐημερίαν των. Ἐπὶ τῆς βάσεως αὐτῆς ἐδημιουργήθη καὶ ὁ ὕλικὸς ἐκεῖνος πολιτισμὸς, τὸν ὁποῖον ὁ διάδοχος τοῦ Κρούμου Ὁμορτάγ ἐκληροδότησεν εἰς τοὺς ἀπογόνους». Ἀργότερα (1206) εἰς μίαν μάχην πλησίον τοῦ Τούντζα ποταμοῦ, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Ἰωαννίσης ἢ Σκυλογιάννης ἐνίκηθη κατὰ κράτος ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων, ἀπληθευθῆσαν 20.000 αἰχμαλώτων, τοὺς ὁποίους οὗτος μετέφερε πρὸς τὴν Βουλγαρίαν μετὰ 3.000 ἄμαξῶν καὶ πλήθους λαφύρων. Βλ. **Διογ. Σαυαλάτου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Βούλγαροι εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ Θράκην, τ. Α' Ἀθ. 1944 σ. 17. 22 κέ. 33. 39. 40 κέ. Πρβλ. καὶ **Κ. Παπαρηγοπούλου**, Ἱστορ. Ἑλλ. Ἔθνους ἔκδ. 6, τ. 4, β, 186 κέ. 5, α 23. **Κ. Ἀμάντου**, Ἱστορία τοῦ βυζαντινοῦ κράτους τ. Α' 1939 σ. 411. Β' 1947 σ. 5. 173. 426. Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος, 1923 σελ. 26 καὶ 40. **Ἀντ. Κεραμοπούλλου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, Ἀθῆναι 1945, σ. 167 κέ. **Γ. Α. Μέγα**, Ἀδριανούπολις ἡ πολυκρουσεμένη ἐν περιόδ. Ἑλλην. Δημιουργία τ. Α' 1948 σ. 93 κέ.

δὴ Ἕλληνες ἦσαν οἱ οἰκοδομήσαντες ὄχι μόνον τὰς ἐκκλησίας, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀνάκτορα ἐν Βουλγαρία, ὡς τὸ κομψὸν ἀνάκτορον τοῦ χωρίου Αβοβα παρὰ τὴν Sshumen, τὸ ὁποῖον εἶναι μνημεῖον τοῦ 9 ἢ 10 αἰῶνος ρυθμοῦ βυζαντινοῦ 1). Ἄλλὰ καὶ κατὰ τοὺς μετέπειτα, τοὺς μετὰ τὸν 15 αἰῶνα χρόνους, ὅτε ἡ Βουλγαρία, ὡς λέγει ὁ Zlatev, σελ. 154 «ἀπήλαυσεν ἡσυχίας καὶ γαλήνης ὑπὸ τὴν ἰσχυρὰν τουρκικὴν ἐξουσίαν καὶ μαζὶ μὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀκμὴν προήχθη, ἰδίᾳ εἰς τὰς ὄρεινὰς αὐτῆς περιοχάς, καὶ ἡ οἰκοδομικὴ τέχνη», καὶ τότε ξένοι, καὶ δὴ Ἕλληνες «μαστόροι» ἀπὸ τὴν Δυτ. Μακεδονίαν καὶ Ἡπειρον, ἀπὸ τὰ περίφημα «Μαστοροχώρια», ἦσαν οἱ ἐργασθέντες ἀθρόως εἰς τὴν χώραν τῶν Βουλγάρων, ὡς καὶ εἰς τὴν λοιπὴν Βαλκανικὴν 2).

Οὕτως ἐξηγεῖται ἡ μεγίστη ὁμοιότης τῆς βουλγαρικῆς ἀγροτικῆς, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀστικῆς, οἰκίας καὶ ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῶν χώρων καὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἀρχιτεκτονικὴν καὶ ὡς πρὸς τοὺς τρόπους καὶ τὰς μεθόδους τῆς οἰκοδομίας μὲ τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν. Ἐκ

1) Βλ. **L. Niederle**, ἐνθ' ἄν. σελ. 112.—«Καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς καλυτέρους χρόνους τοῦ μεσαίωνα, λέγει ὁ **C. Jirecek**, ἐνθ' ἄν. 157 κ.έ., ἐπὶ τοῦ τσάρου Συμεῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν Ἰωάννου τοῦ Ἐξάρχου ἐκτὸς τῶν ἀνακτόρων τῆς Πρεσλάβας μόνον χορτοσκεπεῖς καλύβαι ὑπῆρχον ἐν Βουλγαρίᾳ». Καλύβας μὲ στέγας «ἐκ χόρτων ξηρῶν» ἀναφέρει περὶ τῶν βουλγαρικῶν οἰκήσεων καὶ ὁ Καντακουζηνός, 1, 144 ἔκδ. Bonn.

Κατὰ τὸν βούλγαρον ἱστορικὸν **Ivan Sakazov**, ἐνθ' ἄν. 41, «Αἱ πρῶται ἀρχαὶ μιᾶς οἰκονομικῆς συγκροτήσεως ἐν Βουλγαρίᾳ ἀνεφάνησαν εἰς τὴν αὐλὴν τῶν τσάρων καὶ παρὰ τῇ ἀριστοκρατίᾳ ἐν τῇ προσπάθειᾳ ἀμφοτέρων νὰ μιμηθοῦν ἐν παντὶ τὴν βυζαντινὴν αὐλὴν. Ἐν τῇ βουλγαρικῇ πρωτεύουσῃ ἔξω διαφόροι ξένοι—αἰχμάλωτοι πολέμου—εἰδικοί εἰς διαφόρους κλάδους τῆς τέχνης, ὡς καὶ ἐλευθεροὶ βυζαντινοὶ ἀρχιτεχνίται (Meister) καὶ μάλιστα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν εἰρηνικῶν σχέσεων μὲ τὴν Κωνσταντινούπολιν. Δυνάμεθα μετὰ βεβαιότητος νὰ εἴπωμεν, ὅτι οἱ πρῶτοι διδάσκαλοι τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς τέχνης, τῆς βιοτεχνίας καὶ τῆς χειροτεχνίας ἦσαν οἱ ξένοι. Πᾶν ὅτι ἡ αὐλὴ καὶ ἡ ἀριστοκρατία ἐχρειάζοντο ἐτεχνουργεῖτο ὑπὸ τῶν τεχνιτῶν τούτων». Ὅτι Ἕλληνες τεχνίται ὑπῆρξαν καὶ ἐν τῇ ναοδομίᾳ καὶ οἰκοδομίᾳ οἱ διδάσκαλοι τῶν Βουλγάρων, ὅτι τὸ Βυζάντιον ἀπέστειλλε τεχνίτας, οἰκοδόμους, ζωγράφους κλπ. εἰς Βουλγαρίαν βλ. **I. Sakazov**, αὐτόθι σελ. 46. 59. 78.

2) Ἐπὶ εἴκοσι ἀρχαίων τάφων, ἀνασκαφέντων ἐν Δ. Μακεδονίᾳ ὑπὸ Ἄντ. Κεραμοπούλλου, οἱ τέσσαρες περιεῖχον μεταξὺ τῶν κτερισμάτων καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης τῶν ταφέντων ἀνδρῶν (Πρακτικά Ἐταιρείας 1934 σ. 77, 79 καὶ 80). Ἐκ τούτου συνάγεται, ὅτι τὸ ἐπάγγελμα τοῦ κτίστου ἢ οἰκοδόμου εἶναι ἐκεῖ παρὰ τὸ ἑπιχωριάζον ἀπὸ δύο τοῦλάχιστον χιλιετηρίδων. (Βλ. Ἄντ. Κεραμοπούλλου, Τί εἶναι οἱ Κουτσόβλαχοι. Ἐν Ἀθήναις 1939, σελ. 56). Περὶ τῶν ἠπειρωτῶν μαστόρων βλ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη, Ἡπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη ἐν Ἡπειρ. Χρονικοῖς Ε' 1930 σ. 255 κέ.

τούτου και ἡ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ἡ βουλγαρική οἰκία ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς ὄχι μόνον ἐπὶ τοῦ παλαιοῦ ἑλληνικοῦ χώρου (Ροδόπη, Ἄνατ. Ρουμελία, πίν. ΙΓ), ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς πέραν τοῦ Αἴμου χώρας (πίν. ΙΓ'—ΙΕ'), εἶναι ἡ αὐτὴ μὲ τὴν ἑλληνικήν.

Τοὺς «μαστόρους» τῆς Δυτ. Μακεδονίας γνωρίζει καὶ ὁ Zlatev λέγων, ὅτι αὐτοὶ εἶναι οἱ εἰσαγαγόντες εἰς τὴν Δυτ. Βουλγαρίαν τὰ ὠραῖα τοξωτὰ ἐπιστύλια, τὰ ὁποῖα ἐνιαχοῦ κρέμανται ἐλεύθερα εἰς τὰ προστώα τῶν οἰκίων. Ἄλλ' εἰς ταῦτα διαβλέπει οὗτος «Ἰταλικὴν ἀναγέννησιν», τὴν ὁποίαν «οἱ Μακεδόνες μετέφερον ἀπὸ τὰς ἀνατολικὰς ἀκτὰς τῆς Ἀδριατικῆς (!) εἰς τὴν Δυτικὴν Βουλγαρίαν» (σ. 155). Ἡ αὐτὴ ἰταλικὴ ἀναγέννησις, κατὰ τὸν βούλγαρον ἀρχιτέκτονα, «μετεφυτεύθη καὶ εἰς τὴν οἰκοδομίαν τῆς ἀνατολικῆς Βουλγαρίας, ἀλλὰ δι' ἄλλης ὁδοῦ, τ. ἔ. διὰ τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ Ἀδριανουπόλεως καὶ τῶν παραλίων τοῦ Αἰγαίου ἐκβυζαντινισθεῖσα!» Ἄναγνωρίζει δηλ. τὴν ἑλληνικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν βουλγαρικὴν ἀρχιτεκτονικὴν μόνον ὅτι πρωθυστερώς ἀποδίδει εἰς τὴν ἰταλικὴν ἀναγέννησιν στοιχεῖα τῆς τέχνης εἰσαχθέντα καὶ εἰς τὴν Δύσιν ἐκ τοῦ ἑλληνικοῦ Βυζαντίου. Ἄλλὰ μὴ δυνάμενος καὶ ν' ἀρνηθῆ ὅλως τὴν ἱστορικὴν ἀλήθειαν, ὁ βούλγαρος συγγραφεὺς κεκαλυμμένως ὁμολογεῖ τοὺς δεσμούς, οἱ ὁποῖοι συνδέουν πολιτιστικῶς τὴν πατρίδα του πρὸς τὸν ἑλληνισμόν καὶ κατ' αὐτοὺς τοὺς χρόνους τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας. «Τὰ μακρὰν ἐπεκταθέντα ὄρια τῆς ἰσχυρᾶς ὀσμανικῆς αὐτοκρατορίας, λέγει, ἀπεμόνωσαν τὴν βουλγαρικὴν φυλὴν ἀπὸ ὅλον τὸν τότε πολιτισμένον κόσμον καὶ οὕτω ἐξουδετερώθησαν ποικιλότροποι ἐπιρροαί. Ἔτσι ἀπομονωθεὶς ὁ βουλγαρικὸς λαὸς ἐτέθη ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τῆς ἐκπολιτιστικῆς ἐπιδράσεως τοῦ Βυζαντίου, εἰς τὸν κύκλον τοῦ πολιτισμοῦ τοῦ ὁποίου εἶχεν ἐμπλεχθῆ εἰς τὸ παρελθὸν καὶ μὲ τὸν ὁποῖον συνεδέετο διὰ στενῶν δεσμῶν» (σ. 155).

Ἐπιβεβαιοῦνται οὕτω καὶ ἐκ τῶν πραγμάτων αἱ παρατηρήσεις τοῦ Јован Свѣјиц', ὅστις ἀναφερόμενος εἰς τὸ βουλγαρικὸ σπιτί λέγει: «Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Βουλγάρων (1878) τὸ πλεῖστον τῶν βουλγαρικῶν σπιτιῶν ἀνήκεν εἰς τὸν τύπον τοῦ «τσιφλικιοῦ»¹⁾. Ἄλλ' ἐπὶ τοῦ Αἴμου καὶ τῶν ἄκρων τῆς λεκάνης τοῦ Ἐβρου, προπάντων εἰς τὰς κοιλάδας τῆς Ροδόπης, ἐμφανίζονται μεγάλα διώροφοι οἰκίαι, ὀφειλόμεναι εἰς ἐπιδράσεις ἑλληνομεσογειακὰς καὶ βυζαντινὰς»²⁾.

1) Ἐννοεῖ τὴν ἀγροτικὴν οἰκίαν τῶν κολλήγων εἰς τὰς πεδινὰς περιοχὰς τῆς Θεσσαλίας, Μακεδονίας, Θράκης καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν, ποὺ διετέλεσαν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν δεσποτείαν. Βλ. J. Свѣјиц', *Péninsule balk.* 249.

2) J. Свѣјиц', αὐτ. 250.

Β'. Η ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

Περὶ τῶν γιουγκοσλαβικῶν οἰκήσεων δὲν ἠδυνήθην νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἐργασίαν τόσον διεξοδικήν, ὅσον περὶ τῶν βουλγαρικῶν¹⁾. Δι' αὐτὸ θ' ἄρκεσθῶ ἐπὶ τοῦ παρόντος εἰς τὰς πραγματείας τοῦ R. Meringer περὶ τοῦ λαϊκοῦ σπιτιοῦ τῆς Βοσνίας καὶ Ἑρζεγοβίνης²⁾ καὶ εἰς ὅσα στοιχεῖα παρέχουν περὶ τῶν γιουγκοσλαβικῶν οἰκήσεων γενικά τινα ἔργα, οἷα τὰ μνημονευθέντα βιβλία τοῦ Cvijic' καὶ τοῦ Niederle. Τέλος θὰ ἐπικαλεσθῶ τὰς προσφάτους παρατηρήσεις τοῦ ῥώσου ἐθνολόγου Σ. Α. Τοκάριοφ, ὁ ὁποῖος κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1946 περιώδευσε τὰς σλαβικὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς καὶ ἐδημοσίευσεν «Ἐθνολογικὰ παρατηρήσεις εἰς τὰς Βαλκανικὰς χώρας» εἰς τὸ περιοδικὸν «Σοβιετικὴ Ἐθνογραφία» 1946 ἀρ. 2³⁾.

Ὡς ἀρχικὴν μορφήν τῆς οἰκίας (maison primitive) τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ πληθυσμοῦ δέχεται ὁ Cvijic' τὴν kuc'a, τὴν περιλαμβανούσαν τὸ ἐλάχιστον τοῦ ἐστεγασμένου χώρου, τοῦ ὁποῦ ἔχει τις ἀνάγκη τ.ξ. τὸ ἔν μόνον δωμάτιον. «Ἀργότερα, λέγει, τὸ σπίτι αὐτὸ ἐπεξετάθη μὲ παραρτήματα καὶ προσθήκας, ποῦ ἔγιναν ἐκατέρωθεν τοῦ κυρίου τούτου δωματίου εἴτε ὀριζοντίως εἴτε καθ' ὕψος. Ὅλα αὐτὰ τὰ παραρτήματα ἔχουν τὸ ἴδιον αὐτῶν ὄνομα, ἀλλὰ κανὲν δὲν ὀνομάζεται kuc'a»⁴⁾.

Εἰς τὴν λαϊκὴν χρῆσιν ἡ λ. kuc'a, σημαίνουσα «σπίτι», παρέμεινε δηλοῦσα τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο, ὅπου εὐρίσκεται ἡ ἐστία καὶ ὅπου εἰσέρχεται τις ἀμέσως ἐρχόμενος ἐκ τῶν ἔξω. «Φαίνεται, λέγει ὁ Cvijic',

1) Αἱ σχετικαὶ ἐργασίαι, τὰς ὁποίας δὲν ἠδυνήθην νὰ εὕρω εἰς τὰς ἐδῶ βιβλιοθήκας, εἶναι:

M. Murko, Zur Geschichte des volkstümlichen Hauses bei den Südslaven (Mittheilungen der anthropol. Gesellschaft, τ. 35-36, Wien 1906).

K. Rhamm, Ethnographische Beiträge zur germanisch slavischen Alterthumskunde I - III Braunschweig 1905-1910 (II Altslav. Wohnhaus).

A. Haberlandt, Volkskunst der Balkanländer, Wien 1918.

A. Haberlandt, Kulturwissenschaftl. Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien u Serbien, Wien 1917.

2) **R. Meringer**, Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina, (Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, VII 1900, Wien σ. 247-290). **R. Meringer**, Die Stellung des bosnischen Hauses und Etymologien zum Hausrath (Sitzungsber. der philos.-hist. Kl. d. Akad. d. Wissensch. τ. 144 Wien 1902. Abh. 2.

3) Βλ. τὴν μετάφρασιν εἰς τὸ περιοδ. «Μόρφωση», Ἀθήνα, χρόνος Β' τόμ. Γ' ἀρ. φύλ. 3 τῆς 25 Δεκεμβρίου 1946, σελ. 125-132.

4) **J. Cvijic** La péninsule balkanique, Paris 1918, σ. 225 κέ.

ὅτι ἡ πρώτη τῶν προσθηκῶν τούτων εἶναι ἡ ἀποθήκη, δωμάτιον ὅπου φυλάσσουν διάφορα ἀντικείμενα, προπάντων τὰ ἐνδύματα. Τοῦτο ἐνίοτε λέγεται μὲ ἐλληνικὸν ὄνομα: *ciler*, τ. ἔ. κελλάρι ἢ μὲ ὀνόματα, τὰ ὅποια εἶναι πιθανῶς ἀρχῆς τουρκικῆς: *suldrma*, *hudzera*. Ὑπνοδωμάτια προσετέθησαν κατόπιν, ἐκτὸς τῆς *kuc'a*, ὡς μικρὰ ἰδιαίτερα σπιτάκια, κατεσκευασμένα ἐκ ξύλου. Ταῦτα εἶναι ἀκόμη καὶ τώρα πολὺ διαδεδομένα· εἶναι τὰ *vajat*. Κάθε νυμφευμένον μέλος τῆς *zadruga* ἔχει τὸ ἰδιαίτερόν του *vajat*. Ἀργότερα προσέθηκαν εἰς τὸ ἴδιον τὸ σπίτι δωμάτια, τὰ ὅποια κατόπιν ἐχρησίμευσαν ὡς κατάλυμα διὰ τὴν νύκτα. Δὲν κοιμῶνται λοιπὸν μόνον εἰς τὴν *kuc'a* γύρω στὴ φωτιά ἢ εἰς τὸ *vajat*. Τὰ δωμάτια αὐτὰ φέρουν τὰ ὀνόματα *soba* ἢ *odaia*. . . Καθ' ὅλας τὰς ἐνδείξεις ἡ πρωτόγονος οἰκία τοῦ ἐνὸς μόνουωματίου εἶχε μίαν μόνην μορφήν, σχεδὸν τὴν αὐτήν, παρ' ὅλοις τοῖς Σλάβοις τῆς Βαλκανικῆς. Εἰς πολλὰς περιοχὰς δὲν ἐνθυμοῦνται πλέον τὴν πλαιῖαν αὐτὴν μορφήν, ἡ ὅποια μόνον εἰς ὄρεινὰς χώρας διετηρήθη» (σ. 226). Καὶ ἡ περιγραφή τοιαύτης πρωτογόνου κατοικίας ποιμένων τοῦ ὄρους Σκάρδου δεικνύει καλύβην κωνικὴν ἐκ μακρῶν ράβδων μὲ τὴν ἐστίαν εἰς τὸ μέσον αὐτῆς (σ. 227).

Τοιαύτας καλύβας ὡς μονίμους κατοικίας ποιμένων καὶ πτωχῶν ἀνθρώπων ἐν ΝΑ Μαυροβουνίῳ καὶ ἐν ἀνατολικῇ καὶ νοτιῷ Σερβίᾳ ἀναφέρει καὶ ὁ Α. Haberlandt. Ὡς δὲ συνάγεται ἐκ χειρογράφου τοῦ αὐστριακοῦ συνταγματάρχου *Bozoniczka*, αἱ καλύβαι αὗται ἦσαν ἐν ἔτει 1858 ὁ κανονικὸς τύπος κατοικίας εἰς τὴν πεδιάδα τοῦ Κοσσόβου¹⁾.

Σαφέστερος ἐν προκειμένῳ εἶναι ὁ τσέχος ἱστορικὸς L. Niederle. Κατ' αὐτὸν ἡ παλαιὰ τυπικὴ κατοικία τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς παρουσιάζεται ὡς ἀπλὴ καλύβη (*kuc'a*) μὲ μικρὰ παρ' αὐτὴν παραρτήματα. Ἐξετάζων ὁμοῦ οὗτος γενικῶς τὴν σλαβικὴν κατοικίαν διευκρινεῖ, ὅτι «μόνον οἱ Κροάται, οἱ Σέρβοι καὶ οἱ Βούλγαροι δὲν ἐγνώρισαν ἀρχῆθεν τὸν προθάλαμον» (*le vestibule*) ἤτοι τὸ δευτέρον δωμάτιον, τὸ ὅποιον κατεσκευάσθη μὲν ἤδη πρὸ τοῦ 11 αἰῶνος πρὸ τῆς εἰσόδου τοῦ μόνουωματίου τῆς σλαβικῆς κατοικίας, διὰ νὰ τὸ προφυλάσῃ ἀπὸ τὴν ἄμεσον ἐπήρειαν τῆς βροχῆς ἢ τῆς χιόνος καὶ τοῦ ψύχους, ἀπετέλεσε δὲ κατόπιν ἴδιον χῶρον, χρησιμεύοντα εἰς τοποθέτησιν διαφόρων ἀντικειμένων καὶ εἰς στάβλισιν τῶν ζώων ἢ καὶ εἰς διαμονὴν τῶν ἀνθρώπων κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας» (Βλ. εἰκ. 45, b). «Πρέπει λοιπὸν νὰ ὑποθέσωμεν, λέγει ὁ Niederle, ὅτι τὴν βορείαν πρωταρχικὴν πατρίδα των οἱ Σλάβοι τοῦ νότου ἐγκατέλειψαν, πρὶν ἢ ὁ προθάλαμος (*vestibule, antichambre*)

1) **Franz Baron Nopcsa**, Albanien. Berlin 1925, σ. 8.

ἀποβῆ εἰς τὰς χώρας τοῦ βορρᾶ μέρος αὐτοτελές καὶ σημαντικὸν τῆς κατοικίας. Ἡ πρόοδος αὕτη ἐξ ἄλλου δὲν θὰ ἦτο δυνατή, ἐφ' ὅσον ὁ πληθυσμὸς ἔζη εἰς ἡμινομαδικὴν κατάστασιν καὶ δὲν κατεσκεύαζε στέγαστρα μόνιμα, εὐρύχωρα καὶ στερεά. "Ὅθεν ἡ μετὰ βασις εἰς τὴν μόνιμον διαβίωσιν συνετελέσθη ἀπὸ τοῦ βου—11 αἰῶνος, τ. ἐ. εἰς μίαν ἐποχὴν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ ὄγκος τῶν Νοτιοσλάβων εἶχεν ἤδη κατέλθει πρὸς τὸν Δούναβιν καὶ ἔτι νοτιώτερον»¹⁾). Οὕτως ἐξηγεῖται διατὶ ἡ παλαιὰ νοτιοσλαβικὴ κατοικία δὲν ἠκολούθησε τὴν ἐξέλιξιν τῆς οἰκοδομίας τῶν σλαβικῶν λαῶν τῆς ἀνατολικῆς καὶ κεντρικῆς Εὐρώπης, ἀλλ' ἐμφανίζει ἀρχῆθεν μόνον τὴν πρωτόγονον μορφήν τῆς σλαβικῆς οἰκήσεως ἥτοι τὸν τύπον τῆς ἀπλῆς καλύβης.

Ἄλλὰ καὶ μίαν ἄλλην μεγάλην πρόοδον, τὴν ὁποῖαν ἐπετέλεσεν ἡ σλαβικὴ οἰκοδομία ἤδη πρὸ τοῦ 10οῦ αἰῶνος, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φορὰν ὑπὸ ξένην ἐπίδρασιν, δὲν ἐγνώρισεν ἐπίσης ἡ παλαιὰ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία : τὴν δημιουργίαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ σπιτιοῦ τῆς izba μὲ τὴν θερμάστραν τῆς καὶ μετ' ὀλίγον τῆς κουζίνας, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, (σελ. 67 κέ.) ὀφείλεται εἰς γερμανικὴν ἐπίδρασιν. Διότι, ὡς λέγει ὁ Niederle, «μόνον ἡ παλαιὰ γιουγκοσλαβικὴ कुc'а δὲν ἔχει φούρνον, ἀλλὰ ἀποκλειστικῶς μίαν ἐστίαν, καὶ τοῦτο ἐπίσης μᾶς ἐπιτρέπει νὰ υποθέσωμεν, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι ἐτέθησαν εἰς κίνησιν ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότον πρὸ τῆς ἀποδοχῆς τοῦ φούρνου ἢ τῆς θερμάστρας εἰς τὴν οἰκίαν των»²⁾).

Ἄλλο ὅμως χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τῆς σλαβικῆς κατοικίας, τὸ kletí, τὸ μικρὸν ἰδιαιτέρον οἶκημα, τὸ ὁποῖον παρὰ τοῖς Σλάβοις ἀρχικῶς ἐκτίζετο παραπλευρῶς τῆς ἰδίας τῶν κατοικίας, ἄνευ ἐστίας, χρησιμεῖον ὡς ἀποθήκη καὶ συγχρόνως ὡς στάβλος καὶ ὡς κοιτῶν διὰ τὰ νεαρὰ ἀνδρόγυνα, ὑφίσταται παρὰ τοῖς Σέρβοις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Ρώσοις· ἀπόδειξις, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι τὸ ἐγνώριζον ἤδη τὸν 6ον καὶ 7ον αἰῶνα, ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν χερσόνησον. Καὶ σήμερον ἐξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζεται παντοῦ ἄλλοτε ὡς ἀποθήκη, ἄλλοτε ὡς θάλαμος χωρὶς ἐστίαν, προωρισμένος εἰδικῶς διὰ τὰ νυμφευμένα μέλη τῆς οἰκογενείας. Οὕτως εἰς τὰ σερβικὰ κτήματα, τ' ἀνήκοντα εἰς μίαν zaduga, ἀριθμεῖ τις τόσα kljetí, ἥτοι μικρὰ ξύλινα οἰκήματα περίξ τῆς οἰκογενειακῆς कुc'а, ὅσα ἀνδρόγυνα ὑπάρχουν διὰ κατάλυμα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγεται, ὅτι οἱ Νοτιοσλάβοι, ὅταν ἐγκατεστάθησαν εἰς τὰς ἐντεῦθεν τοῦ Δουνάβεως χώρας τοῦ βυζαντινοῦ

1) L. Niederle, Manuel de l'antiquité slave, Paris 1926, 2, 102 κέ.

2) L. Niederle, ἐνθ' ἀν. 122.

κράτους, μόνον τὰς ἀπλουστέρας καὶ δὴ πρωτογόνους μορφὰς τῆς σλαβικῆς οἰκίσεως ἐγνώριζον καὶ κατ' ἀκολουθίαν ὅλη ἢ ἐξέλιξις, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ γιουγκοσλαβικὴ οἰκία, ἰδίως εἰς τὰς καθ' αὐτὸ σερβικὰς χώρας, συνετελέσθη ἐπὶ βαλκανικοῦ ἐδάφους ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς οἰκοδομικῆς, τῆς ἔκπαλαι ἀσκουμένης ἐν τῇ χερσονήσῳ τοῦ Αἴμου.

Ὡς εἴπομεν, ὁ J. Cvijic' διακρίνει τύπον ἑλληνομεσογειακῆς οἰκίας «ἥτις πιθανῶς προέρχεται ἐκ τῶν παλαιῶν βυζαντινῶν οἰκίων». «Τὴν συναντῶμεν, λέγει, καὶ παρὰ τοῖς σλαβικοῖς πληθυσμοῖς τοῦ Mijaci καὶ Manronci εἰς τὸ κέντρον τῆς χερσονήσου».

Κατὰ τὸν Cvijic' «ἡ ἑλληνομεσογειακὴ οἰκία δὲν διαφέρει ἢ πολὺ ὀλίγον ἀπὸ τὴν οἰκίαν τῆς περιοχῆς τοῦ Ἄξιου (maison vardarienne), τῆς ὁποίας αὕτη ἀποτελεῖ τὸ πρότυπον». Καὶ τὸ αὐτὸ δύναται νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς οἰκίας τῆς κοιλάδος τῆς Μοράβα (maison moravienne), τῆς ὁποίας ἐν τῶν συστατικῶν μερῶν, τὸ ὑπόστεγον (auvent), φέρει ἑλληνικώτατον ὄνομα: doksat (δοξάτος), ἐνῶ τὸ αὐτὸ νοτιώτερον, εἰς τὴν maison vardarienne, ὀνομάζεται μὲ ἄλλην, ὁμοίως ἐκ τῆς ἑλληνικῆς χρήσεως ληφθεῖσαν λέξιν krevet (κρεβάτι)'. Ὡς δὲ εἶδομεν, καὶ ἡ πρώτη τῶν προσθηκῶν, ποῦ ἔγιναν εἰς τὴν kuča, ὁ χώρος ὅπου φυλάσσονται διάφορα ἀντικείμενα, ὀνομάζεται μὲ ἑλληνικὸν ὄνομα ciler (κελλάρι) ἢ μὲ τουρκικὰ ὀνόματα, τὰ ὁποῖα μαρτυροῦν, ὅτι πολλαχοῦ τῶν σερβικῶν χωρῶν μόνον ἀργά, δηλ. εἰς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας, εἰσῆχθη ἡ καινοτομία αὕτη εἰς τὴν τοπικὴν οἰκοδομίαν καὶ κατ' οὐσίαν τὰ τουρκικὰ ἀντικατέστησαν παλαιότερα ἑλληνικὰ ὀνόματα.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι ἐπίσης, ὅτι καὶ τὰ κεραμίδια, ποῦ ἀντικατέστησαν τὸ χόρτον καὶ τὴν καλαμιὰ εἰς τὴν στέγασιν τῶν σερβικῶν σπιτιῶν, ὀνομάζονται μὲ τὴν ἑλληνικὴν λέξιν «keramid» *) καὶ ἡ αὐτὴ τῶν σπιτιῶν εἰς τὴν Ἐρζεγοβίνην μὲ τὸ λιθόστρωτον ἔδαφος, τὰ πέτρινα πεζούλια, τὶς κληματαριῆς καὶ τὰ λουλούδια ὀνομάζεται ὁμοίως a vlija **), ἀπαντᾶται δὲ καὶ ἐν Σαραγέβῳ.

1) J. Cvijic', ἐνθ' ἄν. 244. Πρβλ. τὴν κρεβάτια τῶν σπιτιῶν τῶν Ἀμπελακίων, τῆς Ραφάνης, Ἄρτης κλπ. (Γ. Μέγα, Θεσσ. Οἰκ. 86 κέ. 95 κέ.) καὶ τὸν δοξάτον τῶν ἀρχοντικῶν τῆς Καστορίας (Α. Ὁρλάνδου, Ἀρχεῖον Βυζαντ. μνημ. Ἑλλάδος Β' 181 κέ. Δ 196 κέ.).

2) Κατὰ τὸν Cvijic', ἐνθ' ἄν. σ. 231 «τὸ πρῶτον κεραμίδι (céramida) ἐκομίσθη εἰς τὴν Sumadija ὑπὸ κεραμέων τῆς περιοχῆς Piroṭ καὶ Nic κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος».

3) R. Meringer, ἐν Wissenssch. Mittheil. aus Bosnien VII σ. 267. Ση-

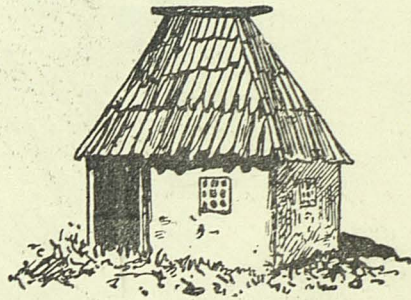

Εϊδικώτερον τὴν ἐξέλιξιν τῆς νοτιοσλαβικῆς οἰκίας δυστυχῶς μόνον εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ Ἑρζεγοβίνην δυνάμεθα νὰ παρακολουθήσωμεν· διότι μόνον εἰς τὰς χώρας αὐτάς περιορίζονται αἱ μελέται τοῦ Rudolf Meringer, τὰς ὁποίας ἐν ἀρχῇ ἀνεφέραμεν.

Ἐν πρώτοις πρέπει νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ οἰκοδομία τῶν δύο αὐτῶν σλαβικῶν χωρῶν παρουσιάζει διαφοράς τινας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σχέσιν κυρίως μὲ τὰ διατιθέμενα ἐπὶ τόπου οἰκοδομήσιμα ὑλικά. Ἡ βοσνιακὴ δηλονότι οἰκία ὡς ἐκ τῆς δασώδους φύσεως τῆς χώρας εἶναι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ξυλόδητος καὶ ἔχει λίαν ἀπότομον, ὕψηλὴν στέγην, καλυπτομένην διὰ σανίδων. Ἡ Ἑρζεγοβινιακὴ τούναντιον εἶναι ἐκ λίθων ἀπὸ θεμελίων μέχρι τῆς στέγης, ἡ ὁποία εἶναι χα-

Εἰκ. 52. Πρωτόγονος διθάλαμος οἰκίσκος, ἔχων τοὺς τοίχους ἐκ πλέγματος ῥάβδων, τὴν δὲ στέγην ἐκ χόρτων.
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 5)

Εἰκ. 53. Διθάλαμος οἰκίσκος ἐκ τῆς περιοχῆς Dolnja Tuzla τῆς Βοσνίας.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 6)

μηλὴ καὶ σκεπάζεται κατὰ τὸ πλεῖστον μὲ σχιστολιθικὰς πλάκας. Ἄλλη διαφορὰ, οὐσιωδεστέρα αὐτῇ, ἀφορᾷ εἰς τὴν σύστασιν τῆς οἰκίας: εἰς μὲν τὴν Βοσνίαν αὕτη εἶναι διθάλαμος, συγκειμένη ἐκ μαγειρείου (kuhinja, kuc'a) καὶ δωματίου (soba) μὲ διάφορον δι' ἐκάτερον τῶν χώρων σύστημα θερμάνσεως (ἔστια ἀνοικτὴ (ognište) εἰς τὸ μαγειρεῖον — θερμάστρα (pec') εἰς τὸ δωμάτιον)· εἰς δὲ τὴν Ἑρζεγοβίνην εἶναι μονοθάλαμος καὶ ἔχει τὴν ἔστιαν πλησίον ἐνὸς τῶν τοίχων (τζάκι, Kamin)¹⁾.

Τὰς ἀπλουστέρας μορφὰς διθαλάμου οἰκήματος τῆς Βοσνίας δει-

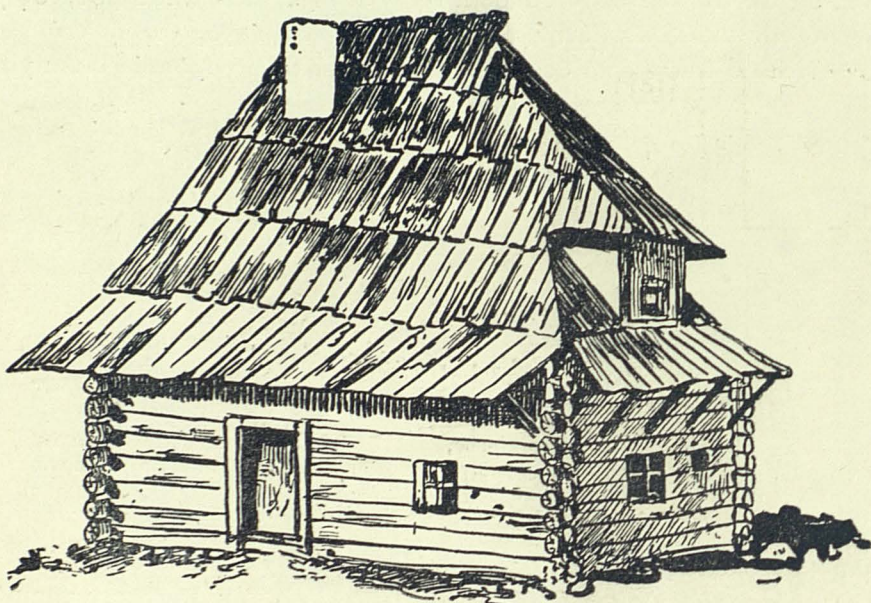
μειωτέον ὅτι τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τὰ σκευὴ καὶ ἔπιπλα τοῦ σερβικοῦ καὶ βοσνιακοῦ σπιτιοῦ, ὡς musandra (μυσάντρα), deska (δέσκος) krevet (κρεβάτι) κλπ. **R. Meringer**, ἐν Sitzungsber. d. Akad. Wien 144, 2 31.

1) **R. Meringer**, Das volkstüml. Haus κτλ. ἐνθ' ἄν. σελ. 251. 285. 289, Die Stellung des bosn. Hauses ἐνθ' ἄν. σελ. 2. 30 κέ.

κνύουν αἱ εἰκόνες 52 καὶ 53. Ἡ πρώτη οἰκία, ὄλως πρωτόγονος εἰς τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα τῆς κατασκευῆς, ἔχει τοὺς τοίχους ἐκ πλέγματος καλαθοειδῶς κατεσκευασμένους, τὴν δὲ ὑψηλὴν στέγην ἐξ ἀχύρων, τὰ ὁποῖα στερεοῦνται διὰ μακρῶν ξύλων, κατερχομένων ἀπὸ τοῦ κορυφαίου ξύλου πρὸς τὰ κάτω. Ἡ ἐτέρα ἔχει τοὺς τοίχους ἐπιχρισμένους διὰ κονιάματος, τὴν δὲ στέγην ἐπίσης ὑψηλὴν, σκεπασμένην μὲ χονδροπελεκημένας σανίδας (σχίζας).

Εἰς τὴν διμερῆ αὐτὴν κατοικίαν ἡ θύρα ἀνοίγεται πάντοτε εἰς τὸ

Εἰκ. 54. Διθάλαμος οἰκία μὲ δωμάτιον εἰς τὴν στέγην ἐν Varesch.
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 51b)

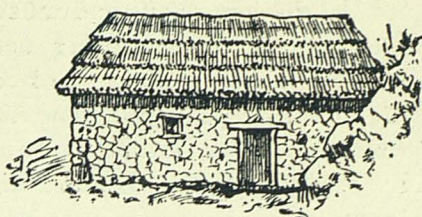
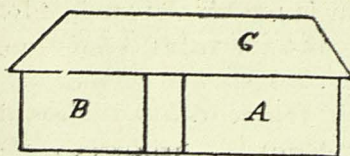
μαγειρεῖον, οὐδέποτε εἰς τὸ δωμάτιον. Ὅροφή (tavan) ἀπὸ σχίζας ὑπάρχει μόνον ἄνωθεν τοῦ δωματίου, ποτὲ ἄνωθεν τοῦ μαγειρείου. (Βλ. ἄνωτ. κάτωσιν καὶ τομὴν βοσν. οἰκίας, εἰκ. 46).

Κατὰ τὸν Meringer τὸ δωμάτιον εἰς τὴν οἰκίαν αὐτὴν ἀπετελέσθη δι' ἀποχωρισμοῦ ἑνὸς τμήματος ἀπὸ τὸν ἀρχικῶς ἐνιαῖον χώρον τῆς οἰκίας'). Ἄλλ' ὅτι ἡ σύστασις καὶ τοῦ διμεροῦς τούτου οἰκήματος δυνατὸν νὰ προῆλθε διὰ προσθήκης ἑνὸς χώρου ὡς προθαλάμου εἰς τὸν ἀρχικὸν χώρον τῆς κατοικίας δεικνύουν κατὰ τρόπον

1) **R. Meringer**, Das volkst. Haus... σελ. 253, 286 Nr. 4. Die Stellung des bosn. Hauses... σελ. 2.

πειστικόν αἱ ἐξελικτικαὶ μορφαὶ τῆς σλαβικῆς οἰκίας τῶν δυτικῶν Καρπαθίων, διὰ τῶν ὁποίων καὶ τὸ σύστημα τῆς θερμάνσεως τῆς

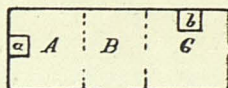
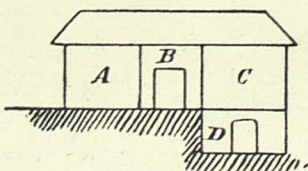
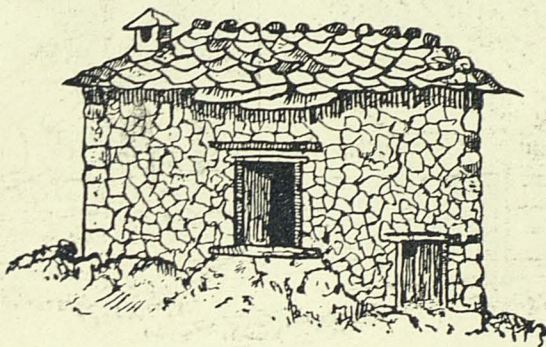
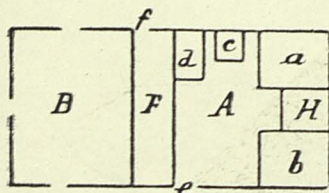

Εἰκ. 55. Ἑρζεγοβινιακὸ σπίτι ἐν Predolje, περ. Stolac.

(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien u. der Hercegovina, εἰκ. 61—63).

Ἀρχικῶς συνέκλειτο ἐξ ἑνὸς χώρου (A) ἀνευ ὀροφῆς, κατόπιν δ' ἐπηξήθη μὲ ἓνα νέον δωμάτιον (B) καὶ ἓνα διάδρομον (F)

H ἐστία
a, b πεζοῦλες ἀντὶ κλινῶν
c hambar, ἀποθήκη ἀλεύρου
d ἀργαλειός,
e παλαιὰ θύρα
f νέα θύρα

Τομὴ

Κάτοψις

Εἰκ. 56. Σπίτι τοῦ χωρ. Dreznica, περ. Μοστάρης, κτισθὲν πρὸ 200 περίπου ἐτῶν (Meringer, Volkst. Haus in Bosnien, εἰκ. 64—66)

A, C δωμάτια, B διάδρομος D στάβλος (izba). a, b ἐστία.

Οἱ χώροι A B C στεροῦνται ὀροφῆς, ἀπετέλουν δ' ἄλλοτε ἓνα ἐνιαῖον χώρον.

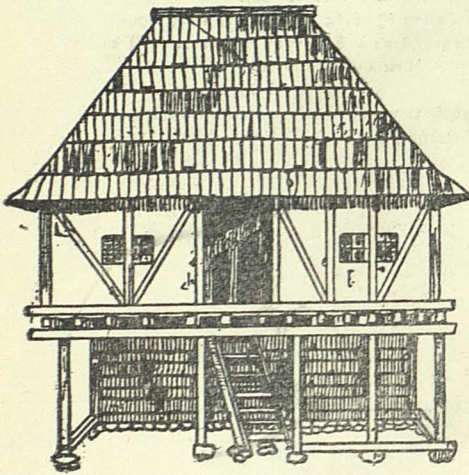
σλαβικῆς οἰκίας ἀρκούντως διηκρινίσθη. (Βλ. ἄνωτ. εἰκ. 45).

Αὐξήσις τῶν χώρων εἰς τὴν βοσνιακὴν οἰκίαν ἐπετεύχθη καὶ διὰ

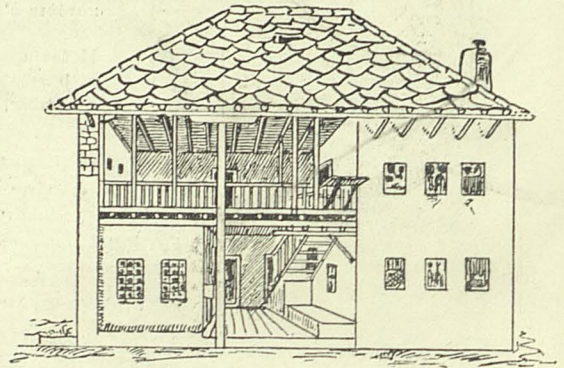

τῆς κατασκευῆς ἐνὸς δωματίου ἢ μιᾶς ἀποθήκης εἰς τὸ ἐσωτερικόν τῆς ὑψηλῆς στέγης, ἀκριβῶς ἄνωθεν τοῦ κυρίου χώρου διαμονῆς ἦτοι τῆς soba, τοῦτο δ' ὁ Meringer θεωρεῖ ὡς πρῶτόν τι βῆμα πρὸς τὸν ἀπαρτισμὸν διωρόφου οἰκίας ἐν Βοσνίᾳ (εἰκ. 54).

Εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην ἐπικρατοῦν, ὡς εἴπομεν, αἱ ἀπλαῖ μορφῆς οἰκήσεως, ἀλλ' ἐκδηλώνεται καὶ ἡ τάσις πρὸς συνθετωτέραν συγκρότησιν τῆς κατοικίας. Οὕτω παλαιαὶ τινες οἰκίαι, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὴν διαπίστωσιν τοῦ Meringer ἦσαν ἀρχικῶς μονοθάλαμοι, ἀπέκτησαν

Εἰκ. 57. Σπίτι μὲ ἀνοιχτὸν ὑπόστεγον εἰς τὸ Novi.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 53)

Εἰκ. 58. Μωαμεθανικὸν σπίτι τῆς Μοστάρης μὲ προστώον ἀνοιχτὸν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κάτω ὀρόφου καὶ καθ' ὅλον τὸ ἀριστερὸν τμήμα τοῦ ἄνω ὀρόφου.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰκ. 57).

εἴτε διὰ προσθηκῶν εἴτε δι' ἐσωτερικῆς διαίρέσεως τοῦ χώρου τριμερῆ σύστασιν (εἰκ. 55 καὶ 56, πίν. IZ, 1 καὶ 2)¹⁾.

Ἦδη ὁ Meringer παρατήρησε τὴν ὁμοιότητα τῆς βοσνιακῆς οἰκίας πρὸς τὴν κροατικὴν τῶν περιχώρων τοῦ Ζαγκρέμπ καὶ συνεπέρανεν, ὅτι ἡ βοσνιακὴ οἰκία δυνατὸν νὰ κατάγεται κατὰ τὸν κύριον αὐτῆς τύπον ἐκ Κροατίας, ἀλλ' ἠκολούθησεν ἐν τῇ νέᾳ πατρίδι ἰδίαν ἐξέλιξιν²⁾· εἶναι δηλ. καὶ ἡ βοσνιακὴ οἰκία εἰς τὰς ἀπλαῖς αὐτῆς μορφᾶς σλαβικῆς καταγωγῆς, ὡς προελθοῦσα ἐξ ἐπιδράσεως τῶν πέραν τοῦ Δουνάβεως σλαβικῶν χωρῶν, ἀλλ' αἱ ἐξελιγμένα

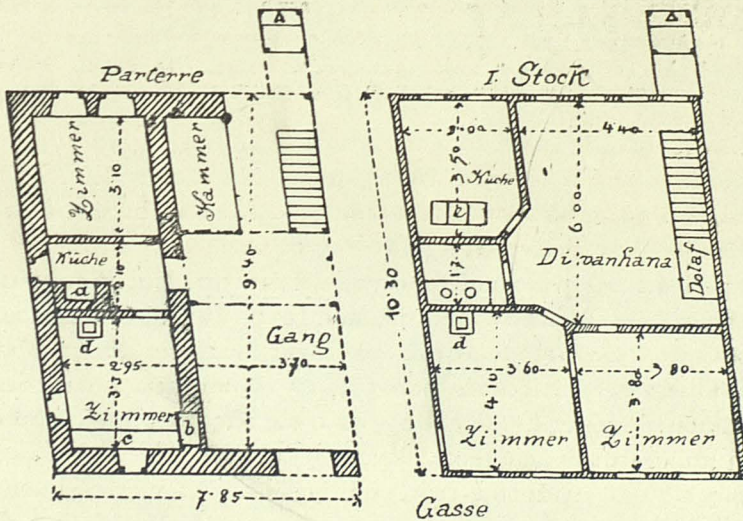
1) Meringer, Das volkst. Haus, ἐνθ' ἄν. σ. 273 κέ.

2) Meringer, Die Stellung des bosn. Hauses, ἐνθ' ἄν. σελ. 38.

Εις. 59. Οικία τῆς πόλεως Τρανβίκ
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien... εἰς. 72)

Εις. 60. Κάτοπις τῆς ἄνω μοαμεθανικῆς οἰκίας μετὸ προστώφον ἐν τῷ ἄνω ὀρόφῳ κλειστὸν ἐξ ὅλων τῶν πλευρῶν.
(Meringer, Volkst. Haus... εἰς. 73)

αὐτῆς μορφῆς ἀνήκουν εἰς ἄλλον κύκλον τῆς οἰκιακῆς ἀρχιτεκτονικῆς.

Κύριον στοιχεῖον εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς βοσνιακῆς οἰκίας ἀπετέλεσε προφανῶς ἡ προσθήκη ἑνὸς ἀνοικτοῦ ὑποστέγου ἐπὶ τῆς προσόψεως αὐτῆς ἢ τοῖς ἀπόκτισις ἑνὸς προστώου, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται εἰς μονωρόφους καὶ διωρόφους οἰκίας, ὡς καὶ ἡ προσθήκη ἑνὸς τρίτου χώ-

Εἰκ. 61. Μωαμεθανικὴ οἰκία τοῦ Τρανβίκ με σκεπαστὸν πυλῶνα, ἄγοντα πρὸς τὴν αὐλὴν. Βλ. τὰς κατόψεις αὐτῆς εἰς τὸν πίνακα ΙΖ' ἀρ. 9.
(Meringer, Volkst. Haus in Bosnien. . . εἰκ. 74)

ρου ἐπὶ τῆς ἐτέρας πλευρᾶς τῆς *kuć'a* ἢ *kuhinja*, διὰ τῆς ὁποίας ἡ βοσνιακὴ οἰκία ἀπέκτησε τὴν τριμερῆ σύστασιν. (Πίν. ΙΖ' 5. 6).

Καὶ ἐδῶ τὸ προστῶον ἀπετέλεσε τὸ εὐπλαστον καὶ ἐλευθέρως διαρρυθμιζόμενον ἐκείνο στοιχεῖον τῆς οἰκίας, τὸ ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἤδη εἰς τὰ ἑλληνικὰ καὶ βουλγαρικὰ σπίτια. Καὶ ἐδῶ τοῦτο εἴτε παραμένει ὅλως ἀνοικτὸν (εἰκ. 57, πίν. ΙΖ' 6. 7) εἴτε κλείεται κατὰ τὸ ἔν ἢ καὶ κατ' ἀμφότερα αὐτοῦ τὰ ἄκρα ἔν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ὀρόφῳ. Οὕτω σχηματίζονται καὶ ἐδῶ ἔν τῷ προστῶῳ δευτερεύοντες τινες χώροι ἢ δωμάτια καὶ προσδίδεται εἰς τὰς προσόψεις τῶν οἰκιῶν μεγάλη ποικιλία μορφῶν (εἰκ. 58 καὶ 60, πίν. ΙΖ', 8).

Ἰδίᾳ εἰς τὰς μωαμεθανικὰς οἰκίας τῶν πόλεων τῆς Βοσνίας τὸ προστῶον, ὡς ἐκ τοῦ κλειστοῦ βίου τῶν μουσουλμανίδων, εἶναι ἔν τῷ ὀρόφῳ τελείως κλειστὸν ἐπὶ τῆς προσόψεως καὶ οὕτω πρὸ τῶν δω-

ματίων έκτείνεται μεγάλη και εϋρύχωρος σάλα (divanhana) με έξεχοντας περικλειστούς έξώστας, οίους έγνωρίσαμεν και εις τας οικίας της βορείου Έλλάδος και Ροδότης. Εις τας μάλλον δ' έξειλιγμέναις μορφάς οί σχηματιζόμενοι κατά τὰ άκρα τοϋ προστώου κλειστοί χώροι έπεκτείνονται πολϋ έντεϋθεν της οικοδομικής γραμμής, ώστε προσδίδουν εις την κάτωσιν έμφανώς τὸ σχήμα Π.

Τοιαύτην έξειλιγμένην μορφήν της βοσνιακής οικίας άποδίδει ή μωαμεθανική οικία τοϋ Τρανπικ (εικ. 61), της όποίας τας κατόψεις κατέταξα εις τὸ τέλος τοϋ πίνακος ΙΖ' ύπ' άρ. 9. Αϋτή έν τῷ ίσογείῳ σύγκειται έκ δύο κυρίων χώρων (S και St) και ένός προστώου. τοϋ όποίου τμήμα άποχωρισθέν άπετέλεσε μαγειρείον (K). Δύο έτερα δωμάτια (S—S) κατεσκευάσθησαν επί της προσόψεως έκατέρωθεν της εισόδου και οϋτως έδόθη εις την κάτωσιν τὸ σχήμα Π.

Έν τῷ άνωγείῳ ή διάταξις τῶν χώρων εἶναι πολυμερεστέρα, έχουσα τὸν divanhana ὄχι επί μιᾶς τῶν πλευρῶν της οικίας, άλλ' έν τῷ μέσῳ τοϋ ὀρόφου. Έκ τούτου ή γένεσις τοϋ τύπου τούτου της οικίας έφάνη δυσερμήνευτος εις τὸν Meringer. 'Αλλ' ή διάταξις αϋτή, άποτελοϋσα τὸν τελικὸν σταθμὸν έν τῇ έξελίξει της προστύλου πλατυμετώπου οικίας, κατανοεῖται πλήρως έκ τῶν άναλόγων μορφῶν της έλληνικής οικίας. Κατά ταϋτα πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι προηγήθη αϋτῆς άπλουστέρα τις διάταξις τῶν χώρων, καθ' ήν τὸ προστῶον παραμένει ἄθικτον, ή δ' έπαύξεισις τῶν χώρων έπιτυγχάνεται διά της προσθήκης δύο δωματίων έν τῇ προσόψει της οικίας τασσομένων έκατέρωθεν της κλίμακος, ὡς τοϋτο φαίνεται εις τὸν πίνακα Δ 3ε της έλληνικής οικίας. 'Η έπιθυμία κατόπιν της άποκτήσεως μεγαλυτέρας κατ' οἶκον άσφαλείας συνετέλεσεν, ἵνα κλεισθῇ ή πρόσοψις διά τοίχου μέχρι της στέγης και περιληφθῇ ή κλίμαξ έντὸς της οικοδομής, ὡς έν πίνακι Δ 3ί. Τέλος ή άνάγκη της έξοικονομήσεως περισσοτέρων χώρων έπέβαλε τὸν άποχωρισμὸν και τῶν δύο άκρων τοϋ προστώου και την μετατροπήν αϋτῶν εις δωμάτια. Οϋτως άπέμεινεν έν τῷ μέσῳ έλεύθερον τμήμα τι τοϋ προστώου, τὸ όποῖον άπετέλεσε κεντρικήν αἴθουσαν, πρὸς την όποιαν άνοίγονται αἱ θύραι ὄλων τῶν δωματίων και ή όποια ὡς έκ της προελεύσεώς της διετήρησε τὸ αρχικὸν τοϋ προστώου ὄνομα divanhana.

Οϋτως ή έξελίξις της βοσνιακής οικίας έκ τῶν άπλῶν πρὸς τας συνθετωτέρας μορφάς, ὡς αϋτή έμφαίνεται εις τὸν πίνακα ΙΖ, τὸν όποῖον κατήρτισα επί τῇ βάσει τῶν κατόψεων τῶν οἰκίῶν ποϋ έμελέτησεν ὁ R. Meringer, δέν διαφέρει εις τας γενικὰς αϋτῆς γραμμάς άπὸ την έλληνικήν. Καὶ τὸ βοσνιακὸν δηλ. σπίτι την τελικήν του διάρθρωσιν ὀφείλει κυρίως εις την διαμόρφωσιν, την όποιαν βα-

θμιαίως προσέλαβε τὸ πρὸ τῶν δωματίων ἐκτεινόμενον ὑπόστεγον, ὡς καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν καὶ βουλγαρικὴν οἰκίαν.

Ἔθεν κατὰ βάσιν διατηρεῖ ὅλην αὐτῆς τὴν ἀξίαν ἢ διαπίστωσης, εἰς τὴν ὁποίαν προέβη πρὸ ἐτῶν ὁ Cvišić, ὅτι ὁ ἑλληνομεσογειακὸς τύπος οἰκῆσεως ἀπαντᾶται εἰς τὴν νότιον Σερβίαν, Ἀλβανίαν καὶ Βουλγαρίαν καὶ ἐν γένει εἰς ὅλας τὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι διετέλεσαν ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ Βυζαντίου ἢ ὑπέστησαν τὴν ἐκπολιτιστικὴν τοῦ ἐπίδρασιν¹⁾.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐνδιαφέρουσαι εἶναι αἱ παρατηρήσεις τοῦ ῥώσου ἐθνολόγου Σ. Α. Τοκάριοφ, ὁ ὁποῖος, ὡς εἴπομεν, ἐμελέτησε πρὸ διετίας τὰς μορφὰς τῶν λαϊκῶν οἰκῆσεων εἰς τὰς σλαβικὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς. Οὗτος περιγράφων τὰ σπίτια τοῦ τύπου τῆς Μοράβα λέγει: «Τὰ παλιὰ σπίτια²⁾ εἶναι φτιαγμένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τσατμᾶ, σουβαντισμένα καὶ ἀπὸ τὰ δύο μέρη μὲ λάσπη. Οἱ οἰκοδομῆς εἶναι κυρίως μονώροφες, ἀλλὰ συναντᾷ κανεῖς καὶ κατώγεια, ποῦ βρίσκονται συνήθως κάτω ἀπὸ ἓνα μέρος τοῦ

1) Πραγματευόμενος τὰς σερβικὰς οἰκῆσεις τοῦ μεσαίωνος ὁ **C. Jirecek** ἐν *Geschichte der Serben* τ. 2, 1, Gotha 1918, σελ. 74 κέ. λέγει «Μόνον αἱ στενωχορο κατοικίαι μέσα εἰς τοὺς βασιλικοὺς πύργους ἦσαν στερεώτερον οἰκοδομημένοι. Αἱ αὐλαὶ ὅμως τοῦ βασιλέως καὶ τῶν εὐγενῶν κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Guillaume Adam ἦσαν ἀπλῶς διὰ πασσάλων καὶ ξύλων περιχαρακωμένοι. Μόνον εἰς τὰς πόλεις τῶν πρώην βυζαντινῶν ἐπαρχιῶν ὑπῆρχον «παλάτια» (palata) τοιαῦτα, οἷον τὸ σφζόμενον ἐν Μελενίκῳ βυζαντινῶν ἀρχοντικῶν μὲ δύο πατώματα, μίαν μεγάλην αἰθουσαν καὶ ἓνα τετράγωνον πύργον. Εἰς τὴν παραλίαν ὑπῆρχον εἰς τὰς πόλεις Cattaro, Antivari, Dulcigno ὕψηλα ἐκ πολλῶν ὀρόφων λίθινοι οἰκίαι μὲ ἐξώστας κλειστοὺς καὶ ἀνοικτοὺς... Καὶ αἱ πόλεις, αἱ ἀρχῆς ἑλληνικῆς, εἶχον οἰκίας ὕψηλὰς ἐκ δύο καὶ τριῶν ὀρόφων. Εἰς τὰ χωρῖα ἔβλεπέ τις κατὰ τὸ πλεῖστον μόνον ξυλῖνας καλύβας μὲ ἀχυρίνην στέγην, ἐν τῇ περιοχῇ δὲ τοῦ ὄρους Karst λιθῖνας οἰκίας, ἐκτισμένας ἄνευ ἀσβέστου ἐν σχήματι παραλληλογράμμου. Κέντρον τῆς οἰκίας ἦτο ἡ ἐστία. Εἰς τὰ σπίτια τῆς καλυτέρας τάξεως ἐγευματίζον, ὅπως καὶ εἰς τὰ μοναστήρια, εἰς τραπέζας (trapeza ἐκ τῆς ἑλληνικῆς), ἐστρωμένας μὲ τραπεζομάνδηλα...» Παρὰ τὴν γενικὴν ὅμως μίμησιν τῶν Βυζαντινῶν τρόπων ἢ αὐτῆς τοῦ βασιλέως Στεφάνου Οὐρός τοῦ πρώτου ἐφάνη εἰς τοὺς «Ἕλληνας ἀπεσταλμένους τοῦ Βυζαντίου (τὸ 1268) πτωχῆ καὶ πρωτόγονος» (αὐτ. σ. 81) Πρβλ. καὶ **Fr. Krauss**, *Slavische Volkforschung*, Leipzig 1908 σελ. 4 κέ.

Ἔτι καὶ ἐν Σερβίᾳ εἰργάσθησαν ἀθρόως Ἕλληνες «majstori» καὶ «protomajstori» εἰς τὴν οἰκοδόμησιν ὄχι μόνον τῶν περικαλλῶν ἐκκλησιῶν καὶ μονῶν, ἀλλὰ καὶ τῶν παλατιῶν καὶ ἄλλων οἰκοδομῶν βλ. **C. Jirecek**, ἔνθ' ἄν. σελ. 73.

2) Ἀντιγράφω τὸ κείμενον τῆς μεταφράσεως, ὡς ἐδημοσιεύθη εἰς τὴν «Μόρφωση» 1946, σελ. 130 κέ.

σπιτιοῦ, μέσα στή γῆ. Τό πάτωμα εἶναι ἀπό χῶμα. Ἡ σκεπή εἶναι πάντα τετράπλευρη, σκεπασμένη μέ κεραμίδια... Στά παλιά τὰ χρόνια, ὅπως λένε, τίς στέγες τίς σκέπαζαν καί μέ ἄχυρο καί μέ ξύλο. Ἡ σκεπή εἶναι στηριγμένη σέ ζευκτά δοκάρια. Πρωταρχικά τό σπίτι χωρίζονταν σέ δύο τμήματα: τήν κουζίνα καί τό δωμάτιο».

»Χαρακτηριστικό, λέγει, εἶναι τό ἀνοιχτό τζάκι στόν τοῖχο τῆς κουζίνας, πού συνήθως διατηρεῖται καί ὕστερ' ἀπό τίς μεταρρυθμίσεις καί στό δωμάτιο. Τώρα ἔχουν καί σιδερένια σόμπα. Στό σπίτι μπαίνουν κατὰ κανόνα ἀπό μιᾶ σκεπαστή ταράτσα, πού πιάνει ἕνα μέρος ἀπό τόν τοῖχο τῆς πρόσοψης, ἔχει προστέγασμα πάνω σέ στύλους μέ μισοστρόγγυλες καμάρες, πού δίνουν μιᾶ πολὺ χαρακτηριστική ὄψη σ' αὐτές τίς οἰκοδομές. Στά παλιά τὰ χρόνια τὰ περισσότερα σπίτια εἶχαν ἕναν ἐξώστη ἢ μιᾶ στοᾶ σκεπασμένη πού ἔπιανε ὅλο τό μήκος τῆς πρόσοψης. Μέ τίς μεταβολές αὐτά ἔλειψαν, ἄν καί συχνά φαίνονται ἀκόμα τὰ ἴχνη τους».

»Στό σπίτι δίνει μιᾶ χαρακτηριστική ὄψη τό τζάκι, πού εἶναι γύρω-γύρω κατάμαυρο ἀπό τόν καπνὸ χρόνων καί χρόνων. Πάνω ἀπό τό τζάκι κρέμεται μιᾶ ἀλυσίδα... Στό τζάκι ψήνουν καί τό ψωμί. Χρησιμοποιοῦν γι' αὐτὸ ἕνα μεγάλο μισοστρόγγυλο χωματένιο καπάκι. Μ' αὐτὸ σκεπάζουν τό ψωμί, πού τό ψήνουν στό ἀναμμένο τζάκι, βάζοντας καί πάνω ἀπό τό καπάκι ἀναμμένα κάρβουνα».

Ἐξετάζων ἀκολούθως τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν κροατικῶν χωριῶν ὁ Ρῶσος ἐρευνητῆς εὐρίσκει «πολλὰ κοινὰ μέ τίς ἀνατολικὲς σλαβικὲς μορφές—πολὺ περισσότερα, ὡς λέγει, παρὰ στοὺς Σέρβους καί στοὺς Βουλγάρους. Τὰ καινούργια σπίτια ἐδῶ εἶναι πέτρινα, ἀλλὰ διατηρήθηκαν καί πολλὰ παλιά κτίρια, κυρίως ξύλινα, ἀπὸ πελεκητὸ ξύλο, ὄχι ὅμως μέ στρογγυλὰ δοκάρια, ἀλλ' ἀπὸ πελεκητὰ ἢ χοντρές τάβλες, βαλμένες πλαγίως. Οἱ ἄκρες τῶν δοκῶν ἐξέχουν ἀνώμαλα. Οἱ σκεπὲς εἶναι ὅλες δίπλευρες καί ἐξέχουν πολὺ ἀπὸ τοὺς τοίχους. Οἱ περισσότερες σκεπὲς εἶναι ἀπὸ κεραμίδια, ὑπάρχουν ὅμως καί ἀχυρένιες. Ἐπικρατοῦν τὰ μονώροφα σπίτια. Τὸ σχέδιο τοῦ σπιτιοῦ εἶναι πρωτόγονο. Συναντᾷ μάλιστα κανεὶς καί ἀπλούστατα σπίτια μέ ἕνα δωμάτιο. Ἐπικρατοῦν τὰ σπίτια μέ δύο ἢ τρία δωμάτια. Τὸ ἕνα δωμάτιο ὀνομάζεται «χίζα» (ὅπως καί ὀλόκληρο τό οἶκημα), τό ἄλλο τό δωμάτιο ὀνομάζεται «χίζιτσα». Ἄν ὑπάρχη καί τρίτο διαμέρισμα, τότε αὐτὸ εἶτε εἶναι ἕνα ἐνδιάμεσο πέρασμα μέ τζάκι εἶτε κελλάρι... Τὸ πιὸ ἐνδιαφέρον εἶναι, ὅτι σχεδὸν ἀπαραιτήτως, τοῦλάχιστον στά παλιά σπίτια, ὑπάρχει ἢ «πέτσκα» (θερμάστρα) σχεδὸν ἰδίου τύπου μέ τὴ ρωσική. Στόν τοῖχο ἀπέναντι στήν πέτσκα καί διαγώνια εἶναι κρε-

μασμένες οί εικόνες, φωτογραφίες. Αὐτή ἡ γωνιά ἀναλογεῖ μὲ τὴν ρωσικὴ καλὴ γωνιά...» (σελ. 132).

Καὶ τὸ γενικὸν πόρισμα, εἰς τὸ ὁποῖον συγκεφαλαιώνει ὁ Τοκάριος τὰς παρατηρήσεις του ἐπὶ τῆς ἀρχιτεκτονικῆς τῶν σλαβικῶν λαῶν τῆς Βαλκανικῆς εἶναι ἐξόχως διδακτικόν. «Στὸ σύνολό της, λέγει, ἡ λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ τοῦ κροατικοῦ χωριοῦ κοντὰ στὸ Ζάγκρεμπ διαφέρει ἐντελῶς ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ποὺ ἐπικρατεῖ στὴ Βαλκανικὴ χερσόνησο. Ἐδῶ ὑπάρχει μιὰ ὁλόκληρη σειρὰ ἀπὸ στοιχεῖα καὶ ὄρους, ποὺ εἶναι ἄγνωστα στὴ Σερβία καὶ στὴ Βουλγαρία: χτίρια ἀπὸ πελεκητὸ ξύλο, δίπλευρη χορταρένια σκεπὴ, ρωσικὴ πέτσκα (θερμάστρα) ἀντὶ γιὰ τζάκι, καλὴ γωνιά διαγωνίως κλπ. Παρόμοια φαινόμενα ποὺ ὑπάρχουν καὶ στὴ Σλοβενία (βλ. ἐργασίες Α. Ν. Χαρούζιν) καὶ δὲν ὑπάρχουν νοτιώτερα, πέραν ἀπὸ τὸν Σάβο. Ἄθελα ἔρχεται στὸ νοῦ ἡ σκέψη γιὰ μιὰ κίνηση ἀπὸ βορρᾶ πρὸς νότο κάποιου ἐκπολιτιστικοῦ ρεύματος, ποὺ πιθανὸν νὰ ἔχη σχέση μὲ τὴν εἰσβολὴ τῶν Σλάβων. Νοτιώτερα, πέραν ἀπὸ τὸ Δούναβη καὶ τὸ Σάβο, αὐτὸ τὸ κύμα ἐξάντηθη (ἀραιώνω τὴν λέξιν ἐγὼ) καὶ οἱ Σλάβοι ἄποικοι, ποὺ εἶχαν φτάσει νοτιώτερα ἀπ' ὄλους, οἱ πρόγονοι τῶν Βουλγάρων καὶ τῶν Σέρβων, ἀφωμοίωσαν μορφές πολιτισμοῦ ποὺ ὑπάρχουν ἐκεῖ ἀπὸ πρὶν (λιθοδομικὴ ἀρχιτεκτονικὴ σπιτιῶν μὲ τζάκι κλπ.). Καὶ οἱ πρόγονοι τῶν Κροατῶν καὶ τῶν Σλοβένων, ποὺ δὲν ἀνήκουν σὲ τούτη τὴν πρωτοπορία τοῦ ἀποικισμοῦ καὶ δὲν κατέβηκαν τόσο χαμηλὰ στὸ νότο, διατήρησαν τὶς ἀρχαῖες σλαβικὲς μορφές οἰκοδομῆς» (σελ. 132).

Ἔτσι ἀπὸ μόνην τὴν ἔρευναν τῶν μορφῶν τῆς λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς ὁ σλάβος ἐθνολόγος συνήγαγε πορίσματα περὶ τῆς διασταυρώσεως πολιτισμῶν ἐπὶ τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου καὶ περὶ τῆς ἐπιδράσεως τῶν μορφῶν τοῦ πολιτισμοῦ ποὺ «ὑπάρχουν ἀπὸ πρὶν» εἰς αὐτὴν καὶ προκαλοῦν τὴν «ἐξάντησιν» τοῦ ἀπὸ βορρᾶ κινουμένου «ἐκπολιτιστικοῦ (;) ρεύματος». Ποῖος κατ' ἀκρίβειαν ὁ χαρακτήρ καὶ ποῖα ἢ προέλευσις τοῦ ἰθαγενοῦς αὐτοῦ πολιτισμοῦ, ποὺ ἐδίδαξε τὴν πρωτοπορίαν τοῦ σλαβικοῦ ἀποικισμοῦ ἀνωτέρας μορφᾶς ἀνθρώπινης διαβιώσεως δὲν λέγει καὶ ἴσως δὲν θεωρεῖ ἐπάναγκες νὰ εἴπῃ ὁ ἀπεσταλμένος τῆς Σοβιετικῆς Ἀκαδημίας. Ἄλλ' ἀποδεικνύεται περιτράνως, ὅτι, ὡς οἱ Σλάβοι τοῦ βορρᾶ πολλὰς καὶ ἀξιολόγους προόδους εἰς τὴν ἐθνικὴν τῶν οἰκοδομικὴν ὀφείλουν εἰς ξένην καὶ δὴ γερμανικὴν ἢ φραγκικὴν ἐπίδρασιν, οὕτω οἱ Σλάβοι τοῦ νότου εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς ἀγροτικῆς καὶ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἀστικῆς τῶν οἰκίας εἶχον πρὸ ὀφθαλμῶν ἐλληνικὰ πρότυπα.

III. ΑΙ ΟΙΚΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΛΒΑΝΩΝ

Οι Ἄλβανοι ὄντες ἀπόγονοι τῶν Ἰλλυριῶν ¹⁾ ἀνήκουν, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες, εἰς τοὺς ἀρχαιοτάτους κατοίκους τῆς χερσονήσου τοῦ Αἴμου, ἀλλ' οὔτε εἰς ἀρχαίους οὔτε εἰς μεσαιωνικοὺς χρόνους ἀνέπτυξαν ἴδιον πολιτισμόν. Ζῶντες σχεδὸν ἀπομεμονωμένοι ἐπὶ ὄρεινῆς καὶ δυσπροσίτου χώρας διετήρησαν ἐπὶ μακροὺς αἰῶνας τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἥθη καὶ σήμερον ἀκόμη ἀντιπροσωπεύουν τὴν πατριαρχικὴν βαθμίδα τῆς ἐξελιξέως τοῦ πολιτισμοῦ ²⁾. Διὰ τοῦτο καὶ τ' ἀφορῶντα εἰς τὸν βίον καὶ τὰς οἰκήσεις τῶν Ἄλβανῶν παρουσιάζουν ἰδιάζον ἐνδιαφέρον καὶ πολλοὶ εἶναι οἱ ξένοι περιηγηταὶ καὶ ἔθνογράφοι ποῦ ἠσχολήθησαν κατὰ καιροὺς μὲ αὐτά.

Ἡ πληρεστέρα περὶ τῶν ἀλβανικῶν οἰκήσεων μελέτη, καθ' ὅσον γνωρίζω, εἶναι τὸ περὶ Ἀλβανίας βιβλίον τοῦ Franz Baron Nopcsa ³⁾. Ἐν αὐτῷ ὁ συγγραφεὺς συνῶψισε προγενεστέρας αὐτοῦ ἐντυπώσεις περὶ τῶν οἰκισμῶν τῆς Βορείου Ἀλβανίας ⁴⁾, ἀλλ' ἔλαβεν ἄμα ὑπ' ὄψιν καὶ ὄλων τῶν πρὸ αὐτοῦ ἐρευνητῶν, ἰδίᾳ τοῦ J. von Hahn ⁵⁾ καὶ τοῦ A. Haberlandt ⁶⁾, τὰς παρατηρήσεις.

1) Τὸ ζήτημα τῆς καταγωγῆς τῶν Ἀλβανῶν δὲν ἔχει ἀκόμη διευκρινισθῆ. Νεώτεροι γλωσσικαὶ ἐρευνᾶι ἀμφισβητοῦν τὴν προέλευσιν τῆς ἀλβανικῆς γλώσσης ἐκ τῆς ἰλλυρικῆς καὶ δέχονται στενὴν μᾶλλον συγγένειαν τῆς ἀλβανικῆς μὲ τὴν θρακικὴν γλώσσαν. Ἰχνη δὲ Θρακῶν παρὰ τὸν Ἀδριαν εὐρίσκει ὁ C. Patsch (βλ. **Herbert Louis**, Albanien. Stuttgart 1927, σ. 41).

2) Βλ. **K. Ἀμάντου**, Οἱ βόρειοι γείτονες τῆς Ἑλλάδος. Ἐν Ἀθήναις 1923, σελ. 129—189. **A. Κεραμοπούλλου**, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες. Ἀθήναι 1945 198 κέ. Πρβλ. τὰς περιηγήσεις **K. Steinmetz**, **E. Liebert**, **Fr. Nopcsa** ἐν Zur Kunde der Balkanhalbinsel hrsg. von C. Patsch, τεύχη 1. 3. 6. 10. 11, **Baschmakoff**, A travers le Montenegro et le pays des Gueges, St. Petersb. 1911 καὶ **H. Louis** ἐνθ' ἄν. σ. 36 κέ. 40 κέ.

3) **Franz Baron Nopcsa**, Albanien. Bauten, Trachten, Geräte Nordalbaniens. Berlin und Leipzig 1925. Τὸν Nopcsa ἀκολουθεῖ εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τοὺς οἰκισμοὺς τῆς Ἀλβανίας ὁ **H. Louis** ἐνθ' ἄν. σ. 53 κέ. 56 κέ.

4) **Fr. Baron Nopcsa**, Aus Sala und Klementi. (Zur Kunde der Balkanhalbinsel hrsg. von Patsch, τεύχ. 11) Sarajevo 1910. Haus und Hausrath im katholischen Nordalbanien (Αὐτόθι τεύχος 16) Sarajevo 1912.

5) **J. G. von Hahn**, Albanesische Studien. Jena 1853/54.

6) **A. Haberlandt**, Kulturwissenschaftliche Beiträge zur Volkskunde von Montenegro, Albanien und Serbien. Zeitschrift für österreichische Volkskunde, Ergänzungsband 23, Wien 1917 — Volkskunst der Balkanländer. Wien 1919.

Κατὰ τὸν Norçesa ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Ἀλβανίᾳ κοινωνικὴ κατάστασις, ἡ ὁποία κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Haberlandt δὲν μετεβλήθη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεσαιῶνος, ἡ ἔλλειψις ἀσφαλείας, αἱ συχναὶ στάσεις καὶ ἡ συστηματικὴ πυρπόλησις τῶν οἰκιῶν τῶν φυγοδίκων ὑπὸ τοῦ τουρκικοῦ στρατοῦ συνετέλουν, ὥστε πρὸ τοῦ 1909 ἡ οἰκιστικὴ κατάστασις ἐν Ἀλβανίᾳ νὰ εὐρίσκεται εἰς πολὺ χαμηλὸν ἐπίπεδον. Εἰς ὠρισμένας μάλιστα περιοχὰς τῆς ὄρεινῆς Ἀλβανίας (Sala, Kastrioti) κατὰ τὰς βεβαιώσεις τῶν κατοίκων τὰ σχετικῶς ὑψηλὰ οἰκήματα ἀπετέλουν νεωτερισμὸν εἰσαχθέντα μόλις πρὸ ἑξηκονταετίας εἰς τὴν χώραν. Πρὸ τῆς εἰσαγωγῆς τούτων, τῆς διωρόφου δηλ. μετὰ προστώου οἰκίας καὶ τῆς Kula, οἱ Ἀλβανοὶ τῶν ὄρεινῶν περιοχῶν—τὰ $\frac{2}{3}$ περίπου τῆς χώρας ἔχουν ὕψος ὑπὲρ τὰ 1000 μέτρα—πρέπει, κατὰ τὸν Norçesa, νὰ κατῶκουν μόνον εἰς χαμηλὰς καλύβας ἐξ ἑνὸς ἢ τὸ πολὺ δύο χώρων, ἐστεγασμένας μὲ ἄχυρον ἢ σχίζας. Καὶ γενικῶς εἶπεῖν ἡ ἐξέλιξις ἀπὸ τῶν ἀπλῶν πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφὰς τῆς οἰκίσεως ὑπῆρξεν ἐν Ἀλβανίᾳ βραδεῖα καὶ κοπιώδης, ἀνάλογος πρὸς τὴν βραδύτητα τοῦ ἐκπολιτισμοῦ τοῦ ἀλβανικοῦ λαοῦ.

Κατωτέρω θὰ διαλάβω κυρίως περὶ τῶν οἰκίσεων τῆς βορείου Ἀλβανίας, εἰς τὰς ὁποίας ἀναφέρεται ἡ ἐργασία τοῦ Norçesa, ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν μέσσην Ἀλβανίαν¹⁾ θ' ἀρκεσθῶ εἰς τὰς ὀλίγας, ἀλλ' ἀπηκριβωμένας εἰδήσεις τοῦ von Hahn καὶ τοῦ Ekrem bei Vlora²⁾.

Κατὰ τὸν Norçesa ἐν Ἀλβανίᾳ ἔχομεν νὰ διακρίνωμεν κατὰ πρῶτον λόγον οἰκήματα προσωρινοῦ ἢ ἡμιμονίμου καὶ μονίμου χαρακτήρος καὶ ἔπειτα ἐκ τῶν μονίμων τὰ ἐκ ξύλων καὶ ἄλλων ὀργανικῶν οὐσιῶν καὶ τὰ ἐκ λίθων οἰκοδομημένα.

Ἐν πρώτοις ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ ἀπαντῶμεν τὰς μᾶλλον πρωτογόνους μορφὰς οἰκίσεως, οἷαι αἱ σπηλαιώδεις οἰκίσεις τῆς κοιλάδος τοῦ Cem παρὰ τῇ φυλῇ τῶν Gtuda, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πλήρως πρὸς τὸ προϊστορικὸν abris. Μὲ ξερολιθιά δηλ. ἢ μὲ πλέγμα ἐκ λεπτῶν ράβδων φράσσονται ἔμπροσθεν αἱ κόγχαι ποῦ σχηματίζονται ὡς σπήλαια εἰς τὰς πλευρὰς τῆς κοιλάδος καὶ οὕτω σχηματίζε-

1) Ἡ πρὸς νότον τοῦ κόλπου τῆς Αὐλῶνος μέχρι τῶν ἐλληνικῶν συνόρων περιοχὴ, ἡ ὁποία ἀνιστορήτως εἰς τὰ ξένα συγγράμματα ἐπονομάζεται Νότιος Ἀλβανία, δὲν ἐξετάζεται ἐδῶ. Ταύτης οἱ οἰκισμοὶ εἶναι βορειοηπειρωτικοί, ἡ δὲ οἰκοδομικὴ τῶν τέχνη καθαρῶς ἐλληνική.

2) Ekrem bei Vlora, Aus Berat und vom Tomor. Tagebuchblätter. (Zur Kunde d. Balkanh. 13) Sarajevo 1911.

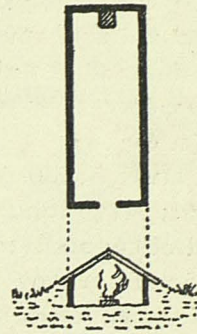

ται σπηλαιώδης κατοικία, ή όποία άνευρίσκεται και πολλαχού της 'Ερζεγοβίνης').

Ἐλλά και ή άλλη μορφή της ήμιυπογείου κατοικίας, ή τρώγλη, ή όποία, ως είδομεν, ἔκπαλαι άπετέλει τρόπον οικήσεως τών Θρακών έν Μικρᾷ Σκυθία και Δαρδανία, άνευρίσκεται έν τή πεδιάδι μεταξύ της λίμνης Σκόδρας και τοῦ παραμεθορίου Tuzi έν τή περιοχή της φύλης Hoti, άποτελοῦσα σήμεραν τύπον προσωρινής οικήσεως.

Τήν κατασκευήν της καλύβης αὐτῆς περιγράφει ό Nopesa ως ἑξῆς : «Κατά πρῶτον σκάπτουν εἰς τό ἔδαφος μίαν τάφρον εἰς μήκος περίπου 6 μ., πλάτος 3 μ. και βάθος 0,30 μ. έν σχήματι παραλληλεπιπέδου (εἰκ. 62), κατόπιν κτίζουν ἑφ' ὄλων τών πλευρῶν αὐτῆς τοίχον ἑκ λίθων άνευ συνδετικῆς ὕλης (ξερολιθιά), ὑψώνοντες αὐτόν ἐπί μὲν τών μακρῶν πλευρῶν εἰς 0,30—0,40 μ. ἐπί δὲ τών στενῶν πλευρῶν, ὀλοέν στενοῦντες τό πλάτος αὐτοῦ, εἰς 2 μ. ὑπὲρ τό ἔδαφος. Ἐπί τών τοίχων τών στενῶν πλευρῶν στηρίζουν τότε τό κορυφαῖον ξύλον της σαμαρωτῆς στέγης, τήν ὀποίαν σκεπάζουν μὲ χόρτον. Ἐπειτα ἐπισωρεύουν ἕλωθεν πρὸς τοὺς τοίχους χῶμα εἰς τρόπον, ὥστε τὰ κράσπεδα της στέγης νά ἑγγίζουν τό οὐτω ὑψούμενον ανάχωμα. Τοῦτο έντός ὀλίγου σκεπάζεται μὲ πρασινάδα και ἄγρια χόρτα και οὕτω ὁ τεχνητός του χαρακτήρ έντός βραχυτάτου χρόνου ἑξαλείφεται και βλέπει τις μόνον στέγας, αἱ ὀποῖαι προβάλλουν άπό τό ἔδαφος. Τό ὕψος της καλύβης εἰς τό ἑσωτερικόν εἶναι 1,3—2 μ. Ἡ εἴσοδος δ' εἰς αὐτήν κατασκευάζεται ἐπί μῆδς τών στενῶν πλευρῶν, μῆ ὑπερβαίνουσα τό ὕψος 1,2 μ. και ὀμοιάζουσα μὲ ὀπήν, ή ὀποία δὲν κλείεται διὰ θύρας, ἀλλ' ἄπλῶς τήν νύκτα φράσσεται μὲ ἀκανθῶδεις θάμνους. Εἰς τήν ἄπεναντι της εἰσόδου πλευράν εὐρίσκεται ή ἑστία. Τόν χειμῶνα βοσκός και ποιμνιον συναγελάζονται εἰς τόν χῶρον αὐτόν, ὁ ὀποῖος ἔνεκα τοῦ ἑλαχίστου ὕψους του θερμαίνεται ἑπαρκῶς, ὥστε νά δύνανται ν' άντέχουν εἰς τόν παγερόν βορρᾶν, ὁ ὀποῖος κατά τήν ἑποχήν αὐτήν μαστίζει τήν πεδιάδα τών Hoti.

Τόν τελευταῖον τύπον τών προσωρινῶν οικήσεων της βορείου Ἐλβανίας άποτελοῦν αἱ ἐπί της ἐπιφανείας τοῦ ἑδάφους κατασκευα-

Εἰκ. 62. Κάτωφίς και τομὴ μῆδς ήμιυπογείου καλύβης παρὰ τό Tuzi. (Nopesa, Albanien, εἰκ. 1).

1) Βλ. R. Meringer, Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina, ἔνθ' άν. σελ. 275 κέ. εἰκ. 69.

ζόμεναι καλύβαι, αἱ ὅποια ἔχουν ἐν τῇ κατόψει σχῆμα παραλληλεπιπέδου καὶ τὸν μὲν σκελετὸν ξύλινον, τοὺς δὲ τοίχους διὰ καλάμων ἢ πλέγματος λεπτῶν ράβδων ἐπενδεδυμένους. Αἱ καλύβαι αὐταὶ εἶναι ἐν εὐρείᾳ χρήσει εἰς τὰς θερινὰς διαμονὰς ἀνά τὰ βοσκοτόπια τῶν βουνῶν, ὡς καὶ εἰς τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς παραλίας.

Ὅπου τὸ εἰς τὴν διάθεσίν των πρόχειρον ὑλικὸν εἶναι ἡ πέτρα, ἐκεῖ οἱ ποιμένες τὰς καλύβας των κατασκευάζουν μὲ ἀπλὴν «ξερολιθιά» καὶ τὰς σκεπάζουν μὲ χονδροπελεκημένας σανίδας.

Ὡς λέγει ὁ Norcsa, σελ. 35, εἶναι ἐκ πρώτης ὄψεως δύσκολον νὰ εὕρη τις μίαν βασικὴν διαφορὰν μεταξύ μιᾶς λιθοκτίστου ποιμνικῆς καλύβης καὶ μιᾶς πρωτογόνου, μονοθαλάμου, ἐπίσης ἐκ λίθων, ἰδίᾳ ἐκ ξερολιθιάς κατεσκευασμένης μονίμου κατοικίας τῶν Ἄλβανῶν· διότι αἱ μόναι μεταξύ αὐτῶν διαφοραὶ συνίστανται ἐν τούτῳ, ὅτι μία μόνιμος κατοικία ἔχει μεγαλυτέρας διαστάσεις, εἶναι ὑψηλότερα καὶ ἔχει τὸν σκελετὸν τῆς στέγης στερεώτερον κατεσκευασμένον. Εὐρίσκεται δὲ καὶ ταύτης ἡ κατασκευὴ εἰς ἄμεσον συνάρτησιν πρὸς τὴν φύσιν τοῦ ἐδάφους. Τὸ ἐπὶ τόπου δηλ. διαθέσιμον ὑλικὸν καθορίζει ἂν ὀλόκληρον τὸ σπίτι (γκεγκιστί shiri), τ. ἔ. τοῖχοι καὶ στέγη, θὰ εἶναι ἐκ λίθων ἢ ξύλων καὶ καλάμων. Οὕτω εἰς τὰς πεδινὰς ἐκτάσεις τῆς παραλίας (Mati) διὰ τὴν παντελῆ ἔλλειψιν τῆς πέτρας καὶ οἱ εὐποροῦντες ἐκ τῶν κατοίκων ἀρκοῦνται εἰς τὰς ἐκ ξύλου οἰκοδομάς, μολοντί καὶ ἐκεῖ ἔνεκα τῆς ἐλλείψεως τῆς δημοσίου ἀσφαλείας ὡς ἰδεώδης κατοικία θεωρεῖται τὸ λίθινον οἰκοδόμημα, τὸ ἀσφαλίζον κατὰ τῶν ἐκ τῶν πυροβολισμῶν καὶ τῆς πυρκαϊᾶς κινδύνων.

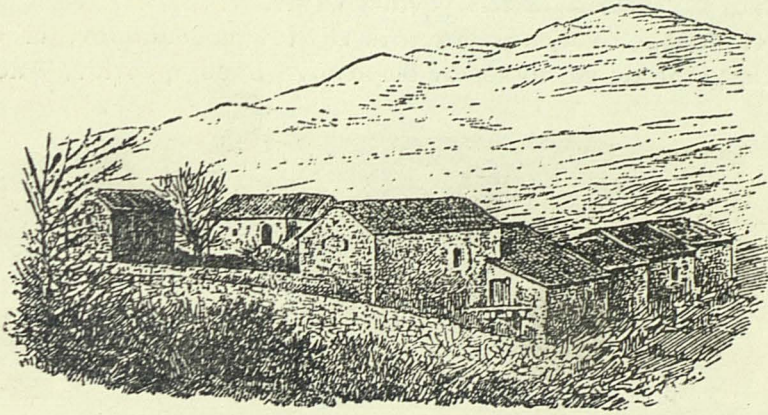
Εἰς τὴν ἀπλουστέραν λοιπὸν μορφήν τῆς ἡ ἀλβανικῆς οἰκία εἶναι μονοθάλαμον οἶκημα, ἔχον τὴν εἴσοδον εἴτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀετώματος εἴτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑδρορροῆς. Ἄλλ' ἐνῶ εἰς τὰς ἡμιυπογείους καλύβας καὶ τὰς καλύβας τῶν ὄρεισιβίων ποιμένων ἢ θύρα εὐρίσκεται ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀετώματος, αὕτη καὶ εἰς τὰς ἀπλουστέρας τῶν μετὰ πηλοῦ καὶ ἀσβέστου ἐκτισμένων ἀλβανικῶν οἰκιῶν εὐρίσκεται πάντοτε ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς ὑδρορροῆς.

Τοιοῦτον μονοθάλαμον οἶκημα ἐκ λίθων μετὰ πηλοῦ ἐκτισμένον ἀποτελεῖ τὴν κατοικίαν τῆς ἀπορωτέρας τάξεως τοῦ πληθυσμοῦ εἰς τὴν ὄρεινὴν περιοχὴν ΒΑ τῆς Σκόδρας, περὶ τὸν Δρίλωνα ποταμόν, εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Cem καὶ πολλαχοῦ τῆς βορείου Ἄλβανίας. Ἡ στέγη εἶναι δικλιγῆς μὲ τὸ κορυφαῖον ξύλον ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ μῆκος τῆς οἰκίας, ὥστε τὰ ἄκρα αὐτοῦ νὰ στηρίζονται ἐπὶ τῶν τοίχων τῶν στενῶν αὐτῆς πλευρῶν· σκεπάζεται δὲ κατὰ κανόνα μὲ σχιστολιθικὰς πλάκας ἢ μὲ ἄχυρον, σπανίως μὲ σχίζας.

Ίδια εἰς ὄρη, στερούμενα δασῶν, ἢ ἔλλειψις τῆς ἀπαιτουμένης ξυλείας διὰ τὴν κατασκευὴν τοῦ σκελετοῦ μεγάλης στέγης ὠδήγησε τοὺς κατοικοὺς εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐνὸς ἰδιαιτέρου τύπου μικρᾶς λιθοκτίστου οἰκίας, τοῦ ὁποῦ ἢ διάδοσις κατὰ τὸν Cnijic' συμπίπτει μὲ τὴν γεωγραφικὴν ἔκτασιν τοῦ ὄρους Karst. Κατὰ τὸν Haberlandt ὁ τύπος αὐτὸς τῆς οἰκίας ἦτο τὸ χαρακτηριστικὸν ἐνδιαίτημα τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν.

Εἰς τὸν ἐνιαῖον αὐτὸν χώρον ἄνθρωποι καὶ ζῶα διαιτῶνται ὑπὸ τὴν αὐτὴν στέγην, ἀλλὰ πολλάκις ὁ χώρος τῆς σταβλίσεως τῶν

Εἰκ. 63. Σπίτια παρὰ τὸ Dinoshi εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φυλῆς Gruda.
(Nopcsa, Albanien εἰκ. 34).

ζῶων ἀποχωρίζεται διὰ τοιχείου ἐκ πλέγματος καλάμινου, φθάνοντος εἰς τὸ ὕψος τοῦ στήθους.

Ἐνιαχοῦ εἰς τὸ μονοθάλαμον αὐτὸ οἶκημα ἀνοίγεται ἰδιαιτέρα εἴσοδος διὰ τὰ ζῶα, οὕτω δὲ τοῦτο ἀποκτᾷ δύο θύρας, αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν ἐσωτερικὴν, τῇ ἀληθείᾳ κάπως θεωρητικὴν, διαίρεσιν τοῦ χώρου¹⁾. (εἰκ. 64). Τὸ δάπεδον εἶναι ἐκ χώματος καλῶς πεπατημένον.

Προϊόντος τοῦ χρόνου ἢ ἐσωτερικὴ διαίρεσις ἀπέβη πραγματικὴ διὰ τοῦ πληρεστεροῦ διαχωρισμοῦ τοῦ χώρου εἰς δύο χωριστοὺς θαλάμους. Εἷς τινὰς περιοχὰς ὁ διαχωριστικὸς τοῖχος βαίνει παραλλήλως πρὸς τὴν μακρὰν πλευρὰν τῆς οἰκίας, ὅποτε σχηματίζονται

1) Τὰς δύο χωριστὰς θύρας εὐρίσκομεν κατὰ κανόνα καὶ εἰς τὰ σπίτια τῶν χωρίων τῆς Ἀττικῆς. Βλ. *Στ. Κυριακίδου*, Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς ἐν Ἡμερολ. Ὅδοιπ. Συνδέσμου 1926 σελ. 67.

κατ' οὐσίαν δύο κατοικίαι με χωριστὴν ἐν ἐκάστη ἐστίαν (πίν. ΙΗ' 5). Ἄλλ' ἢ συνηθεστέρα διαίρεσις τοῦ χώρου γίνεται διὰ τοίχου βαίνοντος ἐγκαρσίως ἤτοι καθέτως πρὸς τὸ κορυφαῖον ξύλον. Εἶναι δ' ὁ τοίχος οὗτος πάντοτε ἐξ ἐλαφροτέρας ὕλης (πλέγματος ἢ σανίδων) ἢ οἱ ἐξωτερικοὶ τοῖχοι κατεσκευασμένοις.

Ἐκ τῶν δύο θαλάμων, εἰς τοὺς ὁποίους οὕτω διαιρεῖται ἡ κατοικία, ὁ μὲν εἷς περιλαμβάνει τὴν ἐστίαν καὶ προορίζεται διὰ τὴν διαμονὴν τῶν ἀνδρῶν καὶ τὴν ὑποδοχὴν τῶν ξένων, ὁ δὲ ἕτερος ἄνευ ἐστίας ἀποτελεῖ τρόπον τινὰ προθάλαμον, χρησιμεύων ὡς κελ- λάρι καὶ ὡς ἐνδιαίτημα τῶν γυναικῶν (πίν. ΙΗ' 3).

Ἡ εἴσοδος ἀνοίγεται πάντοτε εἰς τὸν προθάλαμον, δι' αὐτοῦ δὲ εἰσέρχεται τις εἰς τὸ κύριον δωμάτιον, ὅπου ἡ ἐστία. Ἀποτελεῖ

Εἰκ 64. Χειμερινὴ κατοικία τοῦ Μπαϊρακτάρη τῶν Nikshi ἐν Bregumatja (Nopesa, Albanien, εἰκ. 18)

τοῦτο, κατὰ τὸν Nopesa, μίαν διαφορὰν ἀπὸ τῆς ἀντιστοίχου σερβικῆς καὶ κροατικῆς οἰκίας, ἡ ὁποία, ὡς εἶδομεν, ἔχει τὴν ἐστίαν εἰς τὸν προθάλαμον. Ἡ διαφορὰ δ' αὕτη παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν τριμερῆ διαίρεσιν τῆς ἄλβανικῆς οἰκίας. Εἰς τὰς γιουγκοσλαβικὰς δηλ. καὶ ρουμανικὰς χώρας ὁ ἐν τῷ μέσῳ χώρος, εἰς τὸν ὁποῖον ἀνοίγεται ἡ θύρα τῆς εἰσόδου, εἶναι ὁ περιλαμβάνων τὴν ἐστίαν καὶ χρησιμεύων ὡς μαγειρεῖον, τὰ δὲ ἐκατέρωθεν αὐτοῦ συμμετρῶς κείμενα δωμάτια ἀποτελοῦν χώρους διαμονῆς. Εἰς τὴν Ἄλβανίαν τούναντιον, ὡς καὶ εἰς τὴν Ἑρζεγοβίνην, ἂν ἐγνώριζεν ὁ Nopesa καὶ τὴν ἑλληνικὴν οἰκίαν, θὰ προσέθετεν ἐδῶ καὶ τὴν Ἑλλάδα¹⁾—εἰς τὰ δύο ἄκρα τοῦ οἴ-

1) Τοὺς ἑλληνικοὺς οἰκισμοὺς ὁ Nopesa γνωρίζει μόνον ἐκ τοῦ βιβλίου τοῦ **De la Guilletière** *Iacédémonie ancienne et nouvelle*, Paris 1676, σημειῶνω ἐνιαχοῦ ἐπιτυχεῖς παραλληλισμοὺς εἰς τὰς οἰκοδομικὰς καὶ ἄλλας τινὰς συνηθείας τῶν Ἀλβανῶν καὶ Μυνατῶν (σελ. 39. 54).

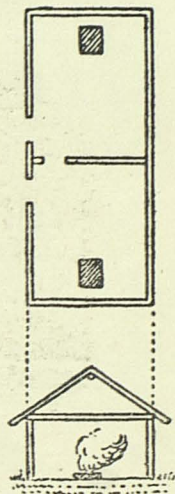

κήματος ἔχομεν δωμάτια με ἐστίας, μεταξύ δ' αὐτῶν μίαν ἀπλήν εἴσοδον, ἢ ὁποία, κατὰ τὴν ἐκδοχὴν τοῦ Norcsa (καὶ ἄλλων πρὸ αὐτοῦ), προέρχεται ἐκ τοῦ ὡς στάβλου πρότερον χρησιμοποιουμένου χώρου (σελ. 39) (πίν. ΙΗ' 13). Πρέπει δὲ νὰ σημειωθῇ, ὅτι ἡ ἐστία εὐρίσκεται πάντοτε παρὰ τὸν ἐξωτερικὸν τοῖχον μιᾶς τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, μετατεθεῖσα ἐκεῖ ἐκ τοῦ μέσου τοῦ δωματίου, ἐπειδὴ, ὡς εἴπομεν, οἱ ἐσωτερικοὶ τοῖχοι εἶναι κατὰ κανόνα ἐξ ἐλαφροτέρας ὕλης ἢ οἱ ἐξωτερικοὶ κατεσκευασμένοι. Διὰ τοῦτο εἰς τὴν Μέσην Ἀλβανίαν, ὅπου, ὡς σημειώνει ὁ Hahn, ὀλόκληρος ἢ καλύβη συνήθως κατασκευάζεται ἐκ ξύλων καὶ πλέγματος, ὁ τοῖχος τῆς μιᾶς στενῆς πλευρᾶς, πλησίον τοῦ ὁποίου εἶναι ἡ ἐστία, κτίζεται με πέτρας ἢ πλίνθους.

Τὴν κτίσιν διωρόφων οἰκημάτων ἐν Ἀλβανίᾳ ὁ Norcsa ἀποδίδει ὄχι εἰς τὴν ἀνάγκην τῆς εἰς ὕψος ἐπαυξήσεως τῶν χώρων, ὡς εἶναι πιθανὸν διὰ τόπους, ἔνθα τὸ ὄρεινὸν τοῦ ἐδάφους δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἐπὶ ὀριζοντίου ἐπιπέδου ἀνάπτυξιν τῆς κατοικίας, ἀλλ' εἰς τὸν αὐτὸν λόγον, διὰ τὸν ὁποῖον συνήθως καὶ τὸ δάπεδον μιᾶς σιταποθήκης ἀνυψώνεται ἀπὸ τοῦ ἐδάφους, ἦτοι πρὸς προφύλαξιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὑγρασίας¹).

Δεῖγμα ἀπλῆς διωρόφου οἰκίας παρέχει ἡ κάτοψις ἑνὸς σπιτιοῦ εἰς Kolaž (εἰς τὸ Malí Rencit) (πίν. ΙΗ' 6), ὅπου διαχειμᾶζουν μερικαὶ οἰκογένειαι τῶν Klmeni. Εἰς τὸ ἰσόγειον εὐρίσκονται ἡ ἀποθήκη καὶ ὁ στάβλος τῶν ἀλόγων. Τὰ δύο δωμάτια εἰς τὸ ἀνώγειον ἔχουν χωριστὴν ἕκαστον εἴσοδον. Ἡ ἀνάβασις δ' εἰς αὐτὸ γίνεται διὰ λιθίνης, ἐκ δύο βραχιόνων συγκειμένης κλίμακος, ἢ ὁποία ὅλως ἀνοργάνως εἶναι προσηρτημένη ἐξωτερικῶς εἰς τὸν τοῖχον τῆς προσόψεως. Αἱ ἐστίαί καὶ ἐδῶ εὐρίσκονται ἐπὶ τῶν στενῶν πλευρῶν τῆς οἰκίας, ὡς καὶ εἰς τὰς ἰσογείους κατοικίας καὶ τὰς τρώγλας.

Πλήν τῶν διθαλάμων τούτων διωρόφων οἰκιῶν εὐρίσκομεν ἐν Ἀλβανίᾳ καὶ διωρόφους οἰκίας μεθ' ἑνὸς ἢ δύο θαλάμων, αἱ ὁποῖαι ἐφ' ὀλοκλήρου τοῦ μήκους τῆς μακρᾶς αὐτῶν πλευρᾶς ἔχουν ἐν τῇ προσόψει ἀνοικτὸν ὑπόστεγον ἦτοι προστώον (veranda). Τούτου ἡ στέγη στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων, ἔχομεν δ' αὐτοῦ ἐν Ἀλβανίᾳ

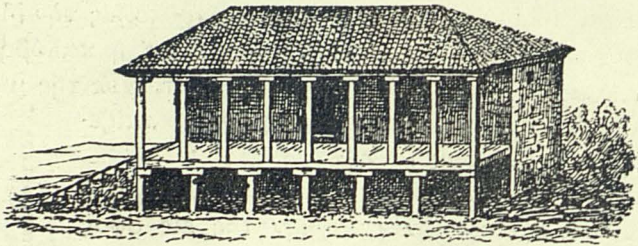
Εἰκ. 65. Κάτοψις καὶ τομὴ διθαλάμου οἰκίας. (Norcsa εἰκ. 19)

1) Περὶ τῆς συστάσεως τῶν πολυώροφων οἰκημάτων βλ. **Fr. Oelmann**, ἐνθ' ἀν. σ. 73.

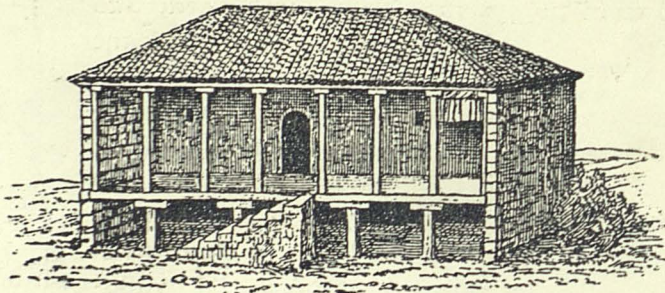

ἀμφοτέρας τὰς μορφάς : καὶ τὸ ἀνοικτὸν κατὰ τὰ πλάγια προστώον, τὸ ὁποῖον λέγεται *zagdag*, καὶ τὸ ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν κλειστὸν διὰ τοίχων προστώον, τὸ ὁποῖον διακρίνεται ὡς *shamashin* (εἰκ. 66 καὶ 67, πίν. ΙΗ' 7 καὶ 8).

Ἡ ἄνοδος εἰς τὸ προστώον γίνεται διὰ κλιστῆς πετρίνης κλίμακος, ἢ ὁποία ὁμοίως ἐφάπτεται αὐτοῦ ὄλως ἀνοργάνως καὶ ἄλλοτε

Εἰκ. 66. Σπίτι με προστώον ἐν Brebula.
(Nopcsa, Albanien, εἰκ. 25)

Εἰκ. 67. Σπίτι με προστώον ἐν Toplana.
(Nopcsa, Albanien, εἰκ. 24)

μὲν εἶναι συμπαγῆς, ἄλλοτε δ' ἔχει ὑπὸ τὸ ἀκρόσκαλον τόξον σχήματος ἡμικυκλικοῦ.

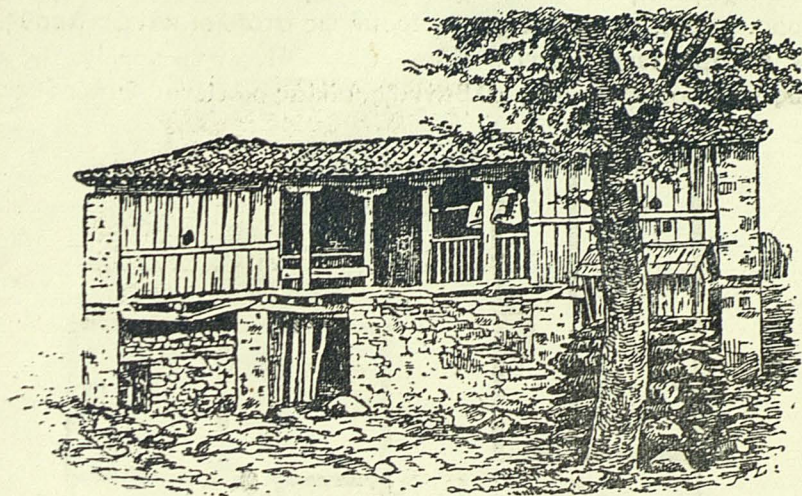
Ὡς πρόδρομον τοῦ τύπου τούτου τῆς βορειοαλβανικῆς οἰκίας ὀρθῶς ὁ Nopcsa θεωρεῖ τὰς ἰσογείους προστώλους οἰκίας πλατυμετώπου μορφῆς, αἱ ὁποῖαι ἀπαντῶνται ἐν Proseku ἤτοι νοτίως τῆς ὑπ' αὐτοῦ ἐρευνηθείσης περιοχῆς, ὡς καὶ ἐν Μέση καὶ Νοτίῳ Ἀλβανίᾳ, ἐμφαίνουσαι ὅτι ἐκ νότου ὁ τύπος οὗτος τῆς οἰκήσεως ἔφθασεν εἰς τὴν βόρειον Ἀλβανίαν.

Ὅρθως ἐπίσης ὁ Nopcsa ἐν τῷ προστώῳ βλέπει τὸ στοιχεῖον ἐκεῖνο τῆς οἰκοδομῆς, τὸ ὁποῖον μετὰ τὴν διάφορον διαμόρφωσιν, ποῦ

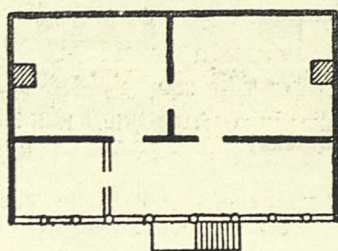

προσλαμβάνει σὺν τῷ χρόνῳ, συντελεῖ εἰς τὴν ἐπαύξησιν τῶν χώρων τῆς οἰκίας καὶ ἄγει εἰς τὴν τελείωσιν τῆς μορφῆς αὐτῆς.

Τὴν ἀρχὴν πρὸς συνθετωτέραν συγκρότησιν τῆς ἀλβανικῆς οἰκίας δεικνύει, κατὰ τὸν Nopcsa, τὸ παλαιὸν σπίτι τῆς περιφ. Máli Rencil (εἰκ. 68 καὶ 69). Πετρίνη ἐξωτερικὴ κλίμαξ ἄγει πρὸς τὸ προ-

Εἰκ. 68. Κυρία ὄψις τῆς οἰκίας ἑνὸς εὐπόρου Shkreli εἰς τὸ Máli Rencil.
(Nopcsa, Albanien, εἰκ. 26)

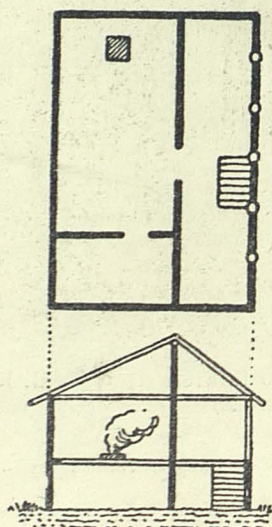
Εἰκ. 69. Κάτωψις τῆς ἄνω οἰκίας.
(Nopcsa, εἰκ. 27)

στῶν. Τοῦτο στηρίζεται ἐπὶ στερεῶν λιθίνων πεσσῶν καὶ εἶναι ἐξ ἀμφοτέρων τῶν πλευρῶν κλειστὸν διὰ τοίχων (shamashin). Τὴν στέγην αὐτοῦ ὑποβαστάζουν ξύλινοι στῦλοι, ἀλλὰ τὰ μεταξὺ αὐτῶν κενὰ εἰς ἀμφοτέρα τὰ ἄκρα φράσσουν ξύλινα διαφράγματα. Διὰ τοῦ τρόπου αὐτοῦ ἐσχηματίσθησαν δύο ἀποθήκαι ἢ κελλάρια, τὰ ὅποια φωτίζονται μὲ μικροὺς φεγγίτας. Ἀπὸ τὸ ὑπόστεγον χωρίζεται θύραι ὁδηγοῦν εἰς τὰ δύο δωμάτια τοῦ ὀρόφου, τὰ ὅποια καὶ μεταξὺ των

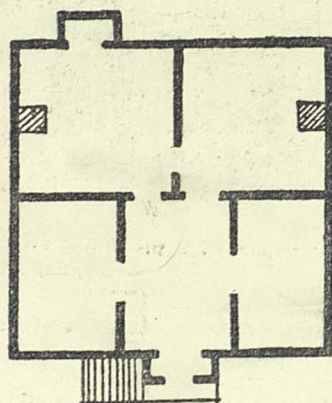

ἐπικοινωνοῦν διὰ θύρας. Ἐστὶαι ὑπάρχουν καὶ εἰς τὰ δύο δωμάτια, ἀκριβῶς εἰς τὸ μέσον τῶν ἐξωτερικῶν τοίχων τῶν στενῶν πλευρῶν αὐτῶν. Καπνοδόχοι δὲν ὑπάρχουν. Ὁ καπνὸς διαφεύγει μᾶλλον διὰ τῆς στέγης. Ἐν τῷ ἰσογείῳ κάτωθεν τοῦ ὑποστέγου καὶ τῶν δωμάτων ἀπεχωρίσθησαν διὰ τοίχων ἀπὸ ξερολιθιά καὶ ἀπὸ σανίδας διάφοροι χώροι, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν ὡς στάβλοι καὶ ὡς ἀποθήκαι.

«Ἐν ἀργότερα, λέγει ὁ Norcsa, σελ. 41, ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἐξελίξεως τὸ προστώον μιᾶς ἀλβανικῆς οἰκίας κλείεται ἔμπροσθεν μὲ

Εἰκ. 70. Κάτοψις καὶ τομὴ οἰκίας ἐν Vuksanlekaj (περιοχὴ τῆς φυλῆς τῶν Hoti) (Norcsa, εἰκ. 28)

Εἰκ. 71. Κάτοψις οἰκίας τοῦ Kastrati (Norcsa, εἰκ. 30)

σανίδας ἢ μὲ τοῖχον, μία τοιαύτη οἰκία, ἂν ἦτο ἀρχικῶς μονοθάλαμος, δυνατόν ἐν τῇ κατόψει νὰ ὁμοιάζη μὲ μίαν κατὰ μήκος διηρημένην διθάλαμον οἰκίαν, ἢ ἔλλειψις ὅμως ἐστίας εἰς τὸν πρόσθιον χώρον καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτοῦ μᾶς ἐπιτρέπουν καὶ τότε ἀκόμη ν' ἀναγνωρίσωμεν τὴν γενομένην ἐξέλιξιν».

Τοῦτο καταφαίνεται εἰς τὴν τομὴν καὶ τὴν κάτοψιν τοῦ ὀρόφου μιᾶς οἰκίας ἐν Vuksanlekaj (νοτίως τῆς Ποδγορίτσας) (εἰκ. 70). Αὕτη ἀρχικῶς ἦτο μονοθάλαμος, βραδύτερον δὲ ἐν μέρος τοῦ θαλάμου ἀπεχωρίσθη, σχηματίσαν μικρὸν δωμάτιον ἄνευ ἐστίας. Τὸ ὑπόστεγον ἐδῶ δὲν στηρίζεται ἔμπροσθεν ἐπὶ ξυλίνων στύλων, ἀλλ' ἐπὶ στερεοῦ τοίχου· ὅτι ὅμως οὗτος εἶναι κάτι δευτερεῖον, δεικνύει ὁ με-

σαῖος κατὰ μήκος ἐκτεινόμενος τοῖχος, ὁ ὁποῖος ἀπὸ τοῦ θεμελίου μέχρι τοῦ κορυφαίου ξύλου εἶναι πέτρινος καὶ μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι ἀνήκει εἰς τοὺς ἀρχικοὺς τοίχους τοῦ σπιτιοῦ. Ἡ στέγη τοῦ προστώου στηρίζεται διὰ ξυλίνων στύλων, ἐρειδομένων ἐπὶ τοῦ δαπέδου τοῦ ὀρόφου. Ἡ ἄνοδος εἰς τὸν ὄροφον δεικνύει ἐδῶ μίαν σημαντικὴν πρόοδον, διότι ἡ κλιμαξ διαπερᾷ τὸ δάπεδον τοῦ προστώου καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον περιελήφθη ἐντὸς τῆς οἰκίας. Μὲ τὴν περίφραξιν δὲ τοῦ προστώου ἐν τῷ ἰσογείῳ ἐδημιουργήθησαν κλειστοὶ χῶροι, οἱ ὁποῖοι χρησιμεύουν ὡς στάβλοι.

«Τὰ μέχρι τοῦδε προσαχθέντα δείγματα, λέγει ὁ Norcsa, σελ. 44, δεικνύουν πόσον ποικίλοι συνδυασμοὶ προκύπτουν διὰ τῆς συνάψεως τοῦ τύπου ἑνὸς διθαλάμου σπιτιοῦ μὲ τὸν τύπον μιᾶς προστύλου οἰκίας» (ἤτοι ἑνὸς σπιτιοῦ μὲ veranda). Ἐκ τῆς διαπιστώσεως δὲ ταύτης ἀφορμώμενος προχωρεῖ οὗτος εἰς τὴν ἐξήγησιν τῆς γενέσεως συνθετωτέρων οἰκιῶν, οἷαι αἱ ἀπαντώμεναι ἐν τῇ πεδιάδι τῆς Σκόδρας.

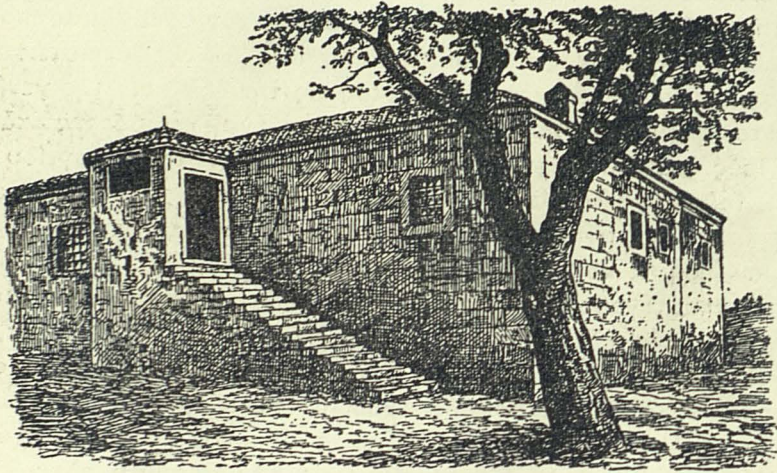
Πρὸς τοῦτο ὁ Norcsa παρέχει τὴν κάτοψιν τοῦ ἀνωγείου μιᾶς οἰκίας τοῦ Kastrati (εἰκ. 71) καὶ παρατηρεῖ: «Ἡ κάτοψις τῆς οἰκίας αὐτῆς δεικνύει, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοῦ τύπου, τὸν ὁποῖον ἐγνωρίσαμεν ἤδη ἐκ τοῦ Prel Ivanaj (ἀνωτ. εἰκ. 68—69), καὶ ὅτι τὴν θέσιν τοῦ ὑποστέγου (zardag) κατέχει τώρα ἕνας περίκλειστος διὰ τοίχων χῶρος». Ἡ κλιμαξ εἶναι μὲν καὶ ἐδῶ ἐξωτερικὴ, ἀλλ' ἵνα μὴ οἱ ἔνοικοι κατὰ τὴν ἔξοδόν των ἐκ τῆς οἰκίας εἶναι ἐκτεθειμένοι εἰς τὰ βλήματα τυχόν ἐνεδρευόντων ἐχθρῶν, περιελήφθη ἐντὸς κλειστῆς εἰσόδου, ἡ ὁποία ἐξέχει ὡς ἰδιαιτερός οἰκίσκος ἐκ τοῦ τοίχου τῆς προσόψεως. Τὸ μικρὸν προσάρτημα εἰς τὴν ὀπισθίαν πλευρὰν τῆς οἰκίας περιλαμβάνει τὸ ἀποχωρητήριον.

Ἡ κλειστὴ αὐτὴ εἴσοδος, ἀποτελοῦσα κατὰ τὸν Norcsa σ. 45 «μίαν πηγαίως προελθοῦσαν αὐτοτελεῆ ἀλβανικὴν κατασκευὴν», φαίνεται εἰς τὴν εἰκ. 72, ἡ ὁποία εἰκονίζει οἰκίαν τοῦ Kolaž. Αὕτη περιλαμβάνει ἐπίσης ἕνα διάδρομον, ἀπολήγοντα εἰς κλειστὴν κλιμακὰ, μὲ τὰ τέσσαρα δ' αὐτῆς δωμάτια, δύο ἔμπροσθεν καὶ δύο ὀπισθεν, πρέπει κατὰ τὸν Norcsa νὰ θεωρηθῇ ὡς ὁ τελειότατος τύπος οἰκίσεως προελθοῦσης ἐκ μιᾶς προστύλου οἰκίας. Ἀκόμη καὶ τὸ διάφορον μέγεθος τῶν παραθύρων καθιστᾷ σαφές, ὅτι οἱ τοῖχοι ἐπὶ τῆς πλευρᾶς τῆς veranda ἐκτίσθησαν ἀργότερον ἢ τὸ λοιπὸν οἰκοδόμημα.

Παράστασιν τῆς ἐσωτερικῆς διατάξεως τοῦ χώρου λαμβάνομεν ἐκ τῆς περιγραφῆς ἐτέρας οἰκίας τῆς Bregumatja (σ. 46 εἰκ. 33), ἡ ὁποία δεικνύει τὴν ἰδίαν ἐξέλιξιν: ἡ veranda ἔχει κλεισθῆ ἐπὶ τῆς προσόψεως διὰ τοίχου, ἀλλ' εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἐν μέρος αὐτῆς διετηρήθη ὡς εἴσοδος· καὶ δεξιὰ μὲν αὐτῆς ἐσχηματίσθη ἐν δωμάτιον «Α

la franca» με δύο παράθυρα, ἀριστερά δ' αὐτῆς μία ἀποθήκη διὰ προμηθείας ἤτοι ἓνα κελλάρι· ὁ διαχωρισμὸς ὅμως τῶν χώρων τούτων δὲν ἔγινε διὰ στερεῶν τοίχων, ἀλλὰ διὰ τοίχων ἐκ τσατμᾶ. Τὸ δωμάτιον διακρίνεται ἀπὸ τὴν ὀροφήν, τὰ μεγάλα ὑαλόφρακτα καὶ ἐκ τούτου μεγαλυτέραν πολυτέλειαν προδίδοντα παράθυρα, ἔτι δὲ ἀπὸ μίαν ὑψηλὴν τράπεζαν καὶ μερικά ὑψηλὰ καθίσματα ὡς τὸ διὰ τοὺς ἐξέχοντας ξένους προωρισμένον «καλὸν δωμάτιον». Ἡ διαρρύθμισις δ' αὐτῆ καὶ ἐπίπλωσις εἶναι τυπικὴ δι' ὅλα τὰ τοιοῦτου εἶδους extra δωμάτια. Τὰ δύο μεγάλα δωμάτια τῆς ὀπισθίας πλευρᾶς, ἐπικοινωνοῦντα μεταξύ των διὰ θύρας, στεροῦνται ὀροφῆς· καὶ τὸ μὲν ἔν

Εἰκ. 72. "Αποψις μιᾶς οἰκίας τοῦ Κολαῖ.
(Nopcsa, εἰκ. 32)

χρησιμεύει ὡς ἀνδρῶν, τὸ δὲ ἕτερον ὡς γυναικωνίτις, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ὡς μαγειρεῖον καὶ ὡς κελλάρι διὰ τὰ εἰς τὸν καθημερινὸν βίον χρειώδη.

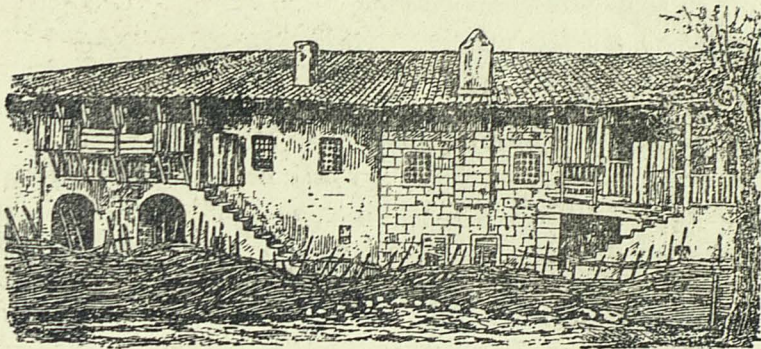
Εἶναι φανερόν ὅτι ἡ πολυμερὴς σύστασις, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ἐξειλιγμένη αὕτη μορφή τῆς ἀλβανικῆς οἰκίας, ἀνταποκρίνεται εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς κατὰ πρωτόγονα πατριαρχικὰ ἔθιμα συγκεκροτημένης ἀλβανικῆς οἰκογενείας. Λαμβανομένων μάλιστα ὑπ' ὄψιν τῶν ὄρων τῆς διαβίωσης τοῦ ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ, οἰκία, ὁποία ἡ εἰκονιζομένη ἐν τῇ εἰκ. 72, δύναται κατὰ τὸν Nopcsa νὰ περιλαμβάνῃ 20 — 30 ἐνοίκους, μόνον δ' ἡ λύσις τοῦ οἰκογενειακοῦ δεσμοῦ παρουσιάζει τὴν ἀνάγκην τῆς οἰκοδομήσεως ἐτέρας κατοικίας.

“Ὅθεν τὸ σύστημα τῆς κατασκευῆς χωριστῶν μικρῶν οἰκημάτων

διὰ τὰ νεαρά ἢ νυμφευμένα μέλη τῆς οικογενείας, τὸ ἐπικρατοῦν παρὰ τοῖς Σλάβοις, εἶναι ξένον εἰς τὰς οἰκιστικὰς συνηθείας τῶν Ἀλβανῶν. Ὅταν ὁ Ἀλβανὸς οικογενειάρχης χρειάζεται περισσότερα δωμάτια διὰ τὰ πληθυνόμενα μέλη τῆς πατριαρχικῆς του οικογενείας, μεγαλώνει τὸ σπίτι του.

Ὡς ὁ Nopesa παρατηρεῖ, (σ. 49), «τὸ μᾶλλον ἐξειλιγμένον, ὀργανικῶς μεμερισμένον σπίτι, ὡς τοῦτο ἀντιπροσωπεύεται εἰς τὴν εἰκ. 72, δυσκόλως δύναται νὰ ἐπεκταθῆ, διότι ἡ ἔλλειψις ἑνὸς κατὰ μήκος βαίνοντος διαδρόμου καὶ προσέτι ἡ θέσις τῶν ἐστιῶν καὶ τῆς κλίμακος δημιουργοῦν δυσχερείας. Ὅτι ὅμως καὶ αἱ δυσχερείαι αὐταὶ ἠμποροῦν νὰ παρακάμπτωνται, δεικνύει τὸ σπίτι τοῦ Trushi (ἐν τῇ Zadrima) τῆς εἰκ. 73.

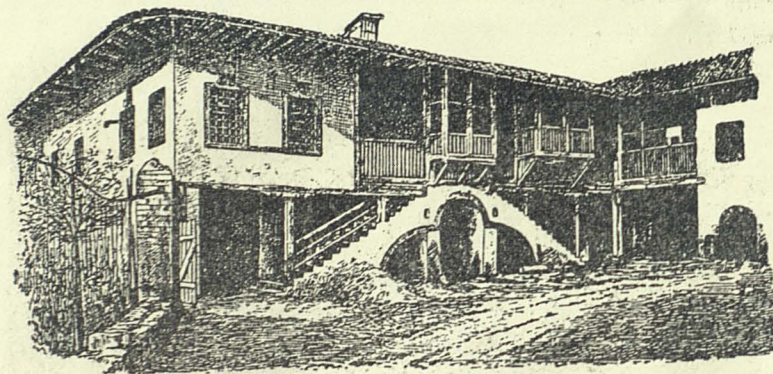
Εἰκ. 73. Μεγάλη οἰκία ἐν Trushi εἰς τὴν πεδιάδα τῆς Σκόδρας.
(Nopesa, εἰκ. 35)

Ἐδῶ αἱ ἐστίαὶ ἔχουν μετατεθῆ εἰς τὸν πρόσθιον μακρότοιχον, τεθεῖσαι μεταξύ δύο παραθύρων. Πλὴν τούτου κατεσκευάσθησαν δύο χωρισταὶ κλίμακες καὶ δύο προστώα, ἀνοικτὰ κατὰ τὸ μέσον. Μὲ τοῦτο ὅμως βλέπει κανεὶς, ὅτι ἐδημιουργήθη ἕνα δίδυμον σπίτι, τοῦ ὁποῦ ἕκαστον τῶν μερῶν εἶναι τελείως χωριστὸν ἀπὸ τὸ ἄλλο. Τὰ ξύλινα προπετάσματα εἰς ἀμφοτέρω τὰ προστώα, τῶν ὁποίων μερικὰ προεκβάλλονται στηριζόμενα εἰς ξύλινα φοροῦσια, σχηματίζουν τοὺς γνωστοὺς καὶ ἐκ τῶν ἰδικῶν μας χωρικῶν σπιτιῶν νεροχύτες (ἢ πλύτρες) ἢ ἐρμάρια διὰ τὰ τρόφιμα, τὰ ὁποῖα ἐδῶ εὐρίσκουν δροσερὸν ρεῦμα ἀέρος καὶ προφύλαξιν ἀπὸ τοὺς ποντικούς.

Ὅμοια κατασκευάσματα βλέπομεν καὶ εἰς τὸ ὑπόστεγον παλαιᾶς διωρόφου οἰκίας τῆς Σκόδρας (εἰκ. 74). Αὕτη, κτισθεῖσα πρὸ 125 καὶ πλέον ἐτῶν, διὰ τὴν σμικρότητα τοῦ οἴκοπέδου εἶναι κατ' ὀρθὴν γωνίαν διατεταγμένη. Εἰς τὸ ἰσόγειον περιλαμβάνει ὕφαν-

τήριον, έλαιοτριβεΐον, στάβλον, ξυλαποθήκη κ.τ.τ. Έχει δέ τούς χώρους τής διαμονής δλους έν τῷ ὀρόφῳ. Τό μέσον τοῦ ὀρόφου έν τῇ προσθία πλευρᾷ καταλαμβάνει εὐρεΐα ἀνοικτῆ αΐθουσα, ὁμοίως κατ' ὀρθὴν γωνίαν διατεταγμένη, τής ὁποίας ἡ στέγη στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων. Ἀμφότερα τὰ ἄκρα τής προσόψεως κατέχονται ὑπὸ δωματίων, τῶν ὁποίων οἱ τοΐχοι κατεσκευάσθησαν ἐκ πλίνθων. Χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον τής κατασκευῆς εἶναι ἡ κτιστὴ πετρίνη κλίμαξ, διὰ τής ὁποίας γίνεται ἡ ἄνοδος ἀπὸ τοῦ ἰσογείου εἰς τὸν ὄροφον. Αὕτη σύγκεται ἐκ δύο βραχιόνων, εἶναι δέ ἐσωτερικὴ, διαπερῶσα τὸ δάπεδον τοῦ προστώου. Τὰ σκαλοπάτια τής στηρίζονται

Εἰκ. 74. Παλαιὰ οἰκία τής Σζόδρας.
(Nopcsa, εἰκ. 36)

ἐπὶ τόξων σχήματος τεταρτοκυκλίου, τὸ δὲ πλατύσκαλον ἐπὶ τόξου ἡμικυκλικοῦ. Ἐάν κάτῳθεν τής εἰκόνος δὲν ἐδηλοῦτο τὸ ὄνομα τής Σζόδρας, θὰ ἠμποροῦσε κανεὶς νὰ ἐκλάβῃ, ὅτι πρόκειται περὶ σπιτιοῦ τῶν Ἰωαννίνων ἢ τής Ἄρτης¹⁾. Ὡς γνωστόν, ἡ ἐπὶ τόξων τοποθέτησις τῶν «σκαλιῶν» εὐρίσκεται ἐν πλήρει ἐφαρμογῇ εἰς τὰς κλίμακας τῶν σπιτιῶν τοῦ Μυστρᾶ, διετηρήθη δὲ καὶ μέχρι τοῦ 19ου αἰῶνος εἰς τὰ λαϊκὰ σπΐτια τής Ἑλλάδος, ἀποτελοῦσα στοιχεῖον τής βυζαντινῆς οἰκοδομικῆς, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Ἄν. Ὁρλάνδον «οὐ μόνον οἰκονομίαν χώρου καὶ ὑλικοῦ συνεπήγετο, ἀλλὰ παρεΐχεν ἅμα εἰς τὰς κλίμακας ἐλαφρότητα καὶ χάριν»²⁾.

1) Βλ. Ἄ. Ζάχον, Ἠπειρ. Χρονικά τ. 3 (1928) πίν. 5, 6 καὶ 8, Ἄν. Ὁρλάνδον, Ἀρχεῖον βυζ. μνημ. Ἑλλάδος τ. Β' σ. 186, 189, 191. Ang. Hagimihali, L' art populaire grec, Athènes 1937 σ. 59 εἰκ. 24. Πρβλ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλληλαϊκὴ, τέχνη. Ρουμλοῦκι, Τρίκερι, Ἰκαρία. Ἀθῆναι 1931 σ. 175 εἰκ. 179.

2) Ἄν. Ὁρλάνδος, Ἀρχεῖον βυζ. μνημ. Ἑλλάδος Γ' 1937 σ. 60 κέ.

Τὴν ἴδιαν ἐξέλιξιν μὲ τὴν βορειοαλβανικὴν δεικνύει καὶ ἡ οἰκία τῆς Μέσης Ἀλβανίας, παρὰ τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν πέραν καὶ τῶν ἐντεῦθεν τοῦ Γενούσου ἀνθρώπων διαφορὰν τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων¹⁾. Τοῦτο συνάγομεν ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ J. von Hahn, ὁ ὁποῖος περιηγήθη τὴν Ἀλβανίαν περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος. «Ὁ Ἀλβανός, λέγει ὁ Hahn, προτιμᾷ, ὡς καὶ ὁ Ἕλλην, τὴν διώροφον κατοικίαν. Αὕτη ἀποτελεῖ ἐν ἐπίμηκες παραλληλόγραμμον, τὸ ὁποῖον ἐν τε τῷ ἰσογείῳ καὶ τῷ ἀνωγείῳ διαιρεῖται εἰς δύο μέρη. Τὸ ἐν ἐξ αὐτῶν ἐν τῷ ἰσογείῳ εἶναι στάβλος, τὸ ἕτερον ἀποθήκη.

»Πρὸ τῶν δύο δωματίων τοῦ ἀνωγείου ἐκτείνεται ἐν ὑπόστεγον (χάγιατι, ἀλβ. τεράτσεα), τὸ ὁποῖον στηρίζεται ἐπὶ ξυλίνων στύλων καὶ εἶναι ἀνοικτὸν πρὸς τὴν αὐλήν. Εἰς αὐτὸ καταλήγει ἡ κλίμαξ, ἡ ὁποία στεγάζεται δι' ἐπεκτάσεως τῆς στέγης καὶ ἐξ αὐτοῦ δύο θύραι ἄγουν πρὸς τὰ δύο δωμάτια, τὰ ὁποῖα δὲν ἐπικοινωνοῦν μεταξὺ τῶν. Εἰς τὸ ὑπόστεγον αὐτὸ κάθηνται καὶ ἐργάζονται αἱ γυναικες σχεδὸν καθ' ὅλον τὸ ἔτος.

»Μίαν σημαντικὴν ἐπαύξησιν ἀποκτᾷ τὸ ὑπόστεγον (ἀλλὰ τοῦτο, καθ' ὅσον γνωρίζω, μόνον εἰς τὰς πόλεις) διὰ τούτου, ὅτι τὸ καθ' αὐτὸ σπῖτι περιλαμβάνει ὄχι δύο, ἀλλὰ τρεῖς χώρους, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ μεσαῖος τρίτος χώρος κατὰ κανόνα δὲν ἀποτελεῖ ἓνα κλειστὸν δωμάτιον, καθ' ὅσον ὁ τοῖχος, ὁ χωρίζων τὰ δύο γωνιαῖα δωμάτια ἀπὸ τὸ ὑπόστεγον, λείπει. Τὸ δάπεδον τοῦ χώρου τούτου εἶναι περὶ τὸν ἓνα πόδα ὑψηλότερον τοῦ ὑποστέγου καὶ ἐδῶ, ἐφ' ὅσον ἡ ὥρα τοῦ ἔτους τὸ ἐπιτρέπει, γευματίζει ἡ οἰκογένεια. Ἐὰν λοιπὸν θέλουν ν' αὐξήσουν τοὺς χώρους τῆς κατοικίας, τότε ἢ ἀποχωρίζουν μέρος τοῦ ὑποστέγου μετασχηματίζοντες αὐτὸ εἰς δωμάτιον, τὸ ὁποῖον μάλιστα ἐπεκτείνουν ἐντεῦθεν τῆς προσόψεως τοῦ ὑποστέγου πρὸς τὴν αὐλήν, ἢ ἀφήνουν τὸ ὑπόστεγον ὅλως ἄθικτον καὶ δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς κλίμακος κτίζουν δύο γωνιαῖα δωμάτια μὲ τὴν πρόσοψιν πρὸς τὴν αὐλήν, ὥστε τὸ ὑπόστεγον λαμβάνει τὸ σχῆμα σταυροῦ.

»Αὕτη εἶναι ἡ μορφή, ἡ ὁποία ὑπόκειται ὡς βᾶσις εἰς τὸ τελειῶς ἀπηρτισμένον τουρκικὸν σπῖτι²⁾: διότι καὶ ὅταν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὸ ἐν ἢ τὸ ἄλλο ἢ καὶ ὅλα τὰ μέρη τοῦ σταυροῦ μετετρέπησαν εἰς δωμάτια, καὶ τότε ἐνδείξεις ἐνυπάρχουσαι εἰς τὴν σύστασιν τῶν τοί-

1) Βλ. Ἀ. Κεραμοπούλλου, Οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ βόρειοι γείτονες, σελ. 200.

2) Καταχρηστικῶς ἐδῶ ὁ v. Hahn χαρακτηρίζει ὡς «τουρκικὴν» τὴν ἀπηρτισμένην μορφήν τῆς κατοικίας, τὴν διαμορφωθεῖσαν ἐκ μακρᾶς ἐξελίξεως κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς καὶ μεταβυζαντινοὺς χρόνους εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας. Τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι οἱ Τοῦρκοι, ὡς ἐκ τοῦ κλειστοῦ βίου τῶν μου-

χων, τῶν θριγκῶν καὶ τὰς διακοσμήσεις μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ διαγνώσωμεν, ὅτι ταῦτα ἔχουν ἀποχωρισθῆ βραδύτερον')».

Ἦδη ὁ Norcsa εἰς τὴν περιγραφὴν ταύτην τοῦ Hahn, καταδεικνύουσιν τὴν ὀξυτάτην παρατήρησιν, μὲ τὴν ὁποίαν ἦτο προικισμένος ὁ ἐρευνητὴς αὐτὸς τῆς ἑλληνικῆς καὶ ἀλβανικῆς λαογραφίας, εὑρεστικὰ προσομοιοῦντά τὴν οἰκίαν τῆς Μέσης Ἀλβανίας ὡς πρὸς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ προστώου πρὸς τὴν ἀνωτέρω περιγραφεῖσαν οἰκίαν τοῦ Kastrati (εἰκ. 71), κρίνων δὲ καὶ ἐκ τῶν κατόψεων οἰκιῶν τοῦ Δυρραχίου καὶ Rethi, τὰς ὁποίας παρέθεσεν εἰς τὴν ἐργασίαν του ὁ Ἰταλὸς U. Rosati²), ἀποφαίνεται ὅτι «ἡ μορφή τῆς τοιαύτης οἰκίας ἀποτελεῖ τὸν κανονικὸν τύπον ἐν τῇ Μέσῃ Ἀλβανίᾳ»³). Κατ' ἀκριβείαν ὅμως αἱ μορφαί, αἱ ὁποῖαι ὑπόκεινται ὡς βάσις εἰς τὴν περιγραφὴν τοῦ Hahn, ἐμφαίνουσι οἰκοδομικὴν ἐξέλιξιν πολλῶ μᾶλλον προηγμένην ἢ ἡ τελειότερα μορφή τῆς βορειοαλβανικῆς οἰκίας, τὰ δὲ σχήματα, τὰ ὁποῖα ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιγραφῆς ταύτης ἀπέδωκα εἰς τὸν πίνακα IH' ὑπ' ἀριθ. 16—19, εἶναι κατὰ βάσιν τὰ αὐτὰ μὲ τὰς μορφὰς τῆς ἑλληνικῆς οἰκίας, τὰς περιληφθεῖσας εἰς τὸν πίνακα E' 5^β καὶ Δ 3^{e-f}. Εἶναι δὲ ἄξιον σημειώσεως καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ἀηρητισμένη μορφή τῆς βοσνιακῆς οἰκίας, περὶ ἧς διελάβομεν ἀνωτέρω (σελ. 91, πίν. IZ', 9), ἀντιστοιχεῖ πλήρως πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Hahn ὡς τουρκικὸν χαρακτηριζόμενον τύπον οἰκίας (πίν. IH', 19).

Ἐξετάζων γενικῶς τὴν ἐξάπλωσιν τοῦ τύπου τῆς προστύλου οἰκίας πλατυμετώπου μορφῆς ὁ Norcsa εὐρίσκει μὲν ὅτι οὗτος ἀπλοῦται καθ' ὅλην τὴν Βαλκανικὴν ἀπὸ τῆς Πελοποννήσου μέχρι καὶ πέραν τῶν Σκοπίων, ἀλλὰ νομίζει ὅτι τὰ σπίτια μὲ τὴν veranda εἶναι πολὺ πολυαριθμότερα ἐν τῇ Ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἢ ἐν τῇ Βαλκανικῇ⁴).

σοουλμανίδων, υἱοθέτησαν τὴν κλειστὴν μορφήν τῆς κατοικίας, τῆς ἐστραμμένης πρὸς ἐσωτερικὴν αὐλὴν καὶ εἶδρον ἰδιαιτέραν εὐχαρίστησιν εἰς τοὺς ταϊκμάδες καὶ τὰ σαχνισιά, ὡς ἀπεκάλεσαν τὰ ἐστεγασμένα «ταβλωτὰ» τῶν βυζαντινῶν σπιτιῶν, ποὺ παρῆχον ἄνετον καὶ προφυλαγμένην θέαν καὶ ἀέρα εἰς τοὺς ἐνοίκους. Ἡ παρουσία δὲ τοῦ ἀρχιτεκτονικοῦ τούτου στοιχείου ἐν τῇ λαϊκῇ ἀστικῇ ἀρχιτεκτονικῇ τῆς Ἑλλάδος, ὡς παρατηρεῖ ὁ καθηγητὴς Ἀ. Κεραμόπουλλος, (Αἱ δρύφακτοι τῶν οἰκιῶν ἐν περ. Ἀρχιμήδει 21 (1920) 61) μορτυρεῖται ἀδιάσπαστος ἀπὸ τοῦ βου αἰῶνος π. Χ. μέχρι σήμερον. Ἄλλως τε καὶ οἱ Τοῦρκοι ὡς οἰκοδόμοι δὲν εἶναι καθόλου γνωστοί. Πρβλ. Γλ. Μαργκοπούλου, Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθ. 1945 σελ. 94.

1) J. von Hahn, Albanesische Studien. Jena 1853. I 73 καὶ 169 κέ.

2) Τὴν ἐργασίαν τοῦ Rosati, Condizioni agronomiche dell' Albania, 1915, δὲν ἠδυνήθη νὰ εὑρω.

3) Norcsa, ἔνθ' ἄν. σ. 46.

4) Κατὰ τὸν Fr. Oelmann, Haus u. Hof im Altertum σελ. 71. ἢ ἐπὶ τῆς

Αὐτός ἴσως εἶναι ὁ λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἀποδέχεται τὴν γνώμην τοῦ A. Haberlandt, ὅστις ἐν τῇ οἰκοδομίᾳ τῆς Ἑλβανίας ἀναγνώρι-
ζει «ρωμανικὸν καὶ Ἰταλικὸν μεσαιωνικὸν στοιχεῖον».

Μὴ δυνηθεὶς νὰ ἔχω ὑπ' ὄψιν μου τὴν ἐργασίαν τοῦ Haberlandt ἀδυνατῶ νὰ κρίνω περὶ τῆς βασιμότητος τῆς γνώμης αὐτοῦ. Πάντως τὰ ἐπιχειρήματα, τὰ ὁποῖα ὁ Norcsa προσάγει ἐν σελ. 51 εἰς ἐπίρρω-
σιν αὐτῆς, δὲν δύνανται κατ' ἐμὲ νὰ θεωρηθοῦν ἰσχυρά. Πρῶτον ἡ λ. palas, ἡ ὁποία εἰς τὴν ἄλβανικὴν δηλοῖ τὰ παλάτια, δυνατὸν κατὰ τὸν Jokl νὰ προέρχεται ἐκ τῆς ἀρχαίας δαλματικῆς, ἀλλ' ἡ λατινικὴ λέξις palatium εἶχεν ἤδη ἀπὸ τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων πολιτογραφηθῆ καὶ εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας, χωρὶς τοῦτο νὰ ἐμ-
φαίνῃ καὶ ἐπίδρασιν τινὰ ρωμαϊκὴν εἰς τοὺς οἰκοδομικοὺς τρόπους αὐτῶν, ὡς οὐδὲ ἡ λέξις ὀσπίτιον, σπίτι (ἄλβαν. shiri), ὁμοίως ἐκ τῆς λατινικῆς hospitium παραγομένη, ἔχει σχέσιν τινὰ μὲ τὴν ρω-
μαϊκὴν ἀρχιτεκτονικὴν. Ἐπειτα αἱ οἰκοδομικαὶ μορφαί, αἱ ἀποτυ-
πωμέναι ἐπὶ μεσαιωνικῶν νομισμάτων ἄλβανικῶν τινῶν πόλεων, ἐλα-
χίστην ἔχουν ἀποδεικτικὴν ἀξίαν, ἀφοῦ, ὡς ὁ ἴδιος σημειώνει, οἰκο-
δομήματα, οἷον τὸ ἐπὶ τοῦ νομίσματος τῆς Σκόδρας (τοῦ τέλους τοῦ 14 αἰῶνος) εὐρίσκονται σήμερον ἀκόμη παρὰ τὸ Δέλβινον τῆς Ἑπεί-
ρου ἧτοι σχετίζονται πρὸς τὴν ἀσκουμένην εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας μνημειώδη ἀρχιτεκτονικὴν.

Τὸ ζήτημα τοῦτο θὰ διευκρινισθῆ, ὡς νομίζω, καλῦτερον μὲ τὴν ἐξέτασιν ἐνὸς ἄλλου τύπου οἰκήσεως, διαδεδομένου εὐρέως ἐν τῇ Ἑλβανίᾳ, τῆς λεγομένης Kula.

Τὸ σπίτι δηλονότι ἐν Ἑλβανίᾳ δὲν ἔχει τὸν ἀποκλειστικὸν σκο-
πὸν νὰ προστατεύῃ τοὺς ἐνοίκους ἀπὸ τὰς ἐπηρείας τῆς ἀτμοσφαι-
ρας, ἀλλ' ὀφείλει καὶ νὰ παρέχῃ εἰς αὐτοὺς ἀσφάλειαν κατὰ τῶν ἐχθρῶν. Ὁ διπλοῦς δ' αὐτὸς προορισμὸς ἀναγκάζει τοὺς Ἑλβανοὺς νὰ κτίζουν καὶ ὀλιγώτερον ἀνέτους οἰκίας, ἀλλὰ τοιαύτας, ὥστε νὰ

πλευρᾶς τῆς ὑδρορροῆς ἐκτεινομένη στοὰ (Längslaube) εἶναι ἡ φυσικὴ ἐπέκ-
τασις τῆς μετ' ἀετοῦ πλατυμετώπου οἰκίας, ἐφ' ὅσον ἰδίᾳ εἶναι ἀκόμη
μονοθάλαμος ἢ μόνον δι' ἐσωτερικῆς διαιρέσεως κατέστη πολυθάλαμος·
ἀπαντᾶται δὲ κατ' αὐτὸν εἰς τὴν Ἄνω Γερμανίαν, τὴν Ἄνω Ἰταλίαν, πρὸ
πάντων παρὰ τοῖς Νοτιοσλάβοις (Κροάταις, Σέρβοις, Βουλγάροις) καὶ Ρου-
μάνοις, ὡς καὶ παρὰ τοῖς Τσερκέζοις τοῦ ΒΔ Καυκάσου, σπανιώτερον δὲ
παρὰ τοῖς Τσέχοις καὶ Πολωνοῖς καὶ οὐδόλως ἐν Ρωσίᾳ καὶ βόρειῳ Γερ-
μανίᾳ. Ἐνῶ δ' ἀναφέρει καὶ τὸ Νότιον Σουδάν καὶ τὴν ἀνατ. Ἀφρικὴν καὶ
τὰς Ἰνδίας καὶ τὴν Κίναν, δὲν μνημονεύει τὴν Ἑλλάδα, ἀγνοῶν παντελῶς τὰ
τῆς νεοελληνικῆς οἰκοδομικῆς.

δύναται κανείς να διέρχεται την νύκτα ήσυχος και εν ανάγκη ν' αμύνεται έξ αὐτῶν.

Τὸ μᾶλλον πρωτόγονον σύστημα τοιαύτης κατ' οἶκον ἀμύνης ἀποτελεῖ ἐν τῇ βορείῳ Ἀλβανίᾳ ἡ ἀπλή κρύπτη, ἡ κτιζομένη διὰ στερεῶν ὑλικῶν ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας. Αὕτη ἔχει συνήθως μῆκος 2,5 μ. καὶ ὕψος 1,5 μ. καὶ στεγάζεται μὲ λιθίνας πλάκας. Ἡ εἴσοδος εἰς αὐτὴν γίνεται δι' ὀπῆς, πλάτους καὶ ὕψους 0,75 μ., ὥστε ἡ ὄλη κρύπτη δὲν διαφέρει κατὰ τὴν ὄψιν ἀπὸ ἓνα φοῦρνον. Εἰς τὴν κρύπτην αὐτὴν διέρχονται τὰς νύκτας ὁ οἰκογενειάρχης καὶ τὰ ἄρρενα μέλη τῆς οἰκογενείας του.

Εἶναι φανερόν, ὅτι ἡ χρησιμοποίησις τοιοῦτου ἐνδικοιτήματος δὲν δύναται νὰ διαρκῆ ἐπὶ μακρόν. Διὰ τοῦτο καὶ κατὰ τὴν κτίσιν τῆς μᾶλλον πρωτογόνου μονοθαλάμου ἐκ λίθων οἰκίας ἐπεδίωξαν νὰ ἐπιτύχουν κατ' ἄλλον τρόπον τὸν αὐτὸν σκοπὸν, νὰ κρατοῦν δηλ. τὸν ἐχθρὸν ὅσον τὸ δυνατόν μακρὰν τῆς κατοικίας των. Τὰ μέσα πρὸς τοῦτο εἶναι: θέσις τῆς οἰκίας ἀπομεμονωμένη, ὡς οἶόν τε ὑψηλῆ, ἀλλ' ὄχι πολὺ ἀπομεμακρυσμένη ἀπὸ τοὺς ἀγρούς των, διὰ νὰ ἤμποροῦν τὸ γρηγορώτερον ἐν περιπτώσει ἐχθρικής ἐπιθέσεως νὰ καταφεύγουν εἰς τὸ σπίτι· προσέτι παράθυρα μικρὰ καὶ οὕτω διατεταγμένα, ὥστε νὰ ἤμποροῦν ἐξ αὐτῶν νὰ σαρώνουν τὰ πέριξ πρὸς ὄλας τὰς διευθύνσεις, ἐπὶ πλέον στέγη στερεὰ καὶ δυσπρόσιτος, ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν εἰς τὸν ἐχθρὸν ν' ἀναρριχηθῆ εἰς αὐτὴν, νὰ διανοίξῃ ὀπῆν καί, πρᾶγμα ποὺ συχνὰ ἔχει συμβῆ, νὰ πυροβολήσῃ ἐκ τῶν ἄνω εἰς τὸ δωμάτιον, καὶ τέλος ἀποχωρητήριον ἐντὸς αὐτῆς τῆς οἰκίας.

Ὡς δ' εἰς τὴν ἐξελικτικὴν γραμμὴν τῆς ἀλβανικῆς οἰκοδομίας τὴν κορυφὴν κατέχει ἡ οἰκία τῆς Σκόδρας, οὕτω τὴν τελειοτέραν μορφήν τῶν ἀμυντικῶν οἰκήσεων ἀποτελεῖ κατὰ τὸν Norpesa ἡ kula.

Ἡ λ. kula εἶναι ἀραβ. προελεύσεως, εὑρίσκεται δ' ἤδη παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς συγγραφεῦσι τοῦ 11 αἰῶνος¹⁾. Ἐπὶ πλέον εἶναι καὶ παρὰ τοῖς Σέρβοις ἤδη τὸ 1350 γνωστὴ. Ὅθεν μία μεσολάβησις τῶν Τούρκων διὰ τὸ κτίσιμον τῆς kula, ὡς λέγει ὁ Norpesa, ὑπῆρξε περιττή.

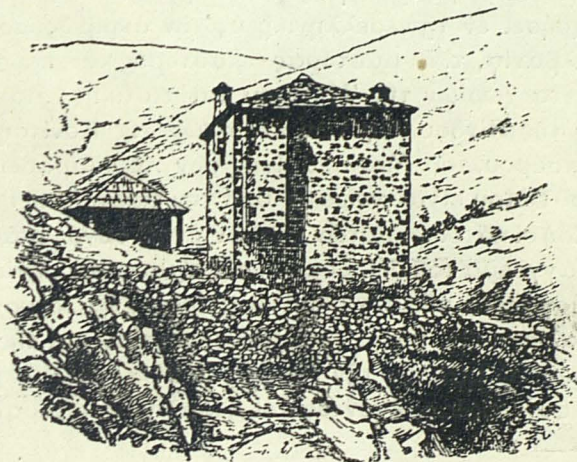
Ὁ ἰδιαζων σκοπὸς καθορίζει εἰς τὰ τοιαῦτα οἰκήματα τὸ οἰκοδομήσιμον ὑλικόν, τὸ σχέδιον, τὰς διαστάσεις καὶ τὸν ἄλλον κα-

1) *Anna Κομνηνή*, 2, 124 Βονν: τὴν μέντοι ἀκρόπολιν, ὅπερ κοῦλᾶ νῦν ἡ συνήθεια καλεῖν εἶωθεν, ἔτι Κελτοὶ κατεῖχον.... *Γ. Κεδρηνός*, 2, 366: ὁ Βούρτζης ἰσχυσε λαβεῖν τὸ μέτρον ἐνὸς τῶν πρὸς δύοσις Ἀντιοχείας πύργων, Κᾶλα τοῦνομα...

ταρτισμόν. Εἶναι ὕψηλά, πυργοειδῆ, συμπαγῆ ἐκ λίθων κτίσματα, τὰ ὁποῖα παρέχουν τὴν μεγαλυτέραν δυνατὴν κάλυψιν. Οὕτω ἀντὶ παραθύρων ἀνοίγονται εἰς τοὺς τοίχους στεναὶ πολεμοθυρίδες, εἰδικοί δὲ πυργίσκοι κτίζονται εἰς καταλλήλους διὰ τὴν ἄμυναν θέσεις.

Εἶναι εὐνόητον, ὅτι kula καὶ veranda ἀποκλείονται ἀμοιβαίως· διότι, ὅπου ἡ δημοσία ἀσφάλεια εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ κτίζεται μίᾳ κατοικίᾳ μὲ ἀνοικτὸν προστώον, ἐκεῖ μίᾳ kula εἶναι περιττὴ καὶ ἀντιστρόφως κανεῖς δὲν θὰ διανοηθῆ νὰ κτίσῃ τοιαύτην κατοικίαν ἐκεῖ ὅπου ὑπάρχει φόβος, ὅτι ἡ βεράντα ἠμπορεῖ ἐν ὥρᾳ νυκτὸς νὰ γίνῃ παρανάλωμα τοῦ πυρός. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῦται καὶ ὑπὸ τῆς γεωγρα-

Εἰκ. 75. Kula εἰς τὸ Sapatsi εἰς τὴν περιοχὴν τῆς φυλῆς Berisha.

(Nopcsa, εἰκ. 41)

φικῆς ἐξαπλώσεως σπιτιοῦ (shri) καὶ πύργου (kula). Οὕτω τυπικαί, πυργοειδεῖς κοῦλες λείπουν εἰς τὴν Malcija Madhe, τὴν πεδινὴν Zadrima, εἰς Bregubans, ὡς καὶ εἰς τὴν Bregumatja, ἥτοι εἰς περιφερείας, αἱ ὁποῖαι ἀπολαύουν μεγαλυτέρας ἀσφαλείας. Τοῦναντίον εἰς περιφερείας, εἰς τὰς ὁποίας κατὰ τὴν ἐγκληματικὴν στατιστικὴν οἱ ἐκ φόνων θάνατοι κυμαίνονται μεταξὺ 21% καὶ 32%, ἀπαντῶνται κοῦλες καὶ λείπουν τὰ σπίτια μὲ τὸ προστώον. Ἐνεκα μάλιστα τοῦ ἔθιμου τῆς ἐκδικήσεως συμβαίνει ἐκεῖ οἱ ἄνδρες πολλῶν οἰκογενειῶν ἐπὶ ὀλόκληρα ἔτη νὰ μὴ ἐγκαταλείπουν τὴν kula.

Περὶ τῆς προελεύσεως τῶν πυργοειδῶν οἰκιῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸν Nopcsa μεταξὺ τῶν ἐτῶν 890 καὶ 1274 ἐπληθύνθησαν ἐν τῇ Μέσῃ Ἀλβανίᾳ, ὁ Haberlandt νομίζει, ὅτι οἰκοδομικῶς πρέπει νὰ ἀναχθῶσιν εἰς τοὺς πύργους καὶ Domjons τῆς Δύσεως, οἱ ὁποῖοι

ἀπὸ τοῦ 12 μέχρι τοῦ 15 αἰῶνος εἶχον διαδοθῆ ἐν τῇ κεντρικῇ καὶ νοτίᾳ Εὐρώπῃ· τείνει μάλιστα νὰ θεωρῆ τὴν «πολιτογράφειαν» τούτων ὡς τὸ ἔργον πλανοδίων κτιστῶν τῆς συντεχνίας τῶν οἰκοδόμων, ἐπειδὴ οἱ κτίσται ἐν Ἑλβανίᾳ ὀνομάζονται «maistori».

Εἰς ταῦτα ὁ Norcsa, σελ. 54, παρατηρεῖ, ὅτι ὁ ὄρος maistor σημειοῦται ἐν Σερβίᾳ ἤδη ἀπὸ τοῦ 1350 καὶ ὅτι ἦτο ὡς Proto-maistor καὶ ἐν Βυζαντίῳ συνήθης. Ἄλλ' ὀρθότερον θὰ ἔπρεπε νὰ λεχθῆ, ὅτι οἱ τύποι μαῖστωρ καὶ πρωτομαῖστωρ, παραγόμενοι ἐκ τοῦ λατιν. magister (παλαιότ. μάγιστρος, μαγίστωρ) ἀπαντῶνται ἐν τῇ ἐννοίᾳ πρῶτον τοῦ ἄρχοντος καὶ διδασκάλου, ἔπειτα τοῦ τεχνίτου καὶ ἀρχιτεχνίτου ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων βυζαντινῶν χρόνων¹⁾, εἶναι δὲ μέχρι σήμερον ἐν χρήσει ἐν τῇ νεοελληνικῇ ὑφ' ἣν ἀκριβῶς μορφήν ἀπαντῶνται ἐν Ἑλβανίᾳ, τ. ἔ. μάστορας—μαστόροι καὶ πρωτομάστορας. Πλήθος μάλιστα χωρίων τῆς Ἠπείρου καὶ Δυτικῆς Μακεδονίας καὶ ἀκριβέστερον τῆς Πίνδου, ἰδίᾳ τῶν περιοχῶν τῆς Κονίτσης, τῆς Κορυτσᾶς, τοῦ Μετσόβου, τοῦ Μαλακασίου, τῶν Χουλιαράδων, τῶν Τζουμέρκων καὶ τοῦ Βοῦτου εἶναι γνωστὰ ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Μαστοροχώρια, ἐπειδὴ οἱ κάτοικοι αὐτῶν σχεδὸν ἐν τῷ συνόλῳ ἀσκοῦσιν ἀπὸ αἰῶνων τὸ ἐπάγγελμα τοῦ οἰκοδόμου καὶ ἐπὶ μακροὺς μῆνας μὲ τὸ «ζεμπίλι» καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης ἀνά χεῖρας περιώδευον ἄλλοτε τὰς χώρας τῆς Βαλκανικῆς, μέχρι τοῦ Βουκουρεστίου καὶ τῆς Κωνσταντινουπόλεως, πολλῶ μᾶλλον τὴν ἐγγὺς τῆς Ἠπείρου Ἑλβανίαν, καθ' ὁμάδας ἢτοι συντροφίας, ἔχοντες ἐπὶ κεφαλῆς πρωτομαστόρους²⁾.

1) Sophokles Λεξικὸν λ. μάγιστρος καὶ μαγίστωρ (master—workman, master—builder).

2) Παραθέτω ἐδῶ ἐν μεταφράσει περικοπὴν ἀπὸ τὴν ἐσχάτως δημοσιευθεῖσαν πραγματείαν τῆς κ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη «La maison grecque»: Καθένας ἀπὸ τὰ Μαστοροχώρια εἶχε μίαν ἐξειδίκευσιν εἰς τὰς οἰκοδομικὰς τέχνας. Ἀπὸ ὠρισμένα χωρία προήρχοντο οἱ κτίσται, οἱ διακοσμηταὶ (πασταδόροι), οἱ μαρμαρογλύφοι· ἀπὸ ἄλλα προήρχοντο οἱ ξυλουργοὶ καὶ οἱ ξυλογλύπται, ἀπὸ ἄλλα τέλος οἱ ζωγράφοι. Ὅλοι οἱ τεχνῖται ἔφερον γενικῶς τὸ ὄνομα τῶν μαστόρων, ὅποιαδήποτε καὶ ἂν ἦτο ἡ ἐξειδίκευσις τῶν. Οἱ πρωτομαστόροι, καθένας ἐπὶ κεφαλῆς μίᾳς συντροφίας, ἐσχημάτιζον εἰς τὰ ἀστικὰ κέντρα ἀξιολόγους συντεχνίας (ισνάφια). Εἰς τὰ Ἰωάννινα τὸ ἰσνάφι τῶν μαστόρων ἀριθμοῦσε περίπου 450 μέλη, ἀνήκοντα εἰς διαφόρους κλάδους τῶν οἰκοδομικῶν τεχνῶν.

Κάθε πρωτομάστορας εἶχε τὴν ὁμάδα του, ἡ ὁποία περιελάμβανε συνήθως 10—20 πρόσωπα. Ἄλλ' αἱ ὁμάδες, ποὺ ἀνελάμβαναν μεγάλας οἰκοδομήσεις, εἶχαν καὶ ἕως ἑκατὸν ἐργάτας: κτίστας, μαρμαρογλύφους, πασταδόρους, χρωματιστάς, ξυλουργοὺς, λεπτουργοὺς, ξυλογλύπταις, ζωγράφους...

Αἱ σύντροφίαι τῶν μαστόρων μὲ τὸν πρωτομάστορά των ἐπὶ κεφαλῆς

“Οθεν ή γνώμη του Haberlandt περί των άλβανικῶν πύργων ὡς ἔργου πλανοδίων οἰκοδόμων, ὠργανωμένων εἰς συντεχνίας, εἶναι ἀληθής, ἀλλ’ ή προέλευσις τῶν οἰκοδόμων αὐτῶν δέν πρέπει ν’ ἀναζητηται εἰς τās πέραν τῆς Ἀδριατικῆς θαλάσσης χώρας, οὔτε τήν νότιον Ἰταλίαν, ὡς ὁ Haberlandt νομίζει, οὔτε τήν βόρειον Ἰταλίαν καί τās Ἑλλείπει, ὡς ὁ Nopcsa δέχεται, μῆ θεωρῶν ἀπίθανον «μίαν μεταγενεστέραν βορειοἰταλικήν ἐπίδρασιν τῶν Λογγοβάρδων πρὸς τήν Ἀλβανίαν», ἀλλ’ ἐν αὐτῇ ταύτῃ τῇ Βαλκανικῇ καί δὴ εἰς περιοχὴν, πρὸς ἣν καί ἡ Ἀλβανία αὐτῇ εἶναι ἐγγύς καί οἱ κάτοικοι αὐτῆς ὡς ἐκ τῆς γειννιάσεως τῆς χώρας καί τῆς γνώσεως τῆς γλώσσης καί τῶν ἠθῶν τῶν Ἀλβανῶν εἶχον εὐκόλον τήν εἴσοδον εἰς τήν τραχεῖαν καί ἄξενον αὐτῶν χώραν”).

Εἶναι ἀληθές, ὅτι σήμερον πύργοι ἐν Ἑλλάδι μόνον εἰς τήν περιοχὴν τῆς Μάνης κτίζονται, ἐπειδὴ αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκεῖ ἕως σήμερον κοινωνικαί συνθήκαι, καί μάλιστα τὸ ἔθιμον τῆς ἐκδικήσεως, ἐπιβάλλουν τὰ μέτρα τῆς ἀμύνης κατὰ τῶν προσωπικῶν καί οἰκογενειακῶν ἐχθρῶν, ὡς ἀκριβῶς καί ἐν Χιμάρα καί Ἀλβανίᾳ. Πρὸ τῆς ἀπελευθερώσεως ὅμως τῆς Θεσσαλίας τὸ σύστημα

ἀναχωροῦσαν ἀπὸ τὸ χωρίον των περὶ τὰ μέσα τοῦ Φεβρουαρίου διὰ τὰ μέρη, ὅπου εἶχον εὐρεῖ ἐργασίαν. Ἡ ἀναχώρησις των ἔδιδεν ἀφορμὴν εἰς ἑορτάς, ὡς ἐξ ἄλλου καί ἡ ἐπιστροφή των, γινομένη κατὰ Δεκέμβριον, τὸ βραδύτερον κατὰ τὰ Χριστούγεννα. (Ἀκολουθεῖ ἡ περιγραφή τῶν συγκινητικῶν αὐτῶν ἑορτῶν). Οὕτως ἀπὸ τήν Μακεδονίαν καί τήν Ἑπειρον αἱ συντροφίαι ἐταξίδευον καθ’ ὅλην τήν Βαλκανικὴν χερσόνησον ἕως τὸ Βουκουρέστιον καί τήν Κωνσταντινούπολιν καί εἰς αὐτὴν τήν Μικρὰν Ἀσίαν. Εἰς ὅλας αὐτάς τὰς χώρας εὐρίσκει τις οἰκοδομάς, αἱ ὅποια εἶναι ἔργον των: κομπῆς γεφύρας ἐπὶ τολμηρῶν τόξων, ὀνομαστάς ἐκκλησίας, μοναστήρια, ἀπεράντους κραβασαράδες (καραβάν σαράγια), ἀρχοντόσπιτα, δημόσια κτίρια, παλάτια, τζαμιά, μιναρέδες, κωδωνοστάσια κτλ. (I, Hellenisme Contemporain, σειρά Β’, ἔτ. 3 (1949) σελ. 250 κέ).

Βλ. καί ἄνωτ. σελ. 79 σημ. 2. Ἐπίγνωσιν τῆς ἀξίας καί τελειότητος τῶν ἔργων των φαίνονται ἔχοντες πλήρη οἱ Ἑπειρῶται πρωτομαστόροι, οἱ κτίσαντες καί τὰ ὠραία ἀρχοντικά τῆς Δυτ. Μακεδονίας. Εἰς ἐν ἀπὸ τὰ ὠραιότερα ἀρχοντόσπιτα τῆς Σιατίστης, κτισθὲν τὸ 1754, ἀναγινώσκειται ἐπὶ ὑαλοφράκτου φωτιστικῆς θυρίδος: Ἄν ρω τᾶ τε, ἄρχοντες, ποιὸς μάστορας τὸ ἔχτισε, Νάκος τὸνομα ἀπ’ τὴν Κόνιτσα. (Ὁ Φάρος τῆς βορ. Ἑλλάδος τοῦ 1939 σελ. 242).

1) Νεοελληνικῆς προελεύσεως κατὰ τὸν Nopcsa, ἐνθ’ ἄν. σ. 27 κέ. 237, εἶναι μόνον μία (!) ἐν τῇ Μιρδιτία εὐρισκομένη πηγὴ μετὰ κτιστῆς θόλου. Ἄλλα τινὰ στοιχεῖα τοῦ ὑλικοῦ βίου τῆς Ἀλβανίας καί τῆς λοιπῆς Βαλκανικῆς προέρχονται κατὰ τὸν Nopcsa, σελ. 233, ἐκ τοῦ πολιτιστικοῦ χώρου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ὅθεν, ὡς λέγει, εἶναι «τουρκικῆς καί βυζαντινῆς προελεύσεως καί προφανῶς ἔφθασαν σχετικῶς ἀργὰ εἰς τήν Ἀλβανίαν».

της κούλιας έπεκράτει εύρέως έν αύτῃ, ώς και έν τῇ πεδινηῇ Μακεδονίᾳ, σποραδικῶς δέ και έν άλλαις χώραις τῆς τουρκικῆς αύτοκρατορίας, διατηρηθέν προφανῶς έκ χρόνων βυζαντινῶν και ἴσως έτι παλαιότερων. Εἶναι άλλως γνωστόν, ότι κατά τούς μεσαιωνικούς χρόνους «εις πολλὰς οἰκίας ύπήρχον και πύργοι και κάστελλοι καλούμενοι, άφ' ὧν έν ανάγκη οἱ πλοῦσοι ηῡμύνοντο κατά τοῦ έπιτιθεμένου και έξηγηριωμένου πλήθους»¹⁾. Πύργοι τετράγωνοι, ένίοτε τετραώροφοι, προσκεκολλημένοι εις τὸ παραλληλεπίπεδον τῶν παλατιῶν και πλουσιωτέρων σπιτιῶν τοῦ Μυστρᾶ σφίζονται ήρειπωμένοι σήμεραν έκ τοῦ β' ήμίσεος τοῦ 13—15 αἰῶνος και περιεγράφησαν διεξοδικῶς ύπὸ τοῦ καθηγητοῦ Ἄν. Ὁρλάνδου²⁾.

Τοιοῦτοι πύργοι σφίζονται ακόμη πολλοὶ έν Θεσσαλίᾳ, τινὰς δέ έξ αὐτῶν, δύο έξ Ἀγιᾶς και ένα έκ τῶν Ἀγράφων, περιέγραψα εις τὰς Θεσσαλικὰς μου οἰκήσεις³⁾. Τύποι δέ παλαιότερων πύργων από τὸ Δαμάσι τῆς Θεσσαλίας μᾶς εἶναι γνωστοὶ έκ σχεδιάσματος και περιγραφῆς τοῦ γάλλου L. Heuzey⁴⁾, έργα και αὐτοὶ τῶν αὐτῶν Ἠπειρωτῶν και Μακεδόνων οἰκοδόμων.

Ἀπλῆ σύγκρισις τῶν έλληνικῶν πύργων πρὸς τούς άλβανικούς τόσοσ τῆς Μέσης και Νοτίου ὄσον και τῆς Βορείου Ἀλβανίας, ώς οὔτοι περιγράφονται ύπὸ Hahn και Ekrem και Norcsa, άρκει ἴνα καταδείξη τὴν ταυτότητα τῆς οἰκοδομικῆς αὐτῶν. Εἶναι τετράγωνοι τριώροφοι ή τετραώροφοι πύργοι, συγκείμενοι έξ ενός χώρου έν εκάστῳ ὀρόφῳ με ξυλίνην έσωτερικὴν κλίμακα, χρησιμεύουσαν δια τὴν από πατώματος εις πάτωμα άνοδον. Ἐνίοτε μόνον έν τῷ ἰσογειῷ ὁ χώρος τοῦ μαγειρείου και τῆς διαμονῆς τῶν γυναικῶν άποχωρίζεται με ξύλινον διάφραγμα. Καὶ τὸ σύστημα τῆς εισόδου δια φορητῆς γεφύρας, συνδεούσης τὴν θύραν τοῦ β' ὀρόφου πρὸς τὸ άκρόσκαλον λιθίνης κλίμακος, εις άπόστασιν τινά από τῆς οἰκοδομῆς έκτισμένης, τὸ περιγραφόμενον ύπὸ Hahn έκ πύργων τῆς Μέσης Ἀλβανίας,

1) Φ. Κουκουλέ, Περί τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν, ένθ' άν. σελ. 117.

2) Ἄν. Ὁρλάνδου, Τὰ παλάτια και τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (Ἀρχ. βυζ. μνημ. Ἑλλ. Γ (1937) σελ. 19 κέ. 54 κ. ά.

3) Γ. Μέγα, Θεσσαλ. οἰκήσεις σ. 82—85. πίν. ΛΕ.

4) L. Heuzey, Excursions dans la Thessalie turque en 1858, Paris 1927 σ. 36. Βλ. μετάφρασιν τῆς σχετικῆς περιγραφῆς έν Γ. Μέγα, Θεσσ. οἰκήσεις σ. 84 κέ. πίν. ΛΣ', ένθα και πύργος παλαιὸς τοῦ Ἄνω Βόλου έκ φωτογρ. Ἄρ. Ζάχου. Πρβλ. τὸν πύργον τοῦ Μαρκέλλου τῆς Αἰγίνης έν *Αυγίζου*, Ἑλλην. νησιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ σελ. 27, ώς και έτερον τῆς Μυτιλήνης έν *Κ. Μαλέα*, Εἰκόνας λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς σελ. 24. Ὁμοίους παλαιούς πύργους εἶδον εις Μεσαριά και Στενιές τῆς Ἄνδρου, ὅμοιοι δ' ύπάρχουν έν Νάξῳ κ.ά.

(σελ. 170), άνευρίσκεται άπαράλλακτον έν 'Αγιᾶ, ώς και ό τρόπος τής κατά προεσοχήν έκ τοῦ τοίχου οίκοδομίας τοῦ άποχωρητηρίου, τόν όποιον ό *Nopcsa*, άγνοών τήν οίκοδομικήν τών πύργων τής Θεσσαλίας, σχετίζει πρὸς τοὺς πύργους τής βορείου 'Ιταλίας. Πύργους μικροτέρους, προσκεκολλημένους εἰς τὸ παραλληλεπίπεδον τής κατοικίας, ώς έν Μυστρά, ἢ τμήματα αὐτῆς διαμεμορφωμένα εἰς πύργους ώς καταφύγια έν ὥρα άνάγκης άναφέρουν ό *Hahn* και ό *Eckrem* έκ βορείου 'Ηπειρου και μέσης 'Αλβανίας, εἶναι δὲ τοιοῦτοι πύργοι και έκ τής βορείου 'Αλβανίας γνωστοί.

Μόνον οἱ άνοικτοί ἡλιακοί, οἱ περιστεφόμενοι πολλάκις άπό τοξωτάς άψίδας έν τῷ άνωτάτῳ ὀρόφῳ, ώς οὔτοι εἰκονίζονται εἰς τὰ σχεδιάσματα τοῦ *Heuzey* και τοῦ *Hahn*, λείπουν τελείως έκ τής βορείου 'Αλβανίας, ὅπου και οἱ κλειστοί έξῶσται μόνον εἰς μερικοὺς έκ τῶν μεγαλυτέρων πύργων άπαντῶνται ¹⁾. Και εἶναι έν τούτῳ ὀρθῆ ἢ παρατήρησις τοῦ *Nopcsa*, ὅτι ἡ ἔλλειψις αὐτῆ μαρτυρεῖ, ὅτι ἡ βορειοαλβανική *Kula* εἶναι προῖόν παρακμῆς τής τοιαύτης οίκοδομικῆς.

'Εξ ἄλλου και οἱ τρόποι και αἱ μέθοδοι τής οίκοδομίας, οἱ ἐκτιθέμενοι ὑπὸ τοῦ *Eckrem bei Vlor*, δὲν διαφέρουν ποσῶς τῶν ἐφαρμοζομένων ὑπὸ τῶν 'Ελλήνων οίκοδόμων : και ἐκεῖ οἱ τοῖχοι κτίζονται μετ' άξέστους λίθους, «μέσα κ' έξῶ πρόσωπο», τοῦ μεταξὺ αὐτῶν κενοῦ πληρουμένου μετ' χαλίκια μετ' ἢ άνευ πηλοῦ, και ἐκεῖ οἱ τοῖχοι άπό διαστήματος εἰς διάστημα άποσφίγγονται δια ζύλων, κοινῶς μετ' ξυλοδεσιά, καθ' ὃν ακριβῶς τρόπον και εἰς τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ἐγίνετο ἡ ἰμάντωσις ²⁾. 'Ὡς δ' ὁ άλβανὸς βέης παρατηρεῖ «ένα ἰδιαίτερον άλβανικὸν ρυθμὸν δὲν δύναται τις νά καθορίσῃ. Τὰ άλβανικά σπίτια δεικνύουν τὸ ένα μετ' ὁ άλλο ὅλα τὰ χαρακτηριστικά γνωρίσματα τής οίκοδομίας τῶν λαῶν ἐκείνων, μετ' τοὺς ὁποίους οἱ 'Αλβανοὶ ἦλθον εἰς στενήν ἐπαφήν» ³⁾.

'Ὡς γνωστόν, οἱ λαοὶ πρὸς τοὺς ὁποίους οἱ 'Αλβανοὶ ἦλθον εἰς

1) *Nopcsa* εἰκ. 43. Τοιαύτη κλειστὴ προεσοχὴ μετ' τινά παράθυρα δια τὴν θῆαν λέγεται *Frangia* και κατά τὸν *Haberlandt* εἶναι ξένης, μεσευρωπαϊκῆς προελεύσεως (*Nopcsa* 64).

2) *Φ. Κουκουλές*, Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν έν 'Επετ. 'Ετ. Βυζ. Σπουδῶν 18, 85. Βλ. και *Δ. Λουκοπούλου*, Αἰτωλ. οἰκήσεις σ. 42. "Αλλαι τινὲς ὁμοιότητες περὶ τὴν οίκοδομίαν τής 'Αλβανίας και τῶν άποκέντρων χωρίων τής ΒΔ Μακεδονίας, ώς τὸν σχηματισμὸν τής στέγης (μετ' δόρωσιν έκ πηλοῦ), τὴν κατασκευὴν τοῦ πατώματος (μετ' σχίζας άπό κορμούς δένδρων, ἐπεστρωμένας μετ' λάσπην), τῶν παραθύρων κλπ. προκύπτουν έκ τής περιγραφῆς αρχαίων και νεωτέρων οίκοδομικῶν τρόπων παρ' *Αντ. Κεραμοπούλου*, 'Ανασκαφαὶ και ἔρευναι έν τῇ "Ανω Μακεδονίᾳ ('Αρχαιολ. 'Εφημ. 1932, 116 σημ.).

3) *Eckrem bei Vlor*, ἐνθ' άν. σ. 56.

ἐπιμειξίαν εἰς μὲν τὸν βορρᾶν εἶναι οἱ Νοτιοσλάβοι, εἰς δὲ τὸν νότον οἱ Ἕλληνες. Ἄλλ' ἐνῶ, ὡς εἶδομεν, ἐπίδρασις σλαβικὴ εἰς τοὺς οἰκιστικούς καὶ οἰκοδομικούς τρόπους τῶν Ἀλβανῶν οὐδόλως ἐκδηλοῦται, εἶναι οἱ τρόποι οὗτοι σχεδὸν οἱ αὐτοὶ μὲ τοὺς ἀνεκαθεν εἰς τὰς ἑλληνικὰς χώρας ἐπικρατοῦντας πλὴν εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν προσαρμογὴν αὐτῶν πρὸς τὰ μουσουλμανικὰ ἦθη, τὰ ὅποια ἀπῆλθον διὰ τοὺς δεχθέντας τὸ μουσουλμανικὸν θρήσκευμα Ἀλβανούς ἀυστηρὸν ἀποχώρισμὸν τοῦ χώρου τῆς διαμονῆς τῶν γυναικῶν ἀπὸ τοῦ τῶν ἀνδρῶν (haremlík—selamlík) ¹⁾.

Ἐν συμπεράσματι ἐκ τῆς ὄλης ἐξετάσεως δύναται νὰ λεχθῆ, ὅτι, ἂν ἐξαιρέσωμεν τὰς ἀπλᾶς πρωτογόνους μορφὰς τῆς ἀλβανικῆς κατοικίας, αἱ ὅποια κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἀνήκουν εἰς παμπαλαιὰς οἰκιστικὰς καὶ οἰκοδομικὰς συνηθείας, κληροδοθηθείσας εἰς τοὺς Ἀλβανούς παρὰ τῶν ἀρχαίων Ἰλλυριῶν καὶ Θρακῶν, οἱ λοιποὶ σύνθετοι τύποι οἰκίσεως καὶ δὴ αἱ διώροφοι πρόστυλοι οἰκίαι, ὡς ἐξελίχθησαν μὲ τὴν ποικίλην διαμόρφωσιν τοῦ προστώου, καθὼς καὶ τὸ σύστημα τῶν πυργοειδῶν οἰκήσεων, εἶναι ἐπίσακτοι εἰς τὴν Ἀλβανίαν. Λόγοι δὲ οὐ μόνον τεχνικῆς καὶ ἐξελικτικῆς μορφῆς, ἀλλὰ καὶ γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν σχέσεων πείθουν, ὅτι ἡ πρόοδος αὕτη εἰς τὴν οἰκοδομικὴν τῆς Ἀλβανίας ὀφείλεται εἰς τὴν δρᾶσιν τῶν Ἡπειρωτῶν καὶ Μακεδόνων μαστόρων, οἱ ὅποιοι μὲ τὴν ἐκ παλαιᾶς παραδόσεως κληρονομηθεῖσαν τέχνην τῶν εἰσήγαγον καὶ εἰς τὴν Ἀλβανίαν μορφὰς τῆς οἰκίσεως συνθετωτέρας καὶ τελειοτέρας, ἔκτισαν διατρέχοντες ἀπὸ νότου πρὸς βορρᾶν τὴν Ἀλβανίαν καὶ ἐδίδαξαν τὴν οἰκοδομίαν τοὺς Ἀλβανούς, ὡς καὶ τοὺς ἄλλους λαοὺς τῆς Βαλκανικῆς.

1) Βλ. τὸ σχέδιον ἀλβανικῆς ἀστικῆς οἰκίας τοῦ Βερατίου παρὰ Ekrem bei Vlora, ἔνθ' ἀν. σελ. 57 καὶ πίν. VI.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ

Οἱ παρατιθέμενοι εἰς τὸ τέλος τοῦ βιβλίου πίνακες, σκοπὸν ἔχουν νὰ παράσχουν γραφικῶς παράστασιν τῆς ἐξελίξεως τῆς ἑλληνικῆς, ὡς καὶ τῆς βουλγαρικῆς, γιουγκοσλαβικῆς καὶ ἀλβανικῆς οἰκίας, ἀπὸ τῶν ἀπλουστέρων πρὸς τὰς συνθετωτέρας μορφάς.

Καμία ἀπὸ τὰς κατόψεις, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται εἰς τοὺς πίνακας, δὲν εἶναι σχηματικὴ. Ὅλοι ἀποδίδουν τύπους ἢ παραλλαγὰς αὐτῶν ὑπαρκτάς. Εἰς τὴν εὐρεσιν αὐτῶν χρησιμεύουν αἱ διασαφήσεις τῶν πινάκων, ὅπου βραχυγραφικῶς σημειοῦται τὸ ἔργον ἢ ἡ συλλογὴ, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστη μορφή ἀπαντᾷται. Ἡ δὲ θέσις, τὴν ὁποίαν αὕτη κατέχει εἰς τὸ σχετικὸν διάγραμμα, βοηθεῖ εἰς τὴν κατανόησιν αὐτῆς ἀπὸ γενετικῆς καὶ ἐξελικτικῆς ἀπόψεως.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ: Σωφρδ - Τον. 2000

- Ἀστεριάδη Ἀ.** Τὸ σπίτι τοῦ Σφόρτσ στ' Ἀμπελάκια, Ἀθήναι 1928.
- Βασιλείου Γ.** Ἡ λαϊκὴ κατοικία. Κοινωνικὲς, τεχνικὲς καὶ οἰκονομικὲς ἀπόψεις. Ἡ λαϊκὴ κατοικία σὲ διάφορες ξένες χώρες καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἀθήναι 1944.
- Βαφειάδη Β.** Αἱ πόλεις τῶν Κυκλάδων (Χωροταξία, Δελτίον Κύκλου Τεχνικῶν, Β' (1942) ἀρ. 2, σελ. 9—12.
- Vafiadis Victor,** Städte auf den Kykladen, Dissertation. Berlin, 1938.
- De Beylié L. L'** habitation byzantine, Grenoble—Paris 1902.
- Βογιατζίδου Ἰ.** Κίμωνος. Κεφ. Δ: Περὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ βίου τῶν Κιμωνίων (Ἀθηνα τ. 35, 1924, σελ. 103—109).
- Γιαννουλέλη Γιώργου καὶ Μαρίας,** Τὸ λαϊκὸ ὄρεινὸ σπίτι στὴν Κρήτη (Ὁ Αἰώνας μας, 1947, ἀριθ. φύλλ. 3 σελ. 92—93).
- Γκανούλη Γ.** Τὰ ἀρχοντικὰ σπίτια τῆς Σιατίστης τοῦ 16 καὶ τοῦ 17 αἰῶνος (Μακεδονικὸν Ἡμερολόγιον, ἔτ. ΙΕ (1939) σ. 153—159).
- Cvijic J.** La péninsule balkanique, Paris 1918.
- Dawkins R. M.** Notes of Karpathos ἐν Annual of British School, No 9, 1902—1903, σ. 176 κέ.
- Doxiadis K.** Haus von Skyros, ἐν Monatsh. f. Baukunst u. Städtebau 1936, H 12.
- Ekrem bei Vlora.** Aus Berat und vom Tomor (Zur Kunde der Balkanhalbinsel hrsg. von C. Patsch, 13) Sarajevo 1911, σ. 54 κέ.
- Εὐαγγελίδη Δ. Ε.** Τὸ νησιωτικὸ λαϊκὸ σπίτι, ἐν Νέεῳ Ἐστίῳ 35 (1944), σ. 430—438.
- Εὐελπίδη Χ.-Τσαούση Σ.** Τὸ ἀγροτικὸ σπίτι. Ἀθήνα, 1944.
- Ζάχου Ἀριστ.** Ἀρχιτεκτονικὰ σημεῖώματα. Ἰωάννινα. (Ἠπειρ. Χρονικὰ ἔτ. 3 (1928), σ. 295—306).
- Zachos Aristoteles,** Ältere Wohnbauten auf griechischem Boden ἐν Wasmuths Monatshefte für Baukunst. VII Jahrg. 1922/23 Berlin, σ. 247 κέ.
- Zlatev Th.** Balgarskata Kasta I. Selska Kasta. Sofia, 1930.
- Gerland E.** Das Wohnhaus der Byzantiner (Burgwart 16 (1915) σ. 10—19).
- Ἰωαννίδου Μαρίας,** Αἱ οἰκίαι τῆς Ἀραχόβης (Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχεῖου Α', 1939, σ. 68—98).
- Jirecek C.** Das Fürstentbum Bulgarien, Wien 1891.
- Κεραμοπούλλου Ἀντ.** Αἱ δρύφακτοι τῶν οἰκιῶν (Ἀρχιμήδης τ. 21, 1920 σελ. 60—62).
- Κουκουλέ Φαίδ.** Περὶ τὴν βυζαντινὴν οἰκίαν (Ἐπετηρὶς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν ΙΒ', 1936, σ. 76—138).
- Κριεζῆ Ἐμμ.** Δημόδης ἀρχιτεκτονικὴ (Ἀρχιμήδης 13 (1912) σ. 1—8).
- Κυριακίδου Στίλπ.** Σπίτια καὶ καλύβια τῆς Ἀττικῆς ἐν Ἡμερολόγιῳ τοῦ Ὀδοιπορ. Συνδέσμου. Ἀθήναι. ἔτος Β', 1926. σ. 65—76.
—Γλώσσα καὶ νεοελληνικὸς πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων, Ἀθήναι, 1946 (Σύλλογος πρὸς διάδοσιν Ἑλληνικῶν Γραμμάτων), σ. 42—46.

Κωνσταντινίδη Ἀρη, Διὸ «χωριά» ἀπ' τὴ Μύκονο καὶ μερικὲς πιὸ γενικὲς σκέψεις μαζί τους, Ἀθήνα 1947.

Κωτούλα Ἐλένης, Τ' ἀρχοντόσπιτα τῆς Σιάτιστας (Ὁ Φάρος τῆς Βορείου Ἑλλάδος 1 (1939) σ. 237—242).

Louis Herbert, Albanien. Eine Landeskunde vornehmlich auf Grund eigener Reisen. 1927, Stuttgart.

Λουκοπούλου Δ. Αἰτωλικαὶ οἰκίσεις, Ἀθήναι, 1925.

Λυγίζου Ἰωάν. Ἑλληνικὴ νησιωτικὴ ἀρχιτεκτονικὴ, Ἀθήναι, 1943. Κρίσις ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδη ἐνθ' ἂν.

—Κόμπος. Ἐνα καινούργιο ἀρχιτεκτονικὸ στοιχεῖο. Ἀθήναι, 1944.

Μαλέα Κ. Εἰκόνες λαϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς. Ἀθήναι, 1929. Ἔκδ. Συλλ. ὠφελ. βιβλίων *Μαρκοπούλου Γλαύκου*, Λαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ (Πάφος 4 (1939) σ. 272—5)

—Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονικὴ, τόμ. Α'. Ἱστορικὴ εἰσαγωγή. Ἀθήναι, 1945.

Μέγα Γεωργίου Α. Θρακικαὶ οἰκίσεις. (Ἐπετηρὶς Λαογραφικοῦ Ἀρχείου Α' 1939, σ. 3—49).

—Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου (Αὐτόθι Β' 1940, σ. 3—29). Κρίσις ὑπὸ Ἰ. Κοντῆ ἐν Ἀρχεῖφ Θρακικοῦ Θεσαυροῦ τ. Η' (1941—42) σ. 292—7.

—Θεσσαλικαὶ οἰκίσεις. Ἀθήναι, 1946. Σειρὰ ἐκδόσεων τοῦ Ὑφυπουργείου Ἀνοικοδομήσεως, ἀριθ. 4. Κρίσις Κ. Μπίρη ἐν Ν. Ἐστία 40 (1946) σελ. 1017—8, Α. Σώκου, εἰς *Τεχνικὰ Χρονικὰ* τευχ. 267—268.

—Σκοποὶ καὶ μέθοδοι διὰ τὴν ἔρευναν τῆς λαϊκῆς οἰκοδομίας ἐν Χωροταξίᾳ, δελτίω τοῦ «Κύκλου Τεχνικῶν» Β' (1942), ἀρ. 8, σ. 41—44.

—Λαογραφία καὶ ἀρχιτεκτονικὴ (Ν. Ἐστία 40 (1946), σ. 1140—1).

—Τ' ἀρχοντικά τῶν Ἀμπελακίων (Ν. Ἐστία 28 (1940) σελ. 892—3).

—Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου, μετὰ 36 σχεδίων καὶ 16 πιν. φωτογραφιῶν Δωδεκανήσου τόμ. Β' (1949) σ. 33—92. Σειρὰ ἐκδόσεων Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως ἀριθ. 22.

Meringer R. Das volkstümliche Haus in Bosnien und der Hercegovina (Wissenschaftl. Mittheilungen aus Bosnien und der Hercegovina, VII 1900, Wien σ. 247—290.

—Die Stellung des bosnischen Hauses (Sitzungsber. der philos.—hist. Kl. d. Akad. d. Wissensch. τόμ. 144, Wien 1902 Abh. 2.

Μιχαηλίδου Νουάρου Μ. Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου, Β' Ἀθήναι, 1934, σελ. 50—73, 342—363.

Μπίρη Κ. Ἡ. Ἀθηναϊκαὶ μελέται. Τευχος 1, Ἀθήναι, 1938, σ. 25—27: Τὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι τοῦ κλασικισμοῦ. Τευχ. 2, 1939, σ. 3—15: Ἐξατὸ χρόνια ἀθηναϊκῆς ἀρχιτεκτονικῆς.—Τευχος 3, 1940, σ. 3—9: Τὸ παλιὸ ἀθηναϊκὸ σπίτι (=Ν. Ἐστία 27 (1940), σ. 275—281).

Niederle L. Manuel de l' antiquité slave. II La civilisation, Paris 1926.

Nopcsa Franz, Haus und Hausrath im katholischen Nordalbanien (Zur Kunde der Balkanhalbinsel, 16) Sarajevo 1912.

—Albanien. Bauten, Trachten, Geräte Nordalban. Berlin und Leipzig 1925.

Ὁ αἰώνας μας. Μηνιαῖο λογοτεχνικὸ καὶ καλλιτεχνικὸ περιοδικό. Ἀθήνα. Περίοδος Αἰ 1947. Περίοδος Βα 1948.

Ὁ Ἑλληνικὸς Πόντος. Μορφὲς καὶ εἰκόνες ζωῆς. Εἰκόνες Χρ. Γ. Δημάρχου, κείμενο Ν. Καπνᾶ. Σύλλογος Ποντίων «Ἀργοναῦται—Κομνηνοί». Ἐκδοτ. Τμήμα Ἰνστιτούτου Λαμιάδαι (Ἀθήναι 1947).

- Oelmann Fr.** Haus und Hof im Altertum. I Berlin, 1927.
- Οικονομίδου Δ. Ή.** Ἀργυρόπολις Πόντου, Ἀρχεῖον Πόντου, τόμ. Γ' (1931).
- Οἰκονόμου Γ.** Ὁ ἐξ τοῦ ἀρχαίου Ἡραίου πῆλινος οἰκίσκος (Ἀρχαιολογική Ἐφημερίς 1931).
- Ohnefalsch—Richter Magda,** Griech. Sitten u. Gebräuche auf Cypern, Berlin, 1913, σ. 201 κέ.
- Ὀρλάνδου Ἀν.** Ἡ προϊστορικὴ μονοκατοικία (Δροσίνη Γ., Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, 1922, σ. 264—275).
- Τὰ παλαιὰ ἀστικά σπίτια τῆς Ἀρτης (Ἀρχεῖον τῶν βυζ. μνημείων τῆς Ἑλλάδος, τ. Β' 1936, σ. 181—194).
- Τὰ παλάτια καὶ τὰ σπίτια τοῦ Μυστρᾶ (Αὐτόθι, τ. Γ', 1937, τεύχ. 1).
- Τὰ παλαιὰ ἀρχοντόσπιτα τῆς Καστορίας (Αὐτόθι Γ', 1937, σ. 187—193, Δ, 1938, 196—210).
- Ἀθηναϊκὸν ἀρχοντόσπιτο τῆς Τουρκοκρατίας (Αὐτόθι τ. Ε' (1939—40), σ. 198—205).
- La maison paysanne dans l'île de Rhodes. L' Hellénisme contemporain, II 2ème serie, I (1947), σ. 224—231).
- Βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ρόδου. Μέρος Α': Ἀρχιτεκτονικὴ (Ἀρχ. βυζ. μνημ. Ἑλλ. τ. 5 1948 τ. 1).
- Πετροῖδη Μιχ.** Λαογραφικὰ Καστελλορίζου. Τὸ σπίτι (Ἀγῆ Δωδεκανησιακῆ Πανδεδεκανησ. ὄργανον. Ἀθῆναι ἔτ. 14 (1936) ἀρ. φύλλ. 359, 360, ἔτ. 15 (1937), ἀρ. φ. 362, 363, 365).
- Πινακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλλην. λαοῦ.** Α'. Ἀρχιτεκτονικὴ τῶν κοσμητικῶν μνημείων. Τεύχ. 1. Ἀρχοντικά Καστορίας, Χορηγία Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος, Ἀθῆναι 1948. Ἐκδόσις Συλλόγου Ἑλληνικῆς λαϊκῆς τέχνης.
- Πρωτοδικίου Ἰ.** Ἡ νησιωτικὴ κατοικία (Ἀρμονία, τ. 1, 165 κέ.).
- Rider Bertha,** The greek house, Cambridge, 1916.
- Robertson D. C.** A handbook of greek and roman architecture, Cambr. 1929.
- Robinson David,** Ἀρχθ. Haus ἐν Pauly—Wissowa—Kroll RE, Suppl. VII 1940.
- Schultze Jena L.** Makedonien. Landschafts—u. Kulturbilder. Jena 1927.
- Schultze J. Joachim H.** Neugriechenland, Gotta 1937, σ. 139.
- Σταματιάδου Ε.** Σαματιά, 5, 191 κέ.
- Στυλιανίδου—Φιλικοῦ Α.** Σπίτι τοῦ Πηλίου. Σπίτι μακεδονικο. Σπίτι Σκύρου (Ὁ αἰώνας μας, περίοδος Α', 1947, φύλλ. 10 καὶ 12, περίοδος Β', φύλλ. 1).
- Σύλλογος Ἑλλ. λαϊκῆς Τέχνης** Α'. Ἐκθεσις ἀφιερωμένη εἰς τὴν τέχνην τῆς νεοελληνικῆς παραδόσεως ἥτοι τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, διακοσμητικὴν, ζωγραφικὴν, πλαστικὴν, εἰκονογράφησιν καὶ καλλιγραφίαν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἀθῆναι 1938.
- Σώχου Ἀντ.** Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴ Ντῆνο, Ἀθήνα, 1930, σ. 17.
- Thierch H.** August Thiersch als Architekt und Forscher 1923, 59 Tafel 20 (Athen).
- Τριποδάκη Δ. Ε.** Ἡ χωρικὴ κατοικία στὸ Λασιθί. Ἀνάτυπον ἐκ τῶν Τεχνικῶν Χρονικῶν τεύχ. 169—170 (1946).
- Τσοῦντα Χρ.** Ἱστορία τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς τέχνης. Ἀθῆναι 1928.
- Hampe H.** Δύο ἑλληνικαὶ νησιωτικαὶ κομποπόλεις. (Μετάφρ.) εἰς Τεχνικὰ χρονικά ἔτ. Ζ' 1938, σ. 971—976.
- Χανιώτη Β.** Νησιωτικὴ λαϊκὴ τέχνη. Κάριπαθος. Ἀθῆναι 1933.
- Τὰ σπίτια τῆς Καρπάθου, εἰς «Ἐλεύθερα Δωδεκάνησα» Α', 1945, σ. 28—30.

Χατζηϊωάννου Κυρ. Γεωργικά καὶ ποιμενικά Κύπρου. (Διογραφία ΙΑ', σ. 67 κέ. Σπίτι, διαμερίσματα κλπ. αὐτόθι 80—83).

Χατζημιχάλη Ἀγγελ. Ἑλλην. λαϊκὴ τέχνη. Σκῦρος 1925, σ. 21 κέ.

—Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία. 1931, σ. 175 κέ.

—Σάμος, ἐν περιοδ. Ἑλληνικά Γράμματα, Χρ. Β', τ. 3 (1928), σ. 86—94.

—Ἡπειρωτικὴ λαϊκὴ τέχνη, Ἡπειρωτικά χρονικά. Ἔτος Ε' 1930.

—Τὰ Βίβλια τοῦ Κιθαιρώνα. Ἀνατύπωσις ἐκ τῆς Ν. Ἑστίας. Ἀθήναι, 1933.

—Ἄρθρον ἐν Μεγάλῃ Ἑλλην. Ἐγκυκλ. τ. 10, σελ. 826, λ. Ἑλλάς, λαϊκὴ τέχνη καὶ ἐν Ἐλευθερουδάκῃ Ἐγκυκλοπ. Λεξικῶ τ. Ε', 383—391, λ. λαϊκὴ τέχνη.

—L' art populaire grec, ἐκδ. Πυρσοῦ, 4ον, σ. 16. (Μετάφ. τοῦ ἄρθρου ΜΕΕ), Athènes 1937, σ. 8—11 Architecture.

—Αἱ ἐκδηλώσεις καὶ ἡ μορφή τῶν ἔργων τῆς λαϊκῆς τέχνης στὶς Κυκλάδες (Ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ Α' τόμου τῆς Ἐπετ τῆς λαογραφ. καὶ ἱστορ. Ἐταιρείας Κυκλαδικοῦ πολιτισμοῦ καὶ τέχνης), ἐν Ἀθήναις 1935.

—L' Epire. L' hellénisme Contemp. 2ème Serie I 1947, σ. 155—161.

—La maison grecque, L' hellen. Contemp. 2ème ser. 3 année. 1949 σ. 169—190 καὶ 250—265.

Wace A. The towns and houses of the archipelago ἐν Burlington Magazine 26 (1914—15), 99 κέ.

Weickert Carl, Typen der archaischen Architektur in Griechenland und Kleinasien 1929.

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΑΙ

ΕΙΣ ΤΑΣ ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΟΥΜΕΝΑΙ

- ἌρχΚ.** Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως. Ἀγροτική κατοικία (ὑπὸ ἐκτύπωσιν).
ἌρχΣ. Χρ. Εὐελπίδη—Σπ. Τσαούση, Τὸ ἀγροτικὸ σπίτι.
Αἰτ. Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκίσεις.
Αἰών. Ὁ αἰώνας μας. Περίοδος Α' 1947, Β' 1948.
Ἀράχ. Μ. Ἰωαννίδου. Αἱ οἰκίαι τῆς Ἀραχόβης.
ἈρχΒυζΜν. Ἄν. Ὀρλάνδου, Ἀρχεῖον τῶν βυζαντινῶν μνημείων τῆς Ἑλλάδος τ. Β' 181—194. Γ' 53—114. 187—193. Δ' 196—210.
ἈρχΚοιν. Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως. Ἀρχεῖον κοινοτήτων (ἀνέκδοτον).
Γλῶσσ. Στ. Κυριακίδου, Γλῶσσα καὶ πολιτισμὸς τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων.
Δωδ. Γ. Α. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ κατοικία τῆς Δωδεκανήσου.
Ἐκθεσεις. Σύλλογος Ἑλλ. Λαϊκῆ Τέχνης. Α' ἔκθεσις, Ἀθήναι 1938 σ. 19.
ἩπειρΧρ. Ἄρ. Ζάχος εἰς Ἡπειρωτικὰ Χρονικὰ Γ 1928 σ. 295 κέ.
Θεσσ. Γ. Α. Μέγα, Θεσσαλικαὶ οἰκίσεις.
Θρακ. Γ. Α. Μέγα, Θρακικαὶ οἰκίσεις.
Ἰκαρ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη. Ἑλλ. λαϊκὴ τέχνη. Ρουμλούκι, Τρίκερι, Ἰκαρία.
Κάρπ. Μ. Μιχαηλίδου—Νουάγου, Λαογρ. Σύμμεικτα Καρπάθου τ. Β'.
Καστορ. Πινακοθήκη τῆς τέχνης τοῦ Ἑλλην. λαοῦ. Α'. Τεῦχ. 1: Ἀρχοντικά Καστορίας.
Κυκλ. V. Vafiadis, Städte auf den Kykladen.
Λ' Ἀρχ. Γλ. Μαροπούλου, Ἡ λαϊκὴ μας ἀρχιτεκτονική.
Λαογρ. Κ. Χατζηιωάννου, ἐν Λαογραφίᾳ τ. ΙΑ' σ. 81.
Λασήθι Δ. Ε. Τριποδάκη, Ἡ χωρική κατοικία στὸ Λασήθι.
Λήμν. Γ. Α. Μέγα, Ἡ λαϊκὴ οἰκοδομία τῆς Λήμνου.
Λ' hellén. Ἄν. Ὀρλάνδος, L' hellénisme contemporain, σειρά 2, ἔτ. Α' (1947). 223 κέ.
 — Ἄγγ. Χατζημιχάλη, αὐτ. ἔτ. Γ' (1949) 169 κέ.
Μακεδ. L. Schultze—Jena, Makedonien.
Μύκον. Ἄρῃ Κωνσταντινίδη, Δυὸ χωριά ἀπ' τὴ Μύκονο.
Σάμ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. Λαϊκὴ Τέχνη. Σάμος.
Σκῦρ. Ἄγγ. Χατζημιχάλη, Ἑλλ. Λαϊκὴ Τέχνη. Σκῦρος.
ΤεχνΧρ. Η. Hampe, Τεχνικὰ Χρονικὰ, ἔτ. Ζ' 1938 σ. 971—6.
WasmM. Ἄρ. Ζάχος, Wasmuts Monatshefte f. Baukunst VII 1922.

Ἄγρ Κ (Ἀγροτική κατοικία)

A Θράκη	μ Τσοτύλιον
α Δακία	Γρεβενά
β Καστανιές	Γ Ἡπειρος
γ Ὀρεστιάς	α Μέτσοβον
δ Διδυμότειχον	β Κόνιτσα
ε Σουφλί	γ Δολιανὰ
ζ Φερὶ	δ Ἰωάννινα
η Ἀλεξανδρούπολις	δ ¹ Κούρεντα
θ Σάππαι	δ ² Δωδώνη
ι Εἰάνθη	δ ³ Δυτ. Ζαγόρι
B Μακεδονία	δ ⁴ Καμποχώρια
α Χρυσούπολις	ε Παραμυθιά
β Καβάλα	ζ Πρέβεζα
γ Δράμα	Δ Κρήτη
δ Προσοτσάνη	α Καστέλλι (Κισσάμου)
ε Σιδηρόκαστρον	β Παλιοχώρα (Σελίνου)
ζ Νιγρίτα	γ Χανιά (Ἀποκορώνου)
η Κιλκίς	δ Ρέθυμνον
θ Πολύκαστρον	ε Μοῖρες
ι Γουμένιτσα	ζ Ἡράκλειον
κ Βέροια	η Βιάννος
λ Σιάτιστα	Ἐπιπέδα (Ἀρχεῖον Κοινοτήτων Ὑπ. Ἀνοικοδομήσεως)
Ἄρχ Κοιν (Ἀρχεῖον Κοινοτήτων Ὑπ. Ἀνοικοδομήσεως)	2 Προσύμνη
A Στερεὰ Ἑλλάς καὶ Εὐβοία	3 Σκοτεινή
α Ἀττικὴ καὶ Βοιωτία	γ Καλάβρυτα
1 Τανάγρα	1 Λειβάρτζι
2 Σχηματάρι	2 Κλειτορία
β Δωρὶς	δ Ἀχαΐα
1 Γαλαξίδι	1 Μάγειρα Πατρῶν
γ Φθιώτις	2 Δοκαναίικα Πατρῶν
1 Μακραζώμη, Πλατύστομον	ε Ἀρκαδία
2 Στύρφακα	1 Ἀρβανιτοκερασιά
δ Αἰτωλία	ζ Μεσσηνία
1 Ἄρτοτινα - Κροζύλειον	1 Μελιγαλᾶ, Βλαχέρνα
ε Ἀκαρνανία	2 Καρβέλι Καλαμῶν
1 Βόνιτσα	3 Λαδᾶ
2 Ξηρόμερο	4 Καλύβια Σόχας
3 Αἰτωλικὸν	5 Μαγούλα Καλαμῶν
ζ Εὐβοία	6 Νέδουσα καὶ Λαθᾶ
1 Καρυστία	7 Πηγές
B Πελοπόννησος	η Λακωνία
α Κορινθία	1 Πυρρίχο Γυθείου
1 Βέλλον, Ζευγολατιό, Βραχάτι	2 Κελεφᾶ Οἰτύλου
2 Τρίγκαλα	Γ Ἐπτάνησος
β Ἀργολίς	α Κεφαλληνία
1 Ἄγ. Νικόλοος	1 Κραναία

ΔΙΑΣΑΦΗΣΕΙΣ ΠΙΝΑΚΩΝ

(Ἡ παραπομπὴ γίνεται εἰς τὸν ἀριθμὸν τῆς εἰκόνης.
ι.=ισόγειον, ὄ=ὄροφος, ὄ. α'=ὄροφος πρῶτος).

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ Α΄.

α', 1 Ἀρχ.Βυζ.Μν. Γ' 50 Β. Λῆμν. 2 ι. 5 ὄ. 6 ὄ. 7 ὄ. 11 ὄ.	6α Θρακ. 26 ι.
2 Θρακ. 17 ι.	7 Λῆμν. 8 ὄ. 9 ὄ. 10 ὄ.
3 Αἰτ. 3 ι. Θεσσ. 39 ι. ὄ. Θρακ. 30 ὄ. (βλ. Θρακ. σ. 28 σημ. 2'.	8 Λῆμν. 12 ὄ.
4 Θρακ. 27 ὄ. Λῆμν. 6 ι. 7 ι. 8 ι. 9 ι. 11 ι.	9 Λῆμν. 13 ὄ.
4α Γλώσσ. 2.	β', 1 ἈγοΚ. Γα 1 ι.
4β Θρακ. 27.	2 ἈγοΚ. Γ β 1 ι. Θεσσ. 41 ι. Θρακ. 17, 1 ι. 29 ὄ.
5 Θρακ. 11 ι.	2α Θρακ. 17, 2 ι.
5α Θρακ. 25 ι.	3 Θεσσ. 40 ὄ.
5β Θρακ. 23 ι.	4 ἈγοΚ. Α η 10 ι.
6 Θρακ. 26 ὄ.	4α ἈγοΚ. Α η 11 ι.
	5 ἈγοΚ. Α η 9 ι.

ΠΙΝΑΞ Β΄.

1 ἈγοΚ. Α θ 15 ι. Β κ 15 ὄ. Γ δ' 1 ι. 5 ι. ὄ. δ' 1 ι. ε 1 ι. 5 ι. ζ 1 ι. Ἀ- ράχ. 1 ι. Ἀρχ.Βυζ.Μν.Γ' 50 Α. 99.	4α Θεσσ. 19 ι.
10. Ἀρχ.Κοιν. Α β 1. Β γ 1. ε 1. ζ 6. η 2. Μακεδ. πίν. 9 ι.	4β ἈγοΚ. Α ε 6 ὄ.
2 ἈγοΚ. Β ε 7 ι. Γ δ' 8 ι. Ἀράχ. 9 ι. Ἀρχ.Κοιν. Β ζ 2. 3. 5. 6. 7. Θεσσ. 10 ι. 31 ι.	5 Θεσσ. 17 ι.
2α ἈγοΚ. Α α 6 ι. θ 7 ι.	6 ἈγοΚ. Β β 5 ι. Γ δ' 9 ι. 10 ι. Θεσσ. 34 ι. 37 ι. 42 ι.
2β Αἰτ. 18.	6α ἈγοΚ. Α β 2 ι. β 8 ι. δ 18 ι. Θεσσ. 79 ι.
3 Ἀρχ.Κοιν. Β ζ 4. Θεσσ. 34 ὄ.	6β ἈγοΚ. Α β 10 ι. Β γ 14 ι.
3α ἈγοΚ. Α ε 6 ι. δ 18 ὄ. Β β 4 ι. γ 10 ι.	7 Θεσσ. 18 Α. ι.
4 ἈγοΚ. Α γ 10 ι. δ 6 ι. ε 4 ι. Β γ 14 ι. ε 12 ι. κ 6 ι. Θεσσ. 11 ι. 55 ὄ. Μακεδ. πίν. 32 ὄ.	7α Θεσσ. 18 Α. ι.
	8 ἈγοΚ. Α α 3 ι. δ 6 ι. 10 ι. ε 8 ι.
	8α ἈγοΚ. Α β 6 ι. γ 5 ι. δ 9 ι.
	8β ἈγοΚ. Β θ 10 ι.
	8γ ἈγοΚ. Α β 4 ι. ζ 6 ι. Β κ 16. Θεσσ. 18 Γ.
	8δ ἈγοΚ. Α θ 9 ι.

ΠΙΝΑΞ Γ'.

- 1 Αιτ. 3 ὁ. 22 ι. ἌγοΚ. Α α 5 ι. 8 4.
 Β γ 2. η 1. x 1 ι. 10 ὁ. Γ β 1 ὁ.
 γ 1 ι. ὁ. 8² 2 ι. δ⁴ 1. 5. 6. 8 ι. 9
 ι. ε 2 ι. 4 ὁ. 6 ὁ. ζ 2 ι. 3 ι. 7 ὁ.
 ἌρχΚοιν. Β β 2 ι. 8 2. ζ 1. Θεσσ.
 14 ι. 15 ι. 29 ι. 43 ι. 52 ι.
- 1α ἌγοΚ. Β γ 7 ι. ζ 4 ὁ. θ 17 ι. ὁ. Γ
 δ¹, 2 ι.
- 1β Αἰών Β φ 3 ι. (Μεσολόγγυ).
- 2 ἌγοΚ. Α η 1 ι. θ 1 ι. Β θ 4 ι. Γ δ⁴
 6 ὁ. 7 ι. ὁ. 8² 9 ὁ. 10 ὁ. 8² 1 ι. ὁ.
 δ⁴ 6 ὁ. Ἀράχ. 2 ὁ. Θεσσ. 32 ι. ὁ.
 51 ι. 56 ι ὁ. Θρακ. 16, 1 ι. 28 ὁ.
- 2α ἌγοΚ. Α ε 9 ι. ὁ. η 2 ι. Β ε 8 ὁ. x
 13 ὁ. Γ β 2 ὁ. γ 2 ι. ὁ. 8² 2 ὁ. ε 3
 ι. Αἰών. Β φ. 1. ὁ. (Δράμα). Ἡπ.
 Χρ. Γ σ. 299 εἰς 2. Θεσσ. 68 ι. 85
 ι. ὁ.
- 2β ἌγοΚ. Α γ 9 ι. Β ζ 1. η 7 ι.
- 2c Αἰών Β φ. 2 ι. (Παξοί). ἌρχΚοιν.
 Γ α 1.
- 2d ἌγοΚ. Β η 14 ι.
- 2e Αιτ. 20.
- 3 ἌγοΚ. Β β 1 ι. ζ 5 ι. ὁ. η 10 ὁ. ι 5
 ι. Θεσσ. 36 ὁ. Θρακ. 4. Μακεδ.
 πίν. 83 ι.
- 3α ἌγοΚ. Β β 4 ι. δ 5 ὁ. ε 8 ὁ. η 11
 ὁ ι 5 ὁ. x 13 ι. Γ δ³ 6 ὁ. Θεσσ.
 16 ι. 38 ὁ. Θρακ. 1 ι. 5 ι. 16, 2 ι.
 Μακεδ. πίν. 9 ὁ. 83 ὁ.
- 3β ἌγοΚ. Α δ 16 ι. ζ 4 ι. Β α 1 ι.
- 3c ἌγοΚ. Α β 2 ι. γ 2 ι. δ 5 ι.
 3d Θεσσ. 38 ὁ. 54 ι. 76 ὁ.
- 3e ἌγοΚ. Γ α 3 ὁ. δ³ 2 ι. Θεσσ. 38 ι.
 48 ι. 76 ι. 79 ὁ.
- 3f ἌγοΚ. Α α 7 ι. β 3 ι. 9 ι. δ 16 ὁ.
 ζ 5 ι.
- 4 ἌγοΚ. Α θ 5 ι. Β η 12 ὁ. ι 2 ι. Θεσσ.
 13 ι. 18 Β ι. 55 ι. Μακεδ. πίν.
 81 ι.
- 4α ἌγοΚ. Α θ 10 ι. Β ε 2. λ 10 ι. ὁ.
 Θεσσ. 27 ι. Καστορ. 28 ι
- 4β ἌγοΚ. Α θ 10 ι.
- 4c Θρακ. 20.
- 5 ἌγοΚ. Α β 8 ὁ. δ 17 ι. ὁ. λ 8 ὁ.
 Β λ 8 ὁ. Γ β 6 ι. δ² 5 ι. ΑρχΒυζ.
 Μν. Γ σ. 188. Θεσσ. 36 ι. Θρακ. 6 ι
- 5α ἌγοΚ. Α β 9 ὁ. Β γ 5 ι. 12 ὁ. δ 5 ι.
 ε 8 ι. θ 1 ι. λ 9 ι. ὁ. ν 5 ι. Γ δ⁴
 10 ὁ. Αἰών Β φ. 1 ι. (Δράμα).
 Θεσσ. 44 ι. 73 ι.
- 5β ἌγοΚ. Α β 3-9 ι. ζ 5.
- 5c ἌγοΚ. Β γ 6 ι.
- 6 Θεσσ. 78 ι.
- 6α ἌγοΚ. Β β 6 ι. Αἰών Α' φ. 12. Θεσσ.
 81 ι.
- 6β Αἰών Α' φ. 12 ὁ. Θεσσ. 49 ι. 50 α' ὁ.
- 6c Θεσσ. 50 β' ὁ.
- 7 Θεσσ. 37 ὁ. 44α. α' ὁ. 48 ὁ. Μακεδ.
 πίν. 82 ὁ.
- 7α Θεσσ. 42 ὁ. 44α β' ὁ.

ΠΙΝΑΞ Δ'.

- 1 ἌγοΚ. Α α 2 ι. 5 ὁ. 7 ι. ὁ. β 4. η
 3 ι. θ 16 ι. Β α 5. γ 3. 16 ι ε
 1. η 2. θ 5 ι. x 5 ι. 15 ι. 16 ι.
 λ 1. 4. μ 1 ι. 5 ι. ὁ. ν 1 ι.
 Γ γ 3. δ² 11 ὁ. δ³ 8 ὁ. δ⁴ 7. ζ
 4 ι. 8 ι. ὁ. Αἰών Α φ. 5. Ἀραχ.
 8 ι. Ἀρχ. Κοιν. Α α 1. 2. γ 1. 2. ε
 1. 2. 3.
- 1α ἌγοΚ. Β ε 1 ι. x 16 ι. ὁ. Γ β 3 ι. ὁ.
 8 ι. γ 3 ι. ὁ. Θεσσ. 18 Γ ι. 26 ι.
 45 ι. 46 ι. 47 ι.
- 2 ἌγοΚ. Β ε 7. ὁ. Γ δ² 11 ὁ. Θεσσ.
 47 ὁ. ΤεχνΧρ. Ζ 4 (Μυκῆναι).
- 2α ἌγοΚ. Α α 6 ὁ. Β α 3 ι. η 4 ι. 17 ὁ.
 λ 11 ι. ὁ. μ 8 ι. ὁ. Γ δ³ 3 ὁ. ζ 9 ι.
 ὁ. Αἰών Α φ. 11 ι. (Θεσσαλία).
 Θεσσ. 42 ὁ.
- 2β ἌγοΚ. Α α 1 ι. γ 1 ι. ι 1 ι.
- 2c WasmM. VII 247 = Θεσσ. 89 ὁ.
- 3 ἌγοΚ. Α θ 15 ὁ. 16 ὁ. Β δ 1 ι. 3 ι.
 ὁ. 4 ι. ὁ. ι 5 ὁ. Θεσσ. 69 ὁ.
- 3α ἌγοΚ. Β β 3 ι. Ἀραχ. 12 ὁ. Θεσσ.
 70 ι. Θρακ. 7 ι.
- 3β ἌγοΚ. Α θ 2 ι. Β α 2 ι.
- 3c ἌγοΚ. Β β 6 ὁ. Θεσσ. 81α α' ὁ. 87 ὁ.
 3d Καστορ. 5 α' ὁ. 13 β' ὁ.

3ε Αἰὼν Α' φ. 2 σ. 56—57. ἙπΧρ. 3
(σ. 297) εἰζ. 1.
3f Καστορ. 35 β' ὄ.
4 ἌγρΚ. Αθ 6 ἰ. Θεσσ. 57 ὄ. 58 ὄ.
4α ἌγρΚ. Γ δ³ 10 ἰ. ὄ. Θεσσ. 59 ὄ. 71 ἰ.
4β ἌγρΚ. Β δ 6 ὄ. Θραζ. 8. 19 ἰ. 21 ἰ.
Μακεδ. πίν. 43.
4c ἌγρΚ. Α θ 4 ἰ.
4d ἌγρΚ. Β δ 6 ἰ.
5 ἌγρΚ. Α η 8 ὄ. Β β 4 ὄ. 5 ὄ. γ
10 ὄ. 11 ἰ.
εα ἌγρΚ. Β β 4 ὄ. μ 3 ἰ. Γ δ³ 11 ἰ.
Θεσσ. 44α β' ὄ.

5β Θεσσ. 88 ἰ.
5c ἌγρΚ. Γ β 6 ὄ.
5d ἌγρΚ. Γ δ² 7 ἰ.
6 ἌγρΚ. Α α 3 ἰ. γ 3 ἰ. 10 ἰ. δ 10 ἰ.
ε 4 ἰ. 8 ἰ. Β α 6 ἰ. γ 14 ἰ. κ 6 ἰ.
μ. 2 ἰ.
6α ἌγρΚ. Α β 5 ἰ. γ 4 ἰ. 13 ἰ. δ 19 ἰ.
Γ ζ 6 ἰ. ἈρχΚοιν. Α β 1.
6β ἌγρΚ. Α β 6 ἰ. 10 ἰ. γ 5 ἰ. δ 9 ἰ.
ζ 8 ἰ.
6c ἌγρΚ. Β θ 7 ἰ.
7 Θεσσ. 18 Γ.
8 ἌγρΚ. Β α 7 ἰ.

ΠΙΝΑΞ Ε'.

1 ἌγρΚ. Β ι 6 ἰ.
2 ἈρχΒυζΜν. Β' σ. 185. 186.
2α Θεσσ. 64 ἰ.
2β Θεσσ. 65 ἰ.
2c Θεσσ. 86 ἰ.
3 ἌγρΚ. Β γ 4 ἰ. Θεσσ. 66 ἰ. 67 ἰ.
3α Θεσσ. 62 ὄ.
4 ἌγρΚ. Β ι 6 ὄ. Καστορ. 33 ἰ.
4α ἌγρΚ. Γ δ³ 5 ὄ. 6 ὄ. 7 ὄ. Θεσσ.
80α, α' ὄ. 88 ὄ. Καστορ. 29 β' ὄ.
4β ἌγρΚ. Γ α 3 ὄ. δ³ 5 ὄ. 6 ὄ. 7 ὄ.

5 ἌγρΚ. Γ γ 6 ὄ. Θεσσ. 60 ὄ.
5α Θεσσ. 63 ἰ. 72 β' 5.
5β Θεσσ. 81α β' ὄ.
6 Θεσσ. 72 ἰ.
6α Θεσσ. 82 ὄ.
6β Θεσσ. 80α β' ὄ.
6c Καστορ. 5 β' ὄ.
7 Ἐκθρεσις 19 ἰ. WasmM. VIII 248
= Θεσσ. 90. 91 ὄ.
7α ἈρχΒυζΜν. Δ σ. 201. Καστορ. 28 α' ὄ.
8 ἌγρΚ. Β κ.

ΠΙΝΑΞ ςα.

1 ἌγρΚ. Α η 4 ἰ. Β η 3 ἰ. Γ β 8 ὄ. δ¹
8 ὄ. δ² 3 ἰ. ε 7 ὄ. θ 16 ὄ. Ἀρχ-
Κοιν. Α γ 1. ζ 1. Β α 1. 2. β 1.
γ 1. ε 1. Αἰτ. 22 ὄ. Ἀράχ. 10 ὄ.
Θεσσ. 43 ὄ. 45 ὄ. 46 ὄ.
2 ἌγρΚ. Γ δ¹ 4 ἰ. δ² 6 ἰ. Αἰτ. 25 ὄ.
Ἀράχ. 9 ὄ. ἈρχΚοιν. Α γ 2. Β α

2. β 1. 3. δ 1. ζ 2. 4. 5. 6. η 2.
2α ἌγρΣ. 14. ἈρχΚοιν. Α ζ 1.
2β ἌγρΚ. Γ γ 4 ἰ. ἈρχΚοιν. Γ α 1.
3 ἌγρΚ. Β κ 12 ὄ.
4 Ἀ' Ἀρχ. 18 ὄ.
5 ἈρχΚοιν. Β δ 2.

ΠΙΝΑΞ ςβ.

1 ἌγρΚ. Β β 8 ἰ. γ 15. ι κ 15 ἰ. λ 1 ἰ.
Θεσσ. 41 ὄ.
2 ἌγρΚ. Α η 6 ἰ. Β κ 17 ἰ.
3 ἌγρΚ. Α α 4 ἰ. δ 11 ἰ. 21 ἰ. ζ 9 ἰ.
Β γ 9 ἰ. 15 ὄ. ε 5 ἰ. θ 10 ἰ. κ 9 ἰ.
17 ὄ. λ 5 ἰ. ὄ. 6 ἰ. ὄ. μ 4 ἰ. 7 ἰ. ὄ.
ν 4 ἰ. ὄ. Γ α 4 ἰ. ὄ. δ³ 11 ἰ. ὄ.
ἈρχΚοιν Β ζ 2. Αἰὼν Α φ. 9 ἰ.
(Ἀθῆναι). Θεσσ. 77 ἰ. 78 ὄ.
3α ἌγρΚ. Β μ 6 ἰ. ὄ.

3β ἌγρΚ. Β λ 12 ἰ. ὄ.
4 ἌγρΚ. Α η 5 ἰ. θ 14 ὄ. Αἰὼν. Α φ.
8 (Ζάκυνθ.) ἰ. Β φ. 3 ὄ. (Μεσο-
λόγγι). ἌγρΣ 13.
4α Αἰὼν. Α φ. 8 α' ὄ. (Ζάκυνθ.)
4β Αἰὼν Α φ. 8 β' ὄ. (Ζάκυνθ.)
5 ἌγρΚ. Α δ 22 ἰ. 23 ἰ.
5α ἌγρΚ. Α γ 11 ἰ.
6 ἌγρΚ. Α θ 13 ἰ. Θεσσ. 77 ὄ.
6α ἌγρΚ. Β ε 6 ἰ.

7 ἌγοΚ. Β λ 2 ἰ.
7α ἌγοΚ. Β λ 2 ἰ.
7β ἌγοΚ. Γ δ² 7 ἰ.
8 ἌγοΚ. Β ζ 2 ἰ.

9 ἌγοΚ. Β γ 14 ὄ.
9α ἌγοΚ. Β γ 4 ὄ. (πρώτ. συνθέσεως).
9β ἌγοΚ. Β γ 1 ὄ. (πρώτ. συνθέσεως).

ΠΙΝΑΞ Ζα.

1 ἌγοΚ. Α δ 8 ἰ ἰ 1 ἰ. Γ δ⁴ 10 ἰ. 13 ἰ.
2 ἌγοΚ. Α δ 7 ἰ. Αἰών Β φ. 5 ἰ.
(Καλάμαι)
2α Θεσσ. 28 ἰ.
3β ἌγοΚ. Β δ 2 ἰ ἰ 7 ὄ.
2c Θεσσ. 20 ἰ. 21 ἰ.
3 ἌγοΚ. Α ζ 10 ἰ. Β δ 8 ὄ. ἰ 7 ὄ.
3α Θρακ. 10.
3β ἌγοΚ. Α β 1 ἰ. θ 3 ἰ. Β κ 4 ἰ.
3c ἌγοΚ. Β η 13 ἰ. Θρακ. 9 ἰ.
4 ἌγοΚ. Β ι 7 ἰ.
4α ἌγοΚ. Β β 10 ὄ.
4β ἌγοΚ. Β β 9 ὄ.
5 Αἰών. Β φ. 5 ὄ. (Καλάμαι)
5α ἌγοΚ. Α γ 6 ἰ.

ΠΙΝΑΞ Ζβ.

1 ἌγοΚ. Γ δ¹ 4 ἰ.
2 ἌγοΚ. Γ δ¹ 4 ἰ.
2α Θρακ. 13.
2β ἌγοΚ. Α θ 12 ἰ.
3 Θρακ. 13.
3α ἈρχΒυζΜν. Β' 188 Ἀράχ. 12 ὄ.
4 ἌγοΚ. Α' θ 11 ἰ.

ΠΙΝΑΞ Ηα.

1 ἌγοΚ. Δ δ 1 ἰ. ζ 1 ἰ. η 4 ἰ. ὄ. Αἰών
Α' φ. 10 ἰ. (Σκῦρ.) Δωδ. 4 ἰ. 24 ὄ.
L' hellén. Γ πίν. 9. Κυκλ. 1 ἰ.
7 ἰ. ὄ. Σκῦρ. 13. Oelmann, Haus
37c (Κίμωλος)
2 Κυκλ. 2 ἰ. 3 ἰ. 8 ἰ. L' hellén. Α'
σ. 228 Γ' σ. 176 σχ. 11 (παραλλ.)
3 Κυκλ. 8 ὄ. 9 ἰ.
3α ἌγοΚ. Δ δ 8 ὄ. η 5 ἰ.
4 Δωδ. 26 ἰ.
4α ἌγοΚ. Δ ζ 9 ἰ. η 6 ἰ. Κυκλ. 12 ἰ.
4β Δωδ. 26 ὄ.
5 Λασορ. ΙΑ', 81.
5α Κυκλ. 25.
5β ἌγοΚ. Δ η 2 ἰ.
6 Δωδ. 24 ἰ. 28 ἰ. L' Hellén. Γ πίν.
10 Λῆμν. 15.
6α ἌγοΚ. Δ δ 3 ἰ. ζ 2 ἰ. (πρώτ. συνθέ-
σεως)
7 Κυκλ. 10.
7α Κυκλ. 11, 24 ἰ.
7β Κυκλ. 24 ὄ.
7c Κυκλ. 22.
8 Κυκλ. 13.
9 Λασήθι 5.
9α Κυκλ. 17.

ΠΙΝΑΞ Ηβ.

1 ἌγοΚ. Δ β 8 ἰ. 9 ἰ. ὄ.
1α ἌγοΚ. Δ ε 2 ἰ.
2 ἌγοΚ. Δ α 4 ἰ. ζ 3 ἰ. 8 ἰ. Κυκλ. 23 ἰ.
2α Κυκλ. 5 ἰ.
2β ἌγοΚ. Δ δ 11 ὄ. ζ 8 ὄ.
2c ἌγοΚ. Δ δ 11 ἰ.
2d ἌγοΚ. Δ α 8 ἰ.
3 ἌγοΚ. Δ ε 9 ἰ.
4 ἌγοΚ. Δ ε 9 ὄ.
4α ἌγοΚ. Δ β 3 ἰ.

ΠΙΝΑΞ Θα.

1 ἌγοΚ. Δ γ 1 ἰ. 13 ἰ. ὄ. δ 6 ἰ. ὄ. ε 1 ἰ.
5 ἰ. ὄ. ζ 4 ἰ. ὄ. Δωδ. 1 ἰ. 2 ἰ. 3 ἰ.
22 ὄ. Ἰκαρ. 185. L' hellén. Γ pl. 7 καὶ
8. Μύκον. IV. Σάμ. 2. 3. 9.

- 1α Δωδ. 5 ι. 6 ι. Λασήθι 2 (παράλλ.) 3α Δωδ. 14 ι. 19 ι. 20 ὄ 21 ὄ.
 1β Δωδ. 8 ι. Κάροπ. Β' 63. 3β ἈγοΚ. Δ ζ 11 ι.
 1γ Δωδ. 7 ι. L' hellén. Α' σ. 226. 4 Δωδ. 13 ι.
 2 Δωδ. 9 ι. 10 ι. 36 ι. 5 ἈγοΚ. Δ δ 3 ι. 10 ι. ὄ. ζ 5 ι. 6 ι.
 2α Δωδ. 12 ι. 13 ι. 5α ἈγοΚ. Δ δ 9 ι. ζ 9 ι. η 6 ι.
 3 ἈγοΚ. Δ α 7 ὄ. δ 8 ι. (α' συνθέ- 6 ἈγοΚ. Δ δ 2 ι. Δωδ. 35.
 σεως σελ. 6), ζ 11 ὄ. Δωδ. 23 ι. ὄ. 7 Δωδ. 27 ι. ὄ.

ΠΙΝΑΞ Θβ.

- 1 ἈγοΚ. Δ δ 4 ι. ὄ. 8 ι. ε 4 ι. Αἰών. 2 ἈγοΚ. Δ δ 6 ι. (α' συνθ. σελ. 6).
 Α φ. 3 (σ. 92—93), 6 (σ. 188—189). 3 ἈγοΚ. Δ α 2 ι. 3 ι. β 2 ι. 10 ι. γ
 Δωδ. 16 ι. 17 ι. 18 ι. 31 ι. 33 ι. 7 ι. 8 ι. 9 ι. δ 11 ι. Δωδ. 15 ι. 29
 37 ι. Κυκλ. 28 ι. ι. 30 ι. 34 ι. Κάροπ. Β 347.
 1α ἈγοΚ. Δ α 6 ι. γ 2 ι. 14 ι. δ 7 ι. 3α ἈγοΚ. Δ δ 5 ι. (α' συνθ.) 12 ι. ε 3 ι.
 ε 6 ι. Λασήθι 3. 4 ἈγοΚ. Δ δ 3 ι. (α' συνθ. σελ. 4).

ΠΙΝΑΞ Θγ.

- 1 ἈγοΚ. Δ γ 4 ι. 5 ι. 3α Δωδ. 32. Μύκονος VIII
 1α ἈγοΚ. Δ α 1 ι. γ 3 ι. 15 ι. ὄ. 4 ἈγοΚ. Δ ε 8 ι.
 2 ἈγοΚ. Δ η 3 ι. 4α ἈγοΚ. Δ γ 16 ι.
 2α ἈγοΚ. Δ β 11 ι. γ 10 ι. δ 2 ι. (α' 5 ἈγοΚ. Δ γ 17 ι.
 συνθέσεως) ΤεχνΧρον. Ζ 8 ι. 6 ἈγοΚ. Δ ε 10 ι. ὄ.
 3 ἈγοΚ. Δ β 12 ι. ὄ. ζ 7 ι.

ΠΙΝΑΞ Θδ.

- 1 ἈγοΚ. Δ β 13 ὄ. 4 ἈγοΚ. Δ β 6 ι. δ 13 ι. ὄ.
 2 ἈγοΚ. Δ α 5 ι. β 4 ι. 5 ἈγοΚ. Δ ζ 10 ι.
 3 ἈγοΚ. Δ β 5 ι.

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ Ι'.

- 1 και 2. Χρ. Τσουντα, Ἱστορ. ἀρχ. ἑλλ. 4 Rider 23: μέγαρον τοῦ ἀνακτό-
 τέχνης, εἰκ. 3 και 4. Β. Rider, ρου τῆς Φυλαιωπῆς Μήλου.
 The greek house εἰκ. 5: κατό- 5 Τσουντα 5. Rider 24: προϊστορι-
 ψεις νεολιθικῶν οἰκιῶν τοῦ συν- και οἰκίαι τοῦ Ἰλίου (II πόλεως).
 οϊσμοῦ Διμηγίου τῆς Θεσσα- 6 Τσουντα 120: ναὸς τῆς Νεμέσεως
 λίας. ἐν Ραμνοῦντι.
 3 Τσουντα, 33. Rider 19: κατόψεις 7 Οἰκονόμου, Ὁ ἐκ τοῦ Ἀργείου Ἡ-
 μεγάρων τοῦ ἀνακτόρου τῆς Τί- ραίου πῆλ. οἰκίσκος 16: ναὸς τῆς
 ρυνθος. Ἀθηνᾶς ἐν Σουνίφ.

ΠΙΝΑΞ ΙΑ'.

- 1—4 Rider 42. 43. 44. 46. Τσουντα 389: κατόψεις οἰκιῶν τῆς Προλήνης.

ΠΙΝΑΞ ΙΒ'.

1 και 2. Robinson, Pauly - Kroll RE. Suppl. VII (1940) σ. 258 και 265 : κατόψεις οικιών τῆς Ὀλύμπου.	κατόψεις οικίας τῆς Δήλου ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ λόφου.
3 Rider 49, b : κατόψεις τῆς παρὰ τὸν Ἴνωπὸν οικίας τῆς Δήλου.	5 Κάτοψεις οικίας τῆς πόλεως Κῶ, τὸ πρῶτον δημοσιευομένη [βλ. ἀνωτ. σελ. 47 σημ.].
4 Rider 48, b. Robinson, αὐτ. σ. 271 :	

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΓ'.

1 Zlatev εἰκ. 83 : σπίτι χωρ. Divlia, περιφ. Κιουστεντίλ, ἔτους 1860.	πράκ. περιφ. Φιλιππουπόλεως, ἔτ. 1912.
2 Zlatev εἰκ. 91 : σπίτι χωρ. Οὐζούν- ταεβο, περ. Χασκόβου, ἔτ. 1780.	6 Zlatev εἰκ. 16 : σπίτι παλαιὸ ζα- δρούγας χωρ. Zabel ΒΔ Βουλγα- ρίας.
3 Zlatev εἰκ. 81 : σπίτι χωρ. Γρηγόρε- βο, περιφ. Σόφιας, ἔτ. 1870.	7 Zlatev εἰκ. 78 : σπίτι ζαδρούγας χωρ. Τιορεκόβτσι ΒΔ Βουλγαρίας ἔτ. 1870.
4 Zlatev εἰκ. 95 : σπίτι χωρ. Κάτω Μητροπόλεως, περιφ. Πλεύνας, ἔτ. 1903.	8 Zlatev εἰκ. 76 : σπίτι ζαδρούγας χωρ. Τιορεκόβτσι ΒΔ Βουλγαρίας.
5 Zlatev εἰκ. 94 : σπίτι χωρ. Καρατο-	

ΠΙΝΑΞ ΙΔ'.

1 Zlatev εἰκ. 84 : σπίτι χωρ. Ζανοζένε, περιφ. Μπέροχοφ, ἔτους 1890.	ἔτους 1915
2 Zlatev εἰκ. 21 : σπίτι χωρ. Ἔτερα περιφ. Γαβρόβου	4 Zlatev εἰκ. 44 : σπίτι χωρ. Πανέγα περ. Τετέβεν
2α Zlatev εἰκ. 26 : σπίτι χωρ. Γκράν- τετς περ. Κότελ	4α Zlatev εἰκ. 46 : σπίτι χωρ. Γκλοζιένε περ. Τετέβεν, ἔτους 1860.
3 Zlatev εἰκ. 23 : σπίτι χωρ. Νεΐζοβο	5 Zlatev εἰκ. 47 : σπίτι γ. Γκλοζιένε περ. Τετέβεν.

ΠΙΝΑΞ ΙΕ'.

1 Zlatev εἰκ. 19 : σπίτι χωρ. Ἔτερα περιφ. Γαβρόβου.	τῆς Βράτσας (Β. Σόφιας) ἔτ. 1890.
2 Zlatev εἰκ. 56 : σπίτι γ. Μπούνοβο τῆς Σρέντνια Γκόρας.	4 Zlatev εἰκ. 35 : σπίτι γ. Ζιεράβνας περ. Αἴμου.
3 Zlatev εἰκ. 88 : σπίτι γ. Μπερσέτς	5 Zlatev εἰκ. 39 : σπίτι γ. Ζιεράβνας περ. Αἴμου.

Η ΟΙΚΙΑ ΤΗΣ ΡΟΔΟΠΗΣ

ΠΙΝΑΞ ΙΣ'.

1 Zlatev εἰκ. 63 : σπίτι χωρίου Λαβί- δοβο Μέσης Ροδόπης, ἔτους 1840.	1α Zlatev εἰκ. 64 : σπίτι χωρίου Λαβί- δοβο Μέσης Ροδόπης.

2 Zlatev εικ. 65 : σπίτι χωρ. Βατάξ, ΝΔ Φιλιππουπόλεως, ἔτους 1882.	5 Zlatev εικ. 67, III : σπίτι αστικό Ροδόπης.
3 Zlatev εικ. 67, I : σπίτι παλαιό Ροδόπης.	6 Zlatev εικ. 61 : σπίτι χωρίου Πέτκοβο, ἔτους 1820.
4 Zlatev εικ. 67, II : σπίτι καλυβιώτικο Ροδόπης.	7 Zlatev εικ. 62 : σπίτι χωρίου Πέτκοβο, ἔτους 1820.

ΓΙΟΥΓΚΟΣΛΑΒΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΖ΄.

1 Meringer, Das volkstümliche Haus ni Bosnien und der Hercegovina, εικ. 63 : παλαιόν σπίτι ἐν Predolje τῆς Ἑρζεγοβίνης.	5 Meringer εικ. 46 καὶ 48 : τριθάλαμος οἰκία ἐν Dolnja Tuzla.
2 Meringer εικ. 66 : παλαιόν σπίτι ἐν Dreznica.	6 Meringer εικ. 49 : τριθάλαμος οἰκία ἐν Travnik.
3 Meringer εικ. 7 : διθάλαμος οἰκίος Τσιγγάνων ἐν Dolnja Tuzla.	7 Meringer εικ. 71 : κάτοψις ἰσογείου καὶ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Travnik.
4 Meringer εικ. 41 : διθάλαμος οἰκία ἐν Jajce.	8 Meringer εικ. 73 : κάτοψις ἑτέρας δωροφου οἰκίας τοῦ Travnik.
	9 Meringer εικ. 75 καὶ 76 : κατόψις ἄλλης οἰκίας τοῦ Travnik.

ΑΛΒΑΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΗ΄.

1 Norcsa, Albanien, εικ. 1 : κάτοψις καὶ τομὴ ἡμιπογείου καλύβης παρὰ τὸ Tuzi τῆς βορείου Ἀλβανίας.	9 Norcsa, εικ. 28 : σπίτι μὲ προστώον (κλειστόν ἐν τῇ προσόψει) ἐν Vuk-sanlekaj (Hoti).
2 Norcsa, εικ. 2 : ποιμενική καλύβη εἰς Livadi Bogs.	10 Norcsa, εικ. 27 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Mali Rencit.
3 Norcsa, εικ. 17 : χειμερινὴ κατοικία τῶν KImeni ἐν Bregumatja.	11 Norcsa, εικ. 26 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Mali Rencit.
4 Norcsa, εικ. 18 καὶ 19 : χειμερινὴ κατοικία τοῦ Μπαϊρατζάρη τοῦ Nikshi ἐν Bregumatja.	12 Norcsa, εικ. 30 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
5 Norcsa, εικ. 22 : κάτοψις μιᾶς οἰκίας εἰς Bajza τῆς περιφερείας Kastrati.	13 Norcsa, εικ. 29 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας ἐν Serna.
6 Norcsa, εικ. 23 : κάτοψις δωροφου οἰκίας τοῦ Kolaaj.	14 Norcsa, εικ. 31 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
7 Norcsa, εικ. 25 : σπίτι μὲ προστώον (πρόστυλον) ἐν Brebula.	15 Norcsa, εικ. 31 : κάτοψις τοῦ ἀνωγείου οἰκίας τοῦ Kastrati.
8 Norcsa, εικ. 24 : σπίτι μὲ προστώον (ἐν παραστάσι) ἐν Torlana.	16—19 : Διαγράμματα οἰκιῶν τῆς Μέσης Ἀλβανίας ἐπὶ τῇ βάσει τῆς περιγραφῆς τοῦ J. von Hahn, Albanesische Studien, Jena 1854, I σ. 169—170.

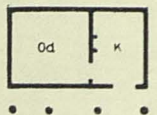
ΠΙΝΑΚΕΣ

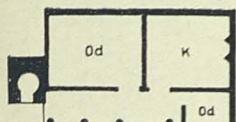
ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΤΙΝΑΞ ΙΓ'

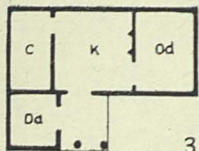
ΜΟΡΦΑΙ ΠΕΔΙΝΗΣ (Ἡ ΜΟΝΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

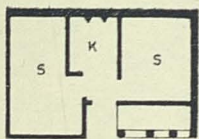
1

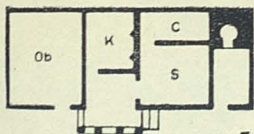
2

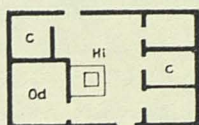
3

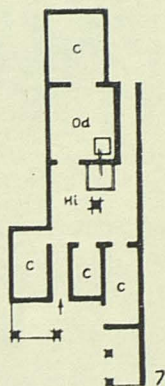
4

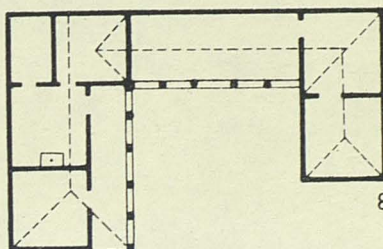
5

6

7

8

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

C ciller, κελλάρι

Hi hiza, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον

κ kasta, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον

Ob obór, στάβλος

Od odaja, ὄντιας, δωμάτιον

S soba, δωμάτιον με θερμάστραν

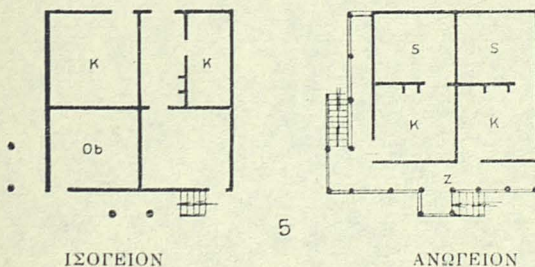
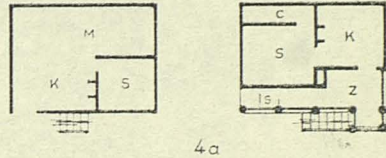
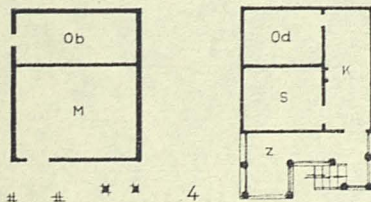
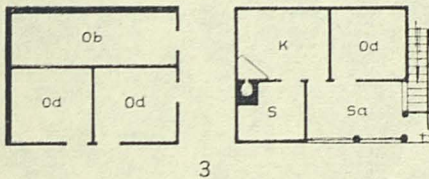
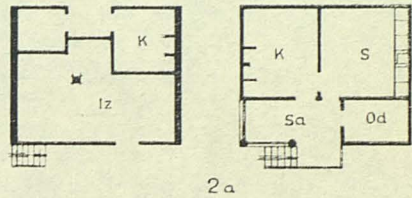
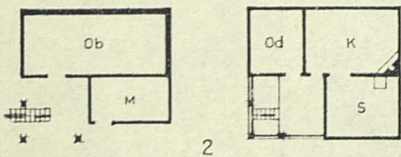
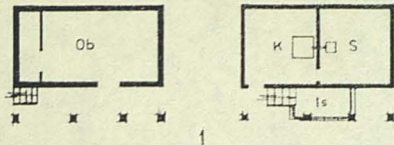

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ ΙΔ'

ΜΟΡΦΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ (Ή ΔΙΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΔΥΟ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΩΝ ΕΝ ΤΩ ΑΝΩΓΕΙΩ

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- C ciller, κελλάρι
- Is islak, ήλιακός, ξεώστης
- Iz izba, κατώγειον
- K kasta, σπίτι, τὸ κύριον δωμάτιον
- M maaze, μαγαζί, ἀποθήκη
- Ob obor, στάβλος
- Od odaja, ὀνῆς, δωμάτιον
- S soba, δωμάτιον με θερμάστραν
- Sa saivan, saldurma, ὑπόστεγον
- Z zardak, ὑπόστεγον

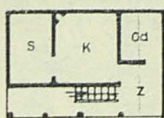
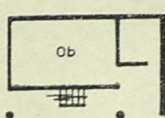

ΒΟΥΛΓΑΡΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

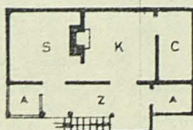
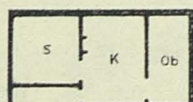
ΠΙΝΑΞ ΙΕ'

ΜΟΡΦΑΙ ΟΡΕΙΝΗΣ (Ἡ ΔΙΩΡΟΦΟΥ) ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ

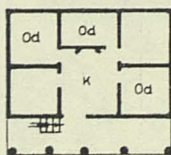
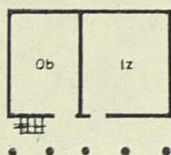
ΣΥΓΚΕΙΜΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΡΙΩΝ ΑΡΧΙΚΩΣ ΧΩΡΩΝ ΕΝ Τῷ ΑΝΩΓΕΙῶ

1

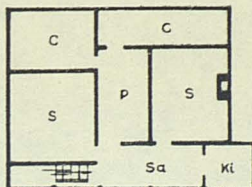
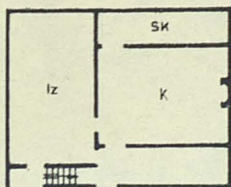
2

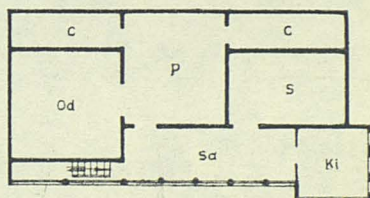
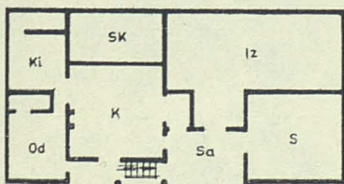
3

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- A hambar, ἀποθήκη
- C ciller, κελλάρι
- Iz izba, κατοίγειον
- K kasta, σπίτι, δωμάτιον με τζάκι
- Ki kioshk, κιόσκι
- Ob obor, στάβλος
- Od odaja, όντάς, δωμάτιον
- P prust, μπρούστι, ύπόστεγον
- S soba, δωμάτιον με θερμάστραν
- Sa saivan, saldurnia, ύπόστεγον
- Sk skriválishite, κρούπη, κορυφάνα
- Z zardak, ύπόστεγον

4

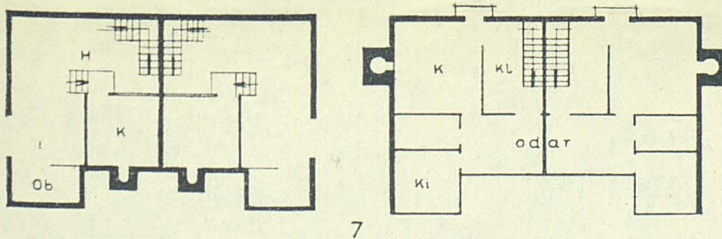
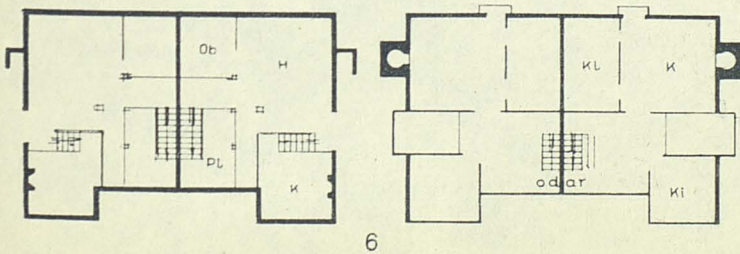
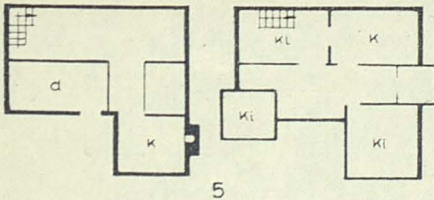
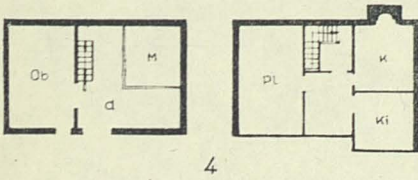
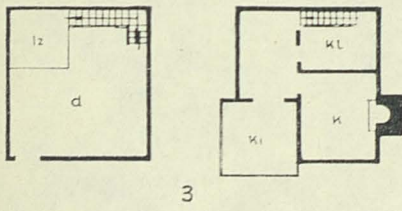
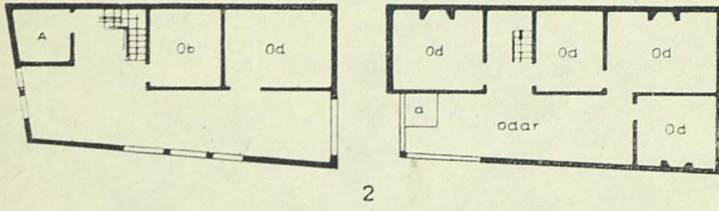
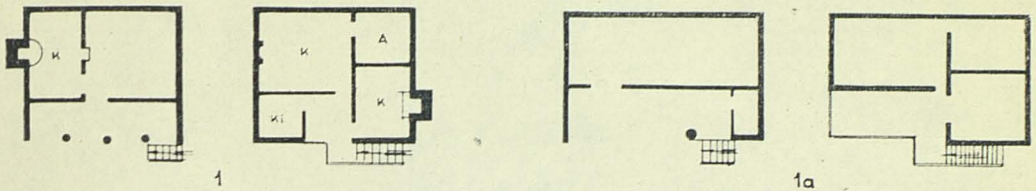

5

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

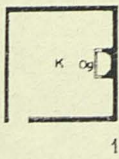
- A hambar, αποθήκη
- d dvor, αυλή
- H hajet, χαγιάτι, υπόστεγον
- Iz izba, κατοίγειον
- K kasta, σπίτι, κύριον δωμάτιον
- Ki kioshk, κιόσκι, εξώστης
- Kl klet, μικρόν δωμάτιον
- M maze, μαγαζί
- Ob obdr, πτάβλος
- Od odaja, όντάς, δωμάτιον
- odar, σάλα, ήλιακός, κρεββάτα
- Pl plevnia, άχυρών

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

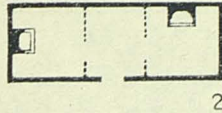
ΑΝΩΓΕΙΟΝ

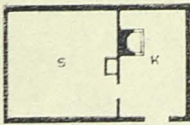
ΕΝ ΤΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ, ΑΥΤΗΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙ

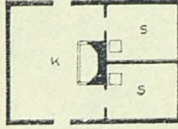
1

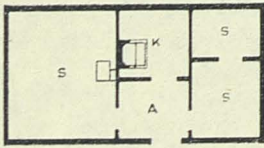
2

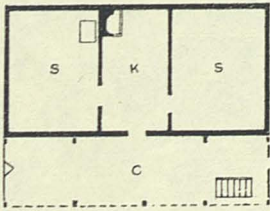
3

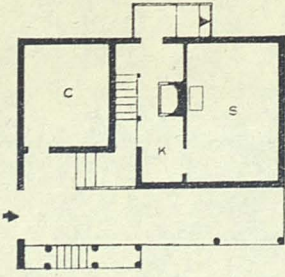
4

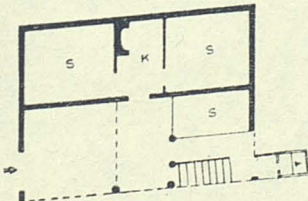
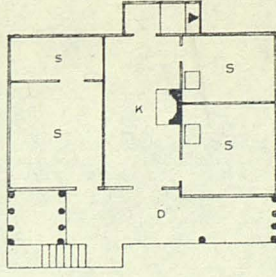
5

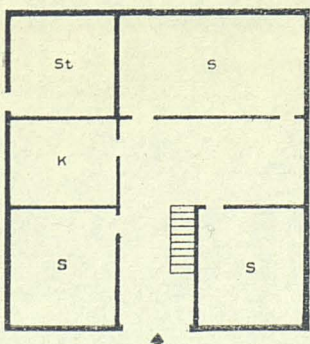
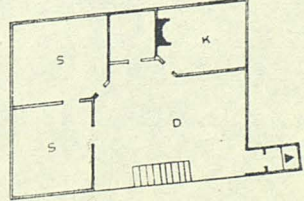
6

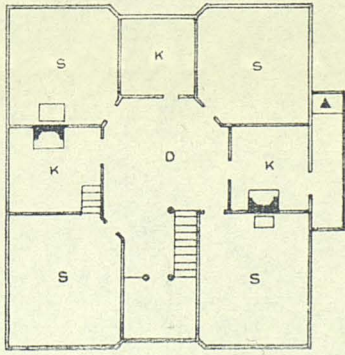
7

8

9

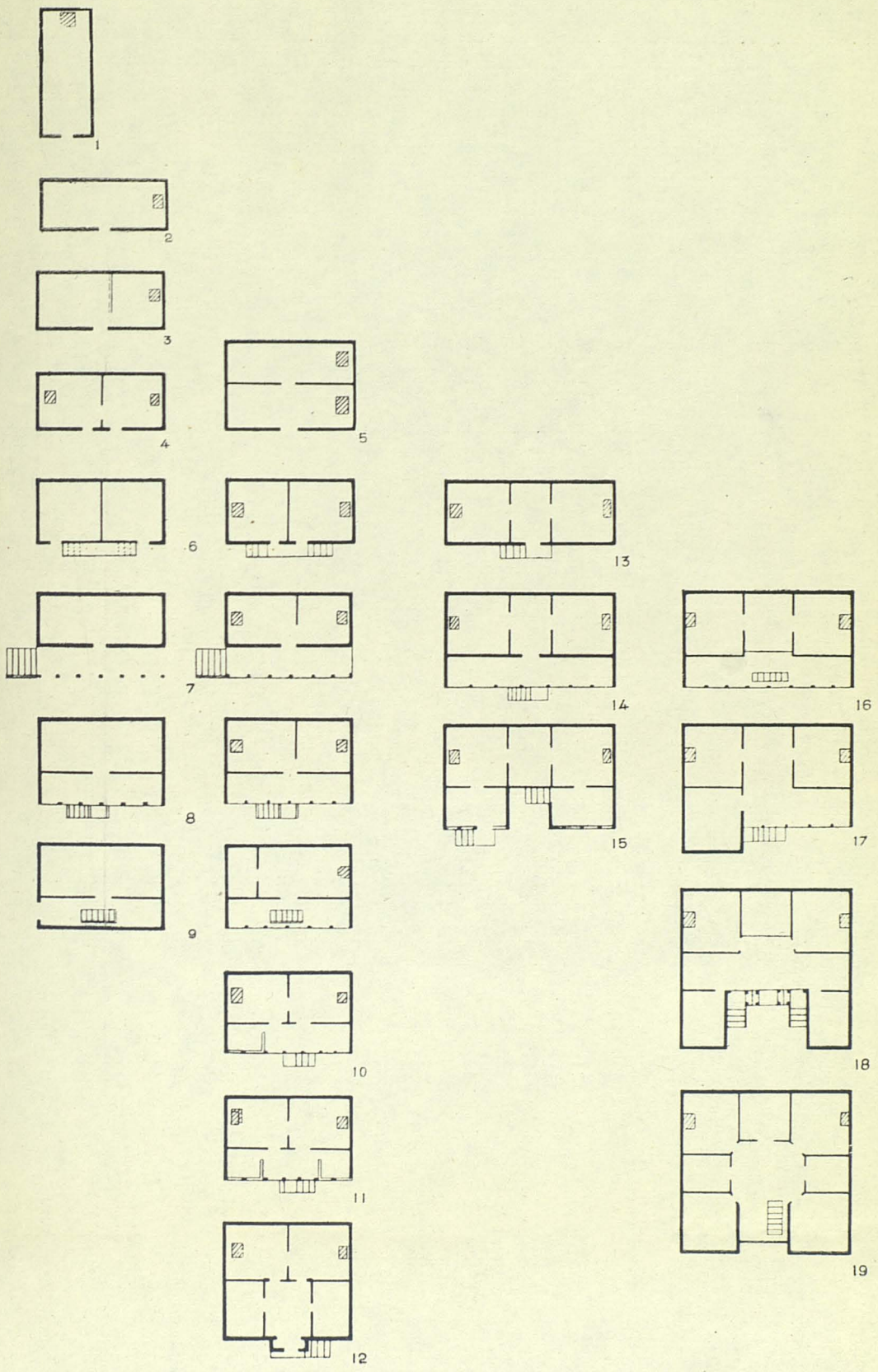
9

ΥΠΟΜΝΗΜΑ

- A arabik, λ. τουρκ. διάδρομος
- C ciller, κελλάρι
- D divanhana, σάλα, ή κρεββάτα, ό ήλιακός τών έλληγ. σπιτιών
- K kuc'a, kuhinja, σπιτι με έστιαν, μαγειρειον
- S soba, δομάτιον με θερμάστραν
- St σάβλος
- Og ognjishce, έστια (τζάκι)
- C zardak, ύπόστεγον

ΕΝ ΤΗ ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΗ ΑΥΤΗΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΕΙ

ΙΣΟΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΟΝ

ΑΝΩΓΕΙΑ

ΠΡΟΣΘΗΚΗ

Εἰς σελ. 131 στ. 5, πίν. Θα :

2b καὶ 2c Σώχου, Ἡ λαϊκὴ τέχνη στὴ
Ντῆγο σελ. 17 καὶ 22.

2d Τριποδάκη, Ἡ χωρικὴ κατοικία
στὸ Λασήφι, σχ. 3.

2e Γ. Α. Μέγα, Οἰκίσεις Ἄνδρου. Σπίτι

Δ. Μπαροῦ εἰς Κατάκοilon (ἀνέκ-
δοτον)

2f Αὐτ. Σπίτι Φρ. Κωσταρά εἰς Ἀποί-
για.

2g Αὐτ. Σπίτι Ἴω. Κανάκη εἰς Πα-
λαιόπολιν.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Σελ.	43	στ.	32	ἀντί	Robinson	γράφει	Robinson
>	67	>	1	>	στογγυλὸ	>	στογγυλὸ
>	85	>	18	>	Ἐρζεγοβίνην	>	Ἐρζεγοβίνην
>	100	>	24	>	σημειῶνων	>	σημειῶνων
>	103	>	6	>	εὐπόρου	>	εὐπόρου
>	131	>	3	>	Δωδ. 13 i.	>	Δωδ. 12 i.
>	>	>	29	>	Φυλαιωπῆς	>	Φυλακωπῆς
Πίναξ	Θ'.	>		>	ΤΥΠΟΙ	>	ΜΟΡΦΑΙ

Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ :

Γεώργιος Ἀναστασίου Μέγας, Πτυχιούχος τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν (1913) καὶ διδάκτωρ τῆς αὐτῆς Σχολῆς (1925), συμπληρώσας τὰς σπουδὰς του εἰς τὰ Πανεπιστήμια Λειψίας καὶ Βερολίνου (1927—1930). Ἀπὸ τοῦ 1936 διευθυντὴς τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν καὶ ἀπὸ τοῦ 1947 ἑκτακτος καθηγητὴς τῆς Λαογραφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Ἀθηνῶν. (Ὁδὸς Γ. Ἰακωβίδου 26, Ἀθήναι).

ΠΡΟΤΟΝΚΑ

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΕΤΥΠΩΘΗ
ΕΙΣ 1000 ΑΝΤΙΤΥΠΑ ΑΠΟ ΤΟΥ
ΑΠΡΙΑΙΟΥ ΜΕΧΡΙ ΤΟΥ ΟΚΤΩ-
ΒΡΙΟΥ 1949 ΕΙΣ ΤΑ ΤΥΠΟΓΡΑΦΙΚΑ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΙΜΟΥ ΡΟΥΤΣΗ
ΟΔΟΣ ΜΕΝΑΝΔΡΟΥ 4, ΑΘΗΝΑΙ.

ΣΕΙΡΑ ΕΚΔΟΣΕΩΝ ΤΟΥ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ

1. ΣΚΟΠΟΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΣΕΩΝ

Τὸ Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως ἀπὸ τῆς πρώτης στιγμῆς τῆς ἰδρύσεώς του εἶχε νὰ ἐκπληρώσῃ πολλοὺς σκοποὺς :

Νὰ ἐνημερώσῃ τὰς Ὑπηρεσίας του καὶ τοὺς συνεργαζομένους μετ' αὐτοῦ τεχνικοὺς καὶ ἐργολάβους, νὰ μορφώσῃ εἰδικὰ στελέχη, νὰ διαδώσῃ τὴν ἰδέαν τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ νὰ κατατοπίσῃ τοὺς Ἕλληνας καὶ ξένους εἰς τὰ σχετικὰ προβλήματα. Εὐθύς ἀμέσως, ὅμως, κατεδείχθη ὅτι πᾶσα προσπάθεια διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν σκοπῶν αὐτῶν μὲ παλαιὰς μεθόδους, δηλαδὴ μὲ τὴν δημοσίευσιν ἰδιαιτέρων ἐγκυκλίων, πολυγράφησιν ἢ καὶ πολλαπλὴν δακτυλογράφησιν συμβολαίων μετ' ἐργολάβων, φωτοτυπικὴν ἀντιγραφὴν τῶν σχεδίων τῶν διαφόρων ἔργων κ. ο. κ., θὰ ἦτο πολὺ δαπανηροτέρα καὶ θὰ ἀπησχόλει τὴν Ὑπηρεσίαν καὶ ὅλους τοὺς ἐνδιαφερομένους ἐπὶ πολὺ περισσότερον χρόνον παρ' ὅσον ἐὰν ἐγένετο κανονικὴ δημοσίευσις ὅλων αὐτῶν τῶν στοιχείων.

Σκοπός, ἐπομένως, τῆς σειρᾶς τῶν Ἐκδόσεων εἶναι νὰ ἰκανοποιήσῃ ὅλας αὐτάς τὰς ἀνάγκας κατὰ τὸν πρακτικώτερον καὶ οἰκονομικώτερον διὰ τὸ Κράτος τρόπον.

2. ΤΙ ΕΙΝΑΙ Αἱ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Συμφώνως μὲ τὸ πνεῦμα αὐτό, εἰς τὴν σειρὰν τῶν Ἐκδόσεων τοῦ Ὑπουργείου Ἀνοικοδομήσεως περιλαμβάνονται ὅλα τὰ θέματα, τὰ ὁποῖα εἶναι σχετικὰ μὲ τὸν οἰκισμὸν καὶ τὴν ἀνοικοδόμησιν τῆς χώρας καὶ ἔχουν ὡς σκοπὸν νὰ προαγάγουν τὴν ἔννοιαν τῆς ἀνοικοδομήσεως καὶ νὰ διευκολύνουν τὸ ἔργον τῆς μέσα εἰς τὰ εὐρύτερα πλαίσια, εἰς τὰ ὁποῖα πρέπει νὰ ἐνταχθῇ διὰ νὰ ἐπιτύχῃ.

3. ΣΥΝΤΑΞΙΣ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΣΙΑ ΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Ὅλαι αἱ μελέται παραμένουν πνευματικὴ ἰδιοκτησία τῶν συγγραφέων, οἱ ὅποιοι ἄλλοτε εἶναι ἄτομα, ἄλλοτε ομάδες, ἄλλοτε Διευθύνσεις ἢ Τμήματα τοῦ Ὑπουργείου καὶ ἄλλοτε ὁλόκληρον τὸ Ὑπουργεῖον, ὅπως ἀναφέρεται συγκεκριμένως εἰς κάθε δημοσίευμα.

Γίνονται δεκτὰ δημοσιεύματα, μελέται καὶ ἄλλαι ἐργασίαι εἴτε τοῦ ἰδίου τοῦ Ὑπουργείου, εἴτε συνεργατῶν αὐτοῦ, εἴτε ἀκόμη καὶ ἄλλων ἰδιωτῶν, ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετοῦν τὴν ἀνοικοδόμησιν. Αἱ σχετικαὶ μελέται ὑποβάλλονται εἰς τὴν Ὑπηρεσίαν Ἐκδόσεων τοῦ Ὑπουργείου.

Οἱ συγγραφεῖς δὲν ἀμείβονται διὰ τὰς μελέτας αὐτάς. Λαμβάνουν ἀπλῶς 100 ἀντίτυπα ὡς συγγραφικὰ δικαιώματα, χωρὶς νὰ ἔχουν ὅμως τὸ δικαίωμα νὰ τὰ διαθέσουν δι' ἐμπορικοὺς σκοποὺς. Ἡ πώλησις τῶν ἐκδόσεων γίνεται μόνον ἀπὸ τὸ Ὑπουργεῖον Ἀνοικοδομήσεως καὶ τὰ ἐντεταλμένα παρ' αὐτοῦ γραφεῖα καὶ βιβλιοπωλεῖα.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΑΝΟΙΚΟΔΟΜΗΣΕΩΣ

ΕΞΕΔΟΘΗΣΑΝ

Α'. ΣΕΙΡΑ (Σχήμα 16ον—17,5×25)

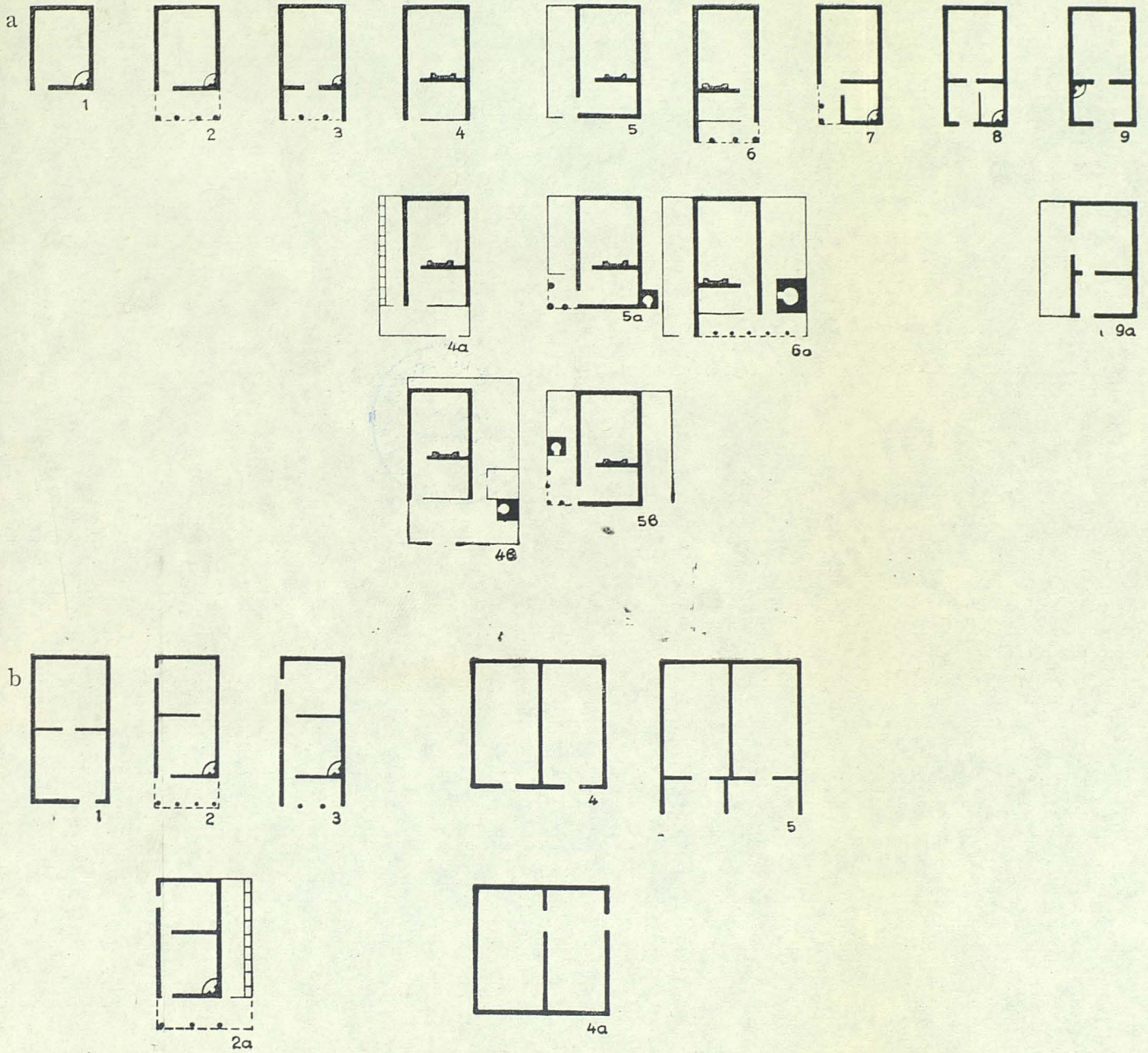
1. Οικιστική 'Ανάλυση	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1946—σελ. 244, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)	
2. Πίνακες Καταστροφών Οικοδομών τῆς 'Ελλάδος	<i>'Υπ. 'Ανοικοδομήσεως</i>
1946—σελ. 144, δρχ. 12.000 ('Εξηντλήθη)	
3. Οικοδομική Πολιτική διὰ τὴν 'Ανοικοδόμησιν τῶν Οικισμῶν τῆς Χώρας	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1946—σελ. 68, δρχ. 6.000 ('Εξηντλήθη)	
4. Θεσσαλικαὶ Οικήσεις	<i>Γ. Α. Μέγα</i>
1946—σελ. 116+πίν. 46,δρ. 18.000('Εξηντλ.)	
6. Πῶς τίθεται τὸ 'Ελληνικὸν Πρόβλημα	<i>Α. Ι. Δελένδα καὶ Ι. Α. Μαγγιώρου</i>
1946—σελ. 204, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)	
7. Οικιστικὴ Πολιτικὴ διὰ τὴν 'Ανοικοδόμησιν τῆς Χώρας με' ἓνα εἰκοσάχρονο σχέδιο	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1947—σελ. 178, δρχ. 18.000	
8. Πρόγραμμα καὶ Κανονισμοὶ Ἔργων Ἀνοικο- δομήσεως	<i>Δ)νσεως Ἀγρ.Κατασκευῶν</i>
1946—σελ. 278, δρχ. 27.000 ('Εξηντλήθη)	
9. Θυσίαι τῆς 'Ελλάδος στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1946—σελ. 47, δρχ. 6.000 ('Εξηντλήθη)	
10. Τεχνικαὶ Προδιαγραφαὶ Ἔργων Ἀνοικοδομήσεως	<i>'Υπ. Ἀνοικοδομήσεως</i>
1946—σελ. 208, δρχ. 27.000 ('Εξηντλήθη)	
11. Καταστροφῆς Οικισμῶν	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1946—σελ. 72, δρχ. 9.000 ('Εξηντλήθη)	
13. Ἡ Διοικητικὴ Ἀναδιοργάνωσις τῆς Χώρας	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1948—σελ. ιβ'+100, δρχ. 12.000	
14. Ὁ Ἡλιασμὸς εἰς τὴν Ἀρχιτεκτονικὴν καὶ τὴν Πολεοδομίαν	<i>Α. Ν. Δοῖζου</i>
1946—σελ. 240, δρχ. 24.000 ('Εξηντλήθη)	
15. Πρακτικὰ Συσκέψεως Ἀνοικοδομήσεως	<i>'Υπ. Ἀνοικοδομήσεως</i>
(25—27 Ἀπριλίου 1946)	
1946—σελ. 120, δρχ. 12.000 ('Εξηντλήθη)	
16. Ἀγροτικαὶ Κατασκευαὶ καὶ Ἐγκαταστάσεις	<i>Σ. Π. Κυδωνιάτου</i>
1947—σελ. 432, δρχ. 48.000 ('Εξηντλήθη)	
19. Θυσίαι τῆς 'Ελλάδος, Αἰτήματα καὶ Ἐπανορθώ- σεις στὸν Δεύτερο Παγκόσμιον Πόλεμον	<i>Κ. Α. Δοξιάδη</i>
1947—σελ. 112, δρχ. 12.000	
21. Ἡ Δωδεκάνησος. Τόμος Α'.—Γενικὴ Περιγραφή	<i>'Υπ. Ἀνοικοδομήσεως</i>
1947—σελ. ιστ'+316, δρχ. 36.000	

(Συνέχεια)

GREEK HOUSE

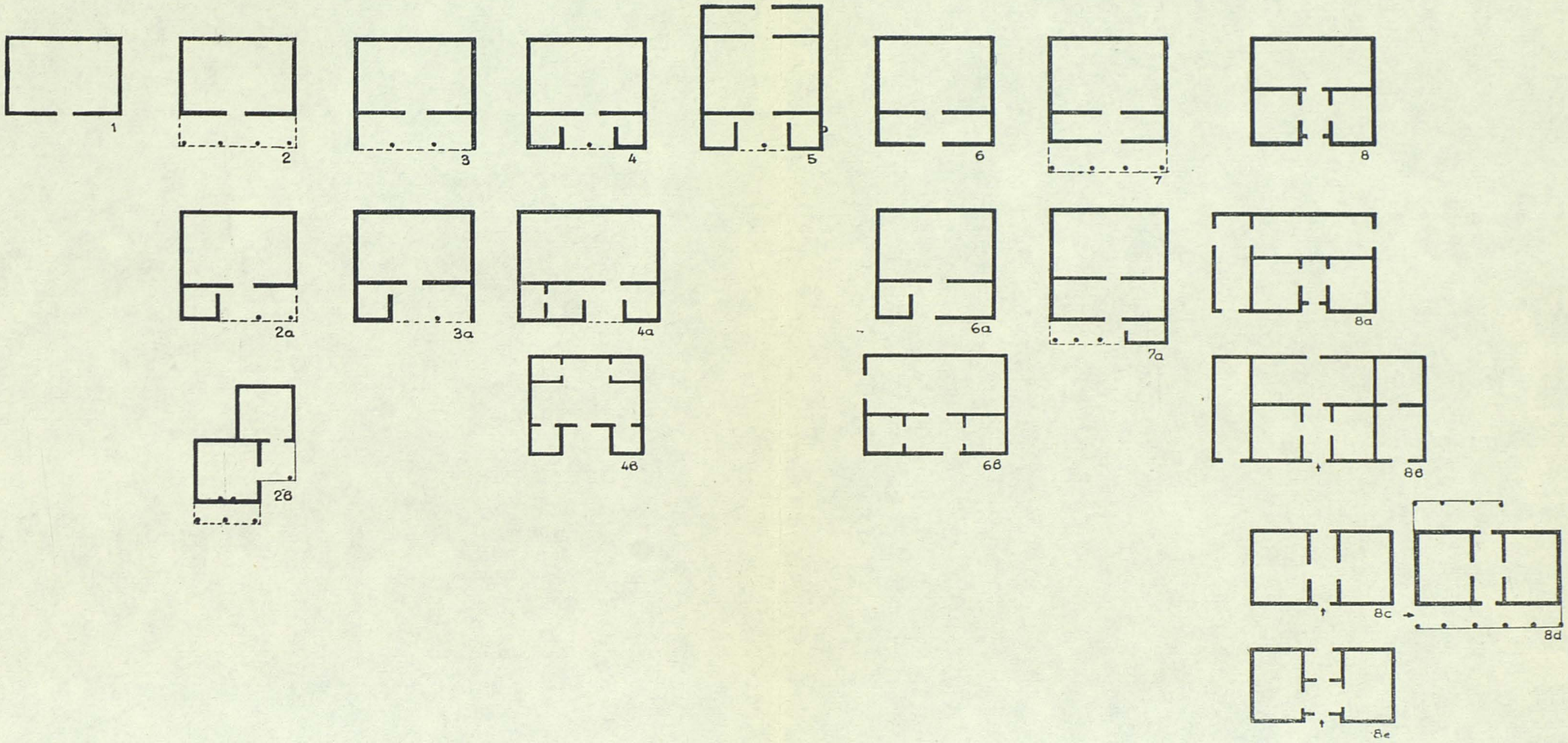
TYPES OF NARROW FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF.

GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
THEY ORIGINALLY CONSISTED OF ONE ROOM.

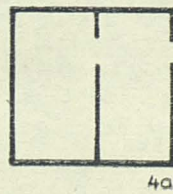
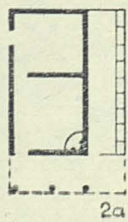
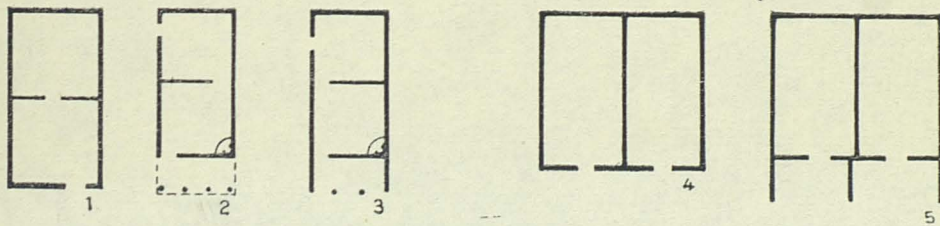
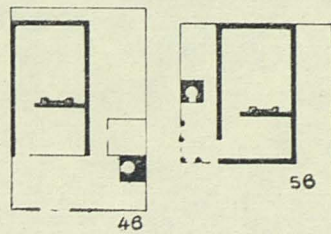
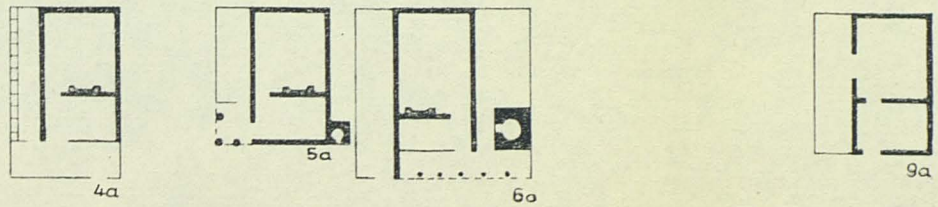
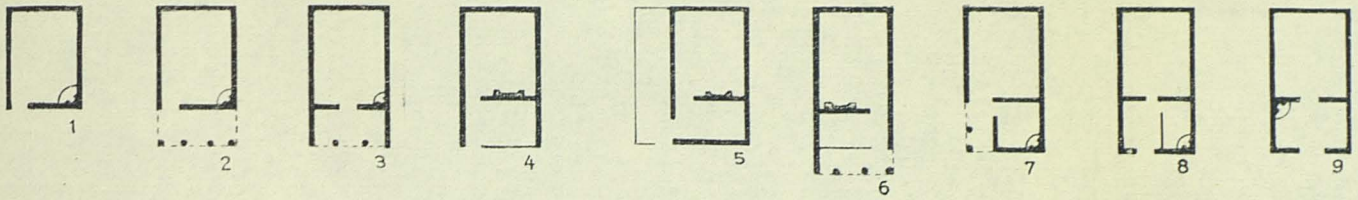

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΠΙΝΑΞ Α'

ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ

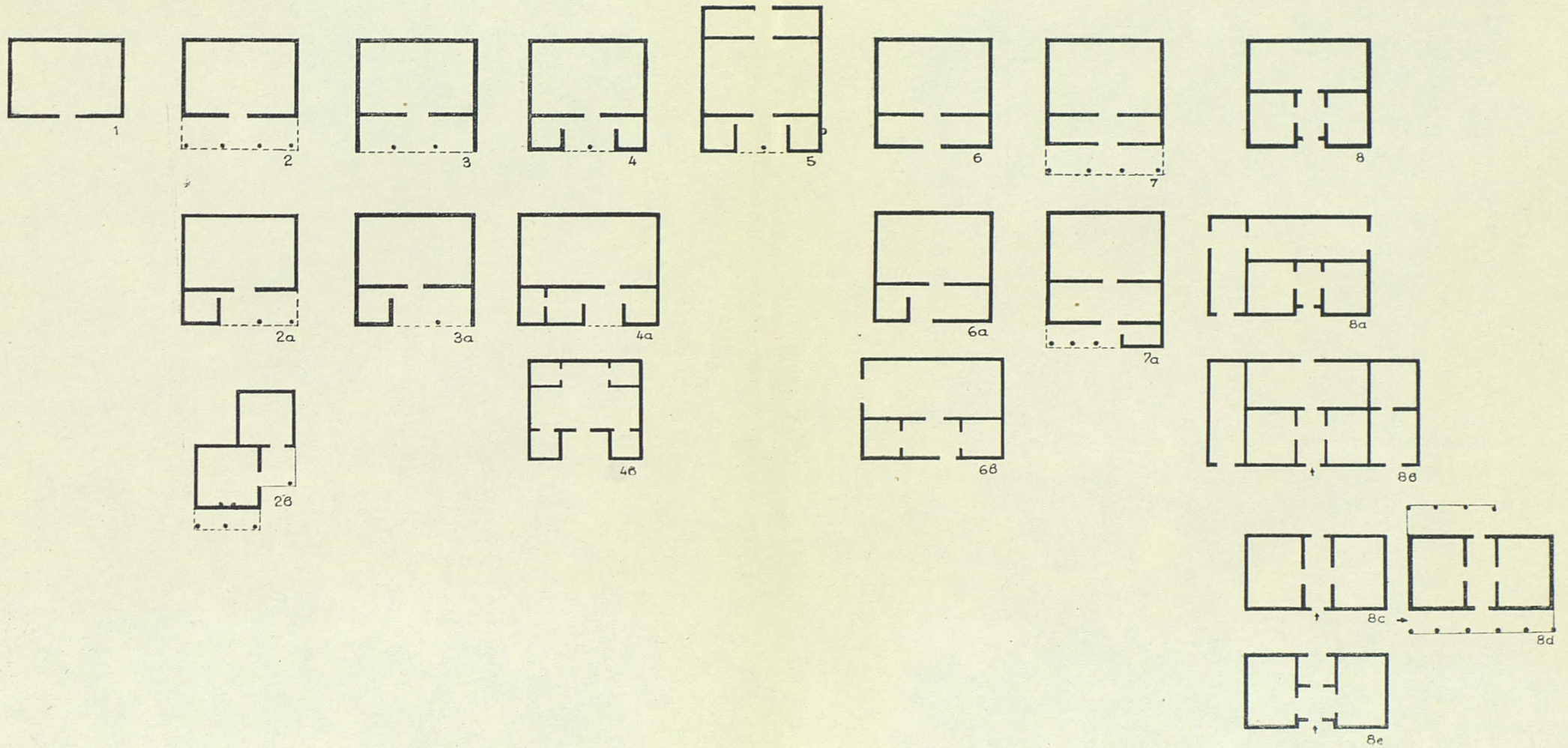

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΞ ΕΝΟΣ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΟΥ

ΠΙΝΑΞ Β'

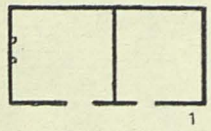

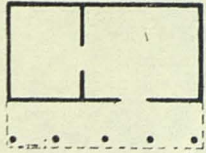
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ
ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΔΥΟ ΑΡΧΙΚΩΣ ΘΑΛΑΜΩΝ

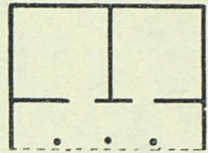
ΠΙΝΑΞ Γ'

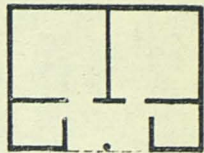
1

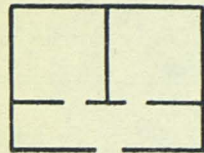
2

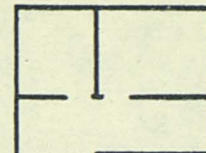
3

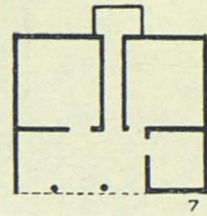
4

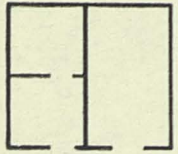
5

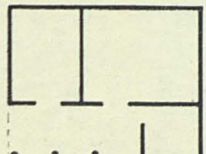
6

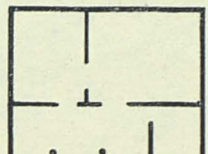
7

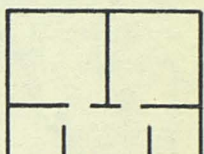
1a

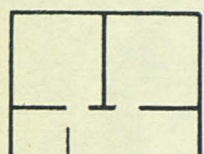
2a

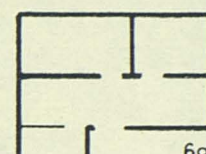
3a

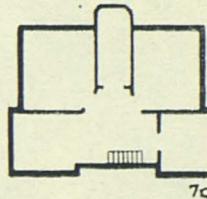
4a

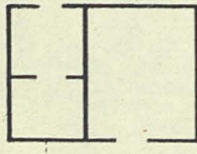
5a

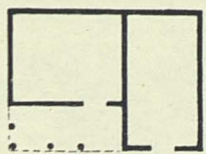
6a

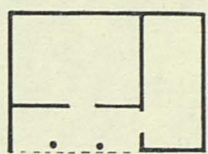
7a

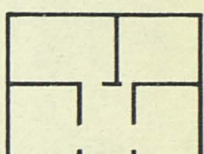
1b

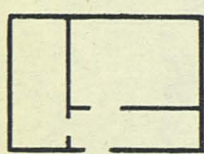
2b

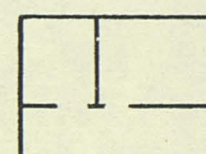
3b

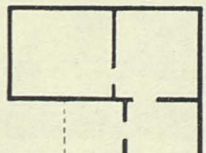
4b

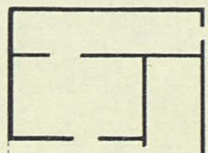
5b

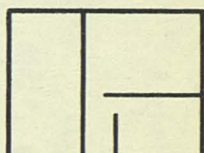
6b

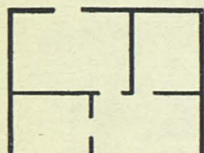
2c

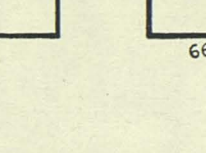
3c

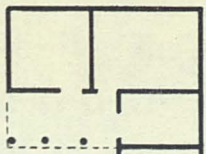
4c

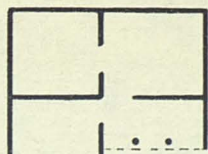
5c

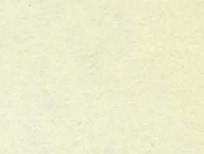
6c

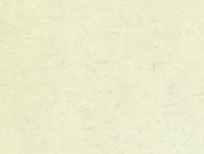
2d

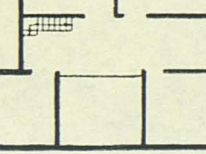
3d

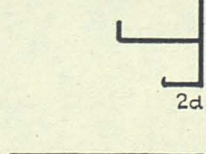
4d

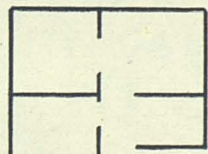
5d

6c

2e

3e

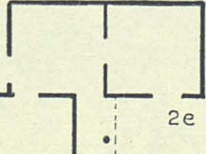
4e

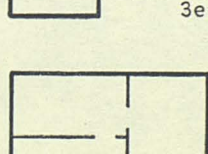
5e

6c

2e

3e

4e

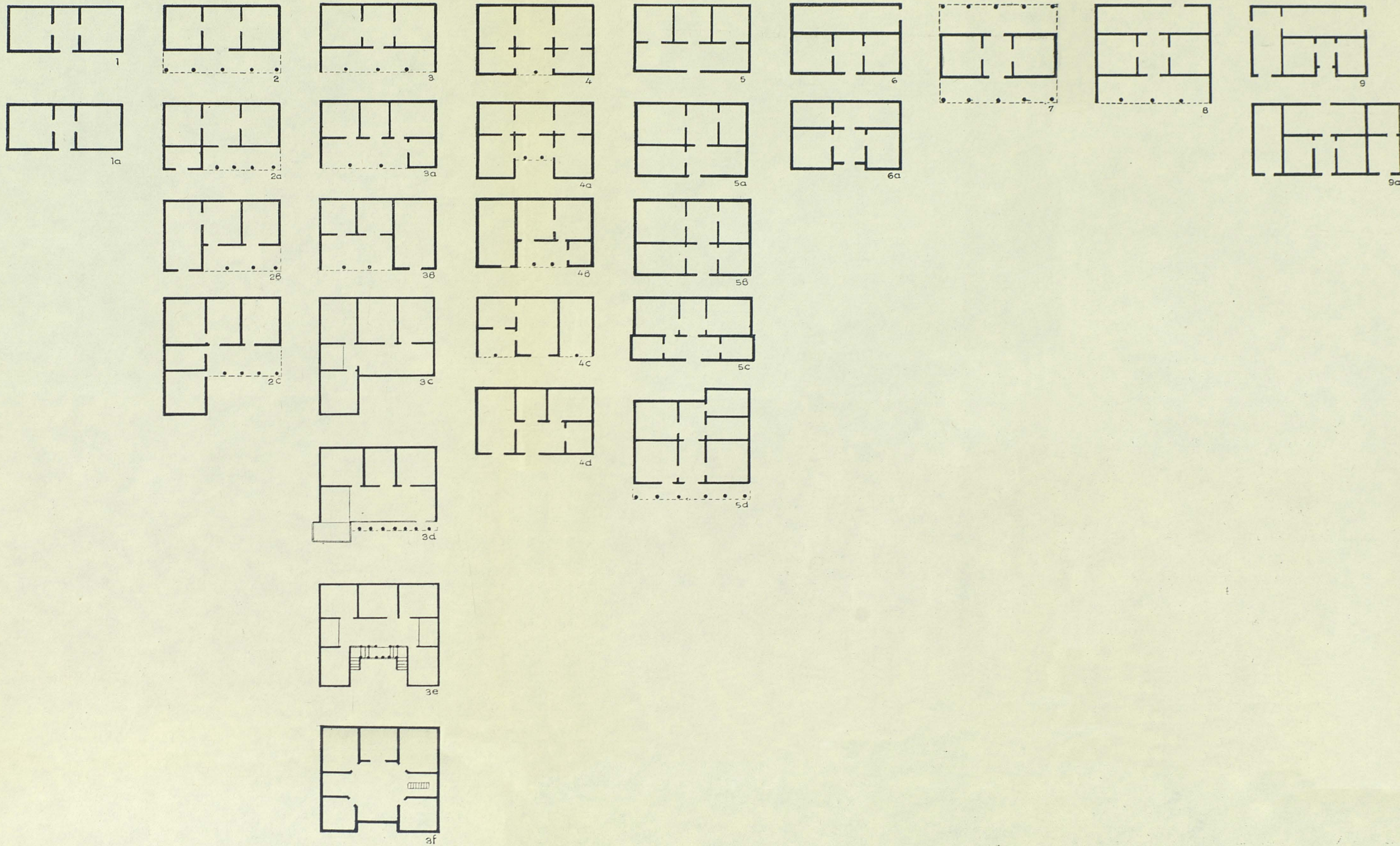
5e

6c

• • • 3f •

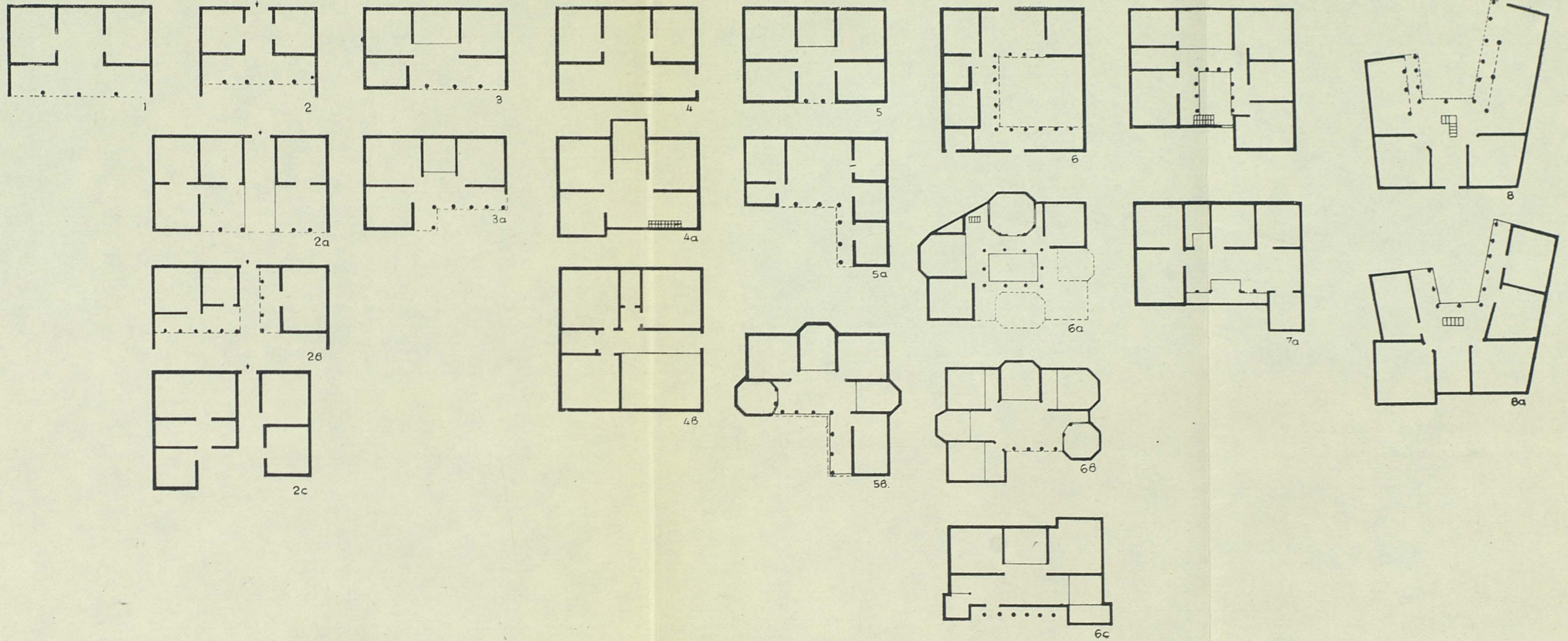

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

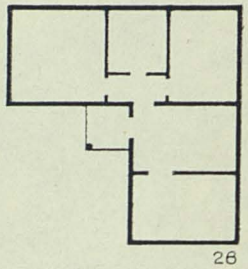
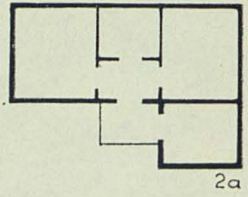
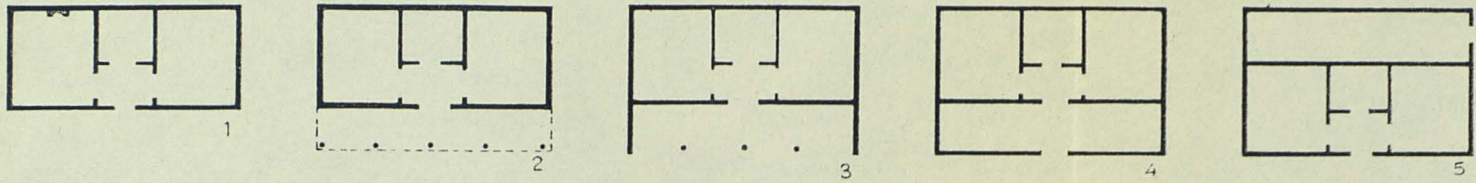
ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΡΙΩΝ ΑΡΧΙΚΩΣ ΧΩΡΩΝ, ΩΝ Ο ΜΕΣΟΣ ΑΝΟΙΚΤΟΣ ΠΡΟΣ ΤΟ ΠΡΟΣΤΩΟΝ

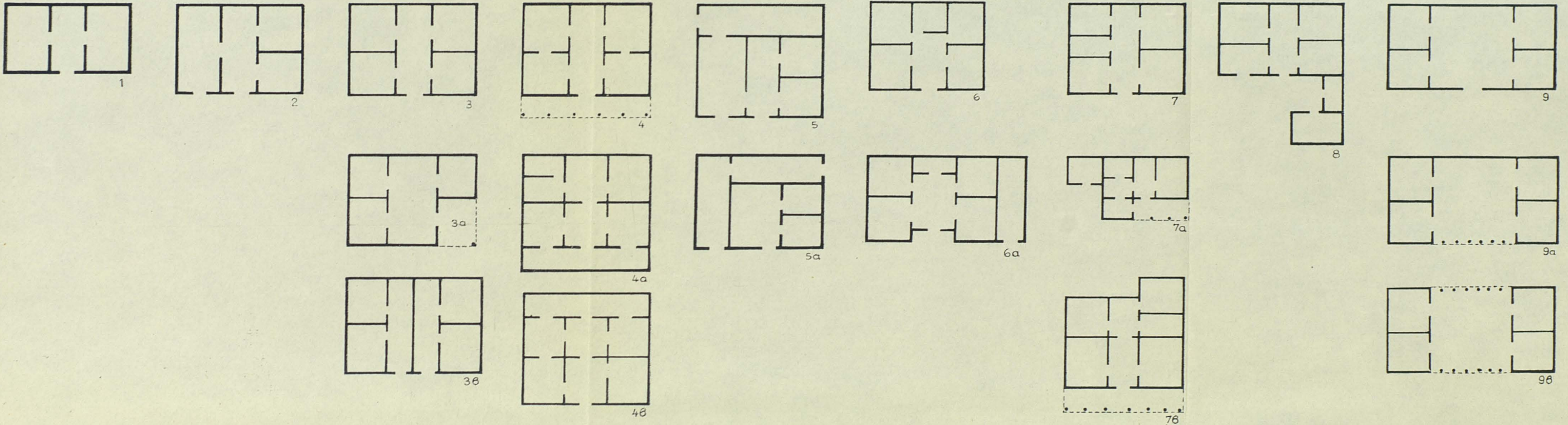

α.

β.

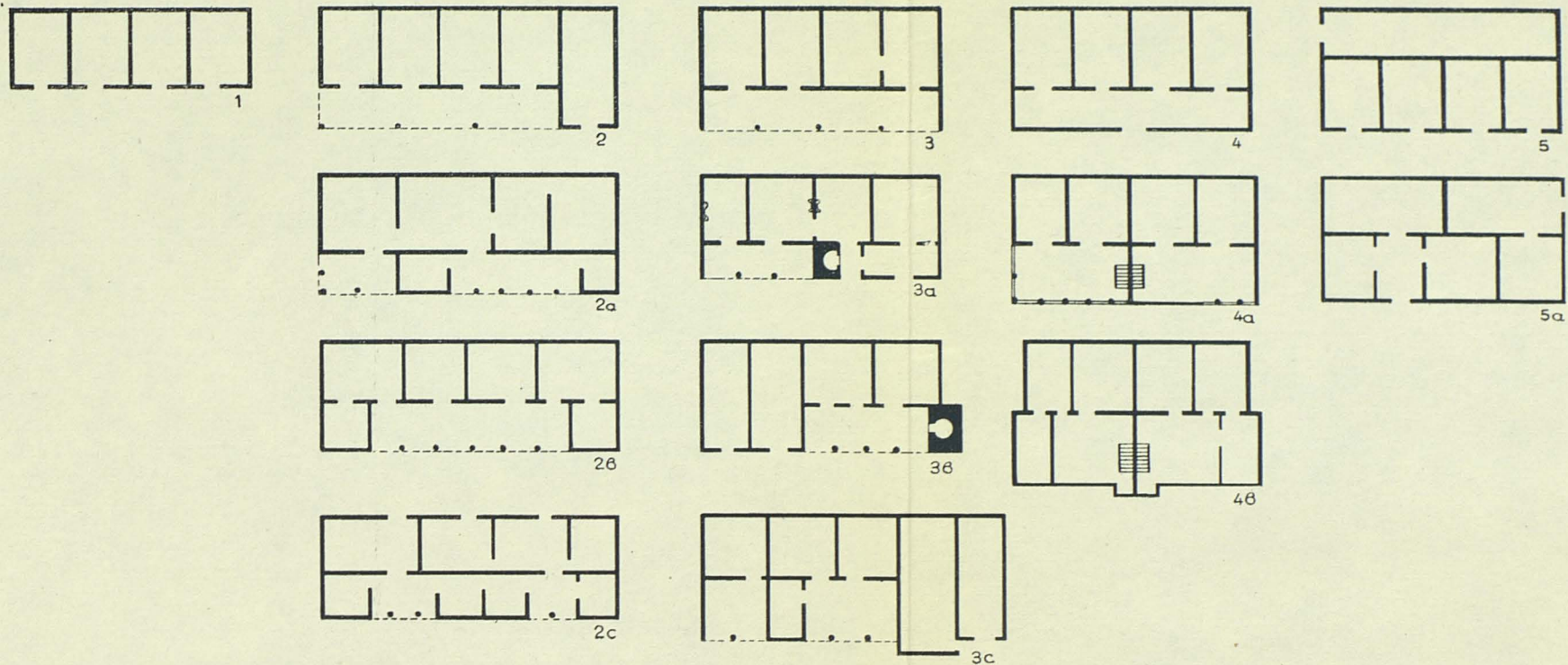
ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΜΟΡΦΑΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΜΕΤ' ΑΜΦΙΚΛΙΝΟΥΣ ΣΤΕΓΗΣ ΟΙΚΙΑΣ

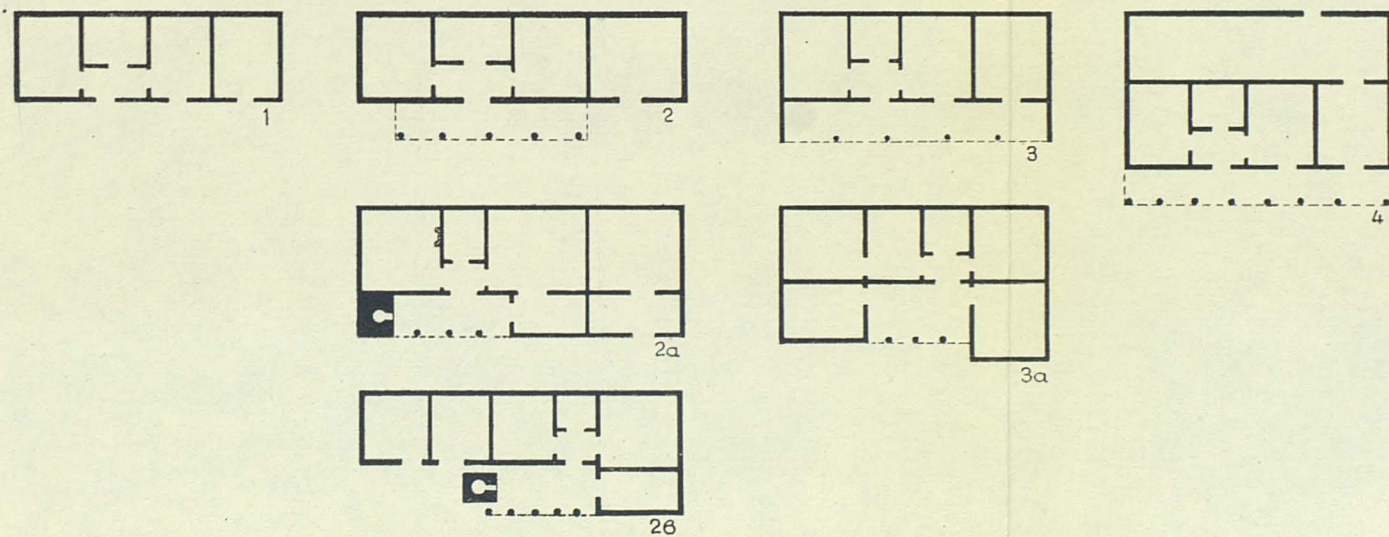
ΣΥΓΚΕΙΜΕΝΗΣ ΕΚ ΤΕΣΣΑΡΩΝ ΚΑΙ ΠΛΕΟΝ ΧΩΡΩΝ

ΠΙΝΑΞ Ζ'

α.

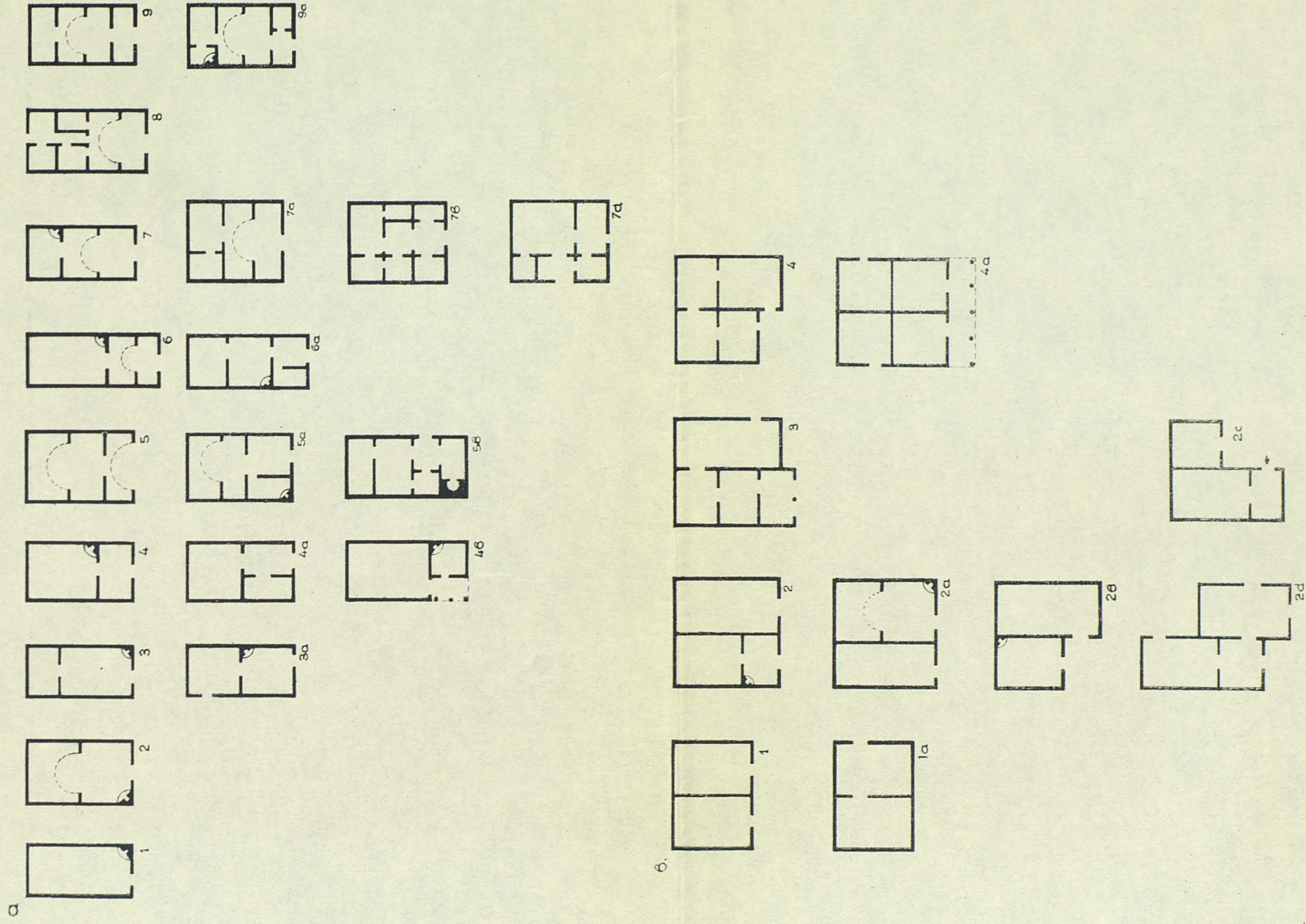

β.

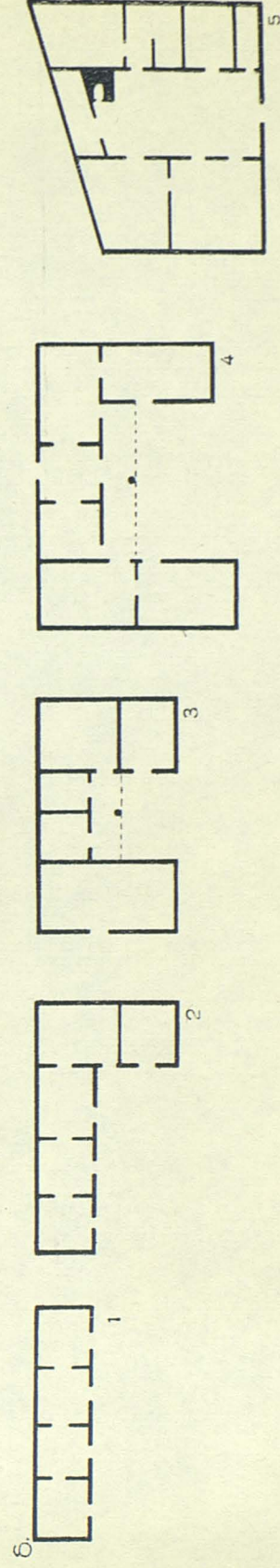
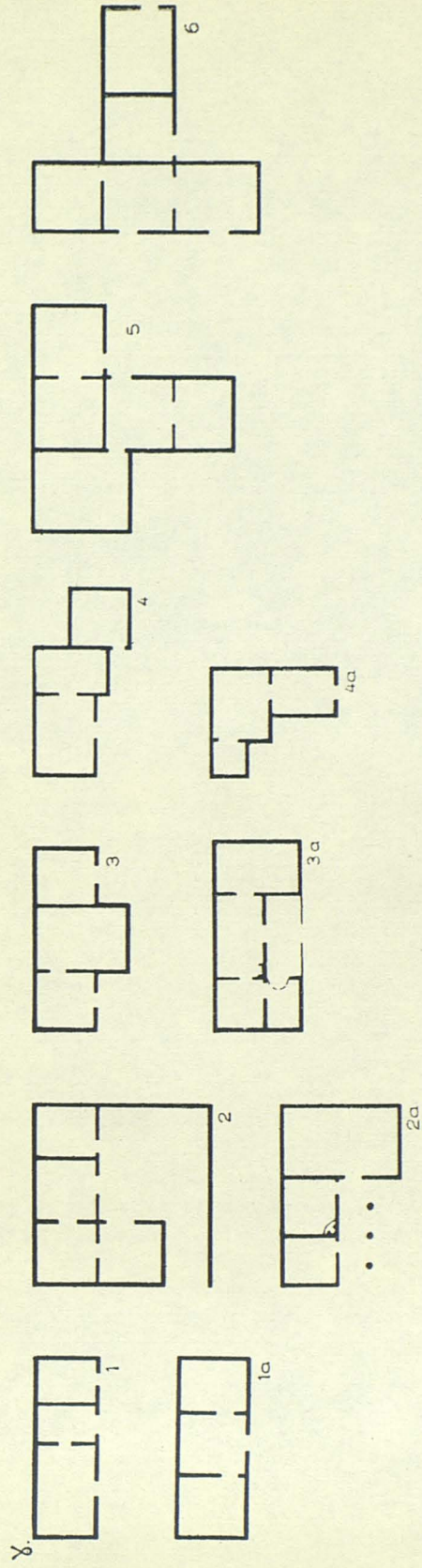
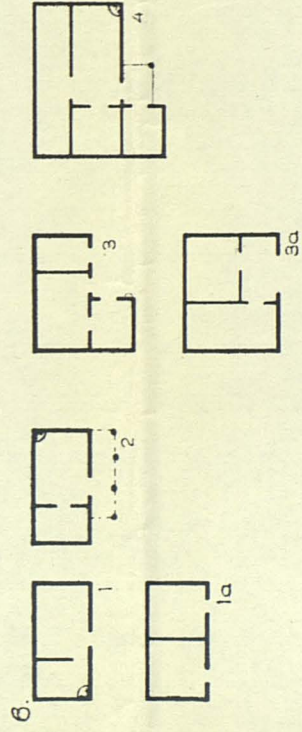
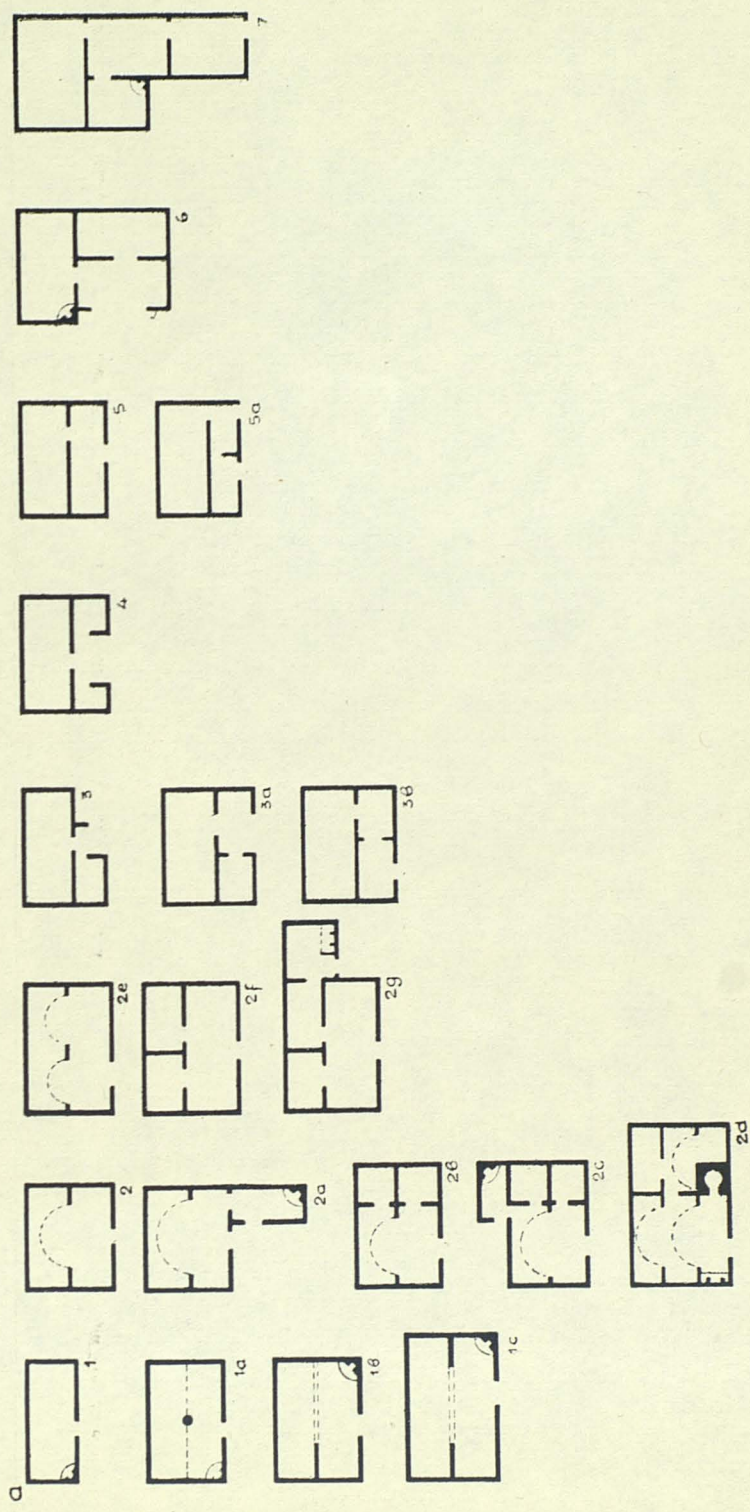

ΜΟΡΦΑΙ ΣΤΕΝΟΜΕΤΩΠΙΟΥ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΘ' ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΥ ΣΤΕΓΗΣ (ΔΩΜΑΤΟΣ)

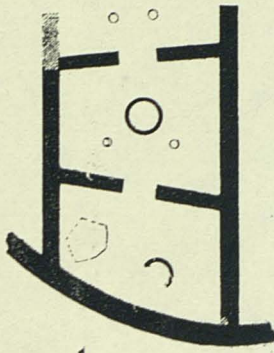

ΤΥΠΟΙ ΠΛΑΤΥΜΕΤΩΠΟΥ ΟΙΚΙΑΣ ΜΕΘ' ΟΡΙΖΟΝΤΙΟΥ ΣΤΕΓΗΣ

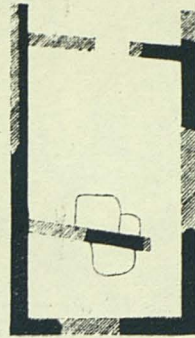

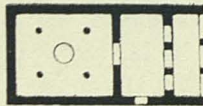
ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ   ΠΙΝΑΞ I
 ΤΥΠΟΙ ΑΡΧΑΙΟΥ ΜΕΓΑΡΟΥ

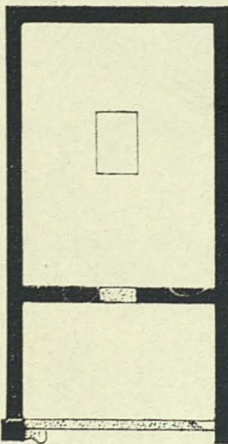
1

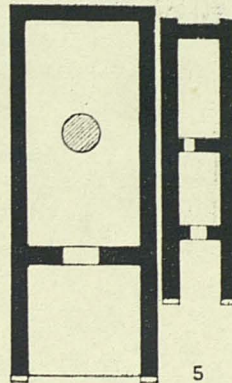
2

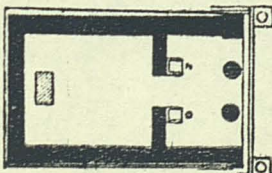
3

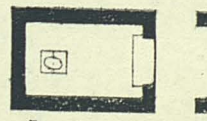
4

5

6

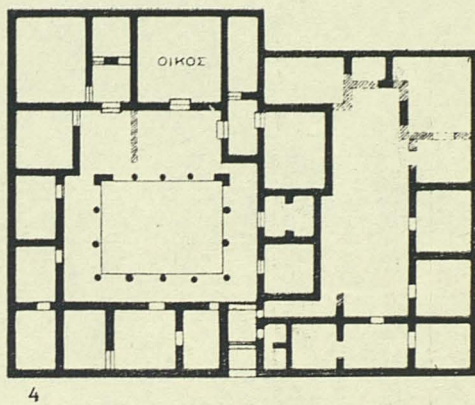
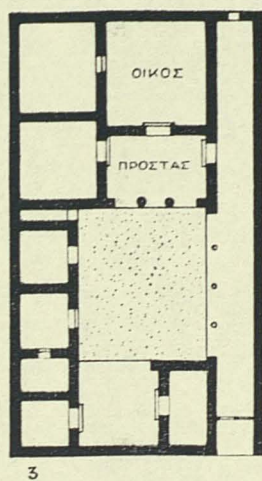
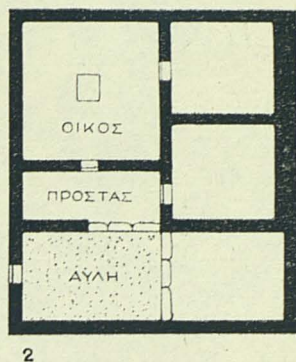
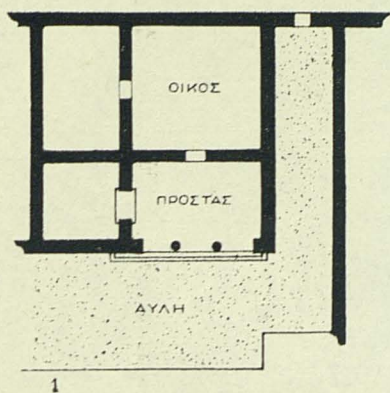
7

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΤΙΝΑΞ ΙΑ'

ΟΙΚΙΑΙ ΜΕΓΑΡΟΕΙΔΕΙΣ ΠΡΙΗΝΗΣ

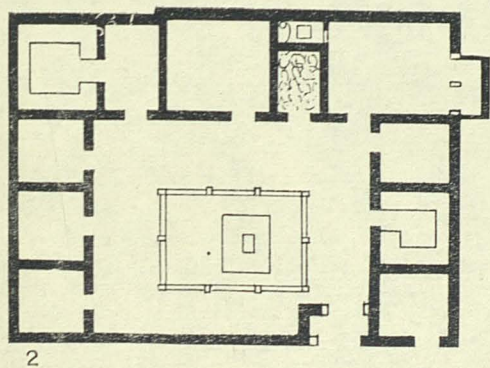
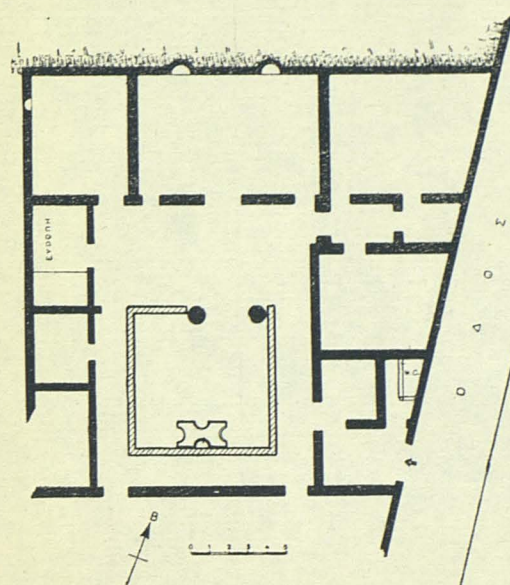
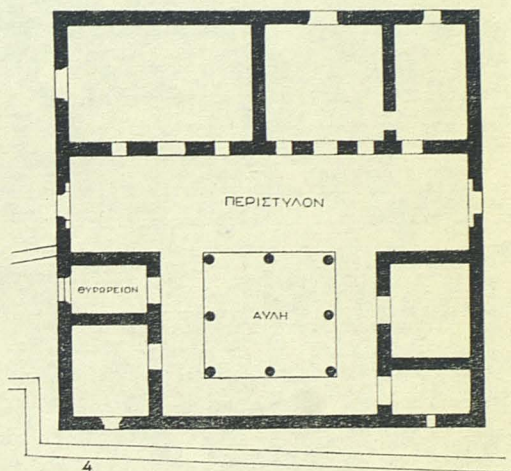
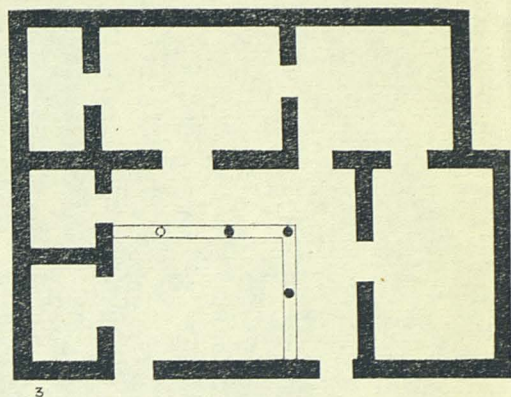
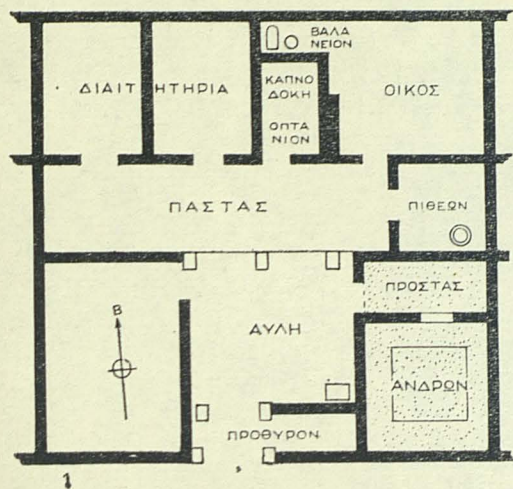

ΑΡΧΑΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΙΑ

ΟΙΚΙΑ ΤΥΠΟΥ ΠΑΣΤΑΔΟΣ ΤΗΣ ΟΛΥΝΘΟΥ, ΤΗΣ ΔΗΛΟΥ, ΤΗΣ ΚΩ.

ΠΙΝΑΞ ΙΒ'

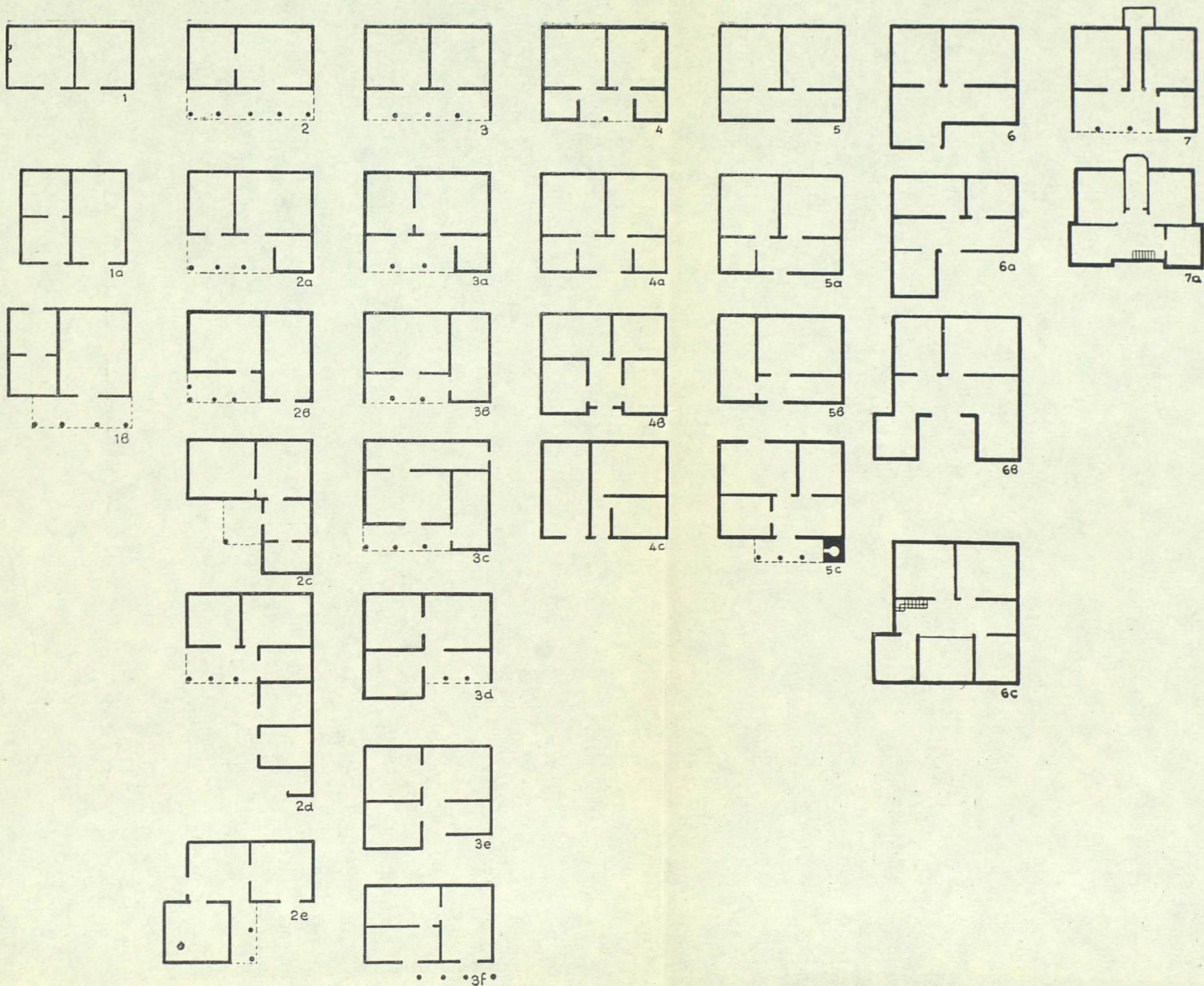

GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;

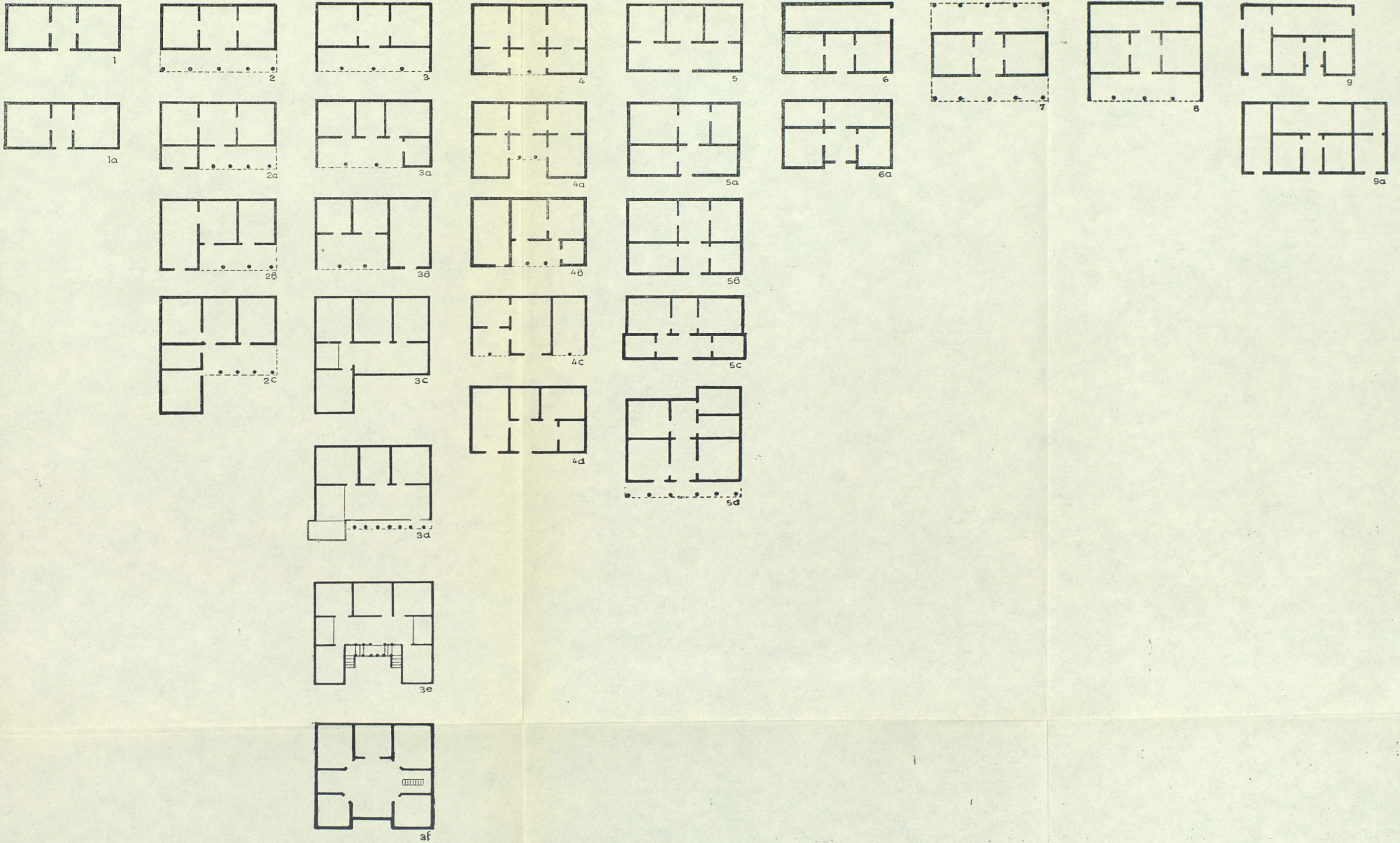
THEY ORIGINALLY CONSISTED OF TWO ROOMS.

GREEK HOUSE

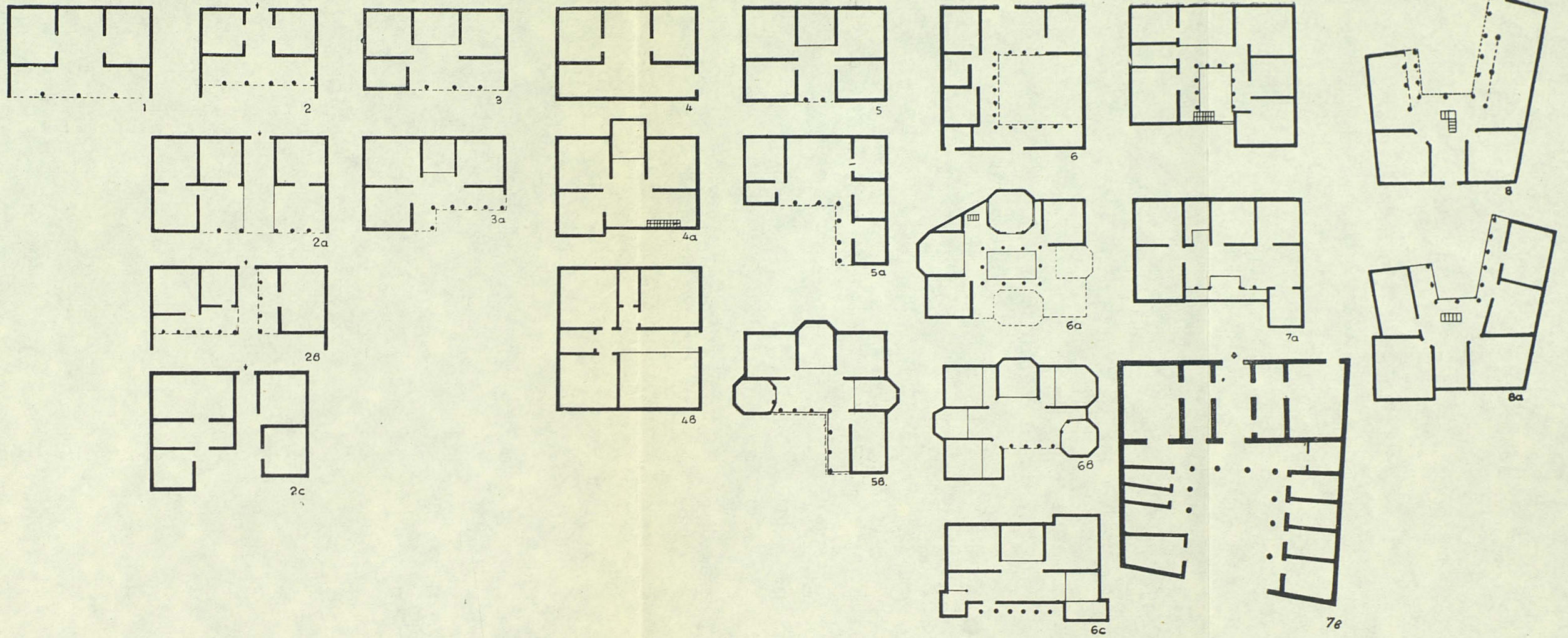
TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
THEY ORIGINALLY CONSISTED OF THREE ROOMS.

GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF; ORIGINALLY THREE SPACES,
THE CENTRAL OF WHICH WAS OPEN TO THE PORTICO (PROSTOON).

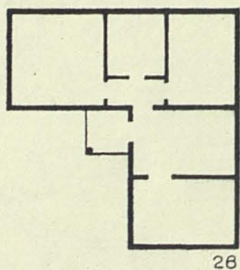
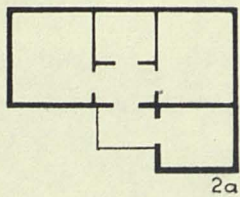
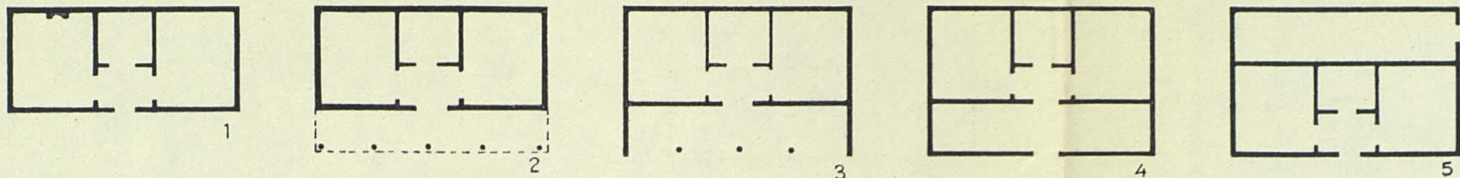
GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF;
ORIGINALLY THREE ROOMS

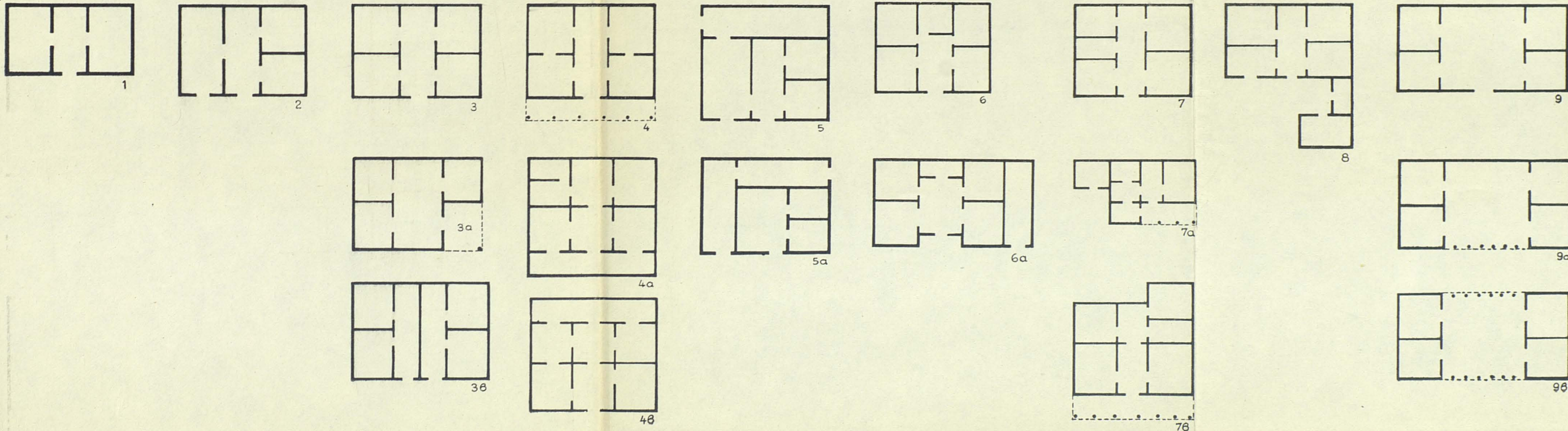
a) CENTRAL ROOM DIVIDED INTO ANTE-ROOM AND ROOM

b) ONE OR MORE SPACES DIVIDED INTO ROOMS

a.

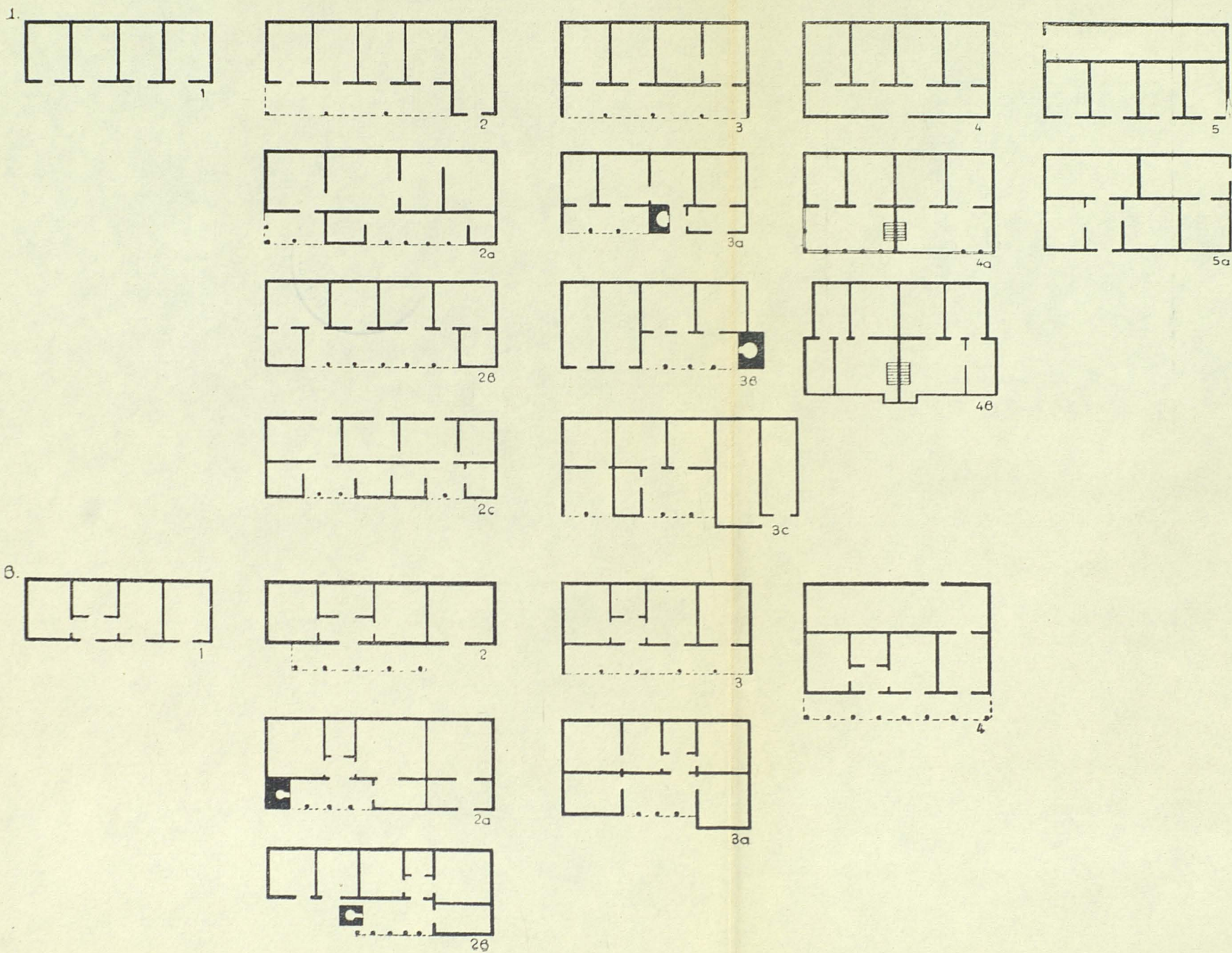
b.

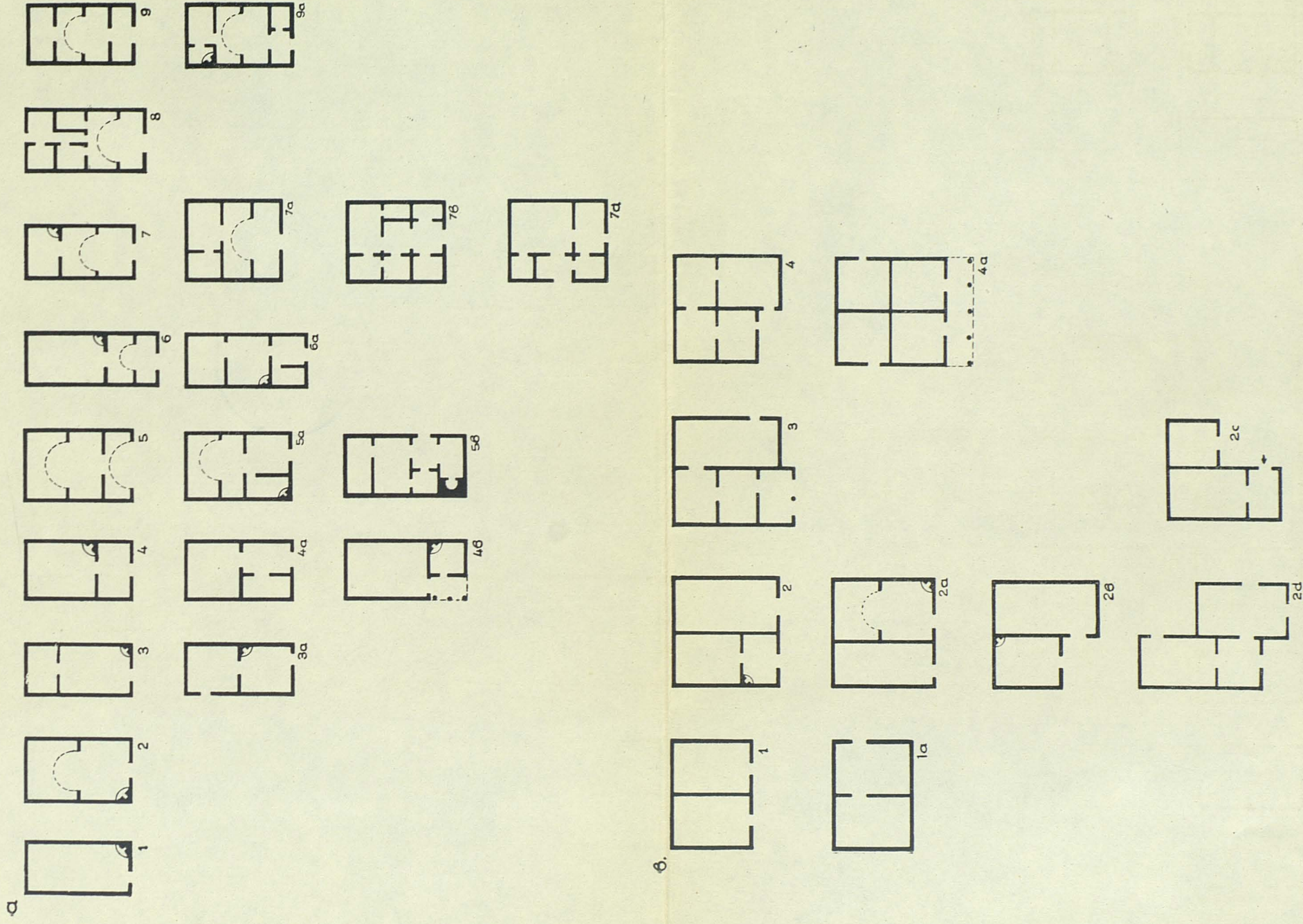
GREEK HOUSE

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH SLOPING ROOF,
CONSISTING OF FOUR SPACES OR MORE

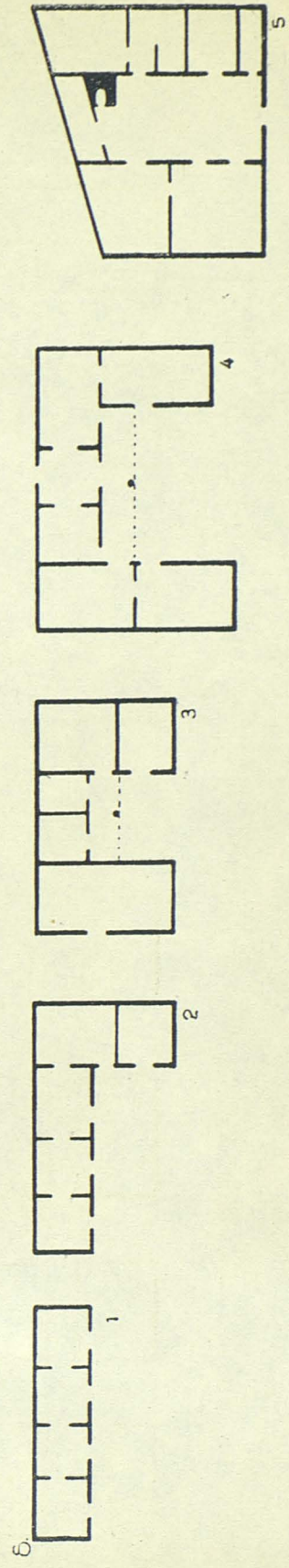
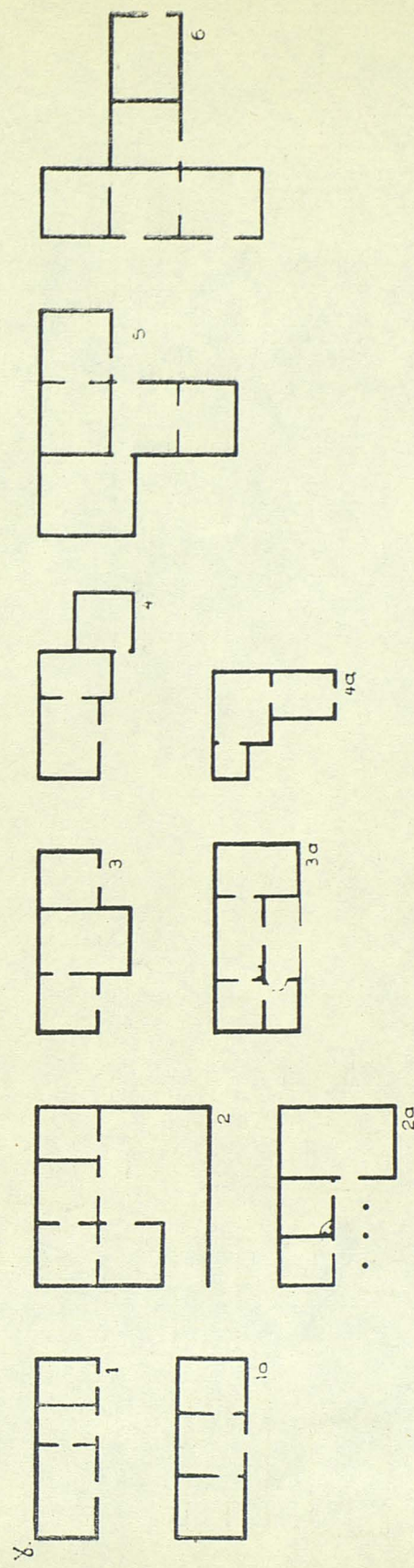
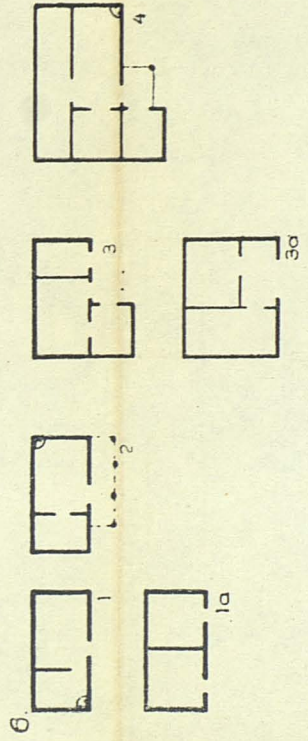
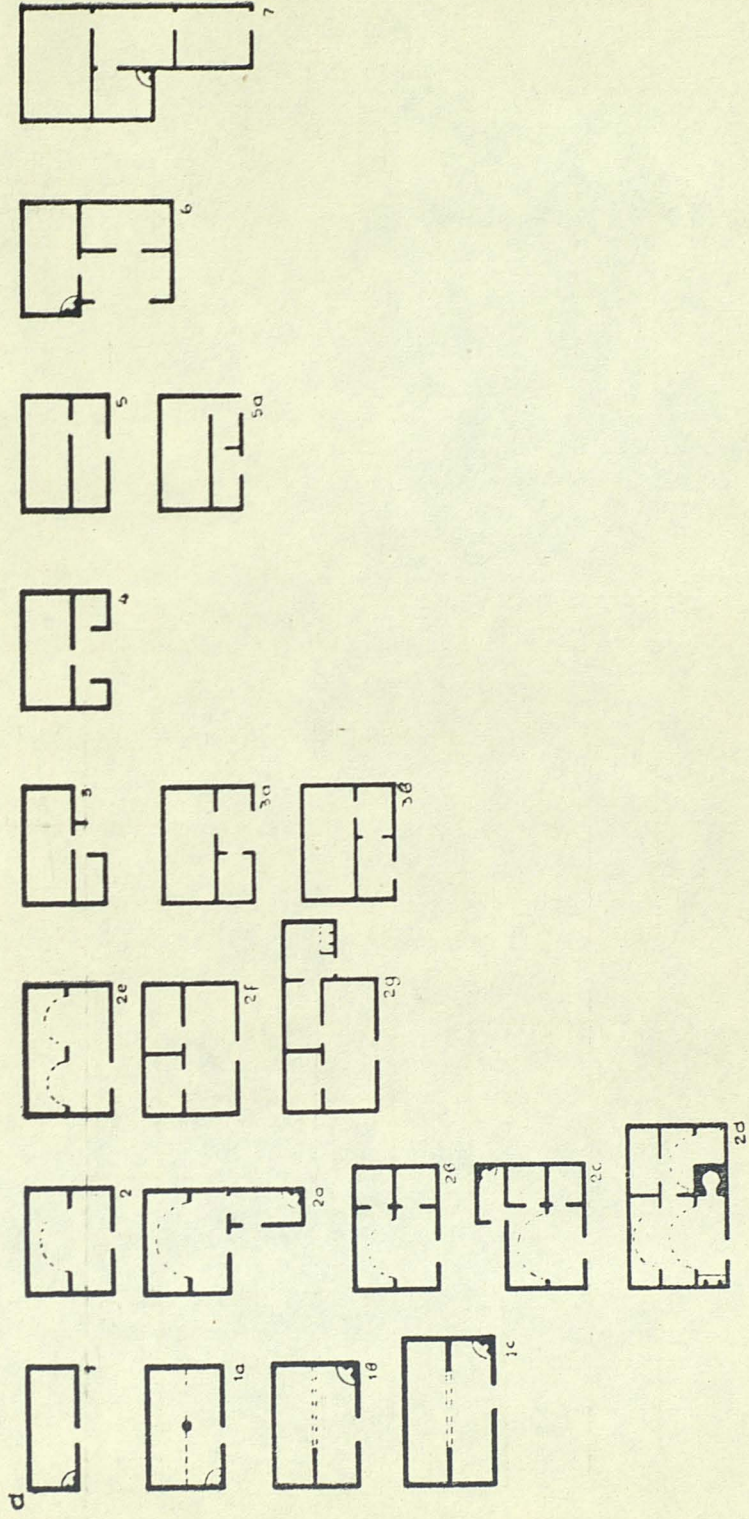

TYPES OF NARROW FRONTED HOUSE WITH FLAT ROOF

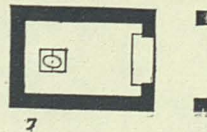
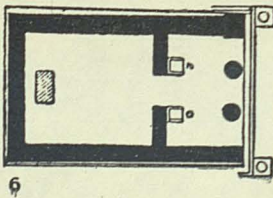
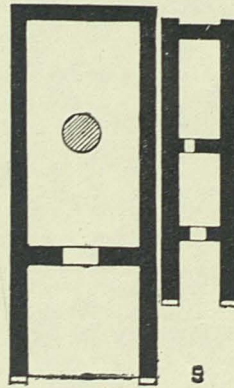
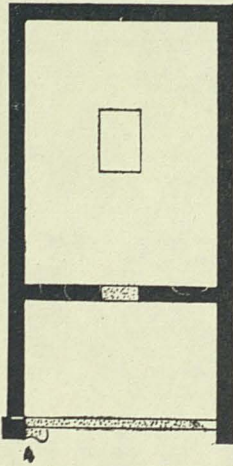
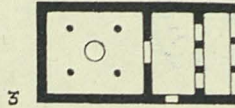
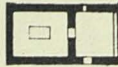
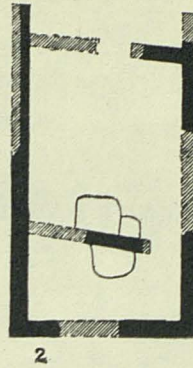
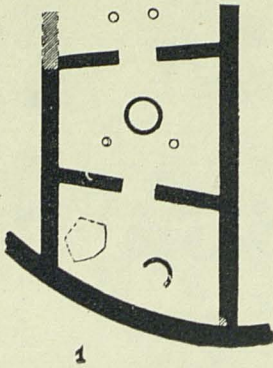

TYPES OF WIDE FRONTED HOUSE WITH FLAT ROOF

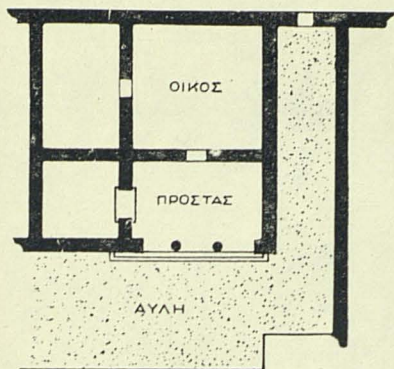

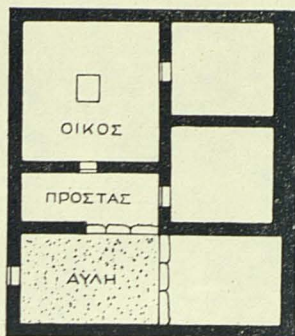
TYPES OF ANCIENT MEGARON

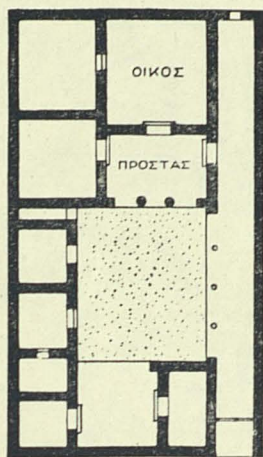

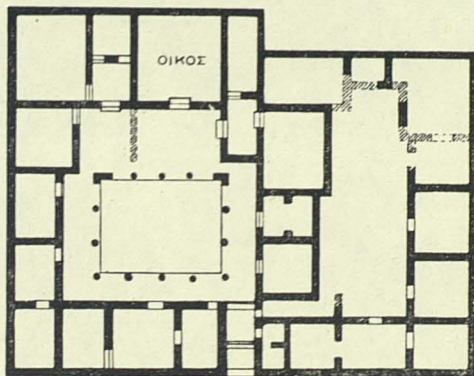
1

2

3

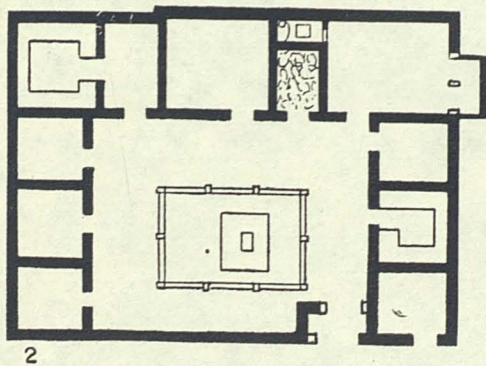
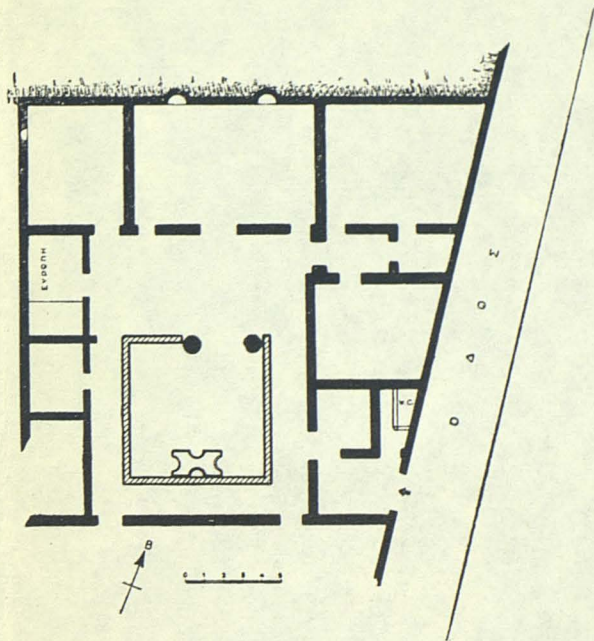
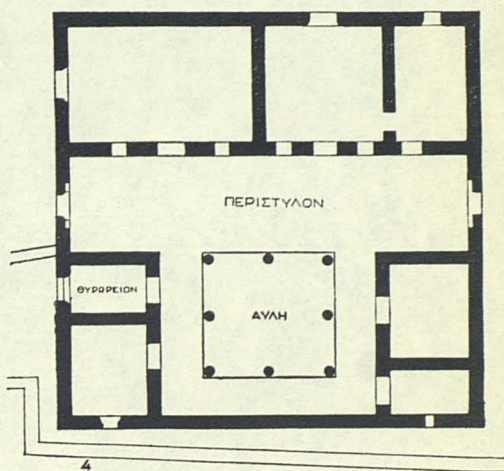
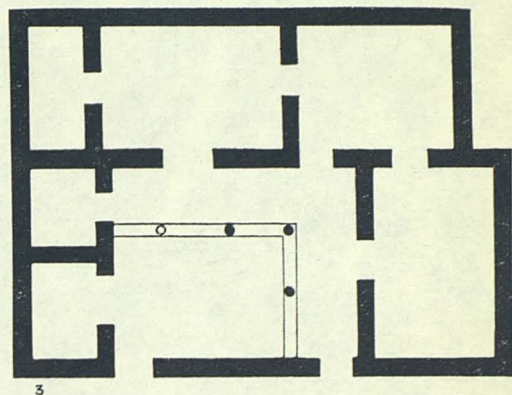
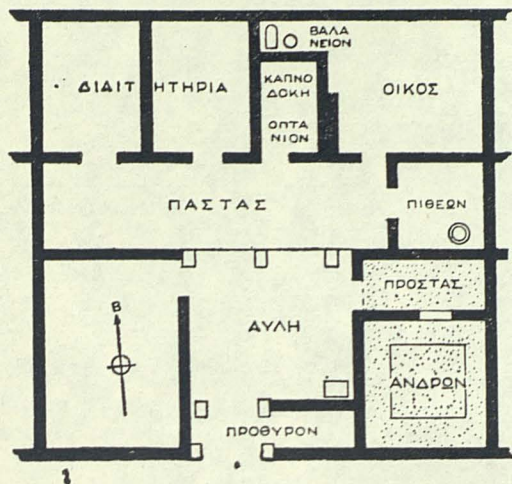
4

ANCIENT GREEK HOUSE

PLATE XII

«PASTAS» TYPE HOUSES OF OLYNTHOS; DELOS; KOS.

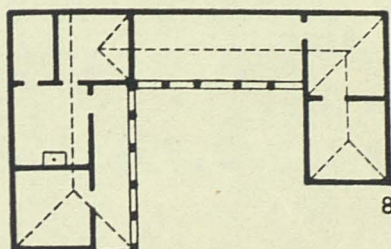
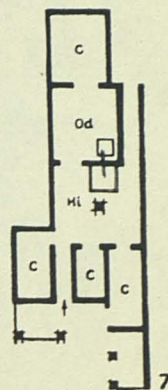
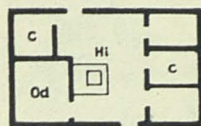
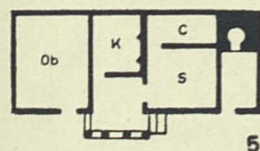
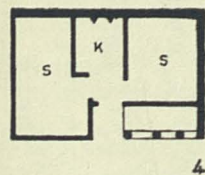
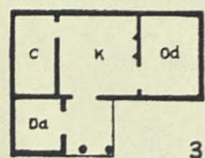
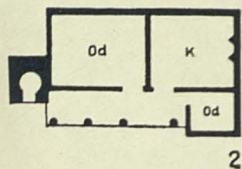
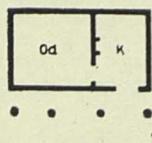

BULGARIAN HOUSE

PLATE XIII

TYPES OF WIDE FRONTED (OR ONE-STOREY) PLAIN HOUSE

MEMORANDUM

C ciller, cellar
 Hi hiza, house, the main room
 K kasta, house, the main room

Ob obór, stable
 Od odaja, room
 S oba, room with stove

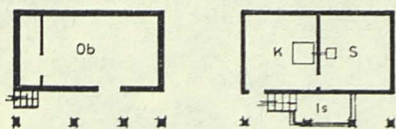

BULGARIAN HOUSE

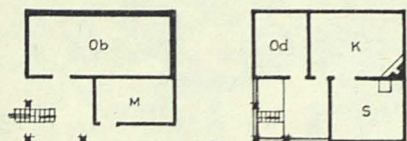
PLATE XIV

TYPES OF MOUNTAINOUS (OR TWO STOREY) WIDE FRONTED HOUSE;

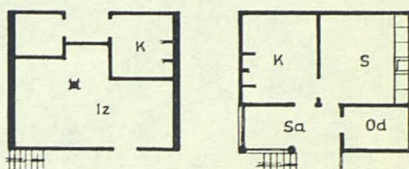
ORIGINALLY TWO ROOMS ON THE UPPER FLOOR.

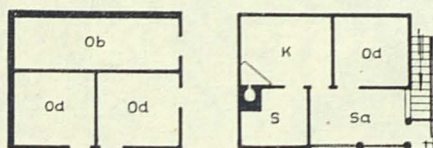
1

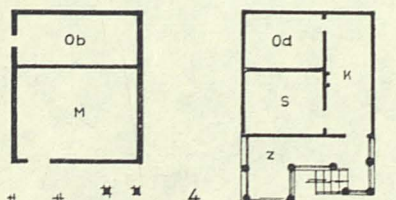
2

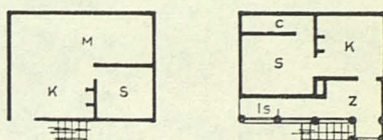
2a

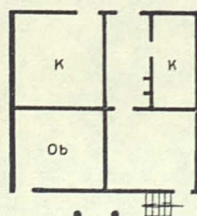
3

4

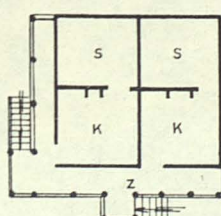

4a

5

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

MEMORANDUM

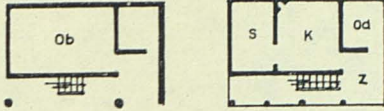
- C ciller, cellar
- Is islak, (ήλιακός) balcony
- Iz izba. basement
- K kasta, house, the main room
- M maaze (μαγαζι) store
- Ob obor, stable
- Od odaja. room
- S soba, room with stove
- Sa saivan, saldurma, portico
- Z zardak, portico

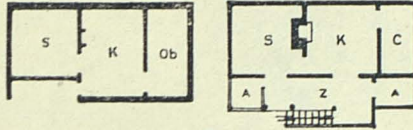
BULGARIAN HOUSE

PLATE XV

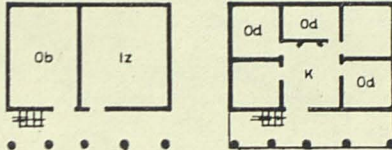
TYPES OF MOUNTAINOUS (OR TWO STOREY) WIDE FRONTED HOUSE,
OF ORIGINALLY THREE ROOMS IN THE UPPER FLOOR.

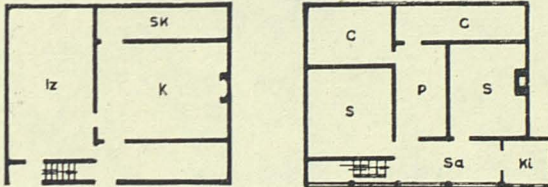
1

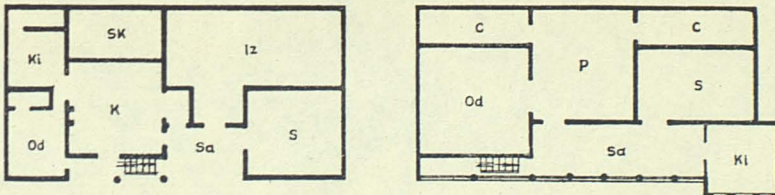
2

3

4

5

MEMORANDUM

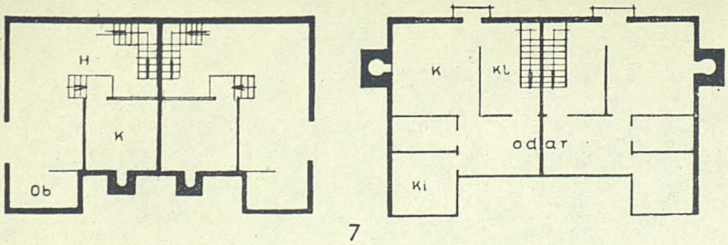
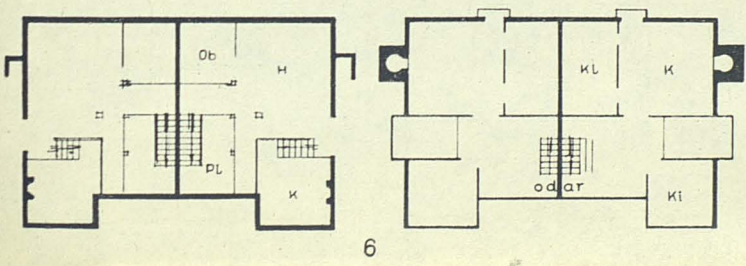
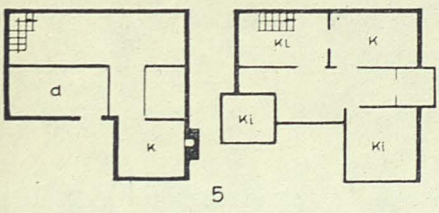
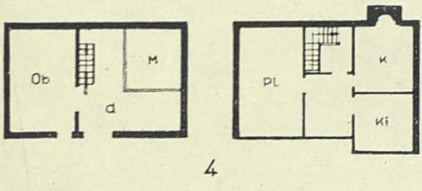
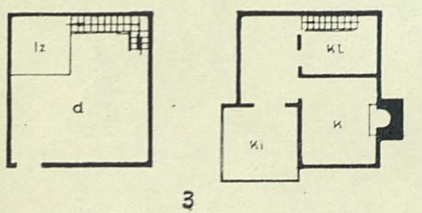
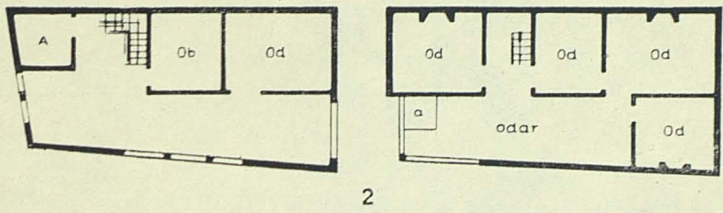
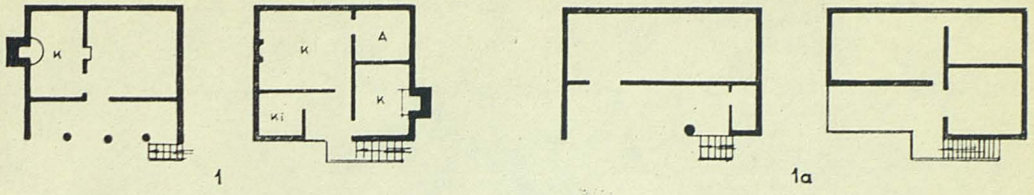
- A hambar, store
- C ciller, cellar
- Iz izba, basement
- K kasta, house, room with hearth
- Ki kioshk, kiosk
- Ob obor, stable
- Od odaja, room
- P prust (μρούσι) portico
- S soba, room with stove
- Sa saivan, saldurma, portico
- Sk skrivalshte, hiddenstore
- Z zardak, portico

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

IN ITS EVOLUTION

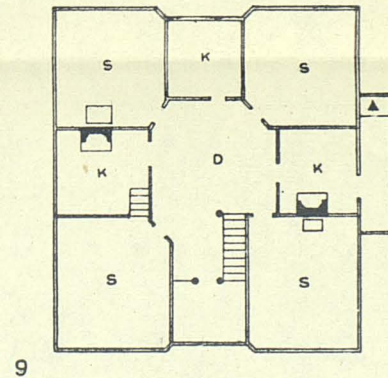
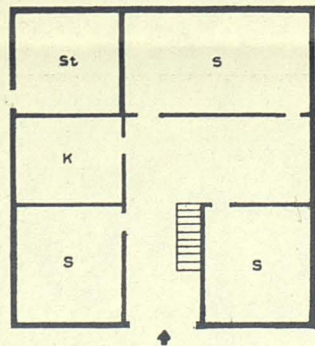
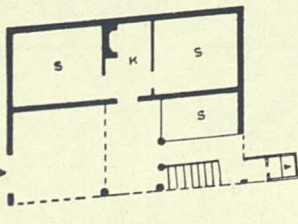
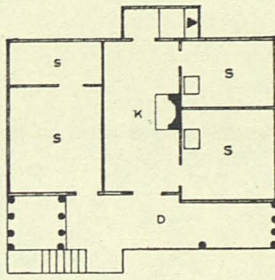
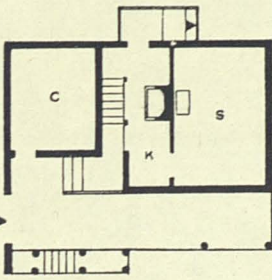
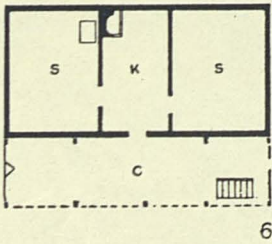
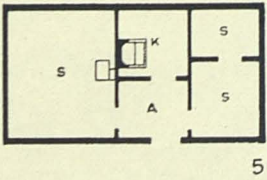
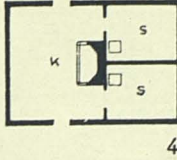
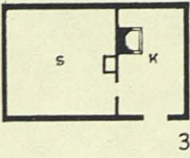
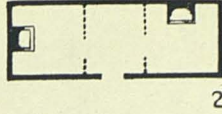
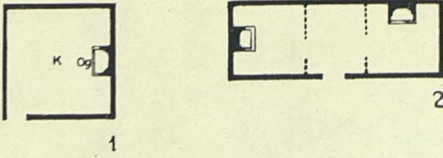
MEMORANDUM

- A hambar, store
- d dvor, courtyard
- H hajet, (χαγιάτι) portico
- Iz izba, basement
- K kasta, house, a main room
- Ki kioshk, (κίοςκ) balcony
- κL klet, a little room
- M maaze (μαγαζί) store
- Ob obór, stable
- Od odaja, room
- od ar, (σάλα) saloon
- Pl plevnia, hayloft

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

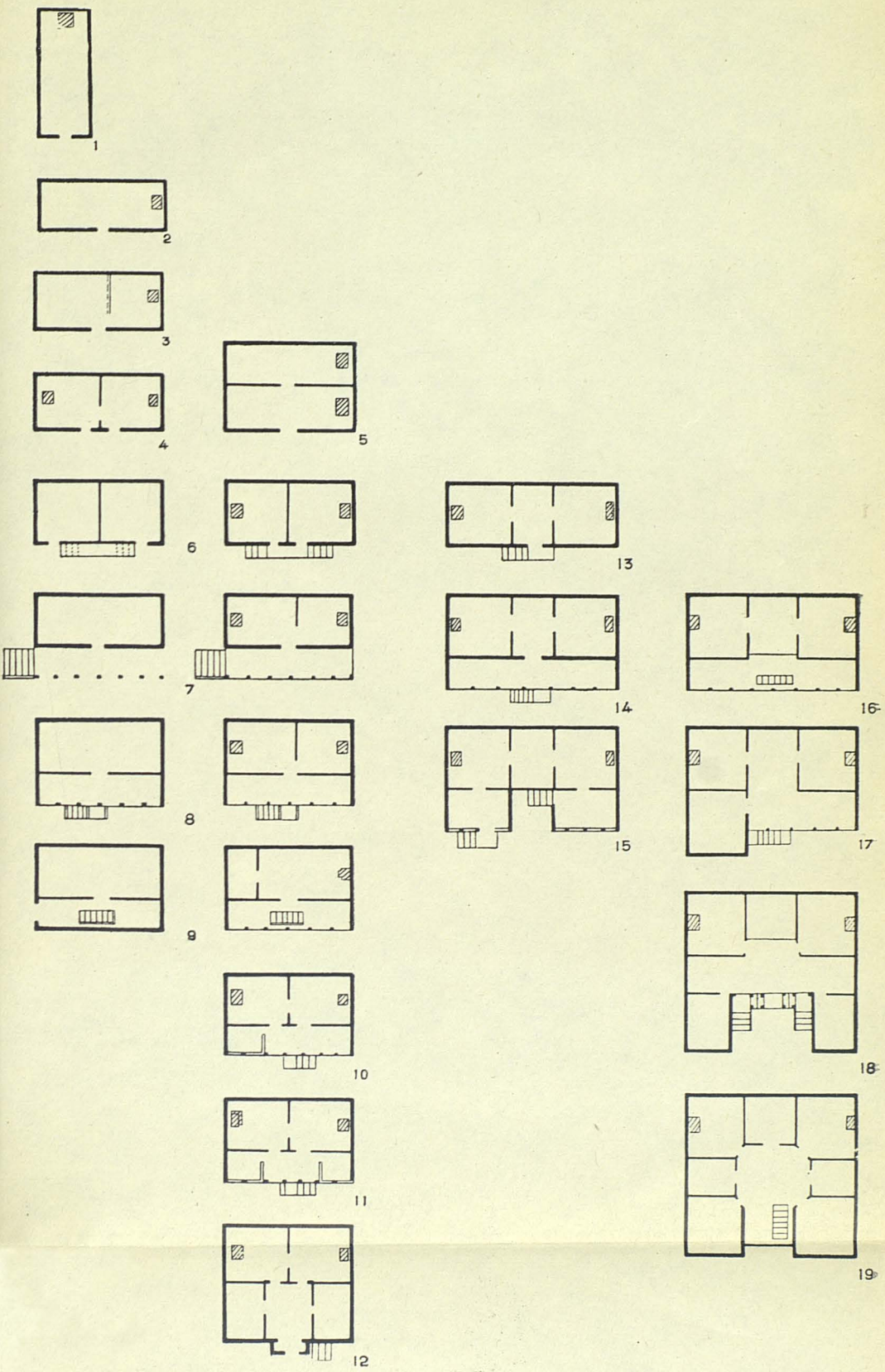

MEMORANDUM

- A aralik, (Turk. w.) corridor
- C ciller, cellar
- D divanhana, drawing room
- K kuc'a, kuhinja house with hearth, kitchen
- S soba, room with stove
- St stable
- Og ognjiste, hearth
- C zardak, portico

GROUND FLOOR

UPPER FLOOR

UPPER FLOORS

531

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

007000126496